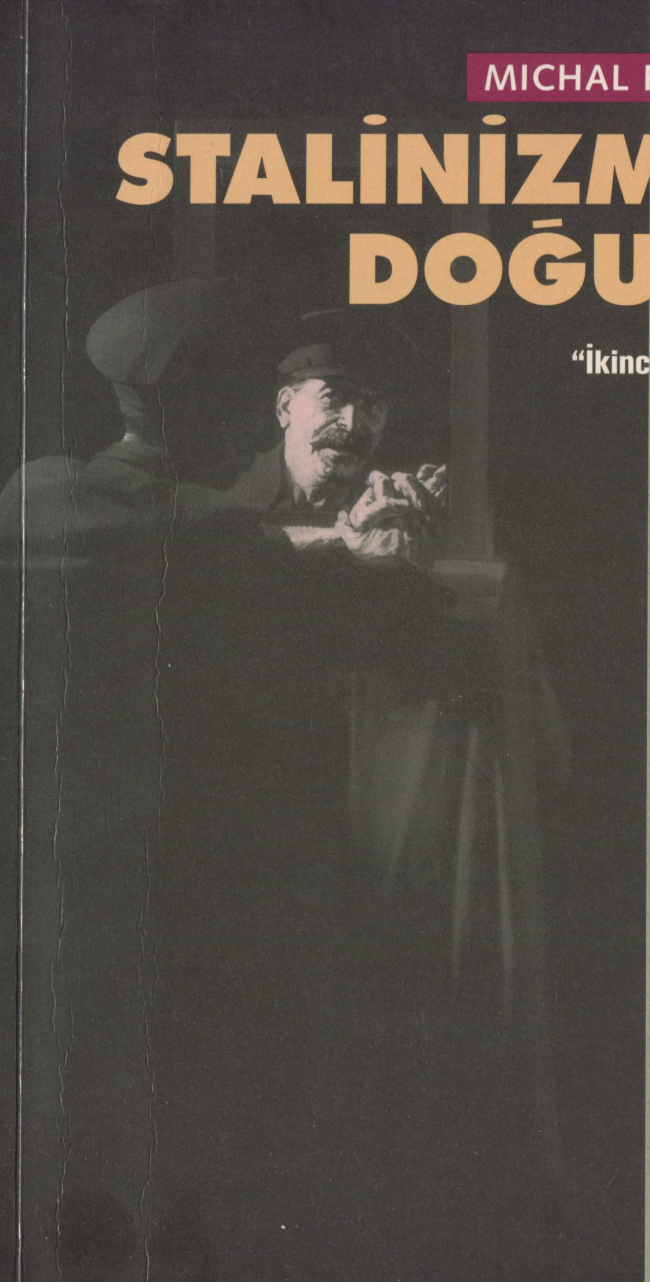
MICHAL REIMAN

STALİNİZMİN DOĞUŞU

"İkinci Devrim"in Arifesinde SSCB

metis

Michal Reiman

STALİNİZMİN DOĞUŞU

"İkinci Devrim"in Arifesinde SSCB

Michal Reiman, 1930 yılında Moskova'da doğdu. Babası, tanınmış Çek tarihçisi ve Komintern görevlisi Pavel Reiman'dı. Prag Charles Üniversitesi'nde doktora yapan Michal Reiman, 19. yüzyıl Çek sosyal demokrat hareketi üzerine çalıştı. 1960'lı yıllarda Rus tarihine yöneldi, ortodoks Stalinist tarih yazımından ayrılan yapıtlar verdi. 1968'de "Prag Baharı"nın Sovyet müdahalesiyle son bulmasının ertesinde akademik görevlerinden uzaklaştırıldı. 1976 yılında Çekoslovakya'dan ayrılarak Batı Almanya'ya yerleşti. Halen Berlin Freie Universität'da siyaset bilimi profesörüdür.

Metis Yayınları
İpek Sokak 9, 80060 Beyoğlu, İstanbul

STALİNİZMİN DOĞUŞU
"İkinci Devrim"in Arifesinde SSCB
Michal Reiman

Almanca Basım:
Die Geburt des Stalinismus:
Die UdSSR am Vorabend der "Zweiten Revolution"
© Europäische Verlagsanstalt, Frankfurt, 1979

İngilizce Basım:
The Birth of Stalinism:
The USSR on the Eve of the "Second Revolution"
I.B.Tauris & Co Ltd, Londra, 1987
© Indiana University Press, 1987

© Metis Yayınları, 1998
Bu çevirinin bütün yayım hakları
Metis Yayınları'na aittir

Birinci Basım: Ekim 1998

Yayıma Hazırlayanlar:
Meltem Ahıska, Bülent Somay, Kaya Şahin

Kapak Tasarımı: Semih Sökmen
Kapak Resmi: V. Komar ve A. Melamid,
Ayna Önünde Stalin, 1982-3
(yağlıboya, 182.8 x 121.9 cm)

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık: Sedat Ateş
Kapak ve İç Baskı: Yaylacık Matbaacılık Ltd.
Cilt: Sistem Mücellithanesi

ISBN 975-342-208-3

MICHAL REIMAN

STALİNİZMİN DOĞUŞU

"İkinci Devrim"in Arifesinde SSCB

Çeviren:
BÜLENT TANATAR

METİS YAYINLARI

İçindekiler

İlksöz 7

Önsöz 11

I Bunalımın Eşiğinde 15

II İngiltere'yle İlişkilerde Kopma:
Sovyet Önderliğinde Çatışmalar 27

III Muhalefetin Yeniden Canlanması 38

IV İktisadi Bunalım ve İktidar Politikası 62

V Toplumsal Bunalım
ve Toplumsal Baskı 80

VI Zirvede İntermezzo:
Bunalım Devam Ediyor 102

VII Ilımlıların Yenilgisi 125

VIII Stalinist Rejim Biçimleniyor 147

IX Stalinizm Olgusu 164

Ekler 173

İLKSÖZ

Michal Reiman'ın *Stalinizm'in Doğuşu* adlı yapıtı, aslı 1979'da Almanca olarak yayımlanan önemli bir kitaptır. Önde gelen Çek tarihçisi, Komünist Parti ve Komintern görevlisi Pavel Reiman'ın oğlu olarak 1930'da Moskova'da doğan Michal Reiman, Prag'taki Karl Üniversitesi'nden doktora derecesi aldı. Ondokuzuncu yüzyıldaki Çek sosyal demokrasisini incelediği ilk büyük çalışması 1958'de çıktı. 1960'larda Reiman araştırmalarını Rus tarihine kaydırdı. 1967'de *Ruská revoluce: 23 února-25 října 1917* (Rus Devrimi: Şubat 23-Ekim 25, 1917) adlı kitabı Prag'ta yayımlandı; ertesi yıl Rusça çevirisi çıktı. Bir kısmı Sovyet arşivlerinden eşsiz belgelere dayalı, sosyalist bir perspektiften 1917 devrimlerinin ayrıntılı ve kapsamlı bir yeniden yorumlanması olan bu kitap ortodoks Stalinist tarih yazımından cesur bir kopma girişimi oluşturuyordu. Sovyet tarihçileri arasında canlı bir tartışma ve çekişmenin odağı olan kitap, aynı zamanda Batılı uzmanlar için de büyük bir değer taşımaktaydı.

"Prag Baharı" sırasında, Prag'taki Siyasal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı bir fakültenin üyesi olarak Reiman, Dubçek rejimiyle sıkı sıkıya bütünleşmişti; bu ve tarih yazılarındaki bağımsızlık, 1968'de Çekoslovakya'nın Sovyetler tarafından işgali, Dubçek'in görevden alınması ve katı siyasal ve kültürel denetimlerin yeniden dayatılmasının ardından Reiman'ın kaderine damgasını vurdu. Akademik konumlarından uzaklaştırılan ve Prag'ta tarih araştırmalarına devam etmesi engellenen Reiman 1976'da Çekoslovakya'yı terketti; halen Berlin Özgür Üniversitesi'nde Siyasal Bilimler Profesörü olarak bulunduğu Batı Almanya'ya yerleşti.

Reiman'ın, Stalin'in iktidarını pekiştirme dinamikleri ve Stalinist sistemin dayatılmasının ilk evreleri üzerinde odaklaşan elinizdeki çalışması, Sovyet tarihindeki en önemli ve çekişmeli konulardan biriyle ilgilidir. Dikkatini 1927 ile 1929 arasındaki yıllar üzerinde yoğunlaştıran Reiman, bize bu kritik geçiş dönemindeki Sovyet yüksek politikasının

ayrıntılı bir yeniden kurgusunu ve tahlilini verir. Anlatısında, Bonn'daki Alman Dışişleri Bakanlığı siyasal arşivlerinde bulunan, daha önce pek az incelenmiş ve hiç yayımlanmamış belgeleri en etkili biçimde kullanır. Bunlar, Rusya'daki temsilciliklerinden Alman Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen notların yanı sıra, çok gizli emirleri, Merkez Komite ve hükümet protokol ve raporlarını, Moskova'daki resmi görevlilerin Berlin'deki Sovyet temsilcilerine mektuplarını da içermektedir. Bu belgeler arasından titizce dipnotlanarak yapılan etkileyici bir seçki elinizdeki çalışmanın eki olarak kitaba dahil edilmiştir.

Stalinizm'in Doğuşu, 1920'lerin sonundaki şiddetli iktidar mücadelesi; birbirini izleyen muhalefetlerin güçlü yanları ve zayıflıkları – özellikle, Stalin'in önce birleşik muhalefeti, ardından da ılımlıları bozguna uğratışının kesin kronolojisi ve dinamikleri–; gittikçe derinleşen iktisadi ve toplumsal bunalımlar ile siyasal karar alma mekanizmasının birbirleri üzerindeki etkileri; gizli polisin artan siyasal rolü etrafındaki çekişme; ve son olarak, Stalin'le ilgili "kişiye tapma", katı denetimler ve Stalin'in en güçlü dönemindeki zulüm ve kitlesel baskıların aşırı biçimlerinin kökenleri gibi kilit önemdeki tarihsel konular üzerinde yepyeni bakış açıları sağlar. Reiman'ın incelemesi özellikle, aslında hayli önem taşıyan ama daha önceleri pek anlaşılmamış olan dış politika kaygıları (Komintern'e ilişkin olanlar da dahil) ile içerdeki Sovyet politikası ve karar alma mekanizması arasındaki bağlantıları aydınlatmak bakımından çok faydalıdır.

Reiman'ın anlatısında Stalin'in siyasal başarısı öncelikle hilekârlık, düzenbazlık ve zekice bir siyasal manipülasyon üzerine kuruludur; o, Stalin'i özgün bir düşünür ve Marksist kuramı Rusya sorunlarına Lenin tarzında uyarlayan bir kişi olarak değil, başkalarının fikirlerini zekice ödünç alan biri, acımasız, ilkesiz bir oportünist ve bir "yukarıdan devrim" uygulayıcısı olarak görür. Reiman'ın görüşüne göre, her şeyi kucaklayan bir sistem olarak Stalinizm hem derinleşen bunalımlara verilen kademeli bir cevap, hem de Stalin'in zihniyetinin bir ürünü ve Sovyet Rusya'nın geçmişi Ekim Devrimi'ne dek uzanan ilk gelişme döneminin doğal bir sonucu olarak ortaya çıktı.

Stephen F. Cohen tarafından *Buharin ve Bolşevik Devrimi* (New York, 1973) kitabında ve daha yakın zamanda *Sovyet Deneyimini Yeniden Düşünmek: 1917'den Beri Politika ve Tarih* (New York, 1985) adlı eserde ileri sürülen, Stalinizm'e ideolojik bakımdan savunulabilir, yaşayabilir bir alternatif olarak NEP'in devam ettirilmesi ve Buharin'in böylesi bir yolun kişisel temsilcisi olduğu şeklindeki anlayış, Reiman tara-

fından zımnen reddediliyor. Gerçekten de, Reiman'ın anlatısına göre Buharin ikinci derece bir sima, ele alınan dönemin büyük çoğunluğunda Stalin'in bir müttefiki olarak ortaya çıkar. Aynı zamanda, örneğin Moshe Lewin tarafından *Sovyet Sisteminin Oluşumu: İki Savaş Arası Dönemde Rusya'nın Toplumsal Tarihi Üzerine Denemeler* (New York, 1985) adlı ufuk açıcı yapıtta dile getirilen, 1927-1929'daki ağır iktisadi ve toplumsal bunalımlara NEP'le bağlantılı temel yapısal bozukluklardan çok, 1920 ortalarındaki politik hataların yol açtığı; hatta 1927-1929 döneminde uygulanacak daha ılımlı bir "Buharinci" yaklaşımın Stalin'in yaklaşımına oranla uzun vadede daha avantajlı sonuçlar elde edeceği ve daha düşük bir maliyet getireceği görüşü de Reiman tarafından büyük ölçüde devre dışı bırakılmıştır.

Her ne kadar kimileri Reiman'ın Buharin'in siyasal bir sima ve iktisat düşünürü olarak önemini azımsaması ve NEP potansiyelini yaşayabilir bir sistem olarak küçümsemesine itiraz edebilirse de, elinizdeki kitap bu konular üzerindeki bugünkü tartışmaya anlamlı bir katkı oluşturur. *Stalinizm'in Doğuşu*, genel olarak, hepsi de öncelikle Robert C. Tucker'ın *Devrimci Olarak Stalin, 1879-1929: Bir Tarih ve Kişi İncelemesi* (1973) adlı biyografik yapıtında olduğu gibi Stalinist sistemin iktisadi, kültürel ve toplumsal kökleri üzerinde odaklaşan, Moshe Lewin'in *Rus Köylüleri ve Sovyet İktidarı* (1966); Sheila Fitzpatrick'in derlediği *Rusya'da Kültür Devrimi, 1928-1931* (1978); yine Fitzpatrick'in *Sovyetler Birliği'nde Eğitim ve Toplumsal Hareketlilik, 1921-1934* (1979); ve Roger Pethybridge'in *Stalinizm'in Toplumsal Prelüdü* (1974) gibi çalışmaların değerli bir tamamlayıcısıdır.

Alexander Rabinowitch

ÖNSÖZ

Günümüzde şu veya bu biçimde 1920 ve 1930'ların Sovyetler Birliği'ni ve özellikle de Stalinizm sorununu ele alan birçok tarih incelemesi var. Bu çalışmalar söz konusu yıllarda cereyan eden olayları esaslı bir şekilde yeniden kurguladılar. Fakat konunun tüketilip bitirildiğini düşünmek hâlâ zor. Tüm gerekli malzeme akademik dünya içinde henüz tedavülde değil ve kimi, özellikle Sovyet arşivlerindeki, malzemeler de araştırmacılara pek açık değil. Ek olarak, tarih yazımının bugünkü durumunu niteleyen şey, toplumsal ve siyasal düşüncenin içeriği ve yönelimi bakımından Doğu ile Batı arasında var olan derin farklılıklarla da şiddetlenen büyük bir görüş ve kuram çeşitliliği. Öyle ki, geriye daha derinlikli bir araştırma ve tartışma için geniş bir alan kalıyor.

Stalinizm'in doğuşu üzerine bir kitap yazma fikri bundan uzun bir süre önce, Doğu Avrupa'da entelijensiya içinde "kişiye tapmanın" geniş biçimde tartışıldığı 1960'larda aklıma geldi. Bu meseleler, 1950'lerin siyasal mahkemelerinin Kruşçev döneminin sönümlendiği yıllarda yeniden değerlendirilmeye başlanmasının Prag Baharı'nın ardındaki asıl itkilerden biri haline geldiği Çekoslovakya'da acil bir ilgi konusu olmuştu.

1967'de Prag'da Çek dilinde, çeşitli ama güçlü tepkiler alan *Rus Devrimi: Şubat 23-Ekim 25, 1917* adlı bir kitap yayımladım.[1] Niyetim bu çalışmayı, 1920'lerdeki Sovyet tarihinin bir incelemesiyle devam ettirmekti, ama bu planı tamamlayamadım. Çekoslovakya'da 1969'dan sonraki değişimler, kuşağımdan birçok tarihçiyle beraber beni de mesleğimi sürdürme olanağından alıkoydu. Ancak aradan on yıl geçtikten sonra ve büyük ölçüde değişen koşullar altında konuma geri dönebildim.

Konuyu 1927-1929 yıllarıyla sınırlı tuttum. Bu yılları özel önemdeki

1. M. Reiman, *Ruská revoluce: 23 února-25 října 1917*; Rusça baskısı: *Russkaya Revolyutsiya, 23 fevralya-25 oktyabra 1917*, 2 cilt (Prag, 1968).

bir dönem olarak belirlemeyi haklı çıkarmaya gerek bile yok – özellikle Moshe Lewin'in Sovyet köylülüğünün tarihine ilişkin muhteşem incelemesinden sonra.[2] Kullandığım malzeme bunu tamamen doğruluyor.

SSCB'de 1927'den önce geleceğin Stalinist sisteminin önemli öğelerinin, hatta temel bileşenlerinin olmadığını öne sürmek istemiyorum. Fakat 1920 ortalarının toplumsal ve siyasal sistemi, Yeni İktisat Politikası'nın (NEP) zirvedeki günleri, hem sistemin içeriği hem de içinde geliştiği atmosfer ve koşullar bakımından, onu izleyecek olan dönemden kesinkes ayrılıyordu.

1969'da Bonn'daki Alman Dışişleri Bakanlığı arşivlerinde çalışırken 1920 sonlarına ait, Sovyet tarihine ilişkin eksiksiz bir dizi malzemeyle karşılaşma talihine eriştim. Bunlar en yüksek Sovyet parti ve devlet kurumlarının resmi belgelerini, Aleksey Rikov, Mihail Kalinin, Georgi Çiçerin, Vyaçeslav Menjinski, Yosif Stalin, Maksim Litvinov, Valeryan Kuybişev, Sergo Orjonikidze, Nikolay Krestinski ve Yan Rudzutak gibi önde gelen siyasal simalara ait malzemeyi içeriyordu. Bu birinci dereceden önemli geniş belge kümesi, Stalinizm'in yükselişinin ardındaki bütün mekanizmayı anlamak için canalıcı önemdedir. Bunların arasından daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış olan on bir tanesi bu çalışmanın ekine konmuştur. Bu malzeme aracılığıyla var olan literatürde ele alınmamış veya ancak kısmen değinilmiş konu ve olaylara daha derinden nüfuz edebildim. Bu kategori içinde, örneğin, 1926-1928 yıllarındaki Sovyet *dogovoryonnost* (Batılı güçlerle anlaşma peşinde koşma) politikası ve Sovyet önderliğinin dış ticaret tekelini yumuşatmaya yönelik adımlar atma tasarılarını sayabiliriz (onyıllar boyunca resmi Sovyet yayınları, Sovyet önderliğinin o zamanlar böyle niyetler taşıdığını kategorik olarak yadsımıştı). Diğer örnekler 1927 yazından 1929 ilkbaharına dek Sovyet önderliği içindeki çatışmalarla; sol muhalefetin gerçek gücü ve onun bastırılmasında kullanılan teknikler ve mekanizmalarla; Stalin döneminin ilk göstermelik mahkemesi olan Şahti olayının kökenlerinin ayrıntılı bir dökümü ve parti önderliğinin üst kademesinde bu olayla ilgili mücadeleyle; OGPU'nun (Birleşik Devlet Siyasal Yönetimi-Sovyet gizli polis örgütü, daha çok son üç başharfiyle GPU olarak bilinir) Stalin diktatörlüğünün oluşumundaki rolü ve iktidardaki parti üzerindeki denetim de dahil, GPU'nun 1920 sonlarında Sovyetler'deki yaşam üzerindeki denetiminin yayılmasıyla; 1928-1929'daki toplumsal ve iktisadi bunalım meselesi ve bunalımın derinliği,

2. Moshe Lewin, *Russian Peasants and Soviet Power* (Londra, 1968).

yaygınlığı ve sonuçlarıyla; ve Stalin'in kendi bağımsız siyasal çizgisini geliştirdiği kimi özel koşullarla ilgilidir.

Aynı zamanda, bolca bulunan ama yetersizce kullanılan, o zamana ait Sovyet basın malzemelerinden olduğu kadar, Moskova'da karargâh kuran birçok muhabir ve yazarın temsil ettiği Alman basınının malzemelerinden ve başta diplomatik yazışmalar olmak üzere bir dizi ülke tarafından yayımlanan resmi belge kolleksiyonlarından da yararlandım. Dönemle ilgili henüz çok az sayıdaki hatırattan elde edilen bilgiler de bu malzemeye ayrıntılar katmıştır. Birçok Sovyet tarih çalışmasında geniş ölçüde alıntılanan malzemeler aracılığıyla bizzat ulaşamadığım Moskova'daki Merkez Komite Arşivi'nden de bilgiler aktardım.

Tabiatıyla, Prag'da ve daha önceki yıllarda Moskova'da arkadaşlarla yaptığım sayısız tartışmaların yanı sıra, aktif bir rol aldığım Prag Baharı'nın Stalinizm üzerine görüşlerimin olgunlaşmasında büyük bir rol oynadığı olgusundan da bahsetmeden geçemem. Bana birçok konuda öğretmenlik yapan ve kendisinden çok şey öğrendiğim babam Pavel Reiman'la günlük yardımlaşma ve tartışmalarla geçen uzun yıllar benim için istisnai bir öneme sahipti.

Yıllar sonra bana bu çalışmaya geri dönme fırsatını sağlayan ve günbegün desteklerini esirgemeyen Alexander von Humboldt Vakfı ile Volkswagenwerk Vakfı yürütme kurulu ve idaresine, Tübingen Üniversitesi'nin Doğu Avrupa Tarih ve Coğrafya Enstitüsü çalışanlarına, özellikle Profesör Dietrich Geyer'e teşekkür etmek isterim. Aynı zamanda, benim ilk ve en dikkatli okuyucum olan karım Tamara Reiman ile literatürü ve bu kitap için gerekli diğer malzemeyi düzenleyen Dr. V. Schalhorn'a teşekkürlerimi sunarım.

Tübingen, 1 Eylül 1979

İNGİLİZCE BASIM İÇİN NOT

İlkin Almanya'da 1979'da yayımlanan kitabımın İngiliz dilindeki basımı için Harvard Üniversitesi'ndeki Troçki Arşivi, Stanford Üniversitesi'ne bağlı Hoover Enstitüsü'ndeki Nikolayevski Arşivi ve Amsterdam'daki Uluslararası Toplumsal Tarih Enstitüsü'ndeki yayımlanmamış malzemelerin yanı sıra yayımlanmış çok çeşitli malzemeye de ulaşma şansım oldu. Bu ek araştırma bana olayların ve değişik kişi ve grupların aldıkları konumların daha kesin bir anlatımını verme olanağını sağladı.

I

BUNALIMIN EŞİĞİNDE

Stalinizm'in yükselişinin 1917 Ekim Devrimi'ne eşlik eden sosyalist fikirler manzumesiyle açıklanabileceği veya SSCB'nin bu andan sonraki tüm tarihinin Stalinizm'in doğuşuna yol açan doğrusal bir süreç olarak görülebileceği kanısında değilim. Kuşkusuz, Bolşevik kuram Sovyet devlet ve toplum yapısının aldığı nahoş yöne katkıda bulunan çok sayıda öğe içeriyordu. Bunu söylerken, kendi başına sosyalist kuram veya ideolojiye atıfta bulunmuyorum; her ne kadar, bunlar, –özellikle Rusya'daki örneğinde olduğu gibi– genel demokratik içerik ve bağlamının dışına çıkartıldığında, tartışmasız bir şekilde totalitarizmin kurulmasının kalkış noktası haline gelen bazı öğeler içerse de.

Ana sorun Bolşevikler'in düşüncesinde sosyalizme ulaşma meselesinin iktisadi, toplumsal ve kültürel önkoşulların olgunluğundan giderek artan biçimde ayrı tutulmasıydı; öyle ki sosyalizme ulaşma neredeyse tamamen devlet iktidarı mekanizmasının kullanılması meselesi haline gelmişti. Partinin toplum üzerindeki siyasal diktatörlüğü kendi başına bir ilke haline geldi. Sanayinin, mali sektörün ve ticaretin toplumsallaştırılması, özgün toplumsal anlamının aslî bir parçasından mahrum bırakıldı: devlet için bağımsız bir iktisadi altyapı kurmaya dönüştürüldü. Aynı zamanda, zor kullanımı dahil, iktisadi ve toplumsal ilişkilerdeki yaygın idari müdahale gündelik hayatın standart bir özelliği haline geldi.

Bununla birlikte, tayin edici olan nokta işlerin bu yanı, veya daha doğrusu, çoğunlukla bu yanı değildi. Devrime, toplumsal antagonizmaların eşsiz derecede yoğunlaşmasına yol açan üç yıllık yıkıcı bir iç savaş ve yabancı müdahalesi eşlik etmişti. Toplumsal ve siyasal çatışmaların ülkenin toplumsal dokusunu unufak eden aşırılıktaki şiddetinin ve tüm toplumsal yapılardaki aşırı kutuplaşmanın, toplumsal düşünce ve toplumsal psikolojinin niteliğine etkide bulunmaması mümkün değildi. Bolşevizm'in alt tabakasının içinde eridiği, çoğunlukla kentli ve askeri bir toplumsal grup olan yeni bir plebvari toplumsal tabaka iktidara gel-

di. Bu grup idare etmek veya hüküm sürmek için gerekli bilgi, deneyim ya da kültüre sahip değildi. Dahası, yürürlüğe sokmaya çalıştığı genel anlayış sosyalist değil, çevresindeki geriliği ve hamlığı yansıtan ütopyacı ve ultra-eşitlikçi "savaş komünizmi" fikriydi. Piyasanın normal mekanizması –para-mal ilişkileri– işlemez kılınmıştı. Üretim durma noktasına gelmişti; ulaştırma sistemi tümüyle çökmüştü; kentler boşalmıştı; toplumsal farklılıklar aşırı yoksulluk ortak paydasına doğru gerilemişti. Açlık ve salgın hastalıklar ülkeyi kasıp kavuruyordu ve en temel ihtiyaç malzemelerinin bile yokluğu çekiliyordu. İnsan yaşamı tüm değerini yitirmişti. Toplum hemen hemen tamamıyla kuvvet kullanımıyla ve idari yaptırımlarla işlemeye devam ediyordu. Baskı ve terör, mutlak olarak olağanüstü boyutlara yükseldi. Toplumsal grupların hepsi bunlara maruz kaldı. Mutat ceza biçimi küçük suçlar için bile ölümdü.

Savaş komünizmi koşulları, yeni yönetici tabakanın devlet yapısı ve toplumsal yaşamla ilgili anlayışını herhangi bir kuramın etkisinden çok daha fazla biçimlendirdi. İç savaş koşulları yeni yöneticilere iktidar, kuvvet ve şiddeti sorgulanmaksızın kullanım zevkini tattırdı ve onlara insan yaşamına karşı umursamazlık aşıladı. Stalinizm'in daha sonraki büyümesi için çok uygun bir kanal oluşturan bir ahlaki ve psikolojik kafa yapısı üretilerek uzun yıllar boyunca sürecek kavramlar ve yöntemler yaratıldı.

Daha 1921'de büyük bir değişim meydana geldi: İç savaş bitmişti ve evrensel idari düzenleme kavramının ve "sosyalist eşitlikçilik"in zorla dayatılmasının yürüyemez olduğu ortaya çıkmıştı. Köylü ayaklanmaları ülkeyi baştan başa sarmıştı. Devrim ve iç savaş sırasında Bolşevik hükümet için temel destek payandası olmuş olan Kronştadt'taki bahriyeliler ayaklanmıştı. Hem Moskova hem de Petrograd'da huzursuz işçilerin büyük grevleri kapıdaydı.

V. İ. Lenin'in girişimiyle Rusya Komünist Partisi (Bolşevik)'in[1] Onuncu Kongresi'nde Yeni İktisat Politikası'na (NEP) bir dönüş yapıldı. NEP, piyasa ilişkilerinin önce sınırlı bir derecede, fakat sonra artan bir ölçüde yeniden yerleştirilmesini sağladı ve iktisadi yaşamın normal mekanizmalarının yeniden canlanmasına yol açtı. Toplumsal ve siyasal koşulları istikrara kavuşturmaya yardım eden bir iktisadi toparlanma başladı. Zor kullanımının menzili önemli derecede daraltılmıştı ve artık toplumsal ve iktisadi alanlarda uygulanmıyordu. Bunun, toplumsal yaşamın birçok veçhesi üzerinde etkisi oldu. Başta siyasal tahakküm ol-

1. Bundan böyle parti veya RKP(B) şeklinde anılacak.

mak üzere, baskı yaygın olarak kullanılmaya devam etmekle birlikte, önleyici kitlesel terör tekniği fiilen terk edilmişti. Normal barış zamanına özgü bir yasallık çerçevesi ve yasal uygulamaları yürütme usulü oluşturuldu. Günlük sivil yaşam yeniden doğdu. Artan yaşam standartı temelinde, her ne kadar hayli düşük düzeyli de olsa, yoksulluk ve refah derecelerinde yeniden bir farklılaşma belirdi. Restoranları, tatlıcıları ve eğlence yerleriyle NEP dönemi kendine ayırt edici bir kültür oluşturdu. Aynı zamanda daha zengin bir sanatsal ve ideolojik yaşam gelişti. Nüfusun müreffeh katmanlarındaki sayısal büyüme, toplumun "alt tabakaları"nda rahatsızlık yaratsa da, yeni durum onların koşullarını da iyileştirdi. Köylüler ilk kez, kısmen de olsa yeni toprak sahipliği sisteminden yararlanabildiler. İşçiler, sanayi tekrar işlemeye başladığı andan itibaren gerçekten yeni sendika yasalarının, yeni çalışma haklarının ve fabrikalarda daha özgür gözetim koşullarının olumlu yönlerini tecrübe ettiler.

Siyasal alan da değişime uğradı. Tüm iktidarın Yosif Stalin'in elinde yoğunlaştığı süreç 1923 gibi erken bir tarihten beri açıkça gözlemlenebilirdi. Yine de, bu sürecin, NEP dönemindeki yeni durumu pekiştirmeyi amaçlayan bir ılımlı politika bağlamı içinde cereyan etmesi anlamlıdır.

Parti içi mücadeleye karşı aşırı derecede ilgisiz olmasına rağmen, Stalin'in kişisel iktidarının güçlenmesi, şiddet ve bastırma işlevleri azaltıldığı müddetçe bir sistem olarak Stalinizm'i kuvveden fiile çıkarmadı. Stalin'in otoritesi henüz sınırlıydı. Büyük bir gücü varsa da, sınırsız değildi. Belli bir anlamda siyasette ön plana çıkışı, Lenin'in ölümünden sonra yeni bir önderliğin oluşumuyla birlikte, güçlerin kaçınılmaz biçimde yeniden düzenlenişini yansıtıyordu. Stalin'in gücü, bazı uzlaşma ve anlaşmalar temelinde partinin kolektif önderliğinin diğer üyelerinden gerekli desteği almasına bağlıydı. Dolayısıyla, devlet içindeki iktidar bölüşümünün *de facto* önkoşulları korunuyordu. Aynı zamanda, parti içindeki çatışma Sovyet siyasal yaşamına yepyeni bir olgu getirdi: bir siyasal muhalefet kurumu. Bu kolayca ortadan kaldırılmaya aday, arzu edilmeyen bir kurumdu ama yönetimdeki partiyle bağlantılı olduğundan ve parti geleneklerinin gücü ve muhalefet önderlerinin otoritesi nedeniyle de GPU organlarından gelecek doğrudan bir saldırıdan korunuyor ve yasallık çerçevesinde kalabiliyordu. Varlığının rejimin genel karakterine etki etmemesi düşünülemezdi.

1920'lerin ortalarında SSCB'deki yeni siyasal ilişkiler hayli istikrarlı görünüyordu. Yabancı gözlemciler bile bunu saptamışlardı. Devrimci kaynamalar geride kalmıştı. Yüzeydeki hiçbir şey keskin bir değişim

olasılığını akla getirmiyordu. Daha önceki devrimlerin hepsinde tipik olan bazı süreçler oluşmaktaydı. Bununla beraber, yüzeyin altında, resmi tümden değiştirecek yeni derin çelişkiler çatılıyordu.

Stalinizm'in yükselişi, NEP'in tam da zirvesinde patlayan derin toplumsal, siyasal ve iktisadi bunalım göz önüne alınmadan anlaşılamaz. Bu bunalım, en doğrudan yaklaşımla, On Dördüncü Parti Kongresi'nin kararları doğrultusunda Aralık 1925'ten sonra yürürlüğe sokulmaya başlanan hızlı sanayileşme politikasının sonucuydu. Bunalımın altında yatan gerçek kaynaklarsa ölçülemeyecek derecede karmaşıktı.

SSCB için sanayileşme kaçınılmaz bir zorunluluk olarak görünüyordu. Büyük güçler içinde en geri kalmış olanı devrim öncesi Rusya, nüfusuna modern yaşam standartlarını sağlamaya veya I. Dünya Savaşı'ndaki performansının ve 1917'de eski düzenin çöküşünün gösterdiği gibi, kendini uygun bir şekilde savunmaya muktedir değildi. Eski Rusya modern çağın haşin çatışmalarına dayanabilecek güçte değildi. 1925-1927 sıralarında, Sovyetler Birliği iktisadi yeniden kuruluş evresini tamamladı. Gerçek değer olarak, sanayi ve tarım üretiminin hacmi savaş öncesi düzeyine erişmişti.[2] Bununla beraber, bu, iktisadi etkinliğin savaş öncesi düzeyine ulaştığı anlamına gelmiyordu. Kişi başına üretim savaş öncesi standartından daha aşağıdaydı. Ekonomideki elverişsiz yapısal değişmeler de ortadaydı. Sanayinin önemli sektörleri (metalurji, metal işleme, şeker ve kağıt) tam anlamıyla eski durumuna dönememişti. Savaş öncesi döneme kıyasla, ağır ve ara sanayinin ulusal ekonomi içindeki payı bir bütün olarak gerilemişti ve hafif ile ağır sanayi arasındaki göreli denge bozulmuştu. Genel olarak, sanayi genel meta dolaşımı içinde daha küçük bir rol oynuyordu.

Yeni inşaat hacmi yetersizdi. Yeni ya da yeniden inşa edilen fabrika sayısı azdı. İşletmelerin ezici çoğunluğu yıpranmış teçhizat kullanan ve müthiş bir yenilenme ihtiyacı gösteren eski binalarda bulunuyordu.

SSCB, uluslararası iktisadi ilişkiler sisteminin dışına atılmıştı. Dış ticareti keskin bir şekilde düşmüş ve aynı zamanda içeriye yabancı teknoloji, donanım, sınai deneyim, hammadde ve hatta tüketim malları girişi önemli ölçüde düşmüştü.[3] SSCB'nin azgelişmişliği ve birçok önem-

2. Stalin'in Aralık 1927'deki On Beşinci Parti Kongresi'nde verdiği rakamlara göre, sanayi 1926-1927 mali yılında savaş öncesi düzeyinin yüzde 108.3'üne erişmişti (Stalin, *Soçineniya* (bundan böyle *Soç.* olarak anılacak), cilt 10, Moskova, 1950, s. 293). Zamanın literatüründe, tıpkı daha sonraları olduğu gibi, başka rakamlar da sık sık verilmiştir. Bkz. V. Bazarov'un yöntembilimsel bakımdan ilginç makalesi, "O metodologii kontrol'nik tsifr", *Ekonomiçeskoe obozrenie*, Ocak 1927, s. 13-24.

li üretim türünün toptan yokluğu açıkça kendini gösteriyordu.

Tarımın eski haline gelişiyle ilgili istatistik veriler de işlerin gerçek durumunu yansıtmaktan uzaktı. Büyük topraklı mülkler sisteminin topyekûn yıkımı ve müreffeh çiftçilerin uğradığı büyük hasarın yanı sıra, modern tarım ve hayvan yetiştiriciliğinin geçimini sağladığı kaynakların büyük bir bölümü de yok olmuştu. Tümüyle ithalata bağımlı olan yeni makina alımları da –çeşitli tipte tarım makinaları, aletler ve gübreleme makinaları da dahil– savaş öncesi düzeyine kıyasla, önemli ölçüde düşmüştü. Dolayısıyla, kırsal Rusya'nın daha önceki yıllarda uğramış olduğu zararlar henüz giderilememişti.

Tarımsal üretimin restorasyonu herhangi bir temel iyileştirme yoluyla değil, öncelikle kullanılmayan toprakların tekrar ekime açılmasıyla ve ürün bileşiminde yapılan bazı değişikliklerle sağlandı – sanayide kullanılan tarım ürünlerine ve hayvancılığa daha fazla önem verilmeye başlandı.[4] En önemli sektör olan tahıl, tümüyle savaş öncesi düzeyine getirilememişti.[5] Böylesi bir iktisadi canlanmanın sınırları apaçık ortadaydı. Son tahlilde, tarımın ülkenin iktisadi yaşamındaki gerçek payını belirleyen piyasa için üretim, savaş öncesi tarımın aldığı payın ancak yarısına eşdeğerdi.[6]

Aşırı yoksunluklarla geçen on beş yıldan sonra, nüfusun ihtiyaçları son derece yetersiz şekilde karşılanmaya devam ediyordu. Mal kıtlığı denilen çok ciddi boyutlardaki mamul mal sıkıntısı, bu yıllarda yaşamın değişmez bir özelliği haline gelmişti. Uzmanlar bunu enflasyonun bir sonucu olarak açıklama eğilimindeydiler. Ancak, bunun arkasında gizli bir biçimde, en temel mallarda mutlak bir yetersizlik, maddi ve kültürel değerlerin dünya savaşı, devrim ve iç savaştaki muazzam yıkımının şiddetlendirdiği bir boşluk, henüz hiçbir şekilde tazmin edilmemiş kayıplar yatıyordu.

3. On Beşinci Parti Kongresi'nde Stalin Sovyet dış ticaretinin 1926-1927 mali yılında savaş öncesi düzeyinin ancak yüzde 35.6'sı olduğunu iddia etmişti. (*Soç.*, cilt 10, s. 294).

4. Bkz. örneğin, On Beşinci Parti Kongresi'nde Rikov'un beş yıllık plan direktifleri üzerine raporla ilgili son sözleri, *Pyatnadtsatyi s"ezd VKP(B), dekabr' 1927 g., Stenograficeski otçet* (bundan böyle *Pyatnadtsatyi s"ezd* olarak anılacak), böl. 2, Moskova, 1962, s. 1163-1172. Bu soruna zamanın diğer bir dizi kaynağında da işaret edilmiştir.

5. Bkz. örneğin Rikov'un yukarıda anılan düşüncelerinin yanı sıra Mikoyan'ın On Beşinci Parti Kongresi'nde yaptığı konuşma, *a.g.e.*, s. 1163-1172, 1091-1108.

6. Bkz. örneğin, Stalin, *Soç.*, cilt 11, Moskova, 1952, s.85. Stalin, Merkez İstatistik İdaresi (TsSU) Kollegyum üyesi Vasili Nemçinov'un hazırladığı verileri anıyor. Tarımsal hasıla içindeki pazarlanabilir kısımla ilgili bir dizi farklı tahmin daha vardır, ama bunlar Sovyet tarımının aşırı geriliğinin genel tablosunu değiştirmezler.

Güçsüz ekonomi kullanılabilir emek gücü fazlasını istihdam edebilecek durumda değildi. Kırsal nüfus fazlası sorunu, kentsel işsizlikte kitlesel bir büyümeye neden olarak kentlere taşınmıştı. 1920'lerin ikinci yarısında, işsizlerin sayısı bütün hızıyla iki milyon düzeyine yaklaştı. İşsiz sayısının kısa zamanda devlet sanayisindeki istihdam rakamına eşitlenmesi tehlikesi vardı.[7] İşsizler, Sovyet iktidarının temel taşları olan büyük kentlere –Moskova, Harkov, Leningrad ve Kiev– akıyordu. Varlıkları siyasal yaşamın yükseliş ve alçalışlarına önemli etkilerde bulunuyordu.

Ordunun ihtiyaçları da daha büyük bir aciliyet kazanmıştı. 1927'den önceki savunma harcamaları, devrim öncesi Rusya'sının barış zamanında yaptığının yarısından daha azdı.[8] Silahları, teknik donanımlarının nicelik ve niteliği ve özel eğitimli ve nitelikli personel düzeyi bakımlarından ordu ve donanma, en büyük sanayi güçlerinin silahlı kuvvetlerinin hayli gerisindeydi. Modern savaşın uzun soluklu muharebe harekâtlarını sürdürebilme yetenekleri yoktu.[9]

Sovyetler Birliği'nin acilen daha hızlı sanayileşmeye ve iktisadi durumunu genel olarak iyileştirmeye ihtiyacı vardı, ama bu amaçları gerçekleştirmek için yeterli kaynakları yoktu. Devrimden önce sınai büyümenin temel kaldıracı olan yabancı sermaye, dış borç ve kredi akışı hemen hemen tamamen kesilmişti. Devlet sanayisinin, özellikle ağır sanayinin iktisadi etkinliği hayli düşüktü. Yeterli kâr üretemiyordu ve sık sık devlet sübvansiyonuna ihtiyaç duyuyordu.[10]

7. Zamanın resmi rakamları 1927-1928 mali yılında büyük ölçekli devlet mülkiyetindeki sanayi işletmelerinde bulunan işçi sayısını 1 223 000 olarak ve 1 Nisan 1928 itibariyle işsiz sayısını da 1 596 000 olarak veriyor; sendikalara bakılacak olursa, 1928 bahar ve yazında 1,8 milyon kadar işsiz vardı. Bkz. L.S. Rogaçevskaya, "Reşayuşçiyi etap likvidatsii bezrabotitsi v SSSR", *Istoriya SSSR*, 1968, no.3, s.47. Sadece işsizlerin bir kısmını hesaba katan Sovyet istatistiklerinin kullanışsızlığı nedeniyle zamanın birçok uzmanı tahminlerini iki buçuk milyon ya da üzerine yükseltmişlerdi.

8. A.I. Rikov, "Doklad ob Ob"edinennom plenume TsK i TsKK VKP(B) na aktive Moskovskoy organizatsii, 11.8.1927 g.", *Izvestiya*, 14 Ağustos 1927 (bundan böyle A.I. Rikov, "Doklad ob Ob"edinennom plenume" şeklinde anılacak).

9. Bkz. K.E. Voroşilov, "Voprosi oboroni i pyatiletka", *Pyatnadtsatyi S"ezd*, böl. 2, s.973-994 içinde. Kızıl Ordu personelinin hazırlık durumu, muhtemelen 1928 yılı Ocak sonu veya Şubat başındaki Politbüro ile Merkez Kontrol Komisyonu Prezidyumu'nun ortak oturumunda ayrıntısıyla tartışılmıştı; bu oturumun bir kaydı Alman Dışişleri Bakanlığı'nın "Politik Arşiv"inde bulunmaktadır: Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes, Abt. IV Ru, Po 2, Adh. 1, Bd. 2 (bu arşivle ilgili malzemeler bundan böyle şu kalıpta anılacak: PA, IV Ru, 2-I, 2).

10. Maliye Komiserliği'ne göre, sanayi lehine olan gelir-harcama dengesi 1925-1926'da 77.3 milyon ruble, 1926-1927'de 313.4 milyon ruble ve 1927-1928'de 477.3 mil-

Halktan ek kaynaklar elde etmek için devamlı olarak çeşitli yollar (devlet tahvilleri, dolaysız vergiler, iç borçlanma, votka tekeli, mamul malların fiyatlarına zam ve diğerleri) denendi. Hükümet bu fonların büyük ölçüde kırsal bölgelerden geleceğini umuyordu. Köylüler pazarlanabilir ürünlerinin kayda değer bir oranını düşük devlet teslimat fiyatlarıyla satarken, mamul malları yapay olarak şişirilmiş fiyatlardan satın alıyorlardı. Bu yolla devlet gıda maddelerini ve hammaddeleri uygun koşullarda elde ediyor ve dışardan makina, donanım ve hammadde almak üzere ihracat için rezervler oluşturuyordu. Aynı zamanda, sanayi, sermaye oluşumu sürecini hızlandırarak kârlılığını artırıyordu. Köyden elde edilen vergi ve borçlanmalar, sanayinin kredi temin edeceği ve kurulacak sanayinin finansmanını sağlayacak devlet bütçesi gelirlerini artırıyordu. Bunlar köylülerden artıklarını devralmak için bazı ek tekniklerdi.[11] Köylülerin tasarruflarını devletin mali kurumlarına getirecekleri varsayılıyordu, böylece bu tutarlar da devletin kullanımına amade olacaktı.

Devletin fon elde etme planlarında bazı temel kusurlar vardı. Sanayileşmenin ihtiyaçları için elde edilebilecek toplam ek kaynak böylesine yoksullaşmış bir ülkede yeterli düzeyde değildi. Kentsel nüfusta büyük servet birikimleri yoktu ve köye bağlanan umutlar boşa çıkmıştı. 1920'lerin ikinci yarısındaki tarımsal büyüme, sanayi ve nüfus büyümesinin ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli olandan daha yavaş adımlarla ilerliyordu. Pazarlanabilir tahıl fazlasındaki artış yavaşlamıştı ve ardından da bu artış tersine döndü. Eski iktisadi temel var olmaya devam ettiği müddetçe, tarımın genişlemesi için ancak sınırlı olanakların bulunduğu açıkça ortaya çıktı. Kırsal servet birikimlerinin bir kısmı özel tüccarlara gidiyor ya da basitçe dolaşıma girmiyordu. Köylülerin Sovyet *çervonets*'inin istikrarına güvenleri yoktu. Çoğunlukla artıklarını istif etmeyi veya onları doğrudan doğruya bizzat kendi tüketimleri ya da ik-

yon rubleydi. Bkz. A.I. Rikov, "İtogi noyabr'skogo plenuma TsK", *Pravda*, 4 Aralık 1928.

11. A.A. Barsov, örneğin, 1928'de artık-ürünün tarımdan "eşdeğer olmayan mübadele" (*v poryadke bezekvivalentnogo otçujdeniya*) yoluyla çekip alındığını ve çeşitli tahminlere göre, ekonominin diğer sektörlerine 1,6-1,8 milyar ruble ölçeğinde aktarıldığını belirtiyor. Bu da yaklaşık tarımsal artık ürünün yüzde 40'ına, tarımın milli gelirdeki payının yüzde 16'sına ve tarım dışı sektörün biriktirdiği fonların da yüzde 65'ine tekabül ediyordu. Bkz. A.A. Barsov, "Sel'skoe hozyaistvo i istoçniki sotsialistiçeskogo nakopleniya v godi pervoy pyatiletki (1928-1932)", *Istoriya SSSR*, 1968, no.3, s.64-82 ; ve A.A. Barsov, "NEP i viravnivaniye ekonomiçeskik otnoşenii mejdu gorodom i derevney", *Novaya ekonomiçeskaya politika: voprosi teorii i istorii*, der. M.P. Kim (Moskova, 1974), s.93-105 içinde.

tisadi ihtiyaçları için kullanmayı yeğliyorlardı.

Daha başka sorunlar da vardı. İktisadi sistemin devrimden sonra Sovyetler Birliği'nde aldığı biçim bürokratikti ve pek etkin değildi. Çoğu iktisadi ve idari organ görevlisinin niteliksizliği ve deneyim yokluğu yüzünden bunun olumsuz sonuçları daha da şiddetlenmişti. Bu durum iktisadi girişkenliği köreltti ve ülke kaynaklarının tam kullanımını engelledi. Önemli ölçüde bir anında getiri elde edilmeksizin, ağır sanayiye gittikçe artan miktarda yatırımlar yapıldı; olumlu sonuçlar ancak yıllar sonra ortaya çıkacaktı. İnşaat projeleri büyük ölçüde birbiriyle kesişiyordu, öyle ki yeni birimler ancak uzun gecikmelerden sonra üretime geçebilmişlerdi. Sovyetler Birliği'nin karmaşık ve istikrarsız uluslararası konumunun bir sonucu olarak, iktisadi bir kendine yeterliğe yöneliş büyük ek masrafları gerektiriyordu. Özellikle şişkin devlet ve idare aygıtını korumak için yapılan üretken olmayan muazzam harcamalar kayda değer miktarda kaynağı kemiriyordu. Aynı zamanda, her türden devrimci hareketi desteklemek amacıyla özellikle iktidardaki partinin uluslararası manevralarına büyük miktarlar harcanıyordu.[12]

Hükümet bu mali güçlüklerden kurtulabilmek için daha çok kağıt para basmaya ve nüfus üzerine gitgide daha büyük bir iktisadi yük bindirmeye yöneldi. Ancak bu yönelim ciddi iktisadi ve toplumsal sonuçlar getiriyordu. Var olan koşullar altında, her türlü hızlı sanayileşme –eğer NEP'e dayalı iktisadi ilişkiler sistemi korunacaksa– artan ölçülerde dışardan gelecek kayda değer mali ve teknik yardıma bağlıydı. Sovyet devleti, görece erken bir dönemden itibaren, yabancı işadamlarına bir imtiyaz olarak iktisadi birimleri işletme iznini vererek bu yardımı elde etmeye çalıştı. Bu yolla Sovyet devleti kendini, bu birimleri yeniden eski haline getirme, modernleştirme ve işletme masraflarından kurtarıyordu. 1926'da, iki ülke arasında var olan anlaşma ilişkilerine dayalı olarak, bir Sovyet-Alman ticaret antlaşması imzalanmıştı. Bu, söz konusu iki ülkenin, I. Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri'nin zaferinin sonucunda biçimlenen uluslararası ilişkiler sistemine olan ortak muhalefetlerinin bir ifadesiydi – her ne kadar 1925'te Almanya, dış politikada

12. Zamanın rakamlarına göre, SSCB yabancı Komünist Partilerin olduğu gibi, Komintern ve onunla ittifak halindeki uluslararası örgütlerin faaliyetlerinin de bütçesinin yüzde 75'ini karşılıyordu (PA, IV Ru, 2-I, 3). Bu rakamlar 1928 yılı Şubat başında Riga'ya gelen bilgi sahibi bir Sovyet yetkilisi tarafından verilmişti. Alman Dışişleri Bakanlığı arşivindeki diğer belgeler de bunu doğruluyor. Kuomintang devrimi ve diğer bir dizi devrimci eylem için yapılan Sovyet desteği tam olarak tahmin edilemeyecek boyutlarda yüksek tutarlar gerektiriyordu.

tek yanlı bir Doğu'ya yönelişten uzaklaşmaya başlasa ve ardından Batı'yla artan ölçüde yakın ilişkiler kursa, hatta 1926'da Milletler Cemiyeti'ne kabul edilse de. SSCB 300 milyon mark tutarında bir Alman kredisi elde etti. Diğer çeşitli ülkelerdeki özel bankalardan da daha küçük miktarlardaki krediler yoldaydı. Yine de, dış yardımın çapı hayli mütevazı kaldı. Devrimden sonra büyük sanayi güçleriyle bağlar kopmuştu ve Sovyet devleti birçok nedenden ötürü, başta Birleşik Devletler ve Büyük Britanya olmak üzere, ellerinde en büyük mali kaynakları bulunduran bu ülkelerle ilişkilerini iyileştirmekte başarılı olamamıştı.

SSCB'nin sosyo-politik ve iktisadi sistemi yabancı sermayeyi dışlıyordu. Bu tür sermayeyi çekmedeki en büyük engel Sovyet devletinin dış ticaret tekeli ve bu kurumla bağlantılı karmaşık iktisadi, hukuki ve idari ilişkilerdi.

İktisadi durum sürekli ciddi güçlüklere neden olarak sonuçta dönem dönem iktidardaki parti içinde çatışmalar yaratıyordu. Aralarında Lev Troçki, Grigori Zinovyev, Lev Kamenev, Yevgeni Preobrajenski, Kristian Rakovski, Karl Radek ve İvar Smilga'nın da bulunduğu, parti içindeki muhalefetin çekirdeğini oluşturan bir dizi önde gelen siyasal sima ve iktisat kuramcısı, ülkenin temel güç ve kaynaklarının hasılanın hacim ve niteliğini önemli ölçüde artıracak ve üretim göstergelerini iyileştirecek olan sanayinin hızlı genişlemesinde yoğunlaştırılmasını öneriyorlardı. Onların fikrine göre, bu eylem çizgisini izlemenin başlıca yolu Sovyet iktisadi gelişmesiyle ilgili kendine yeterlilik anlayışını terk etmekten ve dış ticaret tekeliyle korunan Sovyet ekonomisinin, aynı zamanda teknik ve iktisadi gelişmeye yönelik itkileri güçlendirecek ve Sovyet ekonomisinin dünya pazarında rekabet etme yeteneğini artıracak olan dünya iktisadi sistemine –dünya çapındaki işbölümü– daha tam olarak katılmasından geçiyordu. Sanayinin hızlı büyümesi için gerekli kaynakların bir kısmının, öncelikle köylerde olmak üzere özel sektörde birikmiş fonların devlet sanayisine aktarılmasıyla elde edilebileceğini ileri sürüyorlar – ve bunun var olan iktisadi ilişkiler sistemi ile tutarlılık içinde olacağını söylüyorlardı. Muhalefetin önerilerindeki belirli bir husus, temel yükü hem kentsel hem de kırsal müreffeh tabakaya bindirmek, böylelikle de nüfusun en yoksul kesimlerini rahatlatmaktı. Böyle bir iktisadi yönelimin ve bunun yanı sıra hükümet, parti ve toplum içinde sınıf ilkelerine dayalı demokratik biçimlerin teşvik edilmesinin SSCB'yi böylesine bir yol izlemenin tehlikelerinden koruyacağı iddia ediliyordu.

Parti önderliğinin politikasıysa muhalefetin önerilerine karşıydı. Oy-

sa iktisadi ve siyasal ilişkiler çerçevesinde parti önderliği, muhalefetin önermiş olduğu iktisadi stratejinin temel öğelerini şu veya bu derecede kullanmak zorundaydı. Bununla beraber, onun politikaları bu stratejiden belirgin bir biçimde farklı oldu. Kendisini kuşatan dünyadan iktisadi ve siyasal bağımsızlık ihtiyacını öne süren önderlik, Sovyet ekonomisini dünya iktisadi sisteminin bir bileşeni olarak geliştirme düşüncesini reddederek, iktisadi kendine yeterlilik anlayışını tercih etti. Sınai yatırım ilk evrede mütevazı kalacaktı. Parti önderliği, piyasa ilişkilerini kullanarak ve bir dizi yolla merkezi denetimleri gevşeterek, tarımsal üretkenlikte hızlı bir sıçrama gerçekleştirmeyi umuyordu. Bu, rejimin toplumsal ve siyasal temelini güçlendireceği ve kentler, ordu ve sanayi için gerekli gıda ve hammaddeleri sağlayacağı gibi, ülkedeki genel servet birikimini de artıracaktı. Tam anlamıyla bütünlüklü bir politika değildi bu. Gerçekte, var olan koşulların baskısıyla ortaya çıkan, az çok çelişik iki iktisadi büyüme stratejisi arasındaki bir uzlaşmaydı.[13]

İktisadi restorasyon evresi boyunca, resmi parti kuramı ve iktisadi büyüme anlayışlarındaki çelişkiler, günlük iktisadi ve toplumsal faaliyet içinde anında teşhis edilebilir bir durumda değildi. Daha önceden var olan üretim kapasitesinin yeniden canlanması sonucunda ortaya çıkan hızlı sınai ilerleme aşırı harcamalar gerektirmemiş ve elle tutulur sonuçlar sağlamıştı. 1925 ve 1926'da, sırasıyla iki yıl üst üste elde edilen başarılı hasatlar tarımı güçlendirmişti. Sanayi mallarına fena halde ihtiyaç duyan köylüler devlet denetimlerinin gevşetilmesinden yararlanmışlar ve sanayi mallarının artan akışına, tarımsal artık satışlarının artmasıyla karşılık vermişlerdi. Parti önderliğinin politikaları belli bir dereceye kadar doğrulanmıştı. Ancak bunalım tehlikesi alt edilmemiş, sadece ertelenmişti.

Yılın dönümünde, 1926'nın sonu ve 1927'nin başında, durumdaki vahamet şiddetlendi. Önde gelen sanayi güçlerinin savaş sonrasındaki iktisadi ve toplumsal bunalımın üstesinden gelmekte başarılı oldukları

13. Sovyet iktisat tartışmalarının ayrıntılı bir anlatısı Alexander Erlich, *The Soviet Industrialization Debate, 1924-1928*, Harvard University Press, 1960'ta bulunabilir. Bu konulara başka yazarlarca da büyük dikkat hasredilmiştir. Özellikle şu kaynaklara bkz.: Moshe Lewin, *Russian Peasants and Soviet Power* (Londra, 1968); Robert V. Daniels, *The Conscience of the Revolution* (New York, 1960); Isaac Deutscher, *The Prophet Unarmed, Trotsky 1921-1929* (Londra, 1949) (Türkçesi: *Silahsız Sosyalist*, Ağaoğlu Yay., 1970); E.H. Carr, *Socialism in One Country, 1924-1926*, 3 cilt (Londra, 1958-1959); Robert C. Tucker, *Stalin as Revolutionary, 1879-1929* (New York, 1973); R. Lorenz, *Sozialgeschichte der Sowjetunion, cilt 1, 1917-1945* (Frankfurt, 1976); Alec Nove, *An Economic History of the USSR* (Londra, 1969).

ortaya çıktı ve bu ülkeler bilim ve teknolojideki ilerlemelerin eşliğinde yeni bir hızlı gelişme dönemine girdiler.[14] Ekonomisini ancak tam kapasiteyle işleyecek bir duruma geri getirebilen Sovyetler Birliği'nin görece gerileği gözle görülebilir bir ölçüde artıyor ve dünya içindeki konumunu tehdit ediyordu.

Sanayi ülkelerindeki hızlı iktisadi gelişme, her ne kadar kimileri daha önceki dönemden (I. Dünya Savaşı ve öncesinden) miras alınan ciddi uluslararası çelişkilerden tümüyle azade olmasa da, dünya siyasal ve iktisadi ilişkilerinde daha kalıcı bir istikrar arzusunun yeşermesine yol açtı. Bu arzu, kendini devrimci yanılsamalardan kurtaramayan ve hâlâ potansiyel düşmanlarını önemli ölçüde zayıflatma umudu besleyen Sovyet politikasıyla çatışıyordu. SSCB tarafından desteklenen bir ulusal devrimin zirve noktasına ulaştığı Çin özel bir çatışma kaynağı haline geldi. Çin'deki durum bazı büyük güçlerin hayati olarak algıladıkları çıkarları etkiliyordu. SSCB'nin uluslararası konumu kötüleşti ve ciddi uluslararası karışıklıkların çıkması tehlikesi arttı.

Sovyet önderliği yeni dünya durumunun bazı veçhelerini hesaba katmamazlık edemiyordu. Dahası, iktisadi restorasyon döneminin sona ermesiyle birlikte (yani, daha önceden var olan üretken kapasitenin, açıkladığım gibi, tekrardan işler hale gelmesinden sonra) iktisadi gelişme hızı keskin bir şekilde düşme tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. 1926 sonbaharından itibaren –muhalefet propagandasının baskısıyla en ufak bir ilgisi olmadan– sınai gelişmeyi hızlandırma yolları üzerinde bir tartışma başladı. 26 Ekim-3 Kasım 1926'daki On Beşinci Parti Konferansı'nda son derece ayrıntılı bir tartışma yapıldı.[15] Konferans, sanayileşmenin içsel kaynaklarının seferber edilmesi gerekliliğini vurguladı. Sürecin aşırı derecede zahmetli ve güç olacağı kabul edilmişti. Ülkenin kaynakları zaten büyük ölçüde soğurulmuştu.

Önderliğin çoğunluğu, özellikle dış ticaret hacmini artırarak ve dışarıdan büyük miktarda yeni krediler sağlayarak dış iktisadi bağlantıları genişletmenin hızlı büyümenin önkoşulu olduğunun farkındaydı. Radikal öneriler dinlendi. Dışişleri halk komiseri Georgi Çiçerin –başbakan (Halk Komiserleri Konseyi Başkanı) Rikov'un desteği ve yakınlığıyla– Sovyet devlet politikası ile Komintern politikası arasında bir ayrım yap-

14. Stalin, "Politiçeskii otçet Tsentral'nogo komiteta s"ezdu VKP(B)", *Soç.*, cilt 10, s. 271-276 içinde.

15. Örneğin bkz. E.H. Carr ve R.W. Davies, *Foundations of a Planned Economy, 1926-1929*, cilt 1, böl. 1 (Londra, 1969), s. 284-292 (bundan böyle Carr ve Davies şeklinde anılacak).

maya ve Sovyetler'in Çin'de izlediği çizginin değiştirilmesine gayret sarfetti. Bunlar Sovyet dış ilişkilerindeki en duyarlı iki noktayı oluşturuyordu.[16] Stalin, yabancı güçlerle iktisadi anlaşmalar yapabilmeyi kolaylaştırmak üzere dış ticaret tekelinin yumuşatılması yönünde bir tavır aldı.[17] 11 Aralık 1926'da, Politbüro Sovyet diplomasisini antlaşmalar şeklinde somutlaştırılacak bir "anlaşma politikası"na –yani, sanayileşmiş ülkelerle işbirliğine– yöneltme kararı aldı.[18] Resmi karar metni bu kararın mali ve iktisadi gerekçelerine, büyük miktarlarda dış kredi sağlama ihtiyacına ve Sovyetler Birliği'nin diğer ülkelerle iktisadi ilişkilerinin genişletilmesine işaret ediyordu.[19]

Şubat 1927'de, Merkez Komite oturumunda sermaye oluşumu hacminin önemli derecede artırılmasına karar verildi.[20] Aynı zamanda, 1927 baharında ülkenin savunma yeteneğinin güçlendirilmesi ve ciddi biçimde ihmal edilmiş olan ordu ve donanmanın durumunun iyileştirilmesi için yoğun bir kampanyaya girişildi.[21] Bununla beraber, parti önderliği yeni olumlu fikirlerin yokluğunu hissediyordu. Gerek iç politika gerekse dışişlerinin fiilen yürütülmesine ilişkin genel anlayışta hiçbir önemli değişim olmamıştı. Derin bir bunalım kaçınılmaz hale geldi. Bu da tahmin edilebilecek olandan daha erken patladı.

16. Bu, Çiçerin'in Politbüro ve Halk Komiserleri Konseyi'nin (Sovnarkom) bir ortak oturumunda yaptığı tarihi belirsiz (muhtemelen 19 Haziran 1927'de yapılmış olan) bir konuşmadan ve yine onun bu oturumdan hemen sonra verdiği bir memorandumdan çıkartılabilir. Her ikisi de PA IV Ru, 2-I, 4'te bulunmaktadır. Çiçerin'in önerileri o dönemde Politbüro tarafından kabul edilmemişti.

17. Stalin'in Politbüro ve Çiçerin'e 27 Aralık 1927'deki mektubu, PA, IV Ru, 2-I, 2 içinde. Bu mektuptan Stalin'in, Çiçerin ve 1927 ortalarından itibaren de Maliye komiseri Bryuhanov ve diğer iktisadi kurum yetkilileri tarafından desteklendiği ortaya çıkıyor. Stalin'in önerileri kabul edilmedi.

18. Politbüro kararının sadece Alman Dışişleri Bakanlığı arşivlerindeki Almanca çevirisi mevcuttur. Burada kullanılan terim *Verständigungspolitik*'tir, muhtemelen Rusça aslı da, *politika dogovoryonnosti*'dir. Bundan böyle buna uluslararası işbirliği politikası olarak göndermede bulunacağım.

19. Çiçerin'in muhtemelen 27 Ekim 1927'de yazılmış olan bir memorandumu, PA, IV Ru, 2-I, 1 içinde.

20. Bkz. *Kommunistiçeskaya partiya Sovetskogo Soyuza v rezolyutsiyak i reşeniyak s"ezdov, konferentsii i plenumov TsK* (bundan böyle *KPSS v rezolyutsiyak* şeklinde anılacak), cilt 3, 1924-1927, Moskova, 1970, s.431-432.

21. K.E. Voroşilov, "Voprosi oboroni i pyatiletka", *Pyatnadtsatyi s"ezd*, böl. 2, s.980.

II

İNGİLTERE'YLE İLİŞKİLERDE KOPMA SOVYET ÖNDERLİĞİNDE ÇATIŞMALAR

SSCB'de 1927'de patlak veren derin ve uzun süreli bunalımın doğrudan nedeni dış ilişkilerde yaşanan bunalımdı. Stalin ve Buharin'in Çin'in kendini "emperyalist dünya sistemi"nden çıkaracağı umudu üzerine dayalı pek uzak görüşlü olmayan Çin politikası ve bundan türeyen Kuomintang'a tek yanlı ve eleştirel olmayan destek politikası felaketle son buldu. Büyük güçler Çin'e zor kullanarak müdahale ettiler ve Kuomintang'ın generalleri Şangay'a girer girmez, Nisan 1927'de Sovyetler Birliği'yle ittifakı bozarak Şangay işçi hareketine karşı vahşi bir misillemeye giriştiler. Birkaç hafta sonra, Vuhan'daki sol Kuomintang hükümeti de Sovyetler Birliği'yle ittifakı bozdu. Çin devriminin sol kanadı her yerde kovuşturulmaya ve yok edilmeye başlandı. Bu geri çekilmenin sonuçları Sovyet önderliği için özellikle cesaret kırıcıydı, zira çok kısa bir süre önce Kuomintang'ın başarısını selamlayan zafer bildirileri yayımlamıştı.

Mayıs 1927'de, Sovyet önderliğine yeni ve daha da ağır bir darbe indi. İngiliz Muhafazakâr hükümeti, İngiltere'nin uluslararası konumunu baltalamayı amaçlayan Çin olaylarına ve Sovyet politikasına çok öfkelenmişti. İşçi Partisi'yle rekabet gibi iç politikaya ilişkin mülahazaların da etkisiyle hareket eden Tory'ler Sovyetler Birliği'yle ilişkileri kestiler ve iki ülke arasındaki ticari işlerin yasal temeli işlevini gören İngiliz-Sovyet ticaret antlaşmasını iptal ettiler.[1]

1. Bkz. *Dokumenti vneşney politiki SSSR* (bundan böyle *DVP* olarak anılacak), cilt 10, Moskova, 1965, s. 245-247 ve 280-288 (SSCB ile İngiltere arasında bir diplomatik nota alışverişi, 27-28 Mayıs 1927); *Documents on British Foreign Policy, 1919-1930* (bundan böyle *DBFP* olarak anılacak), seri Ia, cilt 3, Londra, 1970, s. 338-340 ve 370-378 (Chamberlain'in 26 Mayıs 1927 tarihli notası ile 14 Haziran 1927'de yapılan, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya ve Belçika dışişleri bakanlarının katıldığı Cenevre Konferansı'nın kayıtları); *Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik, 1918-1945: Aus dem Archiv*

İngiltere Sovyetler Birliği'nin en büyük ticaret ortağıydı. İngiliz bankaları SSCB'nin, başta Almanya olmak üzere, üçüncü ülkelerle olan mali işlerinde merkezi bir rol oynuyordu.[2] Sovyet hükümeti, kısa bir iç çekişmenin ardından, katı bir tutum takınma ve misillemeye yönelik tedbirler alma kararını vererek ilişkilerdeki bu diplomatik kopuşun zaten zararlı sonuçlarını daha da ağırlaştırdı.[3] Sovyetler'in İngiltere'yle doğrudan ticareti hemen hemen tümüyle durdu ve İngiltere'nin Sovyet toplam dış ticaret getirisi içindeki payı asgariye indi.

İngiltere ile Sovyetler Birliği arasındaki diplomatik ilişkilerin kopması uluslararası ilişkiler sisteminin tümünü etkileme eğilimindeydi. Bu kopuş, içinde Sovyetler'in bir uluslararası işbirliği politikası oluşturma yolunda girişimlerde bulunduğu atmosferi aniden zehirledi. SSCB ve Fransa arasındaki umut verici müzakereler duvara tosladı. Sovyet hükümeti, devrim öncesi Rusya'nın Fransız alacaklılarına olan borcunu ödeme karşılığında kredi elde etmeye ve karşılıklı saldırmazlık ve içişlerine karışmama paktları imzalamaya çalışıyordu. Ek olarak, Yugoslavya ve Çekoslovakya ile normal ilişkiler kurma yolundaki gerçekçi umutlar da söndü.

Ancak Sovyetler'in uluslararası konumu henüz umutsuz bir durumda değildi. İngiltere'nin bu kopma ile ilgili açıklaması –Sovyetler'in ve Komintern'in diğer devletlerin işlerine karışmasının durdurulması gereği– Avrupa siyaset yelpazesinin sağ kanadından geniş çaplı bir destek gördü.[4] Ama çoğu Avrupa hükümeti ihtiyatla hareket ediyordu; var olan dış politika stratejilerini değiştirme teşebbüsünde bulunmadılar. Özellikle Doğu ile Batı arasında salınıp duran Almanya'nın kafası karışıktı. Diplomatik kesinti, Almanya'nın kurmuş olduğu uluslararası bağlantılar sistemini yok etme tehdidini taşıyor ve onu çatışan taraflardan birine bağlanmaya zorluyordu.[5] Alman Dışişleri bakanı Gustav Stresemann

des Auswärtigen Amtes (bundan böyle *ADAP* olarak anılacak), seri B, 1925-1933, cilt 5, s.405-406 (Almanya'nın Londra büyükelçisi Sthamer'in Alman Dışişleri Bakanlığı'na 25 Mayıs 1927 tarihli mektubu). Sovyet politikasının temeliyle ilgili bir değerlendirme için bkz. Çiçerin'in yukarıda anılan (PA, IV Ru, 2-I, 4) Haziran 1927'deki memorandumu.

2. Örneğin bkz. *DVP*, cilt 10, s. 300-306 (Çiçerin ile Stresemann arasındaki 7 Haziran 1927 tarihli bir görüşmenin kaydı); ve *DBFP*, seri Ia, cilt 3, s. 370-378 (yukarıda anılan 14 Haziran 1927 tarihli dışişleri bakanları konferansının kaydı).

3. *DVP*, cilt 10, s. 300-306 ve 306-308 (Çiçerin'in Stresemann ile 7 ve 9 Haziran 1927'deki konuşmaların tutanakları); aynı zamanda *ADAP*, seri B, cilt 5, s.465-473.

4. Örneğin bkz. H. Gordon'ın 20 Haziran 1927 tarihli memorandumu, *DBFP*, seri Ia, cilt 3, s. 396-398 içinde.

5. Örneğin bkz. *DBFP*, seri Ia, cilt 3, s. 370-376 (Dışişleri bakanları konferansı); ve *ADAP*, seri B, cilt 5, s.536-540.

acilen Sovyetler Birliği'ni tecrit etmeye ve burada bir iç bunalım kışkırtmaya yönelik bir politikanın olumlu sonuç getirmeyeceği konusunda Batılı meslektaşlarını acilen ikna etmeye çalıştı.[6]

Değişen uluslararası durum SSCB'deki iç ilişkileri kritik biçimde etkiledi. Parti önderliğinin otoritesi kesin bir şekilde zedelenmişti. Ciddi karışıklıklarla sonuçlanan dış politikası inkâr edilemez bir şekilde iflas etmiş görünüyordu. Siyasal çevrelerde kafa karışıklığı ve yönsüzlük hissedilir durumdaydı. Dış politikasının çöküşüyle karşı karşıya kalan parti önderliği, gelişmekte olan durum içindeki neyin neden ve neyin sonuç olduğunu birbirinden net bir şekilde ayırma yeteneğini yitirmiş ve gittikçe artan bir sinirlililik ve tedirginlikle kuşatılmıştı.

İngiliz-Sovyet ilişkilerindeki kopuşu izleyen ilk günler, iç atmosferde keskin değişimlerle belirlenmişti. Hükümetin siyasal tabanı bir hayal kırıklığı dalgasıyla altüst oldu. Partiden istifalar sıklaştı ve sol muhalefetin etkisi arttı.[7] Savaşın yaklaşmakta olduğu telkininde bulunan resmi bildirilerin mahmuzladığı bir savaş paniği nüfusun geniş tabakalarını etkisi altına aldı. Sovyet halkı uzun dünya savaşı sırasındaki ve iç savaş yıllarındaki acı açlık ve kıtlık tecrübesini unutmamıştı. Birçok kişi ne varsa almak için mağazalara koştu. Kırsal alanlarda da halk istifçiliğe başladı. Kaçınılmaz bir şekilde, köylüler fazlalarını piyasaya sürme isteğini kaybettiler. Ülkenin mütevazı mamul mal rezervleri hızla eridi. SSCB, "fiilen bir savaş yaşamaksızın, savaşın arifesindeki bir ülkenin tipik iktisadi zorluklarını" yaşıyordu.[8]

Yeni uluslararası durum, siyasal konjonktürde ani değişimler doğurdu. Sovyet önderliği Çin'de uğranılan yenilgi ve İngiltere'yle kopuşun öncesinde, yakın gelecekte bir savaş olasılığına pek ihtimal vermiyordu.[9] Yeni gelişen olaylar bu inancı sarstı. Sovyet hükümetinin, kendine karşı herhangi bir savaş açma girişimine karşı geniş çaplı bir diplomatik, askeri ve siyasal hazırlık gerektiğini ve ortalıkta böyle bir hazırlık olmadığını görmemesi mümkün değildi. Yine de, siyasal önderlerin demeçleri, böylesi hazırlıkların şimdiden başladığı, "barışçı soluklanma süresi" döneminin sona erdiği ve yakın gelecekte savaşın kaçınılmaz

6. *ADAP*, seri B, cilt 5, s.536-540 (Dışişleri bakanları konferansının tutanakları).

7. *DBFP*, seri Ia, cilt 3, s. 354-356 (13 Haziran 1927 tarihli diplomatik bilgi notu); aynı zamanda, PA, IV Ru, 5, Ukraine, 3 (Kiev'deki Alman konsolosluğunun 26 Mayıs 1927 tarihli bilgi notu). Sanayi işçilerinin partiden ayrılmaları meselesi parti önderliği ile muhalefet arasındaki en yakıcı konulardan biri haline gelmişti.

8. *Pyatnadtsatyi s"ezd*, böl. 2, s. 1091-1108 (Ticaret Bakanı Mikoyan'ın konuşması).

9. "Die internationale Lage von SSSR (15 Mart 1927)", PA, Handakten Direktoren: Dirksen, Pol. Aufzeichnungen, cilt I içinde.

olduğu inancıyla doluydu. Savaş 1928'de değilse bile, hemen ertesinde bekleniyordu.[10]

Önderliğin düşüncesindeki bu değişme, zorunlu biçimde, bir bütün olarak siyasal anlayışına da yansıdı. Artan bir aciliyetle, ekonomiyi ve toplumsal ilişkileri yaklaşan savaş perspektifi doğrultusunda yeniden yönlendirme ve daha yoğun bir sanayileşme için mümkün olan en hızlı biçimde orduyu ve genel olarak da Sovyet devletinin savunma kapasitesini güçlendirme talepleri ortaya atılıyordu. Bu türden eğilimler, özellikle 1927 yaz başında, hükümet ve ekonomi önderlerinin birçok demecinde açıkça ifade edilmişti. O zamana dek var olan tüm iktisadi tahmin ve hesaplamalar tartışmaya açılmıştı: Kuşkusuz bu, son derece karmaşık olan iktisadi durumu iyileştirmiyordu.[11]

Sovyet önderliğinin asabiyeti, bir başka bağlantıda da açıkça görülüyordu. İngiliz-Sovyet anlaşmazlığının SSCB'ye hasım güçleri siyasal ya da askeri maceralara sürüklemesinden korkuluyordu. Bu olasılığa göre, istenmeyen, beklenmeyen savaş birkaç gün veya birkaç hafta içinde olabilirdi. Sovyetler'in dikkati böylesi bir tehlikenin başlıca kaynağı olarak görülen Polonya üzerinde odaklaşıyordu. Sovyet önderliğinin endişeleri Josef Pilsudski'nin epey önceye dayanan bir Polonya-Litvanya-Ukrayna federasyonu kurma tasarısı –ve Polonya'nın Belorusya'yla ilgili talepleri– üzerinde toplanmıştı. İki alanda korkularının doğrulandığını gördüler: Sovyet önderlerinin Polonya'nın Litvanya'yı ilhakıyla sonuçlanmasından endişe ettikleri, Polonya ile Litvanya arasında Vilnius üzerine anlaşmazlık; ve Polonyalı yetkililer ile Ukraynalı göçmenler arasındaki görüşmeler. Polonya'nın Sovyet karşıtı bir müdahalede bulunmak istediği düşünülüyor ve bunun da sınır çatışmalarına yol açacağı veya genelleşmiş bir askeri çarpışmaya götürecek başka eylemler biçimine bürüneceği kuşkuları dile getiriliyordu.[12]

Sovyet önderliğinin bir kesimi, yapay ve gereksiz biçimde gerilim

10. Örneğin bkz. A.I. Rikov, "Doklad ob Ob"edinennom plenume", *Izvestiya*, 14 Ağustos 1927; "Vistupleniye K.E. Voroşilova na kreysere 'Marat', 22.7.1927 g.", *Izvestiya*, 26 Haziran 1927. Bu demeçler savaş tehlikesinin daha doğru bir biçimde yeniden değerlendirilmesinden sonra verilmişti. Daha önceki dönem için örneğin bkz. Dirksen'in 3 Haziran 1927 tarihli memorandumu, *ADAP*, seri B, cilt 5, s.454-458 içinde.

11. Bu tür siyasal düşünceler özellikle 1 Haziran 1927 tarihli bir Merkez Komite bildirisinde özellikle belirgindi ve Valeryan Kuybişev'in 8 Haziran'da Sovyetler Birliği Ticaret ve Sanayi Kongresi'nde yaptığı konuşmada daha da ileriye götürüldü (bkz. *Pravda*, 1 ve 10 Haziran 1927).

12. Aynı zamanda bkz. *ADAP*, seri B, cilt 5, s.465-473 (Çiçerin ile Stresemann arasındaki 7 Haziran 1927 tarihli görüşmenin kaydı).

atmosferini artıran kötü tasarlanmış ve akılsız bir "güç politikası" gösterisine eğilimliydi. Böylesi tavırlar, Batılı güçlerin saiklerinin son derece basitleştirilmiş ve şematize edilmiş bir şekilde kavranışından kaynaklanıyordu, ama 1927 Haziranı'nın ilk yarısında Sovyet önderliği içinde tümüyle egemen hale geldi. Bunu, Sovyetler'in konumunu herhangi bir şekilde iyileştirmeyen, tersine çeşitli ülkelerde bu faaliyetin muhtemel sonuçlarına ilişkin korkuları kışkırtan bir resmi bildiriler, diplomatik notalar ve dış politika manevraları akını izledi.[13]

Sovyet önderliğinin huzursuzluğunun ardında, iç politikaya ilişkin çok önemli nedenler yatıyordu. Önderlik ya da en azından önderliğin bir bölümü, iç istikrarın korunabileceğine inanmıyordu. Hükümetin otorite kaybının sisteme karşı bir memnuniyetsizliğe ve artan bir düşman faaliyetine kapı açıp Batılı güçlerin ekmeğine yağ sürerek Sovyetler Birliği'ni zayıflatmasından korkuluyordu.

Özellikle Gürcistan ve Ukrayna otoritelerin başını ağrıtıyordu. Her iki cumhuriyette de kırsal alandaki iktisadi canlanmaya, kentli orta sınıf unsurların güçlenmesine ve NEP döneminde entelijensiyaya karşı baskının gevşetilmesine bağlı olarak, milliyetçi duygunun belirgin bir şekilde arttığı görülüyordu. Milliyetçi duygular Ukrayna'da iktidardaki Ukrayna Komünist Partisi (Bolşevik)'e –parti kadrolarının bir kesimi siyaset ve devlet aygıtının Ruslaştırılmasına direniyorlardı– dahi nüfuz etmişti.[14] Gücünü 1921'de çökertilen Gürcistan Cumhuriyeti'nin toplumsal ve siyasal yapısından geriye kalan parçalardan ve Gürcüler'in güçlü bir şekilde gelişmiş olan milli bilinçlerinden alan benzer duygular, Gürcistan'da da dolaşımdaydı.

GPU raporları ve Batılı diplomatik kanallardan sızan benzer haberler, hem Gürcistan hem de Ukrayna'da hayli dallanıp budaklanmış olan bir milliyetçi yeraltı örgütlenmesinin varlığından, silahlı mücadele hazırlıklarından ve göçmen örgütleri ile İngiliz haberalma teşkilatı arasındaki bağlantılardan dem vuruyordu.[15] Bir dizi ülkenin (Polonya, Romanya, Almanya, İngiltere, Fransa ve Çekoslovakya) çıkarının söz ko-

13. Örneğin bkz., 14 Haziran 1927'deki Dışişleri bakanları konferansının tutanakları, *DBFP*, seri Ia, cilt 3, s. 370-378 ve *ADAP*, seri B, cilt 5, s. 536-540 içinde.

14. Örneğin bkz. Ukrayna Komünist Partisi (Bolşevik) Merkez Komitesi'nin Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi'ne bildirisi, *Izvestiya*, 5 Temmuz 1927 içinde. Buradaki gönderme Ukrayna milliyetine mensup bir dizi parti kadrosu ile Batı Ukrayna Komünist Partisi Merkez Komitesi tarafından desteklenen bir Ukraynalı parti ve hükümet görevlisi grubunadır (Şumski, Maksimoviç, Hvilovyi).

15. Örneğin bkz. *ADAP*, seri B, cilt 5, s.418-421 (Dışişleri bakanları konferansının tutanağından bir bölüm: Dışişleri bakanı Stresemann'ın raporu).

nusu olduğu Ukrayna ve Gürcistan sorunları üzerinde yoğunlaşan, hayli geniş bir diplomatik hayhuy yaşanıyordu. Sovyet hükümeti bu milliyetçi faaliyetleri, İngiltere'nin savaşa hazırlık ve bir dünya gücü olarak SSCB'yi saf dışı bırakma planının bir parçası olarak görüyordu.[16]

İç tehlikenin boyutu abartılıyordu. Kitlelerdeki huzursuzluk ve düş kırıklığından beslenen milliyetçi muhalefet isimsiz olarak kaldı ve dolayısıyla da ne gerçek bir hükümet karşıtı güç olabildi ne de bunu örgütleme fırsatını yakalayabildi. Bununla birlikte, yaklaşan hummalı tehlike atmosferinde her türlü oran duygusu kaybolmuştu. Özellikle, "sert yüzünü gösterme" arzusu artıyordu. Düğüm noktasına 7 Haziran'da gelindi. Koverda adlı genç bir Rus göçmeni, Varşova'daki Sovyet büyükelçisi P.L. Volkov'a yakın mesafeden ateş etmiş ve elçi anında ölmüştü. Hemen hemen aynı sıralarda, Leningrad'daki bir parti lokalinde – düpedüz provokasyonun da ihtimal dışı olmadığı, hiçbir zaman tam açıklığa kavuşmamış koşullarda– birçok yaralanmaya yol açan bir bomba patlamıştı.[17] Ülkeyi bir kitlesel gösteri ve protestolar dalgası kapladı. Ultimatom yağmuruna tutulan Polonya'ya yapılan tehditler pek gizlenmiyordu. Bu olayların gerçek anlamı iki gün sonra ortaya çıktı. 9 Haziran'da, GPU, çarlık rejiminden kalma yirmi üst düzey rehineyi mahkeme etmeksizin kurşuna dizdi. GPU başkanı Vyaçeslav Menjinski şu yorumu yapmıştı: "Hâlâ yaşadığımızı monarşistlere göstermek zorundayız".[18]

GPU'ya, normal barış zamanına özgü yasal uygulamaları hiçe sayan olağanüstü yetkiler verilmişti.[19] Moskova'daki idamlardan sonra, batı sınırından Vladivostok'a kadar diğer kentlerde de bir tutuklama, sürgün

16. Bkz. Çiçerin'in yukarıda anılan, muhtemelen 19 Haziran 1927'de Politbüro ile Sovnarkom'un ortak oturumundaki konuşması.

17. "Kak proizoşlo ubiystvo Voykova", *Pravda*, 8 Haziran 1927. Leningrad'daki patlamayla ilgili soruşturmanın sonuçları "GPU Kollegiyumu'ndan" adlı bir rapor şeklinde, 2 Eylül 1927'de *İzvestiya*'da yayımlanmıştı. Bu iki saldırıda da bir dizi olay aydınlığa kavuşmadan kaldı. Leningrad'daki patlamaya ilişkin olarak, olaydan hemen sonra, Beyaz Rus göçmen çevreleri içinde etkin olan, ama gerçekte GPU'nun denetimi altındaki "Trest" (Tröst) adlı bir örgüt ile patlama arasında doğrudan bir bağlantı kurulmuştu. Patlama, özellikle, daha önce Boris Savinkov'u Sovyet yetkililerine ihbar eden ve o dönemde GPU'nun başlıca ajanlarından biri olan Operput (bazı kaynaklara göre asıl adı A.O. Upenlis olan) adlı bir adamla bağlantılıydı.

18. Çiçerin'in yukarıda anılan Politbüro ile Sovnarkom ortak oturumunda yaptığı konuşmaya Menjinski tarafından yapılan değinme.

19. GPU'ya bu özel yetkilerin tanınmasının tam tarihini saptayamadım. Bu yetkiler yukarıda anılan, muhtemelen 19 Haziran 1927'deki Politbüro ve Sovnarkom ortak oturumunda, altı hafta daha uzatıldı. 14 Haziran 1927 tarihli *Tägliche Rundschau* aynı yılın 1 Eylülü'ne dek uzatıldıklarını yazdı.

ve idam dalgası başladı.[20] Ülke aniden, devrimin hemen sonrasındaki savaş komünizmi döneminin baskıcı pratiklerine geri dönmüştü. Yasal dayanağa gerek duymayan önleyici siyasal ve toplumsal terör aygıtı uykusundan uyanmıştı; yeniden siyasetçilerin bilincini meşgul etmeye başlamış ve SSCB'nin gelecek dönemdeki tüm gelişmesi üzerine tehditkâr bir biçimde çökmüştü.

Baskı politikasının yeniden doğuşunun beklenmeyen sonuçları oldu. SSCB'nin dışındaki kamuoyunda bir öfke fırtınası yükselmiş ve siyasal ortamın canalıcı önemde bir etmeni haline gelmişti. Fransız dışişleri bakanı Aristide Briand üzüntüyle, "Ruslar Moskova'da bu denli aceleyle kitlesel idamlar yapma çılgınlığına girişmeselerdi, İngiltere kendini istisnai derecede zor bir konumda bulacaktı" yorumunu yapmıştı.[21] İngiltere'nin büyük diplomatik hamlelerinin sonucunda, Batılı kamuoyunun bir kesiminin SSCB'ye olan sempatisi bir anda dağılmıştı. Bunun yerine, SSCB'yle ilişkilerin kopartılması lehindeki bir ruh hali yerleşiklik kazandı. Bu ruh hali geniş bir siyasal yelpazeye yayılarak, bazı hükümetlerin SSCB'ye yönelik politikalarını değiştirmelerine yol açtı ya da hatta kimi durumlarda bunu zorladı. Tüm bunlar SSCB ve önderliği üzerinde bir bumerang etkisi yarattı.

Uluslararası bunalımın başladığı daha ilk andan itibaren Sovyet Komünist Partisi önderliği içinde bir çatışma belirmeye başladı. Ayakları altındaki toprağın kaydığını hisseden Stalin ve taraftarları sola yalpaladı ve tasvir etmiş olduğum sertlik çizgisinin en yaman avukatları olarak konuşmaya başladılar. Ilımlılar –Rikov, Mihail Kalinin, Mihail Tomski, Çiçerin ve diğerleri– Stalin ve grubunun uç tutumunu paylaşmıyorlardı, ya da en azından tamamen paylaşmıyorlardı. Görüş ayrılıkları tırmandı ve açık bir karşı karşıya gelme şekline büründü.[22] Sovyet önderliği içinde kapatılamayacak bir gedik açılmaya başladı.

Dışişleri komiseri Çiçerin, uzun süren bir yurt dışı gezisinden sonra 19 Haziran'da Moskova'ya döndü. Hemen bir Politbüro ve Halk Komiserleri Konseyi (Sovnarkom) ortak oturumu toplandı ve burada Çiçerin,

20. 1927 ortalarında Alman basınında verilen rakamlara göre mahpusların sayısı yaklaşık 15 000'di (*Vossische Zeitung*, 16 Ağustos 1927). Bu sayıya çok düşük gösterilmiş olarak bakmak gerek. Kurşuna dizilenlerin sayısı mevcut değildir, ancak en az birkaç yüz kişinin kurşuna dizilmiş olduğunu varsayabiliriz.

21. *ADAP*, seri B, cilt 5, s. 513-518 (Stresemann ile Briand'ın Cenevre'deki 14 Haziran 1927 tarihli görüşmesinin kaydı).

22. *ADAP*, seri B, cilt 5, s. 466-473 (Stresemann ile Çiçerin'in 7 Haziran 1927'de Baden-Baden'deki görüşmesinin kaydı). Burada Çiçerin, önderlikte iki gruplaşmanın var olduğunu hayli kesin bir şekilde belirtir.

önderliği uluslararası durumdan ve diğer ülkelerin hükümet önderleriyle olan görüşmelerinin sonuçlarından haberdar etti.[23] Oturum sonrasında dağıtılan bir memoramdumla desteklenen konuşması, İngiltere'yle ilişkilerin kopmasından sonra Sovyetler Birliği tarafından izlenen yolun keskin bir eleştirisi olduğu gibi, Stalin ve Buharin'in dış politikasının da fiili bir eleştirisiydi. Çiçerin var olan uluslararası durumda hemen bir savaş tehlikesi görmediğini kararlı biçimde belirtti. Polonya'nın saldırgan emelleri, diye belirtti, abartılmamalıdır. İngiltere'nin Ukrayna ve Gürcistan'daki, milliyetçi ayaklanmaları kışkırtmak ve Sovyetler Birliği'ni parçalamak amacını taşıyan entrikaları, diye ekledi, ciddi önemi haiz yegâne sorunlardı. Sovyetler Birliği savaşın değil, siyasal tecritin ve iktisadi ablukanın tehdidi altındaydı.

Birleşik Devletler ve Büyük Britanya ellerinde mali kaynaklar olan başlıca ülkelerdir, diye işaret etti Çiçerin. Fakat Birleşik Devletler SSCB'ye herhangi bir ilgi göstermiyordu ve İngiltere'yle iktisadi işbirliği olanakları da söz konusu diplomatik kopuşla yok edilmişti. Komintern'in politikasının yıkıcı sonuçları vardı. Resmi hükümet politikası düzeyinde bir çizgi ve Komintern düzeyinde bir başka çizgi izlemek mümkün değildi. SSCB Çin'deki eylemleriyle hiçbir şey kazanamamıştı ama çok şey kaybetmişti: Uluslararası işbirliği politikası tuzla buz olmuştu.

GPU, Sovyetler Birliği'nin uluslararası konumunu daha da kötüleştirmişti. Rehinelerin kurşuna dizilmesi, dış dünyada insanları SSCB'nin savaş komünizmine dönüş yaptığına inandırarak evrensel bir infial uyandırmıştı. İdamlar ya da dış yardım arasında bir seçim yapmak zorunluydu.

Sovyetler Birliği bir iktisadi ablukaya dayanamaz, diye iddia ediyordu Çiçerin, fakat hâlâ "iplerinden kurtulma" şansı vardı. Parti önderliğinin hızla bir karar –uluslararası işbirliğine devam etme kararı– alması gerekiyordu. İngiltere'nin Ukrayna, Belorusya ve Gürcistan'daki faaliyetlerini bloke etmenin yanı sıra, İngiltere'yle anlaşmazlıktaki katılığı hafifletmek yolunda bir girişimde bulunmak da gerekiyordu. Komintern'in politikası değişmeliydi ve yargısız terör reddedilmeliydi.

Çiçerin'in kişisel özelliklerinin tüm otoritesiyle desteklenen (istifa teklifini de içeren) konuşması, Sovyet önderliği içindeki çok derinlere inmiş olan çatışmayı aydınlığa çıkardı. Tartışmada söz alan, iktisadi iş-

23. Muhtemelen 19 Haziran 1927'deki Politbüro ile Sovnarkom'un ortak oturumuyla ilgili yukarıda anılan malzemelerden ve Çiçerin'in bu oturumdan sonraki memorandumundan, bkz. PA, IV Ru, 2-I, 4 içinde.

leri üstlenmiş olan kişiler –maliye komiseri N.P. Bryuhanov, ticaret komiseri Mikoyan ve Vesenka (Milli Ekonomi Yüksek Konseyi) başkanı Kuybişev– Sovyetler Birliği'nin iktisadi durumu üzerindeki tehlikeyi teyit ettiler. Her türlü karar ertelenmişti; önderliğin fazla seçeneği yoktu. Stalin'in acı ilacı yutması gerekiyordu. O kuşkusuz önderlik içindeki en güçlü üyeydi, fakat konumu çekişmenin ötesinde değildi. Ilımlılar – Rikov, Kalinin ve Tomski– Troçki, Kamenev ve Zinovyev'in ününe sahip değillerdi, fakat fiili iktidarın daha büyük bir parçasını ellerinde bulunduruyorlardı. Kendisinde Stalin'in aygıta taraflarlarını yerleştirme, hile yapma ve arkadan vurma yeteneği olmayan, açık fikirli ve dürüst bir adam olan Rikov, Sovyetler Birliği ve Rusya Cumhuriyeti'nin başbakanıydı. "Sovyetler Birliği'nin köylü babası" Kalinin, SSCB ve Rusya Cumhuriyeti'nin en yüksek parlamenter kurumları olan ve henüz boş formalitelere dönüşmemiş olan RSFSC Sovyetleri Merkez Yürütme Komitesi ile Sovyetler Birliği Merkez Yürütme Komitesi başkanlığı mevkilerindeydi. Tomski etkili sendika örgütünün başındaydı ve sendikaların güçlü yapıları içinde gerçekten rakipsiz bir otoriteden yararlanıyordu. Hepsi de iktidar koridorlarında kendi yollarını bulan bağımsız simalardı bunlar ve her birinin çok geniş ve etkili izleyici kitleleri vardı.

Stalin'in konumu, bir devlet adamı ve hükümet yöneticisinde bulunması gereken tüm niteliklere sahip olmamasından dolayı büyük ölçüde zedelenmişti: olayları önceden görme, geniş ölçekli bir hükümet politikası anlayışı oluşturma; karmaşık uluslararası, iktisadi ve toplumsal sorunları çözme bilgi ve deneyimi.[24] Stalin'in en yakın iş arkadaşları da bu niteliklerden yoksundu: Merkez Komite sekreteri Vyaçeslav Molotov; Vesenka başkanı Kuybişev; Merkez Komite sekreteri Lazar Kaganoviç; ticaret komiseri Mikoyan; savaş komiseri Kliment Voroşilov; ve Merkez Kontrol Komisyonu (TsKK) ile İşçi-Köylü Müfettişliği (Rabkrin) başkanı Sergo Orjonikidze. Çok az bir istisnayla, bu adamlar yetenekli, gayretli birer idareci ve politika uygulayıcılarıydı, ama siyasetçi olarak ancak işin başındaydılar; henüz hükümet ve ekonomi yöneticiliğinin güçlüklerine hâkim değillerdi. Üstelik, ılımlı politikacıların etkisinden bağışık olmaktan da uzaktılar. Stalin, ılımlı politikacıların oluş-

24. Örneğin bkz. Boris Bajanov, "Pobed iz noçi: İz vospominanii bivşego sekretarya Stalina", böl. 9: "Stalin", *Kontinent*, 1976, no. 9, s. 379-393 içinde (Bajanov 1920'lerde Politbüro'nun teknik sekreteriydi). Sovyet Komünist Partisi'ndeki önde gelen şahsiyetlerin tasviriyle ilgili olarak örneğin bkz. Stephen F. Cohen, *Bukharin and the Bolshevik Revolution: A Political Biography, 1888-1938* (New York, 1973), böl. 9 (Türkçesi Kavram Yay., 1991-1992).

turduğu siyasal çizgiye büyük ölçüde bağımlı kalmaya devam ediyordu. Stalin'le birlikte Sovyetler Birliği'nin uluslararası yenilgilerinin asıl yükünü taşıyan tek ciddi müttefiki olan Buharin ise Stalin'e yeterli desteği vermekten acizdi. Buharin'in kuramsal ve siyasal görüşlerinin doğası onu ılımlılar arasına sokmuştu ve gerçekten de ılımlı iktisadi ve toplumsal politikaların başlıca tasarımcılarından biriydi. Komintern'in başkanı ve Pravda'nın yayıncısı olarak Buharin, gerçek iktidarın zorunlu tamamlayıcı öğesine sahip değildi; temel olarak kuramcı ve politikacı otoritesine yaslanıyordu, fakat bu otorite Çin olayları ve İngiliz-Sovyet ilişkilerinin kopuşuyla önemli ölçüde zedelenmişti – Stalin'in gözünde bile.[25]

Stalin geri çekildi, fakat perde gerisindeki eylemlerine de devam etti. Buharin'in desteğiyle, uğranılan bozgunlardan dolayı başkalarını kınayarak, inatla eski politikalarını savundu.[26] Bu süreçte, Rikov ve Çiçerin'e açık saldırılar yöneltmekten kaçınmadı.[27] Bununla birlikte, olayların akışı ve parti içindeki güçler dengesi Stalin'i bu dönemde sakınımlı ve ılımlı bir davranış çizgisi izlemeye zorladı.

Haziran 1927'nin sonunda, önce Politbüro, ardından da Sovnarkom Çiçerin'in uluslararası gerilimleri azaltmayı hedefleyen önerilerini değiştirerek onayladı.[28] Temmuz'da, GPU'nun kendi başına uyguladığı tutuklama ve idamlar durdu.[29] Polonya'yla aşırı derecede gerilmiş olan ilişkileri yumuşatmak üzere diplomatik adımlar atıldı.[30] Sovyet diplomatları yeniden bir işbirliği politikası geliştirmeye çalıştılar. Parti önderliği içindeki Haziran bunalımının en şiddetli evresi atlatılmıştı, ama anlaşmazlığın kaynağı kurutulmamıştı. Yakın zamanlarda cereyan eden parti içi mücadelelerin deneyiminden bir şeyler öğrenen ılımlılar, Stalin'in genel sekreterlik görevini elinde tutmasının kendi üzerlerinde

25. "Pis'mo V. iz Moskvi", *Sotsialistiçeskii vestnik* (bundan böyle *Sots. vestnik*), no. 9 (151), 9 Mayıs 1927.

26. Çin politikalarını aşırı bir sinizmle savundular. Komintern'in Çin'deki başarısızlığının kabahati Çin Komünist Partisi'nin üzerine yıkıldı. Bkz. "Postavleniye IKKI o tekuşçem momente kitayskoy revolyutsii", *Izvestiya*, 14 Temmuz 1927.

27. "Pis'mo iz Moskvi, 29.6.1927 g.", *Sots. vestnik*, no. 14 (156), 8 Temmuz 1927; Stalin, "Mejdunarodnoe polojenie i oborona SSSR. Reç' na ob"edinennom plenume TsK i TsKK VKP(B), 1.8.1927 g.", *Soç.*, cilt 10, s. 3-84 içinde. Bu konuşma isim vermeden Çiçerin'e doğrudan saldırılar içerir.

28. *Berliner Börsen Zeitung*, 30 Haziran 1928 (24 Haziran tarihli, Riga'daki bilgi sahibi bir kaynağın raporu).

29. PA, IV Ru, 5, 19 (10 ve 23 Temmuz 1927 tarihli, Moskova'daki Alman büyükelçiliğinin telgrafları).

30. *DVP*, cilt 10, s. 372 (Narkomindel'in 31 Ağustos 1927 tarihli raporu).

yaratacağı tehdidin farkına varmış olmalıydılar. Stalin ise kendi payına, ılımlıların kendini iktidardan uzaklaştırmayı deneyeceklerini açıkça görmüş olmalıydı.[31]

Bu arada olaylar hızla aktı. Parti ve hükümet önderliği içindeki çelişkiler, uluslararası olaylardan kaynaklanan genel siyasal bunalımın sadece bir bileşeniydi. Bunun en çarpıcı göstergesi birleşik sol muhalefetin alışılmadık derecede hararetli, şiddetli ve azimli mücadelesiydi.

31. Gönderme, genel sekreterlik makamına Stalin'in yerine Tomski'yi getirme planıdır. Bkz. aşağıda.

III

MUHALEFETİN YENİDEN CANLANMASI

1927'de sol muhalefet Sovyet yaşamında yeni bir olgu değildi. Daha önceki yıllarda, Lenin'in ölümünden sonra, iktidarın Stalin'in elinde yoğunlaşması oranında büyümüştü. 1926 yılı bahar ve yazında, her ikisi de Stalin tarafından siyasetin kenarına itilen en etkili iki sol muhalefet grubu olan Troçkistler ile Zinovyevistler bir anlaşmaya varmışlardı. Timofey Sapronov'un önderlik ettiği küçük, fakat radikal bir grup olan Demokratik Merkeziyetçiler (Detsistler) de onlara katılmıştı. Partinin önemli siyasal, kuramsal ve pratik önderlerinin desteğindeki Lenin dönemi Bolşevik Partisi'nin üç tanınmış önderi –Troçki, Zinovyev ve Kamenev– arasındaki ittifakın, muhalefete, yeni önderliğe karşı başarılı bir kavga yürütmek üzere yeterli bir ağırlık sağlayacağı varsayılıyordu.

Muhalefetin başlıca saldırı noktası Stalin'in partiyi yürütme biçimiydi –parti içindeki rejim–, ama aynı zamanda daha önce değinilen iktisadi ve toplumsal gelişme meseleleri üzerinde de önemli farklılıklar vardı. Dolayısıyla, muhalefetin asıl hamlesi bölünmüştü –tek bir odaktan yoksundu– ve hem ılımlılara hem de Stalin grubuna yönelik olduğundan ılımlıları Stalin'in kollarına atıyordu, ki bu da ona manevra için daha geniş bir alan bırakıyordu.

Sol muhalefetin önemi literatürde çoğunlukla eksik değerlendirilmiştir. Sol muhalefet Sovyet ideolojik ve siyasal yaşamında önemli bir akım, Stalin'le iktidar mücadelesi bağlamında bir tür "önderlerin başkaldırısı" olarak ele alınmış ve bu harekete Sovyetler'in gelişmesinde alternatif biçimlerin de mümkün olduğunun kanıtı olarak bakılmıştır. Fakat çoğu yazar, muhalefetin parti üyeleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğundan kuşku duyar; bu etkinin geniş halk kesimleri nezdinde daha da düşük olduğunu düşünür. Böylesi görüşlere katılmamız hayli zor: Bu yıllarda parti önderliği tarafından muhalefetle ilgili olarak sarfedilen büyük çabaların –SSCB'nin en ücra köşlerine dahi nüfuz eden kitlesel siyasal kampanyalar bir yana, çok sayıdaki resmi beyanat,

rapor, kitapçık ve kitap– ışığında bu görüşler paradoksal görünüyor.

Eski ve deneyimli parti önderlerine dayanan birleşik muhalefet 1926 yılının baharında hayli önemli mevkileri kazandı. Leningrad, Ukrayna, Transkafkasya ve Urallar bölgesinde, üniversitelerde, kimi merkezi hükümet makamlarında, Moskova ve merkez sanayi bölgesindeki bir dizi fabrikada ve iç savaşın zorlu yıllarını Troçki'nin önderliğinde geçirmiş olan ordu ve donanmanın komuta kademesinin bir kesimi içinde etkisini pekiştirdi. Parti önderliğinin baskısı muhalefetin büyümesini engelledi, ama etkisi hâlâ parti hücrelerindeki çeşitli oylamaların gösterdiğinden daha büyüktü. Üç yüksek düzeydeki muhalefet önderi Troçki, Zinovyev ve Kamenev 1926 yılı içinde Politbüro'daki makamlarını kaybetmiş olmakla birlikte, diğer bir dizi muhalefet önderiyle beraber Merkez Komite üyeliklerini koruyorlardı. Çözülmemiş iktisadi ve toplumsal sorunlar 1926 yılı içinde büyük bir bunalıma doğru evrilmedi; genel olarak ülke henüz göreli bir istikrar ve büyüme döneminden geçiyordu. Önderlik, bilahare muhalefeti başarıya götürmediği ortaya çıkan bu ortamla baş edebiliyordu. Ekimde, partinin merkez kurumlarının çok ağır siyasal ve idari baskısı altındaki muhalefet silah bırakmak ve her türlü hizip faaliyetini reddetmek zorunda kaldı. Susturulmuş, ama yıkılmamıştı.

1927 baharında, iç siyasal kavgada yeni bir aşamaya girildi. Parti önderliğinin dış politikadaki geri çekilmeleri kaçınılmaz olarak muhalefeti canlandırdı. Olaylar muhalefetin görüşlerini tümüyle doğrulamıştı. Merkez Komite'nin Nisan ayındaki olağan plenumunda muhalefet önderleri, On Beşinci Parti Kongresi ve Komintern'in Altıncı Kongresi'nin hazırlıklarıyla bağlantılı olarak bir dizi önerge sundular. Aynı zamanda önderliğin politikalarının çeşitli yanlarını, özellikle de Çin politikasını eleştirdiler.[1] Dışarıdan bakıldığında, muhalefet aşırı derecede radikal bir yolun –Çin komünistlerinin Kuomintang'dan bağımsızlığı, silahlı bir halk devriminin teşviki ve Çin'de sovyetlerin (devrimci komite ya da konseyler) kurulması– savunuculuğunu yapıyor gibi gözüküyordu. Gerçekteyse, muhalefetin politikası, Sovyet önderliğinin bozgunla sonuçlanacağı kesin olan, güvenilmez bir müttefike dayanma şeklindeki maceracı politikasından vazgeçmesini talep etme anlamına geliyordu.

Şangay'daki olaylarla ilgili ilk raporlar gelip muhalefetin en kötü ke-

1. *Mitteilungsblatt. Linke Opposition der KPD* (yay. Hugo Urbahns, Berlin), no.10, 15 Mayıs 1927 ("Aus dem letzten Plenum des ZK der WKP").

hanetleri doğrulandığında, muhalifler, gayet doğal olarak, partinin üst kademelerinin koyduğu çerçeveyi aşarak seslerini daha sık yükselttiler. Muhalefet, felakete götürdüğüne inandığı bir politikayı değiştirmek için gerçek bir şans yakalandığını düşünüyordu.

Asabiyetin ve büyük bir uluslararası çatışma korkusunun etkisi altındaki parti önderliği, muhalefetin eleştirilerine tehditler savurarak cevap verdi. Önderlik parti içinde rahatsızlık istemiyordu. Bununla beraber, muhalefet sesini yükseltmeye devam etti. 1927 Mayısı'nın ikinci yarısında Moskova'da toplanan Komintern Yürütme Komitesi (IKKI) Prezidyumu toplantısında büyük bir karşılaşma meydana geldi. Sovyet parti önderliği bu uluslararası organın otoritesini ve resmi kararlarını kendi politika hatalarını örtmek amacıyla kullanmak istedi. Bu plenumun çalışmaları Sovyet önderliğinin aşağılayıcı derecedeki idari gözetiminde yürütüldü. Yine de, Troçki ve Komünist Gençlik Enternasyonali'nin eski önder simalarından olan Sırp komünisti V. Vuyoviç son derece eleştirel konuşmalar yapabildiler. Sadece Ruth Fischer, Arkady Maslow ve Hugo Urbans'ın başını çektiği sol kanatla kıran kırana bir çatışmaya girmiş olan Alman Komünist Partisi'nin Thaelmann önderliğinin temsilcileri ile Komintern'in Uzak Doğu seksiyonlarının temsilcileri, Stalin ve Buharin'e sağlam bir destek verdiler. "Roman dil grubu ülkeleri"nden gelen delegasyonlar (İtalya, Fransa ve Belçika) tereddüt içindeydi ve güçlü Çekoslovakya Komünist Partisi delegeleri V. Stern ve B. Smeral'ın konuşmalarında da, aynı şekilde, kayda değer bir belirsizlik sezilebilirdi.

İtalyan, Fransız ve Belçikalı delegeler Troçki'yle dairesinde buluştular. Troçki onları Sovyet önderliğini desteklemenin sonuçları bakımından uyardı: "Politbüro muhalefete karşı kanlı bir misillemenin eşiğinde bulunuyor. Partimizin alışkanlıklarını başkalarından daha iyi bildiğimi söyleme cüretinde bulunuyorum". Plenum Stalin ve Buharin'in dış politika çizgisini onayladı, ama Rus delegasyonun Troçki ve Vuyoviç'i IKKI'dan atma ve Sovyet Komünist Partisi'ne partiden ihraç edilmelerini tavsiye etme yönündeki önergesini kabul edecek gücü kendinde bulamadı. Bunun yerine, plenum kendini bir "son ihtar" ile sınırladı. Stalin ve Buharin'in otoritesinin çok sert biçimde zedelendiği ve açık baskıcı eylemlerin yeterli desteği sağlayamayacağı ortadaydı. [2]

2. IKKI plenumundaki görüşmelerin anlatısında aşağıdaki kaynaklar temel alınmıştır: "İzveşçeniye o rabotak Plenuma IKKI", *Pravda*, 31 Mayıs 1927; PA, IV Ru, 5, 3 (tarihi 18 Temmuz 1927 olarak elle yazılmış olan, daktiloya çekilmiş bilgi raporu); "Das Plenum des EKKI", *Falne des Kommunismus: Zeitschrift der orthodoxen Marxisten-*

Önderliğin sarsılmış konumunun farkında olan muhalefet baskısını artırdı. Mayıs 26'da Troçki, Zinovyev, Smilga ve Grigori Yekdokimov Politbüro'ya, seksen dört önde gelen muhalif parti üyesi tarafından imzalanmış bir beyanat gönderdiler. Bu belgede işaret edilen noktalar arasında şunlar vardı: Çin'deki olaylar SSCB'ye karşı savaş açmak için emperyalistlerin ellerini serbest bırakmıştı; partinin hataları, bir yanda işçilerin ve halkın en yoksul kesimlerinin durumlarını kötüleştiren, diğer yanda SSCB'de kapitalist unsurların büyümesine katkıda bulunan yanlış bir siyasal çizginin sonucuydu; sağcı güçler başlarını yükseltiyorlardı ve Politbüro'nun sol muhalefeti operasyonla safdışı bırakmaya çalıştığı sırada, bizzat Komünist Partisi'nin içinde büyüyen bir sağ kanat vardı. Durum hâlâ düzeltilebilirdi, ama bunun için de baskıcı önlemlerden vazgeçilmeli, açık bir tartışmaya izin verilmeli ve tüm kararlar kolektif olarak alınmalıydı.[3] Özel konuşmalarında Troçki çok daha somuttu: Stalinist asalaklar görevden alınmalı ve parti içinde sağlıklı bir rejim yerleştirilmeliydi; diğer her şey doğal olarak arkadan sökün ederdi.[4]

Büyük Britanya'yla ilişkilerin kopmasıyla yeni bir ağır darbe daha yiyen Politbüro her zamanki kendine güvenini kaybetti. Dış politikada bir bunalım yaşanırken partide bir bölünmeye yol açmak uygun değildi. Önderlikteki ılımlılar Stalin'in görüşlerini tümüyle paylaşmıyorlardı ve sanki gelecekte onunla girilecek bir çatışmayı öneden hissederek, muhalefeti altetmekte özel bir şevk göstermediler.

Politbüro –bazı kaynaklara göre– müzakere yapmaya karar verdi. Bazı konular üzerinde (sovyetlerin demokratikleştirilmesi, tarımsal vergi politikalarının değiştirilmesi ve Komintern'in Çin politikasının gözden geçirilmesi) gelecekte bir anlaşma için söz vererek, İngiltere'yle diplomatik ilişkilerin kopuk kalması süresince muhalefete ateşkes önerdi. Muhalefet –aynı kaynaklara göre– hemen yapılacak değişiklikler üzerinde ısrar ederek karşı önerilerle cevap verdi; önderliğin, yaraları-

Leninisten (bundan böyle *FdK* olarak anılacak), no. 15, 24 Haziran 1927; "Diktatura na rasput'e: Pis'mo iz Moskvi, 24.6.1927 g.", *Sots. vestnik*, no. 13 (155), 2 Temmuz 1927 (bundan böyle "Diktatura na rasput'e" olarak anılacak); *Die linke Opposition in der Sowjetunion, 1923-1927*, 5 cilt (bundan böyle *Die linke Opposition* olarak anılacak), Bd.V, 1926-1927 (Batı Berlin, 1977), s.96-113; Ruth Fischer, *Stalin and German Communism* (Londra, 1948); Avina Di Biagio, "L'ultima bataglia dell'opposizione (1926-1927)", Bertolissi, Di Biagio, Benvenuti ve Sestan, *Studi di storia sovietica* (Roma, 1978), s. 139-145 (bundan böyle Di Biagio olarak anılacak) içinde.

3. *Die linke Opposition*, s.84-95.

4. PA, IV Ru, 5, 3 (18 Temmuz 1927 tarihli haber).

nın iyileşmesi için zamana oynadığını çok iyi anlamışlardı.[5] Bu arada muhalefetin faaliyeti taşmış bir nehir gibi yayılıyordu. Muhalefet İvanovo-Voznezensk, Leningrad ve Moskova'da sanayi işçileriyle kitlesel toplantılar örgütlüyordu; Moskova'da bir kimya fabrikasında şu haykırışlar duyuluyordu: "Kahrolsun Stalin diktatörlüğü! Kahrolsun Politbüro!"[6]

Urallar'da, Donbass'ta, Moskova tekstil bölgesinde ve bizzat Moskova'da muhaliflerin de katıldıkları söylenen yeraltı grev komiteleri –ve grevci işçiler için toplanan fonlar– oluşturulduğu söylentileri duyuluyordu.[7] GPU, önderliğe, kendisine muhalif parti üyelerini tutuklama hakkı verilmezse ne "düzeni" güvence altına alabileceğini ne de işçilerin "moral bozukluğunu" önleyebileceğini bildiriyordu.[8]

Stalin'in taraftarları muhalefetin bastırılmasında ısrar ediyorlardı.[9] Haziran 1927'de, Varşova ve Leningrad'daki katliamları izleyen öfke dalgasının doruğunda kayda değer bir olay cereyan etti. Muhalefet, Merkez Komite'nin Mançurya sınırındaki uzak bir Sibirya kenti olan Habarovsk'a gönderdiği önderlerinden İvar Smilga'ya veda etmek için Moskova'daki Yaroslavl istasyonunda bir toplantı düzenledi. İki bin kişi kadar bir kalabalık bu veda gösterisine katıldı. Troçki ve Zinovyev konuşmalar yaptılar. Smilga kalabalık tarafından vagonuna kadar omuzlarda taşındı. GPU müdahale edemedi, zira gösteride bizzat parti, hatta Merkez Komite üyeleri de yer alıyordu. Parti çevrelerinde bu olay, doğrudan bir savaş tehdidinin bulunduğu bir sırada yapılan bir "parti karşıtı gösteri" olarak tasvir edildi. Yabancı basın da olaya yer verdi.[10] Gösterinin büyük bir etkisi olmuştu, ama parti önderlerinin bu konudaki olumsuzlayıcı yargıları açıkça abartılıydı. Muhalefete karşı idari önlemler ve baskı organlarının müdahalesi için inandırıcı bir baha-

5. PA, IV Ru, 2-I, 4 (18 Nisan 1927 tarihli haber). Taslağı Harvard'daki Troçki Arşivi'nde bulunan, Troçki'nin Krupskaya'ya 7 Mayıs 1927 tarihli mektubuna dayalı farklı bir anlatım Deutscher, *Prophet Unarmed*, s. 333'te bulunabilir.

6. PA, IV Ru, 5, 3 (18 Ağustos 1927 tarihli haber ve Yagoda'nın Sovnarkom'un 7 Temmuz 1927 tarihli oturumundaki konuşması).

7. "Pis'mo iz Moskvi ot 29.6.1927 g.", *Sots. vestnik*, no. 14 (156), 18 Temmuz 1927.

8. PA, IV Ru, 5, 3 (18 Ağustos 1927 tarihli haber ve Yagoda'nın Sovnarkom'un 7 Temmuz 1927 tarihli oturumundaki konuşması); aynı zamanda, "Diktatura na rasput'e".

9. *A.g.e.* Bir başka versiyon için bkz. "La Session du Comité Central: Avant, Pendant et Après", *Bulletin Communiste*, no.20-21, 1927 (bundan böyle "La Session du CC" olarak anılacak).

10. Bkz. "O naruşenii partiinoy distsiplini tt. Zinov'evim i Trotskim (Rezol. plenuma TsK i TsKK VKP(B), 29.7.-9.8.1927 g.)", *KPSS v rezolyutsiyak*, cilt 3: 1924-1927 (Moskova, 1970), s.492-499 içinde; aynı zamanda, "Diktatura na rasput'e".

ne aranmakta olduğu aşikârdı.

Merkez Kontrol Komisyonu olayı ele aldı. Koyu Stalinistler sahne gerisinde Troçki ve Zinovyev'in partiden atılmaları için yaygara koparıdılar.[11] Parti içindeki ortam son derece kızıştı. Birçoklarınca "partinin vicdanı" olarak övülen Merkez Kontrol Komisyonu Prezidyumu üyesi Aron Solts, Fransız Devrimi tarihinden, tutuklamalardan ve giyotinden söz etmeye başladı. Muhalifler arasında, bunun retorikten öte bir şey olduğu yönünde ciddi bir endişe vardı. Troçki Merkez Kontrol Komisyonu oturumunda Solts'a cevap verdi. Önderliğin "Thermidorvari yozlaşması"yla ilgili ünlü cümlesini işte o sırada söylemişti. Daha sonra, Merkez Kontrol Komisyonu başkanı Orjonikidze'ye gönderdiği bir mektupta, savaş tehlikesinin eleştiri ihtiyacını yok etmediğini ve önderliğin değiştirilmesinin zafer için gerçekten bir önkoşul oluşturabileceğini eklemişti.[12]

Merkez Kontrol Komisyonu'nda kafa karışıklığı hüküm sürüyordu. Üyeleri kuşkusuz Politbüro'daki görüş ayrılıklarının ve parti içindeki artan rahatsızlığın, sorgulamanın ve eleştirinin farkındaydılar. Seksen dörtlerin Beyanatı'ndaki imza sayısı artıyor ve partideki tarafsızların protestoları çoğalıyordu. Merkez Kontrol Komisyonu acil baskı eylemleri üzerinde anlaşmaya varamıyordu. Troçki ve Zinovyev'in Merkez Komite'den ihracını tavsiye ederek meseleyi bir sonraki Merkez Komite ve Merkez Kontrol Komisyonu ortak plenumuna bırakıyordu.[13]

Stalinistler bu kararı pek iç açıcı bulmadılar. Basın, yerel parti örgütlerinin Troçki ve Zinovyev'in yalnızca Merkez Komite'den değil aynı zamanda partiden de ihraçlarını talep eden kararlarını yayımlayarak, kuşkuya yer bırakmayan bir üslup benimsedi.

Bununla beraber, durum Stalin ve Buharin'in lehine gelişmedi. Baharda başlamış olan diplomatik başarısızlıklar dizisi bir sonuca varmamıştı. Çin'deki durum her geçen gün daha da kötüye gidiyordu. Komintern'in çizgisi düzeltilmişti, ama parti önderliğinin anlayışıyla muhalefetinki arasında yarı yolda sıkışıp kaldığından, herhangi bir sonuç üre-

11. PA, IV Ru, 5, 3 (18 Temmuz 1927 tarihli haber); aynı zamanda, "Diktatura na rasput'e". Troçki Arşivi'nden alınan ayrıntılı bir anlatım için bkz. Carr ve Davies, cilt 2, s. 26-29.

12. L.D. Troçki, "Dve reçi na zasedanii TsKK, iyun 1927 g.", *Stalinskaya şkola fal'sifikatsii* (Berlin, 1932), s. 132-164 içinde; aynı zamanda, Stalin, "Mejdunarodnoe polojeniye i oborona SSSR: Reç' 1 Avgusta 1927 g.", *Soç.*, cilt 10, s. 3-59 (Troçki'nin Orjonikidze'ye 11 Temmuz 1927 tarihli mektubundan bir alıntı içeren) içinde.

13. *Pravda*, 26 Haziran 1927; aynı zamanda, "La Session du CC"; krş. Di Biagio, s. 161-162.

temiyordu. İngiliz-Rus Sendika Komitesi'nin (İngiliz İşçi Partisi hükümetinin yenilgisinin ardından, 1925'te kurulan ve İngiliz Sendikalar Genel Konseyi ile Sovyet Sendikalar Merkez Konseyi temsilcilerinden oluşan örgüt) kaçınılmaz bir çöküşle yüz yüze kaldığı aşikâr hale gelmişti. Bu komitenin varlığı, önderliği reformistlerle anlamsız ve yanlış hedefe yönlendiren bir ittifak yapmakla suçlayan muhalefetin çok sert bir saldırısının hedefi olmuştu. Politbüro, İngiliz Sendikalar Genel Konseyi ile Sovyet sendikaları arasında yapılan, Politbüro'nun başını çok ağrıtan bir değiştokuş olan yazışmaların anlamını kaydırmaya çalışarak görüntüyü kurtarmak zorunda kaldı. Genel Konsey, kuşkuya yer bırakmayacak şekilde, ilişkilerin kesilmesindeki elebaşı olduğunu göstermişti.[14] Bütün bunların üstüne, iktisadi durum düzenli bir şekilde kötüleşiyordu. Burada da önderlik büyük bir yenilginin tehdidi altındaydı; muhalefet uzun zamandır bir iktisadi bunalımın kaçınılmaz olduğu öngörüsünde bulunuyordu.

Yanlış yönelim ve düzensizlik, hükümet ve ekonomi organlarının işleyişine de sirayet edecek yolu bulmuştu –genel siyasal çizginin doğruluğuna olan güvensizliğin sonucuydu bu. Muhalefet propagandası yoğunluk bakımından düzenli olarak büyüdü. Muhalefet, Politbüro'nun otoritesinin daha da geriletilmesine katkıda bulunacak şekilde, parti birimlerini broşür, kitapçık ve diğer malzemelerle bombardımana tuttu. Şurası da kesin ki, parti önderliğinin resmi bildirileri, yerel parti önderlerinin Merkez Kontrol Komisyonu tarafından önerilen önlemleri savunmalarını talep ediyordu: "Yumuşama lehinde ne bir ses ne bir nefes". Daha sonra, olguların başka türlü olduğu kabul edildi.[15] Partinin geniş bir kesimi, muhalefeti bertaraf etmek üzere önerilen örgütsel önlemlerle ilgili olarak, çok sakınımlı bir tutum aldı; birçoklarını zihinlerinden geçenleri açıkça ifade etmekten alıkoyan şey sadece bunun muhtemel sonuçlarına değin korkuydu. Halk –muhalefetin sloganını benimseyerek– Stalin'den "Bolşevik Partisi'nin Noske'si" şeklinde bahsetmeye başladı. Birkaç ay içinde kimi muhalifler onu kısaca "faşistlerin önderi" olarak adlandırdılar.[16]

14. Bkz. *FdK*, no. 18, 15 Temmuz 1927 ve no. 27, 16 Eylül 1927. Bu yazışmanın Sovyet versiyonu tüm sivri yanları ayıklanmış olarak 1 Temmuz 1927 tarihli *Pravda*'da ve 3 Eylül 1927 tarihli *Izvestiya*'da yayımlanmıştı.

15. "Doklad tov. A.I. Rikova ob Ob"edinennom plenume TsK i TsKK VKP(B) na aktive moskovskoy organizatsii 11.8.1927 g.", *Izvestiya*, 14 Ağustos ve 17 Ağustos 1927 (bundan böyle A.I. Rikov, "Doklad ob Ob"edinennom plenume" olarak anılacak); "Doklad tov. A.I. Rikova na X vseukrainskom parts"ezde 20 noyabrya s.g.", *Izvestiya*, 25 Kasım 1927.

Temmuz sonunda, parti içindeki durum son derece kesin bir biçim aldı. Muhalefet etkisini artırmayı başarmıştı; yaklaşmakta olan On Beşinci Parti Kongresi'nde parti önderliğinde bir değişikliğin mümkün olabileceğini düşünmeye başlamıştı. Resmi iktidar yapısındaki artan yönelimsizlik arkaplanına karşılık, muhalefetin çizgisi temel konumlarının açık seçikliğiyle farkediliyordu. Çağdaşlarının gözünde, muhaliflerin enerjisi, bağlılıkları ve heyecanları hasımlarının bürokratik hantallıklarıyla fevkalade bir kontrast oluşturuyordu.[17] Stalin'in muhalefete karşı hemen yıkıcı bir saldırı düzenleyecek güce sahip olmadığı açıkça ortaya çıktı. Önderlikteki ılımlılar onun katı tutumunu paylaşmıyorlardı, yeni siyasal karışıklıklarla yüz yüze gelme konusunda isteksizdiler ve var olan uluslararası koşullarda yeri doldurulamaz olan değerli kadroların kaybedilmesini arzulamıyorlardı.

Kamenev, Georgi Pyatakov, Preobrajenski ve Vladimir Antonov-Ovseenko gibi diplomatik hizmette sorumlu görevler almış olan önemli muhalefet üyeleri, Çiçerin tarafından yönetilen Dışişleri Komiserliği'nin politikalarını yürütüyorlardı (tıpkı kendilerinden önce Nikolay Krestinski ve Rakovski gibi önde gelen muhaliflerin yaptıkları gibi).[18] Kuşkusuz Kızıl Ordu içindeki güçler dengesi de genel durumu etkiledi. Birçok deneyimli ve denenmiş subay muhalefete mensuptu ve herhangi bir askeri çatışma olasılığında bunların eksikliği şiddetle duyulacaktı. Aynı zamanda, Kızıl Ordu önderliğindeki Stalin yanlısı kadronun yeteneklerine pek fazla güven duyulmuyordu. Bu da, gün gelip parti ve Merkez Komite'yle ilgili konularda karşılarında Stalin'i bulmaktan korkan kimi parti önderliği üyelerinin tavırlarını etkileme eğilimindeydi.

Stalin yakın geçmişte ılımlılarla girdiği çatışmanın yaralarını henüz sarmamıştı ve onlarla yeni bir çatışma tehlikesini göze alamazdı. Pis işleri en yakın yardımcılarına bırakarak, uzlaştırıcı bir konum aldı.[19]

29 Haziran 1927'de Merkez Komite ve Merkez Kontrol Komisyonu

16. *A.g.e.*; aynı zamanda bkz. "Partei und Opposition in Russland", *Stuttgarter Neues Tageblatt*, 9 Temmuz 1927.

17. Örneğin bkz. PA, IV Ru, 5, 3 (18 Temmuz 1927 tarihli haber).

18. Troçki'nin de diplomatik görevler alması istenmişti, ama o reddetti.

19. Bkz. Stalin, "Po povodu zayavleniya oppozitsii ot 8.8.1927 g.: Reç' na Ob"edinennom plenume TsK i TsKK VKP(B) 9.8.1927 g."; ve "Trotskiystskaya oppozitsiya prejde i teper': Reç' na zasedanii Ob"edinennogo plenuma TsK i TsKK VKP(B) 23.11.1927 g.", *Soç.*, cilt 10, s.85-91, 172-205 içinde; *FdK*, no. 23, 19 Ağustos 1927; *Sots. vestnik*, no. 18 (160), 22 Eylül 1927, özellikle Moskova'daki 4 Eylül 1927 tarihli "S"nin mektubu; aynı zamanda bkz. "La Session du CC"; ve yüksek düzeyli Kızıl Ordu komutanları Muralov, Putna, Yakir ve diğerlerinin muhalefet lehindeki bir açıklamalarıyla ilgili olarak krş. Deutscher, *Prophet Unarmed*, s. 350.

on gün sürecek bir ortak plenum için toplandılar. Geniş bir siyasal ve iktisadi meseleler silsilesi tartışma gündemine alınmıştı, ama bunların hepsi merkezi meselenin gölgesinde kalmıştı: muhalefetin kaderi. Troçki ve Zinovyev'in Merkez Komite'den ihraç edilmeleri tavsiyesini karara bağlamak plenumun göreviydi. Hâlâ tüm hızıyla süren basın kampanyasının etkisindeki halk, misilleme bekliyordu. Birçok Merkez Komite üyesi de, Stalin'in adamları tarafından parti merkez aygıtında iyice beyinleri yıkandıktan sonra, uzlaşmaz bir tutum aldı. Oysa bu arada parti önderlerinin niyetleri değişmişti; şimdi uzlaşma arıyorlardı.

Bir uzlaşmaya varmak önderlik için kolay değildi. Birçok taraftarının acilen sakinleştirilmesi gerekiyordu. Ayakları altındaki toprağın daha da güçlendiğini hisseden muhalefet teslim olmaya niyetli değildi. Kendi açılarından herhangi bir "hata" yapıldığını kabul etmeyen Troçki ve Zinovyev yeniden keskin bir eleştirel üslupla konuşmaya başladılar. Çin'deki politika ve genel olarak Komintern politikasıyla ilgili plenum kararlarında önderlik muhalefetin birçok konumunu kabul ettiği zaman, karmaşa daha da arttı.[20] Birinci haftanın sonunda, bir uzlaşmanın fiilen mümkün olmadığı açıklık kazandı. Merkez Kontrol Komisyonu başkanı Orjonikidze, muhalefete, önderlik için asgari olarak gerekli görülen üç talep sundu: (1) Hakaret yüklü "Thermidorvari yozlaşma" deyiminin ve Troçki'nin savaşın orta yerinde önderlik değişiminin caiz olduğu savının reddedilmesi; (2) Komintern tarafından ihraç edilen, fakat Sovyet muhalefetinin kendisiyle yakın ilişkilerini koruduğu Alman solunun (Fischer-Maslow-Urbahns grubu) mahkûm edilmesi; (3) Önderliğin görüşüne göre SSCB'de bir "ikinci parti" kurmaya götüren bu eğilimden vazgeçilmesi.[21] Muhalefet bu talepleri reddetti. Plenumun Troçki ve Zinovyev'in Merkez Komite'den atıldığını ilan etmekten başka bir seçeneği kalmamıştı.[22]

Önderliğin muhalefetin tutumuna tepkisi şaşırtıcıydı. Bir uzlaşma arayışı sürdürüldü. Aynı zamanda muhalefet de tam bir kopmanın arzu edilmez olduğunu, Politbüro'yu karşı harekete geçmeye zorlamanın kendi başarı şanslarını ciddi olarak azaltacağını kavramaya başladı. "Yüksek politika" alanına geri dönmek isteyen korkak ve ilkesiz Zinovyev'den gelen baskı altında, muhalefet bazı keskin yanlarını törpülemeye karar verdi. Savaş koşullarında önderlikte bir değişme peşinde koş-

20. "Rezolyutsiya plenuma o mejdunarodnom polojenii", *KPSS v rezolyutsiyak*, cilt 3, s.463-476 içinde.

21. Stalin, "Reç' 5 Avgusta", *Soç.*, cilt 10, s.82-83 içinde.

22. A.I. Rikov, "Doklad ob Ob"edinennom plenume", *İzvestiya*, 17 Ağustos 1927.

mayacağını bildirdi, ama bir savaş durumunda dahi parti çizgisini düzeltme kavgasını bırakmayacaktı; Komintern'in seksiyonlarında bölünmeyi kabul etmiyordu ve bu nedenle de Alman solunun Komintern'e yeniden kabulünü sağlamak için mücadele edecekti; hizipçiliği caiz görmüyordu ve SSCB'de bir "ikinci parti" kurma girişimleri söz konusu değildi (Sapronov'un Demokratik Merkeziyetçiler'i bir "ikinci parti" konumuna yakınlardı) – fakat parti içindeki sistematik baskı taktikleri ve muhalefetin görüşlerinin çarpıtılması olayları bu doğrultuya sürüklemekteydi.[23] Muhalefetin açıklaması hiç de önderliğin görmek istediği nitelikte değildi, ama bu küçük taviz kabul edildi. Plenum daha önceki, muhalefeti mahkûm eden sert karara bir yenisini ekledi. Troçki ve Zinovyev'i sertçe "parti disiplinini çiğnemek"le suçladı. Buna uzun, fakat pek de inandırıcı olmayan açıklamalar eşlik etti.[24] Parti önderliği, ortamı yatıştırmak için, parti toplantıları ve basında, gelecekteki kongrenin kararlarını asla hiçe saymak niyetinde olmadığını ve parti kongresi için hazırlıkların düzgün bir şekilde yürütülmesi için bütün güvenceleri vermeye hazır olduğunu belirten bir dizi uzun açıklamada bulunmak zorunda hissetti kendini. Rikov parti üyelerine "kongre hazırlıklarıyla ilgili tek bir parti kuralının bile çiğnenmeyeceğini" temin etti.[25]

Dağ fare doğurmuştu. Stalinci tehdit savurmalarla plenumun mütevazı sonuçları arasındaki orantısızlık çok aşikârdı. "Pençelerini törpülemesi gereken Troçki değil, Stalin" diyordu fıkra.[26] Yabancı basın bu beklenmedik derecedeki yumuşak misillemenin ardındaki gerekçeleri anlamakta korkunç bir zorluk çekiyordu. Yine de, hiç kimse muhalefetin, önderlikle olan kapışmasından incinmeden çıktığını düşünmüyordu. Bir siyasal bunalım kapıdaydı.

Sovyetler Birliği'nin dışında, yeni siyasal çekişmelere karşı çok duyarlı bir tepki vardı. Deneyimli dış politikacılar Sovyet önderliğinin ciddi bir zorluk yaşadığının farkındaydılar. SSCB'de önderliğin değişeceği yönündeki spekülasyonlar aldı yürüdü. Sovyet kordiplomatiği bunu son derece can sıkıcı buluyordu.[27] Sovyetler Birliği dış ilişkilerinde kendini bir büyük bunalımdan sıyıramadan bir diğerine giriyordu.

23. "Erklärung der Opposition auf dem Vereinigten Plenum des ZK und ZKK der KPSU", *Die linke Opposition*, s. 282-283 içinde.

24. "O narušenii partiynoy distsiplini tt. Zinov'evim i Trotskim", *KPSS v rezolyutsiyak*, cilt 3, s.492-499 içinde.

25. A.I. Rikov, "Doklad ob Ob"edinennom plenume", *İzvestiya*, 17 Ağustos 1927.

26. "Pis'mo iz Moskvi ot 6.8.1927 g.", *Sots. vestnik*, no. 16-17 (158-159), 20 Ağustos 1927.

Stalin'in bahar ve yaz aylarındaki katı çizgisinin sonuçları, yabancı devletlerin olayların gelecekte alacağı yönle ilgili bakışlarındaki belirsizlikle de birleşerek, Sovyet diplomatlarının tüm öneri ve girişimlerinin aşırı derecede temkinli bir tepkiyle karşılanmasına yol açtı. Sovyetler'in Birleşik Devletler'deki, Amerikan iş çevrelerini SSCB'yle iktisadi ilişkilere çekme girişimleri gibi artan tanıtım çabaları sefil bir şekilde başarısızlığa uğradı. İtalya ve Japonya'yla zaten zayıf olan bağlantılar artan güçlüklerle karşılaştı. Bir dizi ülke, kayda değer iktisadi veya siyasal ayrıcalıklar koparmak amacıyla SSCB'nin yaşadığı güçlüklerden yararlanmaya çalıştı. Fransa'yla ilişkiler özellikle gergin bir hal aldı. SSCB'de 1927 yazında yapılan idamlardan sonra Fransız kamuoyunun geniş bir kesimine Sovyet karşıtı bir hissiyat yayıldı. Fransız hükümeti Sovyetler Birliği'nin taviz verme konusunda istekliliğini artırdığını bilmezden gelerek, kesilmiş olan iktisadi ve siyasal müzakereleri yenilemek konusunda hiçbir özel arzu göstermedi. 1927 kışında, Fransız-Sovyet ilişkileri kopma noktasına geldi. Fransız kabinesi, SSCB'ye sert yüzünü göstermek gayretiyle, tamamen gülünç gerekçelerle sol muhalefetin bir önderi olan Sovyet büyükelçisi Rakovski'nin[28] geri çağrılmasını talep etti.[29] Sovyet hükümeti ise, Fransa'yla ilişkilerini kaydadeğer bir biçimde düzeltmeyi başaramamanın yanında, kendi iç siyasal durumunu daha da zora sokacak bu girişime boyun eğdi.

Her ne kadar İngiltere'yle kopuştan sonra Almanya Sovyetler Birliği'nin bir numaralı ticaret ortağı haline gelmişse de, Almanya'yla ilişkiler de kötüleşmekteydi. Almanya'da Sovyetler'deki iç politikanın izlediği yolla ilgili belirsizlik arttı. Alman hükümeti, iki ülke arasındaki genelde dostça olan ilişkilere rağmen, Sovyet önderliğinin ilişkileri ger-

27. Çiçerin'in Politbüro'ya muhtemelen 27 Ekim 1927 tarihli memorandumu ve yine onun Sovyet diplomatik temsilciliklerine 23 Kasım 1927 tarihli haftalık bilgi raporu, PA, IV Ru, 2-I, 1 içinde.

28. Fransız hükümeti Rakovski'yi, yabancı askerlere -dolayısıyla Fransız askerlerine- kendi ülkeleriyle SSCB arasında bir savaş durumunda kendi subaylarına itaat etmeyi reddetmeleri ve Kızıl Ordu'ya iltihak etmeleri yolunda çağrıda bulunan sol muhalefet platformunu imzaladığı gerekçesiyle protesto etti. Bunun, Fransa SSCB'yle savaşta olmamasına ve resmi teminatlara göre onunla savaşa girme niyeti taşımamasına rağmen bir diplomat statüsüyle bağdaşmayan, Fransa'ya karşı düşmanca bir davranış olduğu bildiriliyordu.

29. "Mejdunarodnoe polojeniye SSSR v 1926-27 gg. Razdel: Frantsiya", DVP, cilt 10, s.575-577 içinde; cilt 10'daki bazı belgeler de bununla uyum halindedir. Aynı zamanda bkz. "Pis'mo Çiçerina Erbettu ot 4.10.1927 g. i otvet Erbetta Çiçerinu ot 7.10.1927 g.", *Izvestiya*, 13 Ekim 1927 (Herbette'in mektubu Fransızlar'ın tutumunu gösteriyordu). Bundan başka bkz. "Nota Narkomindela SSSR G.V. Çiçerina frantsuzskomu poslu v SSSR J. Erbettu ot 12.10.1927 g.", *Izvestiya*, 14 Ekim 1927.

ginleştiren eylem ve açıklamalardan vazgeçmeyeceğinden endişe duyuyordu. SSCB içindeki Alman ticari ve iktisadi faaliyeti üzerindeki kısıtlamalar birçok şikâyetin konusunu oluşturuyordu. Bu kısıtlamalar, Sovyet yetkililerinin dış ticaret tekeli ve iktisadi ve hukuki düzenlemeleri uygulama biçiminin sonucu olduğu kadar, düpedüz bürokratizmin de sonucuydu. Almanya'nın etkili çevrelerinde, var olan koşullarda SSCB'nin uzun vadeli bir ticaret ortağı olarak çekiciliğini yitirdiği yolundaki inanç büyüyordu. Alman hükümeti bu noktada, hakkıyla yerine getirilse bile, Sovyet devletinin zaten iğreti olan uluslararası konumunu daha da kötüleştirecek olan talepleri ileri sürdü.[30]

SSCB içinde yeni bir siyasal iklim gelişmekteydi. Plenumun kararları ve bu kararların görüşüldüğü, aktif parti üyelerinin katılımıyla yapılan toplantılardaki raporlar, her ne kadar alışılagelmiş bir siyasal suçlamalar[31] kotası içerseler de, yadsınamaz bir gevşetici etki yarattılar. Baskı korkusu azaldı. Halk, çekine çekine de olsa, eleştirel faaliyetin sonuç verdiği neticesine vardı.[32] Bu da muhalefetin büyümesini besledi.

Muhalefetin 1927 kışındaki faaliyetinin çapı üzerine kesin veriler mevcut değildir. Bu bilgilerin Sovyet arşivlerinde önemli ölçüde saklanmış olması kuşkuludur. Devrimden sonra, görüşlerin serbestçe ifade edilmesinin koşulları yoktu; çeşitli eğilimlerin gücüyle ilgili değerlendirmeler her zaman olguların kapsamlı bir tahlilinden çok bir sezgi ve atmosferle ilgili bir meseleydi. Bununla birlikte, var olan az miktardaki malzeme etkileyici bir görünüm ortaya çıkarıyor. Plenumdan sonra bile, muhalefet parti örgütlerini –özellikle büyük kent merkezlerinde ve iki başkentte– belge ve broşür yağmuruna tutmaya devam etti. Çeşitli kentlerden ve tüm taşra vilayetlerinden –Leningrad, Ukrayna, Transkafkasya, Sibirya, Urallar ve tabii muhalefetin en büyük sayıdaki siyasal önderinin çalıştığı Moskova'dan– birbiri ardı sıra muhalefet faaliyetinin arttığı haberleri geliyordu.[33] Sanayi işçilerinin ve genç insanların katıl-

30. "Russland Selbstauschhaltung und deren Folge wirkungen für Deutschland, 26.11.1927", PA, Handakten Direktoren: Dirksen, Politischen Aufzeichnungen, Bd. I içinde.

31. A.I. Rikov, "Doklad ob Ob"edinennom plenume", *Izvestiya*, 14 Ağustos ve 17 Ağustos 1927; "Ob itogak Ob"edinennogo plenuma TsK i TsKK: Doklad tov. Buharina na sobranii partaktiva leningradskoy organizatsii VKP(B), 11.8.1927 g.", *Izvestiya*, 18 Ağustos 1927.

32. Örneğin krş. "Pis'mo iz Moskvi ot 6.8.1927 g.", *Sots. vestnik*, no. 16-17 (158-159), 20 Ağustos 1927.

33. Bu yerler Sovyet belgelerinde ve yabancı diplomatik belgelerde, SSCB'deki çeşitli kaynaklardan dış dünyaya ulaşan raporlarda, herhangi bir şekilde yabancı arşivlere, ba-

dıkları yasadışı ve yarı-yasal toplantıların sayısı düzenli olarak artıyordu.[34] Muhalefetin bir dizi büyük parti birimindeki etkisi hayli kaydadeğer bir hal almıştı. Tüm bunlar Stalinist parti aygıtının eski rahat işleyişini baltalıyordu.[35] Ordu da muhalefetin faaliyetinden güçlü bir biçimde etkilendi. Leningrad askeri bölgesinden, Leningrad'daki garnizondan, Kronştadt'tan ve Ukrayna ile Belorusya'daki askeri birliklerden muhalefetin otoritesinin ciddi biçimde arttığı yolunda bilgiler geliyordu.

Bununla beraber, ana sorun muhalefetin faaliyetindeki artış değil parti içindeki genel güç dengesiydi. Ünlü siyasal önderlerin hatırı sayılır büyüklükte bir kesimi muhalefet safındaydı. Parti önderliğinin, özellikle de Stalin ve Buharin'in zayıflayan otoritesi, parti politikasının hata ve başarısızlıklarını kazanca dönüştürmekte yetersizdi. Önderlik GPU'yu kavgaya sokmaksızın durumla baş edemiyordu. Fakat o zamana dek GPU'nun parti içi meselelere karışması tamamen yasaklanmıştı (GPU'nun siyasal davalara müdahalesinin önkoşulu partiden atılmaydı). Partinin alt kademelerinde olmasa bile, üst çevrelerinde hâlâ GPU'ya başvurmanın yaratacağı sonuçlardan şiddetle korkuluyordu. Ekim 1917'den beri birçok kez anılmış olan Fransız Devrimi'nin deneyimleri herkes için açıktı.[36]

Muhalefetle ilişkiler sorunu parti önderliği içinde var olan anlaşmazlıklara eklendi. Varsayabileceğimiz gibi, tüm siyasal önderler muhalefeti aşırı derecede tehlikeli olarak görmüyordu. Göstermiş olduğum gibi, bu olgu kendini Temmuz plenumunda hissettirdi. Bahar ve yaz aylarında Stalin'le yapılan çatışmalardan sonra, önderliğin ılımlı kanadında, parti içindeki gitgide karışan durumu partinin yüksek kademelerinde bazı temel değişiklikler yapmakta kullanmaya dair bazı planlar açıkça olgunlaşmaya başladı. Ayrıntıları saptamak bugün için hayli zor. Fakat parti içindeki barışın sağlanması için, Stalin'in yerine bir başkasının getirileceği söylentilerinin etrafta dolaştığı –hatta diplomatik kanallara ulaştığı– kesindir. Bu makam için sendikaların başındaki Tomski'nin

sına, vb.'ne giren GPU muhaberatında ve diğer GPU belgelerinde anılmıştı. Aynı zamanda, Sovyetler Merkez Yürütme Komitesi için hazırlanmış olan SSCB'deki durum üzerine bir rapora dayalı, "Tovarişç" imzalı ve "İz provintsiyal'nik nestroyenii i nastroyenii" adlı, 1 Kasım 1927'de *Revolyutsionnaya Rossiya*, no. 63'te yayımlanan makaleyle karşılaştırın.

34. Trotsky, *My Life* (New York, 1970), s.531-532 (Türkçesi *Hayatım*, Köz Yay., 1970, İstanbul).

35. Örneğin bkz. Kiev'deki Alman konsolosluğunun 5 Eylül tarihli gönderileri, PA, IV Ru, 5 (Ukr.), 4 içinde.

36. PA, IV Ru, 5, 22 (17 Ekim 1927 tarihli haber).

adı telaffuz edilmekteydi.[37]

Bu planların –eğer ciddi bir anlamı vardıysa– uygulamaya konulması hayli zordu. Muhalefet ile önderliğin ılımlı kanadı arasındaki yol yalnızca siyasal bakış açısındaki derin farklılıklarla değil, ılımlı bir politikayı savunan güçlerin tutumlarını etkileyen, uzun zamandır süregelen iç mücadele boyunca yapılan yeni eklemelerle de ayrılmıştı. Ilımlılar bizzat kendi konumlarını tehlikeye atmadan Stalin'i makamından uzaklaştırmaya kalkışamazlardı.

Siyasal bunalım bir hükümet bunalımı haline gelme tehdidini taşıyordu. Eylül başlarında muhalefet, yaz aylarında yazılmış bir programatik belge olan Birleşik Muhalefet Platformu'nu önderliğe sundu. Platform kongre öncesi tartışma döneminden yararlanarak merkezi parti kurumlarını kendi yanına çekmek için gerekli olan kararlı bir yönelimin temeli olarak tasarlanmıştı. Platformu desteklemek üzere yirmi ila otuz bin imza elde edilebileceği –bu muhalefetin bağlantıları bakımından sınanmış bir sayıydı– varsayılıyordu.[38]

Dışardan bakıldığında, Platform yeni olan fazla bir şey içermiyordu; muhalefetin daha önce ileri sürdüğü savları tekrar ediyordu. Muhalefet tarafından 1925-1926'da ve bazı bakımlardan da 1923 kadar eski bir tarihte hazırlanmış olan temel iktisat stratejisini yeniden ortaya koyuyordu. Kaçınılmaz iktisadi güçlüklerle ve bir bunalımla karşılaşılacağını öngören muhalefet Sovyet dış ticaretinin menzilini genişletmek için acil adımlar atılmasını, bu amaçla müreffeh kırsal unsurlardan sağlanacak 150 milyon pud'luk tahıldan oluşan bir "idare kredisi" kullanılmasını öneriyordu. Aynı zamanda, verimliliği artırmak için Sovyet ekonomisinin yapısında köklü bir iyileşmeye gidilmesi üzerinde ısrar ediyordu. Masraflı ve beceriksiz niteliği nedeniyle ulusal kaynakların muazzam boyutlarda kaybına yol açan şişkin idari ve ekonomik aygıtların belirgin bir şekilde bir yeniden örgütlenmesi ve daraltılması için de çağrıda bulunuyordu.

Bu, platformun tek önemli noktası değildi. Muhalefet, eleştirisinin ağırlığını önderliğin başarısız dış politikasından başka yöne kaydırdı. Saldırısını iç politik sisteme, NEP'in yürütülme biçimine, "para-meta ilişkileri"nin genişlemesine ve bununla ilişkili olarak kent ve köydeki

37.PA, IV Ru, 2-I, 1 (1927 Kasım ve Aralık ortası tarihli, Sovyet parti önderliği içindeki durum üzerine iki bilgi raporu); *Fdk*, no.7, 17 Şubat 1928; ve krş. Carr ve Davies, cilt 2, s. 34.

38. "Die Plattform der Vereinigten Opposition (Die wirkliche Lage in Russland)", *Die linke Opposition*, s. 328-466.

müreffeh tabakanın büyümesine yöneltti. Sanayi işçilerinin ve kırlardaki yoksulların toplumsal koşullarının hızla iyileştirilmesi (ücret artışları, sabit iş saatleri konusunda yasalara tam olarak uyma, işsizler için anlamlı bir yardım, artan konut inşaatı, yoksul köylü işletmelerine devlet yardımı ve vergilerden muafiyet, yoksul köylü kooperatif tarımının genişletilmesi ve kırlardaki yoksulların örgütlenmesi gibi önlemler) için çağrıda bulundu. Platform ayrıca parti, sovyetler ve kamu örgütleri içindeki işçi ve yoksul köylülerden oluşan hayati çekirdeğin güçlendirilmesini ve parti ile devlet içindeki demokrasinin emekçi halkın kamu yaşamına aktif katılımının bir önkoşulu olarak genişletilmesini öneriyordu. Aynı zamanda, halkın zengin tabakalarına artan bir iktisadi ve idari baskı uygulanmasını ve bunların toplum ve devlet içindeki etkilerinin silinmesini talep ediyordu.

Bu bakış açısından platform, parti önderliğinin "Moskova merkeziyetçiliği"ni, SSCB içindeki ulusal cumhuriyetler ve ulusal bölgelere kaba müdahalesini, ulusal yaşam üzerindeki kısıtlamaları ve ulusal baskı faaliyetlerini keskin biçimde eleştiriyordu. Birlik cumhuriyetleri ve ulusal bölgelerde sovyet ve parti organlarının özerk eylemde bulunma hak ve yetkilerinin genişletilmesini, iktisadi gelişmelerinin teşvikini ve bu alanlarda işçi ve yoksul köylülere daha güçlü bir rol verilmesini öneriyordu. Ancak aynı zamanda, birlik cumhuriyetlerindeki Rus ulusal azınlığına mensup işçilerin de, gerçekleri saklamakta kullanılan bürokratik vatandaşlığa alma işlemlerinden korunmasını talep ediyordu.

Muhalefet toplum ve devletin içinde bulunduğu durumla ilgili değerlendirmesini aynı şekilde partiye de yansıttı. Özellikle, partinin başlıca ileri gelenlerinin, merkezi önderlikte Rikov, Kalinin ve Tomski ile Ukrayna'da Grigori Petrovski ve Vlas Çubar'ın sunduğu ve uyguladığı söylenen bir sağ yönelim tehlikesini vurguladı. Bu şekilde, muhalefetin yaptığı eski bir hata tekrarlanmakla kalmadı, aynı zamanda da kemikleşti: Muhalefet, ılımlılara saldırarak "merkezci" olarak sınıflandırdığı Stalinistler'in işlerini kolaylaştırdı.

Platform ideal bir belge olmaktan uzaktı. Halkın müreffeh kesimlerinin servetini ve iktisadi gücünü abartarak SSCB'deki gerçek toplumsal ilişkilerle ilgili yanlış bir hükme varıyordu. Önerilerinin uygulanması kuşkusuz NEP'i tehlikeye atacaktı. Buna ek olarak, Zinovyev'in görüşlerinin önemli bir rol oynadığı dış politika değerlendirmeleri ve tavsiyeleri aşırı-sol nitelikteydi. Bununla beraber, parti üyelerinin ve siyasal bakımdan aktif sanayi işçilerinin geniş bir kesiminin duygularını dürüst bir biçimde yansıtan, bütünlüğü olan bir siyasal programdı.

Platformun parti önderliği, özellikle de Stalin üzerinde –bu rahatlıkla kabul edilebilir– çok önemli bir etki yaptığı kuşku götürmez. Stalin, ciddi aksiliklere yol açmış olan Buharin'in siyasal tasarımlarının kullanışlılığını sorgulamak durumunda kaldı. Fakat önderlik ve özelde de Stalin, muhalefetin taleplerinin etrafta dolaşmasının –şiddetlenen bunalım koşullarında– hangi ciddi sonuçları yaratabileceğini anlamış olmalıydı. 8 Eylül 1927'de Politbüro platformu kesin olarak yasakladı. Bu yasağı yürürlüğe koymak için elinden gelen her şeyi yapmaya kararlıydı.[39]

Politbüro'nun tutumunu etkileyen diğer etmenler de kısa zamanda kendilerini hissettirdi. Politbüronun eline iç siyasal bunalımın olumsuz uluslararası sonuçlarını gösteren daha çok malzeme geçiyordu giderek. Eylül ayında, Politbüro, görünürde muhalefet kaynaklarına dayanarak, Fransa'nın Fransız-Sovyet ilişkilerinde katı bir çizgi izlemesini tavsiye ettiği söylenen Moskova büyükelçisi J. Herbette'in yolladığı bazı raporların içeriğinden haberdar oldu.[40] İktisadi durum muazzam gerileyişini sürdürüyordu. Bir dizi önemli plan hedefi tutturulamamıştı. Ekonomiyi yönetenler yaklaşan bir felaketten bahsediyorlardı.[41] Parti içinde var olan durumun devamına izin verilemeyeceği aşikâr hale geldi; bu durum önderliğin göze alamayacağı kadar büyük riskler içeriyordu. Siyasal araçların etkinliklerini yitirdiği kritik durumlarda her zaman yaşandığı gibi, baskı kendiliğinden geliverdi.

12 Eylül'ü 13 Eylül'e bağlayan gecede ve 13 Eylül'ün ilk saatlerinde, Sovyetler'in geleceği için önemli sonuçları olacak olan olaylar cereyan etti. GPU bazı muhalif eylemcilerin evlerini bastı ve muhalefet platformunun çoğaltıldığı yasadışı bir "matbaayı" (eski bir teksir makinası ile birkaç daktilo) ortaya çıkardı. Kaba kumpas yöntemleriyle bu "matbaa" yalnızca "bazı burjuva uzmanlar"la değil, aynı zamanda (sonradan GPU ajanı olduğu ortaya çıkan) bir "Wrangelci subay"la ve Sovyet iktidarına karşı sözde bir "Beyaz Muhafızlar komplosu" ile de ilişkilendirilmişti. Bu davaya bulaştırılan kişilerin bazıları, iç savaş kahramanı Mraçkovski de dahil, tutuklandı;[42] diğerleri partiden ihraç edildi.[43] Preobrajenski,

39. *Die linke Opposition*, s. 328; Carr ve Davies, cit 2, s. 35.

40. "Die Lage in Sowjet-Russland, 17.10.1927 g."; PA, Abt. IV Ru, Pol. 5, Sbd. 23; özellikle Stalin'in ısrarı sonucunda muhalefet platformunun yasaklanmasıyla ilgili olarak, Deutscher, *Prophet Unarmed*, s. 357.

41. PA, IV Ru, 2-I, 1 (tarihsiz bir Politbüro oturumu ya da Merkez Komite Ekim plenumundaki konuşmaların –Troçki'nin konuşması– tutanaklarından).

42. Mraçkovski o sıralar serbest bırakılmış ve On Beşinci Parti Kongresi öncesindeki tartışmada muhalefetin davasını tanıtma kampanyasında yer almıştı. Daha sonra, o da diğer muhalefet önderlerinin akıbetini paylaştı.

Leonid Serebryakov ve Y. Şarov gibi muhalefet önderleri "matbaanın" siyasal sorumluluğunu üzerlerine alarak olayların gidişatını önlemeye çalıştılarsa da, onlar da ihraçtan kendilerini kurtaramadılar.

Kısa bir süre sonra tüm operasyonun epey önceden beri dikkatle hazırlandığı ve planlandığı ortaya çıktı. Tüm büyük kentlerden –Leningrad, Kiev, Tiflis, Bakü, Erivan, Rostov ve diğerleri– muhalefete karşı örgütsel önlemlere başvurulduğu ve muhalefet taraftarlarının tutuklandığı haberleri geliyordu. 1927 yazından beri Stalinist parti aygıtınca örgütlenen özel "savaş birlikleri" artan bir biçimde, elektrikleri keserek ve türlü karışıklıklar yaratarak muhalefetin toplantılarını bölüyordu. Birçok örnekte olaylar saldırıya dek varıyordu.[44] Hemen her yerde, özellikle muhalefetin işçi sınıfından gelen üyelerinin en ağır biçimde etkileneceği şekilde, muhalifler işten kovuldu ve kara listeye alındılar.

Muhalefete karşı bu örgütsel önlemler en tepedeki önderlere varıncaya dek gittikçe yükseldi. 27 Eylül'de, Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi Prezidyumu Troçki ve Vuyoviç'in bu organdaki üyeliklerı meselesine geri döndü. Bu ikili, Sovyet parti önderliğine iftira ederek ve "yabancı unsurlar"la birlik halinde yeraltı muhalefet faaliyetini destekleyerek Komintern ve Sovyet Komünist Partisi'ni bölme politikası gütmekle suçlanıyordu. Prezidyum daha önceki yalpalamasından vazgeçti ve fiiliyatta tamamen bağımlı olduğu Sovyet önderliğinin ajanı rolünü üstlendi. Troçki ve Vuyoviç ihraç edildiler.[45]

IKKI Prezidyumu'nun kararları sadece bir giriş taksimiydi. Bir dizi taktik manevra, karşı karşıya gelme, beyanat ve öfkeli karardan sonra 21-23 Ekim 1927'de Troçki ve Zinovyev meselesi bir kez daha Merkez Komite ve Merkez Kontrol Komisyonu ortak plenumunun önüne getirildi. O sıralarda parti içindeki bunalımın tehlikeli sonuçlara neden olacağını idrak eden Politbüro içindeki ılımlı grup eski tutumunu terk etti ve geri çekildi. Muhalefetin parti saflarında sahip olduğu kayda değer sempati ve desteğe rağmen, önderlik içindeki farklılıkların yardımı olmaksızın tek başına örgütsel önlemlerin yaylım ateşine ve üyelerine yö-

43. "Postanivleniye Prezidyuma TsKK ot 29.9.1927 g.", *Pravda*, 30 Eylül 1927; "Postanovleniye Prezidyuma TsKK ot 13.10.1927 g.", *Pravda*, 13 Ekim 1927; *FdK*, no. 31, 14 Ekim 1927.

44. Örneğin bkz. *FdK*, no.29, 30 Eylül 1927.

45. "İzveşçeniye ob isklyuçenii tt. Trotskogo i Vuyoviça iz IKKI. Vsem sektsiyam Internatsionala", *Pravda*, 30 Eylül 1927; Stalin, *Soç.*, cilt 10, s. 152-167; krş. Carr ve Davies, cilt 2, s. 36.

neltilen sindirme eylemlerine direnemeyeceği açık hale geldi.

Ortak plenum çok gergin bir atmosferde geçti. Aralarında Stalin'in de bulunduğu önderler daha önceki yumuşak yaklaşımlarından ötürü Merkez Komite ve Merkez Kontrol Komisyonu'ndan "özür dilediler". Troçki ve diğer Merkez Komite üyesi muhalifler kendi konumlarını açıklamaya çalıştıklarında, konuşmaları sürekli olarak kaba ve düşmanca ikaz ve müdahalelerle engelleniyordu. Orjonikidze ve Buharin'in "Troçki'nin yeri GPU'nun özel hapishanesidir" diye bağırdıkları söyleniyordu ve Menjinski –görünüşte Herbette'in mesajlarıyla bağlantılı olarak– muhalefeti casuslukla suçluyordu.[46] Merkez Komite mensubu muhalefet üyelerinin eski tüfek devrimcilerin tutuklanmalarıyla ilgili protestosuna cevaben, Stalin tüm Sovyet tarihi boyunca yankılanan şu meşum yorumda bulunmuştu: "Evet bunları tutukladık ve bu gibileri tutuklamaya da devam edeceğiz."[47]

Olaylar hızla doruğa tırmandı. Muhalefet kayda değer etkileme gücünü seferber ederek, durumu kendi lehine çevirmek üzere bir güç gösterisi yapmaya çalıştı. 1927 Ekim ortasında, Ekim Devrimi'nin Leningrad'daki onuncu yıl merasimleri boyunca muhalefet ansızın muazzam bir destekle karşılaştı. Leningrad işçilerinin tören yürüyüşü sırasında raslantı eseri kendilerini selamlama platformu üzerinde bulan Troçki, Zinovyev ve diğer muhalifler yüz binlerin oluşturduğu kalabalığın gösteri selamını ve alkışını aldılar.[48] Yetkililer kalabalığı denetim altına almakta güçsüz kaldılar. GPU, her ne kadar gizli bir amaçla olsa da, Leningrad garnizonuna bağlı birliklerin siyasal bakımdan güvenilir olmadığını endişeli bir biçimde merkeze bildirdi.[49]

Bu başarıdan esinlenen muhalefet amacı hiçbir şekilde gerçekçi ve akılcı olmayan bir dizi daha ileri adım atmaya karar verdi. Parti içinde ve siyasal bakımdan bilinçli işçiler arasında önderliğin saldırısına karşı bir kitle direnişi örgütlemeye kalktı. Leningrad'da, bir zafer nöbetinden bir panik nöbetine savrulup duran Zinovyev, alelacele Leningrad işçi delegasyonlarıyla toplantılar düzenliyordu. Kasım başlarında, muhalefet Moskova'daki Yüksek Teknik Okul toplantı salonunu ele geçirdi ve

46. PA, IV Ru, 2-1, 1 (tarihi bilinmeyen bir Politbüro oturumundaki ya da Ekim plenumu sıralarındaki bir Merkez Komite oturumundaki konuşmalardan elde edilen kayıtlardan).

47. Stalin, "Trotskiystskaya oppozitsiya prejde i teper", *Soç.*, cilt 10, s. 172-205 içinde; daha fazla ayrıntı için bkz. Di Biagio, s. 200-205.

48. Tam bir anlatım için, bkz. Trotsky, *My Life*, s. 532-533.

49. Menjinski'nin 9 Kasım 1927 tarihli Kalinin, Rikov, Voroşilov, Stalin ve Orjonikidze'ye mektubu, PA, IV Ru, 2-1, 1 içinde.

burada iki bin taraftarıyla bir miting yaptı; Merkez Komite ve Merkez Kontrol Komisyonu temsilcilerine içeri giriş izni verilmedi. Fransa'daki elçilik makamından daha yeni alınmış ve dolayısıyla da bir şehitlik halesine sarmalanmış olan Rakovski tüm Ukrayna'yı kapsayan bir konuşma turuna çıktı. Çoğunlukla boş yere işçi kitlelere seslenmeye çalıştı.[50] RSFSC İçişleri komiseri Beloborodov Urallar bölgesinde muhalefet adına konuşmalar yaptı. Bununla beraber, muhaliflerin dikkati 7 Kasım'daki Bolşevik Devrimi yıldönümü merasimleri üzerinde odaklanmıştı. Ülkedeki tüm büyük sanayi merkezlerinde Ekim ayındaki Leningrad gösterisinin deneyimini tekrar etmek istiyorlardı.

Parti önderliği ciddi biçimde alarma geçmişti. Eğer muhalefet başarıya ulaşırsa çok iyi düzenlenmiş bir sürü planı bozabilirdi. Önderlik, muhalefetin hangi taktik hedeflere ulaşmayı düşündüğü ya da gösterilerin hangi sonuçlara yol açabileceği konusunda görünürde bir kesinliğe sahip değildi.

Politbüro, yaklaşmakta olan muhalefet gösterilerine karşı yalnız parti aygıtını değil tüm kaynaklarıyla GPU'yu da seferber etti. Tüm büyük kentlerdeki askeri garnizonlarda olağanüstü önlemler alındı.[51] 7 Kasım'da yapılacak tüm muhalif gösteri girişimleri daha başlamadan yok edildi. Stalinist eşkiya müfrezeleri ("savaş birlikleri") ve GPU ile parti aygıtı tarafından örgütlenen gruplar, oluşturulan muhalefet panolarını parçaladı ve büyük ölçekli kavgalara dönüşen didişmeleri kışkırttı. Muhalefet önderleri alaylar ve ıslıklarla karşılaştılar ve kafalarına çeşitli nesneler atıldı; kimileri kiralık çetelerin şiddetinden güçlükle kurtuldu.[52]

Muhalefetin planlarını başarıyla bozmanın verdiği cesaretle, Stalin duruma hâkim olmak üzere yeni bir hamleye girişti. Tek endişesi yalnızca muhalefet değil, aynı zamanda GPU'nun parti içi meselelere doğrudan müdahalesine hâlâ itiraz eden ılımlı önderlerdi.

9 ve 10 Kasım'da GPU başkanı Menjinski önderliğin bazı üyelerine

50. Ayrıntılar için bkz. "XVI Moskovskaya gub. konferentsiya VKP(B): Doklad t. Y. Yaroslavskogo o rabote TsKK VKP(B)", *Izvestiya*, 7 Kasım 1927; ve "Dokumenti mejduusobitsi. I: Nastoyaşçiy 'podaroçek' k prazdniku", *Sots. vestnik*, no. 1 (167), 12 Ocak 1928.

51. Bkz. yukarıda anılan Menjinski'nin 9 Kasım 1927 tarihli mektubu; aynı zamanda, onun parti önderliğine 10 Kasım tarihli bilgi mektubu ile Stalin'in 11 Kasım tarihli üst yazısı (her ikisi de ekte yeniden yayımlanmakta) ve Kızıl Ordu kurmay başkanı Pugaçev'in askeri bölge komutanlarına 9 Kasım 1927 tarihli emri; hepsi PA, IV Ru, 2-I, 1 içinde.

52. Bkz. *Rote Fahne*, 10 Kasım 1927; Yaroslavski'nin raporu, *Izvestiya*, 27 Kasım 1927 içinde; ve "Pis'mo V.A. iz Moskvi ot 30.12.1927 g" ile "Demonstratsii oppozitsii: İz pis'ma oçevidtsa", *Sots. vestnik*, no. 1 (167), 12 Ocak 1928.

iki gizli mektup gönderdi.[53] Güvenilir kaynaklar, diyordu, "muhalefetin savaş örgütü"nün 6-8 Kasım dönemi için bir darbe hazırlamış olduğunu bildiriyor. Kremlin'i, Lubyanka Caddesi üzerindeki GPU binasını, telefon ve telgraf binalarını ve radyo istasyonlarını işgal etmeyi ve Moskova ile ülkenin geri kalanı arasındaki demiryolu bağlantılarını kesmeyi tasarlıyorlardı. Benzer darbe girişimleri Leningrad ve Harkov'da da cereyan edecekti. Planlanan darbe, yetkililerin aldığı savunma önlemleri ve Troçki'nin muhalefetin kendi içinde düzenlediği toplantılarda plana karşı çıkan konuşmaları sayesinde bertaraf edilmişti. Bununla beraber plan bir tarafa bırakılmamış, sadece daha elverişli bir zamana ertelenmişti.

Menjinski durumun aşırı derecede vahim olduğunu iddia ediyordu. Kötüleşen iktisadi koşullar, muazzam huzursuzluğun merkezi odağı haline gelen muhalefetin hızla büyümesine katkıda bulunuyordu. Olaylar Leningrad garnizonunun ve komuta kademesinin güvenilmez olduğunu göstermişti. Ukrayna GPU'sunun başı Vsevolod Balitski ve Batı askeri bölgelerinin komutanları İyona Yakir ve A.İ. Kork, bölgelerindeki birliklerde moralin düşük olduğunu bildirmişlerdi. Voroşilov komuta kademesinin kısmen güvenilmez olduğu görüşünü paylaşıyordu. Bu durumda, iki ya da üç ay içinde tüm Kızıl Ordu güvenilmez duruma gelecekti. Menjinski'nin mektupları, onun ve Orjonikidze'nin ısrarlarına rağmen parti önderliğinin olağanüstü önlemlere başvurmayı reddettiğini belirtiyordu. Söylendiğine göre, Stalin ve Buharin bile muhalefet önderlerinin "vaktinden önce etkisiz hale getirilmesi"ne karşıydılar. Menjinski, muhalefet önderlerinin yabancı kamuoyu endişesi olmaksızın "yok edilmesi" gerektiği hususunda ısrar ediyordu, zira onlar olmasa muhalefet ortadan kalkacaktı. Daha fazla gecikme "caniyane dar görüşlülük" anlamına gelirdi; üç ya da dört hafta sonra önderlik böylesi önlemleri alabilecek kadar güçlü olmayacaktı.

Bugün bu raporların, parti önderliği içindeki güç dengesini etkilemeye çalışan bilinçli olarak tasarlanmış bir kışkırtmanın sonucu mu olduğu, yoksa kuşkulu haber kaynaklarına dayanan GPU'nun çalışma yöntemlerinin bir ürünü mü olduğunu belirlemek hayli zor.[54] Her ne olursa olsun, Stalin bu raporları hemen kullanıma soktu. Menjinski'nin mek-

53. Menjinski'nin yukarıda anılan 9 ve 10 Kasım 1927'deki mektupları, PA, IV Ru, 2-I, 1 içinde.

54. GPU istihbaratındaki düşük kalitenin göstergelerinden biri de, parti önderliğinin olaylara dair bu yorumu kullanmamış olması, sadece muhalefetin 7 Kasım 1927'deki Sovyet karşıtı ve parti karşıtı faaliyetlerinden söz etmesidir.

tuplarını kendi üst yazısının ekinde, önderliğin diğer üyelerine gönderdi: Muhalefet bir darbe hazırlıyordu ve bu fikrini belirsiz bir geleceğe havale etmemişti. Ülke dışındaki karşı devrimci örgütlerle bağlantıları tamamen kanıtlanmıştı; artık kararsızlık gösterilemezdi; muhalefet önderleri parti kongresinden de önce ihraç edilmeliydi. Muhalefet "olduğu gibi" yok edilmeliydi.

Stalin ile GPU'nun yoğun baskıları, Menjinski'nin önerileri kabul edilmediği takdirde istifa etme teklifiyle de güçlenerek, Politbüro'yu mutlaka etkileyecekti.[55] Bununla beraber, önderliğin ılımlı üyelerinin direnci tamamen kırılmamıştı (başta Rikov olmak üzere, ılımlıların Stalin'in makamından uzaklaştırılması telkinleriyle ilgili en yoğun söylentiler bu döneme aittir). Görünüşte, ılımlılar Stalin ve GPU'nun muhalefetin bir darbe planladığı yolundaki suçlamalarına inanmadılar, ama durumun ciddiyetini de bilmezden gelemiyorlardı. Ilımlıların endişeleri, mücadele mantığının muhalefeti bir darbe girişimine sürüklediği yolundaki demeçlerine ve GPU'nun bazı muhalefet gruplarının Stalin'in hayatına kastettiği yolundaki iddialarını kabullerine yansıyordu.[56] Menjinski'nin muhalefet ileri gelenlerinin "hemen yok edilmesi" talebi kabul edilmemişti ve mesele parti kongresinden sonraya ertelenmişti.[57] *Pravda*, kongre öncesi özel tartışma ekinde, hâlâ muhalefetin "Karşı Tezler"ini yayımlıyordu. Ancak önderlik bundan böyle "parti yasası"na bağlı kalmayı oy çokluğuyla reddetti; muhalefetin kaderi bu durumda parti kongresinden önce karara bağlanacaktı.

Olaylar hızla birbirini izledi. Gazetelerde, tüm parti birimlerine hitapla, bundan böyle bütün muhalefet mitinglerinin yasaklanmasını açıkça talep eden bir Merkez Komite bildirisi yayımlandı. Merkez Kontrol Komisyonu Troçki ve Zinovyev'in partiden atılmaları amacıyla çalışmalarını hızlandırdı ve Merkez Komite ile Merkez Kontrol Komisyonu'ndaki dokuz muhalefet üyesi ihraç edilen önderlere destek verdiklerini ifade edince onlar da sırayla ihraç edildiler.[58] Ciddi bir fiziksel

55. Bu konular üzerine önderlikteki anlaşmazlıkların bir dökümü için bkz. PA, IV Ru, 2-I, 1 (Aralık 1927 tarihli Moskova'dan haber).

56. "XVI Moskovskaya gub. konferentsiya: Doklad N.I. Buharina, 20.11.1927 g.", *Izvestiya*, 23 Kasım 1927; "Doklad tov. A.I. Rikova na X Vseukrainskom parts"ezde 20.11.1927 g.", *Izvestiya*, 25 Kasım 1927.

57. Bkz. Orjonikidze'nin Kasım 1927'nin ikinci yarısında Stalin, Merkez Komite ve Menjinski'ye mektubu; aynı zamanda, yukarıda anılan Aralık 1927 tarihli Moskova'dan haber belgesi (her ikisi de PA, IV Ru, 2-I, 1 içinde).

58. "Ko vsem organizatsiyam VKP(B): ob antipartiynik vistupleniyak liderov oppozitsii", *KPSS v rezolyutsiyak*, cilt 3, s.544-547 içinde.

misilleme tehlikesi karşısında kalan muhalefet kendi mitinglerini[59] geçici olarak askıya aldı.[60]

Muhalefetin etkisi gücünü korudu, ama artık gerçek iktidar ilişkileri üzerinde fiili bir etkide bulunamıyordu. Hem Kasım'da toplanan Parti konferansları hem de aynı ay toplanan birlik cumhuriyetleri komünist partileri kongreleri tamamen parti önderliğinin kontrolü altında geçti. Muhalefet, parti kongresinde hiçbir delegelik kazanamamıştı. Ilımlı önderler işlerin bu duruma gelmesi için ağır bir bedel ödemişlerdi. Kendi öz fikirlerine karşı açıkça Stalin'in partinin önderi olarak rolünü vurguluyorlar ve hatta GPU'nun da yardımıyla onu muhalefete karşı savunma arzularını ifade ediyorlardı.[61]

Kendisine çok fazla ümit bağlanan On Beşinci Parti Kongresi Moskova'da 2 Aralık 1927'de toplandı. Ama bu Kongre Sovyetler Birliği'nin gelişmesinde alternatif bir yol için mücadelede artık hiçbir rol oynayamayacaktı. Kararları, partinin tepesindeki dar bir çevrede önceden belirlenmişti. Kongre zaten fiilen gerçekleşmiş bulunan muhalefetin ihracını teyit etti ve –kaderin bir cilvesi olarak– önderliğe karşı bir mücadeleye tanıklık etmek bir yana, muhalefet içindeki iki özgün gruplaşma olan Troçkistler ile Zinovyevistler arasında başlayan bir bölünmeye sahne oldu. Zinovyevistler, aceleyle partiye bağlılığın emin sularına doğru geriye yüzüyorlardı.[62] Her iki muhalif eğilimin önderleri de Ocak ayının ilk yarısında hâlâ tutuklanıyorlar ve SSCB'nin ücra yerlerine sürülüyorlardı. Önderlik taktik olarak onları bu şekilde zararsız kılma yöntemlerini, hapse atmaktan daha tercihe şayan buluyordu.

1927'de gözlenen siyasal bunalımın açık biçimi sona eriyordu. Bunun yerini, SSCB'deki genel iktisadi ve toplumsal durumla bağlantılı bir gizli bunalım almıştı. Bu tür toplumsal koşullarda hep olduğu gibi, bunalımın çözümü, bireylerin istekleri ve arzularından bağımsız olarak siyasal düşünce biçimlerinde ve iktidar yapısında büyük kaymalara yol açmıştı.

59. Muhalefetin son ünlü sokak gösterisi 19 Kasım'da, 1917'deki Ekim ayaklanması sırasında Petrograd Sovyeti'ne bağlı Askeri Devrim Komitesi'nin fiili başkanlığını yapmış olan önde gelen Sovyet diplomatı ve muhalefet önderi Adolf Yoffe'nin cenazesinde birkaç yüz, bazı kaynaklara göre iki bin muhalifin yaptığı yürüyüştü.

60. Trotsky, *My Life*, s.532.

61. "Doklad tov. Tomskogo o rabote TsK VKP(B) na 1-iy leningradskoy oblastnoy partkonferentsii, 15.11.1927 g.", *Izvestiya*, 19 Kasım 1927; "Doklad tov. A.I. Rikova na X Vseukrainskom parts"ezde, 20.11.1927 g.", *Izvestiya*, 25 Kasım 1927.

62. *Pyatnadstatyi s"ezd*, böl. 2, s. 1417-1418 (Orjonikidze'nin kongre prezidyumuna açıklaması).

12-13 Eylül 1927 olaylarından (muhalefet "matbaası"nın basılması) sonraki iki ya da üç ay zarfında Sovyetler Birliği Komünist Partisi içinde herhangi bir muhalefetin varlık temeli yok edilmişti. Bundan böyle, muhalefet, peşinden büyük bir ceza gelen benzersiz bir siyasal suçtu. GPU'nun partinin içişlerine müdahalesine olan direnç kırıldı. Bu durumu pekiştirmek için Stalin, yıl sonundan evvel, Politbüro'ya bir dizi yeni öneri sundu: muhalefetin görüşlerini yayan insanların Sovyetler Birliği'nin iç ve dış düşmanlarının tehlikeli suç ortakları olarak muamele görmesi ve bu insanların GPU'nun idari kararnamesiyle "casus" olarak yargılanması; GPU tarafından, görevi tüm devlet aygıtında ve partinin önde gelen organları da dahil parti içinde düşman unsurlar aramak olan kolları geniş bir yelpazeye yayılan bir ajanlar ağının örgütlenmesi. Stalin, "her kimden en ufak bir şüphe duyulursa o kişi görevinden uzaklaştırılsın" sonucuna varıyordu. "İnsani düşüncelerin burada yeri yok".[63] 1927 kışında, ordunun güvenilmez olduğu bahane edilerek, ordu içinde küçümsemeyle "Sovyet jandarması" diye anılan GPU'nun silahlı birlikleri, askeri komuta kademesiyle çatışma pahasına, yoğun bir şekilde güçlendirilmeye başlandı.[64] Bu silahlı birliklerin "içerdeki düşman"la savaşmaları amaçlanıyordu.

GPU'nun ordu üzerindeki gözetim ve denetimi güçlendirildi. Menjinski, Stalin'in onayıyla, tümüyle otorite zaafı içindeki beceriksiz ve kibirli Voroşilov'u görevden almak amacıyla Savaş Komiserliği önderliğine karşı çok karmaşık entrikalara girişti.[65] GPU, Sovyet devletinin her gözeneğinde iş görüyordu. Parti, hükümet ve askeri dairelerin başındakiler, gitgide artan bir sıklıkla, şu veya bu konuda doğrudan GPU organlarıyla işbirliği yapmak hususunda talimatlar alıyorlardı.[66] GPU'nun bazı siyasal meselelerdeki sarsılmaz özerkliğini sınırlamak ve onu gitgide kendi kişisel denetimine bağımlı kılmak amacıyla, Stalin uzun vadeli bir ikili oyun oynadı. Bir yandan, Menjinski'yle işbirliği yaptı; diğer

63. Stalin'in, A 47-27 olarak sayı verilmiş, muhtemelen 1927 Kasım sonunda yazılmış olan, Merkez Komite (Politbüro) ve TsKK'ya tarihsiz mektubu, PA, IV Ru, 2-I, 1 içinde.

64. PA, IV Ru, 2-I, 1 (Moskova'daki Fransız büyükelçiliğinin kaynaklarına dayalı 26 Kasım 1927 tarihli haber belgesi).

65. *A.g.e.*

66. Örneğin bkz. yukarıda anılan, Kurmay Başkanı Pugaçev'in 9 Kasım 1927 tarihli mektubu; Stalin'in 11 Kasım 1927 tarihli Sovyet cumhuriyetleri merkez kurumlarına, TsKK'ya, GPU'ya ve Donanma Komiserliği'ne mektubu ve 4 Kasım 1927 tarihli daha önceki bir talimata gönderme yapan 13 Kasım 1927 tarihli Merkez Yürütme Komitesi ile Sovnarkom'un bir talimatı; hepsi PA, IV Ru, 2-I, 1 içinde. Daha sonra, bu tür önlemler artan bir sıklıkla ve çok çeşitli bahanelerle uygulandı.

yandan, Menjinski'nin ciddi hastalığından yararlanarak GPU başkanlığı makamına kendi arkadaşı ve adamı Mikoyan'ı önerdi. [67]

Ne Stalin'in tüm önerileri kabul edildi ne de bu öneriler tümüyle kesin ve dikkatle işlenmiş bir planın ürünüydüler. Bu dönemdeki Stalin'i bir şeytan gibi göstermemek önemlidir. Sovyetler Birliği'ni belli bir doğrultuya sokmak için iktidar yapısının genel eğilimine güçlü bir itkinin eklenmesi hâlâ söz konusu değildir.

67. PA, IV Ru, 2-I, 1 (Aralık 1927 tarihli Moskova'dan yollanan haber belgesi).

IV

İKTİSADİ BUNALIM VE İKTİDAR POLİTİKASI

1927 kışında birçok kişi muhalefete karşı yürütülen başarılı mücadelenin sonucunda yurtiçi ortamın istikrara kavuşacağını zannetmişti, ama istikrar gelmedi. Onun yerine gelen, Sovyet ekonomisinin çelişik ihtiyaçlarının bir sonucu olarak hızla gelişen bir iktisadi bunalım oldu.

İktisadi zorlukların ilk kaynağı Şubat 1927'deki Merkez Komite plenumunun kararlarında bulunuyordu. Sanayi, özellikle metalurji ve ağır sanayi mühendisliğindeki sermaye oluşturma ihtiyaçları için 1.1 milyar ruble tahsisat yapılmıştı.[1] Yıl ortasında Rikov tarafından sunulan veriler temelinde iktisadi manzara endişe yaratıyordu. 1927-1928 boyunca üretime yansımayacak olan toplam sermaye yatırımı, stok birikimi harcamaları da hesaba katılırsa, bir milyar rubleden fazlaydı. Bütçede kaynak ayrılan sermaye harcamaları da bir milyar ruble civarındaydı, ama savunma ihtiyaçlarını karşılamak ve ulaşım sistemini yenilemek için bu rakamı 100-150 milyon ruble[2] daha artırmak gerekmişti.[3] Bu boyuttaki harcamalar Sovyet ekonomisi ve mali sisteminin gücünü aşıyordu.

Parti önderliği bazı ek önlemlerin yardımıyla kendini bu durumdan sıyırmayı umuyordu: yabancı ülkelerden krediler, iç borçlanma ve var olan kaynakların daha iyi kullanılması. Fakat dış ve iç siyasal bunalım bu umutları söndürdü. Saat başı kâğıt para basılıyordu – bütçe açıklarını kapatmak için nafile bir çabaydı bu. Halkın genişleyen alım gücü satın alınacak mallarla desteklenmediğinden enflasyon belirtileri ortaya çıkmaya başladı.[4] Sanayi hammaddelerindeki kıtlık ve bir dizi mevsim-

1. "O kapital'nom stroitel'stve v promişlennosti", *KPSS v rezolyutsiyak*, cilt 3, s.431-432 içinde.

2. Karşılaştırmak gerekirse, 1926-1927 mali yılında Sovyet bütçesinin hacmi 5.1 milyar ruble, 1927-1928 mali yılında ise 6.6 milyar ruble civarında tahmin ediliyordu. Sanayi sektöründeki toplam yatırım (devlet ve kooperatif sanayisi, ulaştırma, elektrifikasyon, vb.) Stalin'e göre, 1926-1927 mali yılında 2.7 milyar ruble civarındaydı.

3. A.I. Rikov, "Doklad ob Ob"edinennom plenume", *Izvestiya*, 14 Ağustos 1927.

lik güçlükler, hafif sanayinin planlanmış mal üretimi miktarında başarısız kalınmasına yol açtı. Bu açığın, 1927 yılının ilk yarısındaki savaş haline eşlik eden satın alma çılgınlığıyla tamtakır kalan pazar üzerinde çok hazin etkileri oldu.[5] Birçok nedenden ötürü, Sovyet ekonomisi içinde genel tedavüle giren tarımsal ürün miktarı keskin bir şekilde azalmıştı ve ülkenin ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalmıştı.

1927 ortalarından itibaren iktisadi güçlükler günlük yaşamda da belirgin bir hale geldi. Moskova ve diğer büyük kentlerde olduğu gibi köylerde de bazı temel gıda maddeleri ile asli sanayi mamullerinde keskin bir kıtlık hissediliyordu.[6] Yetkililer artan bir sıklıkla gerçek ücretleri ve nüfusun emekçi kesimlerinin toplumsal kazanımlarını tırpanlayan önlemler aldılar. Toplumsal ve siyasal galeyan şiddetlenerek genel bunalımın önemli bir parçası haline geldi.

Muhalefete karşı savaşla uğraşan parti önderliği iktisadi sorunların vahametini idrakten acizdi. Uygulanan politikalar duruma uygun değildi, acilen ihtiyaç duyulan önlemler ise geciktirilmekteydi.[7] Politbüro içinde, dış ve iç siyasal bunalımın en kötü evresi atlatıldıktan sonra, yerleşik iktisadi anlayışı değiştirmeden de iktisadi dengeyi yeniden kurmanın ve gevşek hedeflere ulaşmanın mümkün hale geleceği görüşü kabul görmekteydi.[8]

Bu arada iktisadi güçlükler artmaktaydı. Görece ılımlı bir büyüme oranı öngören birinci beş yıllık planın (1928/1929-1932/1933) taslağını hazırlama girişimi çıkmazdaydı. Önderlik, savaş olasılığının ve gelecek

4. A. Jugow, "Die Volkswirtschaft der Sowjetunion und ihre Probleme" (Dresden, 1929), s. 240-245; aynı zamanda bkz. O. Domanevskaya, "V proşnom krugu", *Sots. vestnik*, no. 1 (167), 12 Ocak 1928. Her ikisi de resmi Sovyet verilerini temel alır.

5. Örneğin bkz. A. Mikoyan, "Na perelome (hlebozagotovki v yanvare)", *Pravda*, 8 Şubat 1928.

6. Örneğin bkz. *Berliner Tageblatt*, 3 Eylül 1927; ve yukarıda anılan, Troçki'nin Ekim 1927'de Politbüro veya Merkez Komite oturumunda yaptığı konuşma, PA, IV Ru, 2-I, 1 içinde.

7. Bunun bir örneği, Leningrad'da 15 Ekim 1927'deki merasimle ilgili oturumda kabul edilen, Merkez Yürütme Komitesi'nin (TsIK) Ekim Devrimi'nin onuncu yıldönümüyle ilgili manifestosuydu. Manifesto, sanayi işçileri ve yoksul köylülerin maddi koşullarını iyileştirmek için bir dizi önlem öngörüyordu. Manifestonun gerçek değeri hakkındaki hüküm, Sovyetler Birliği'nde tam da tersinin cereyan etmekte oluşuna, yani nüfusun geniş kesimlerinin maddi koşullarının gittikçe kötüleşmesi olgusuna bakılarak verilebilir. Manifesto, muhalefetin (Zinovyev ve Troçki) güçlü protestolarına ve bazı Politbüro üyelerinin (Tomski, Kalinin ve Voroşilov) büyük kuşkularına rağmen kabul edilmişti.

8. Bkz. Litvinov'un 9 Şubat 1928'de dışişleri komiserinin muhtıra defterindeki kayıt, PA, IV Ru, 2-I, 3 içinde; aynı zamanda A.I. Rikov, "Tekuşçiy moment i zadaçi partii: Doklad na aktive moskovskoy organizatsii, 13.7.1929 g.", *Pravda*, 15 Temmuz 1928.

beş yıllık dönemdeki kötü hasatların plan taslaklarında hesaba katılmadığını öne sürerek, bunları revize etme ihtiyacını doğrulamıştı.[9] Fakat bu yargı işlerin gidişini değiştirmedi. SSCB'deki iktisadi durumun aşırı istikrarsızlığı tam da bu tür tartışmalar tarafından doğrulanıyordu. On Beşinci Parti Kongresi'ne tamamen bitmiş bir beş yıllık plan taslağı sunmanın olanaksızlığı kanıtlanmıştı. Bunun yerine, sadece plan taslağı için genel direktifler kabul edilmişti. Ülke iktisadi büyüme için açık seçik ve dengeli bir perspektiften yoksundu.

1927 Ekimi'nden başlayarak iktisadi durum yeniden kayda değer biçimde bozulmaya başladı. Muhalefetle olan şiddetli çatışmayla elleri her zamankinden daha fazla bağlı olan Politbüro, eski anlayışında ısrar ederek, çözümü diğer ülkelerle artan iktisadi işbirliği biçimlerinde bulmaya çalıştı. Sovyet diplomatik çevreleri, uluslararası gerilim ve karışıklıkların en kötü evresinin atlatıldığı sonucuna varmışlardı; böylece Çiçerin, büyük kapitalist güçlerle ilişkilerin düzeltilmesi önerilerini yeniden devreye soktu. Onun yargısına göre, ilişkilerin iyileştirilmesinde en yakın olasılık Fransa'ydı. Birleşik Devletler'le bir irtibat ve Britanya'yla iyi ilişkiler olasılığını da dışlamıyordu. Geniş çaplı bir iktisadi işbirliği için gerekli önkoşullardan da fazlası var gibiydi. Çiçerin'e göre, Politbüro dış ticaret tekelinin pratikteki işleyiş biçimini değiştirirse, iktisadi anlaşmalar imzalamak ve SSCB'ye yabancı sermayeyi çekmek kolaylaşırdı.[10]

Çiçerin'in durum değerlendirmesi pek gerçekçi değildi, ama parti önderliğinin bir kesimi içinde gittikçe artan yaygın bir ruh haline tekabül ediyordu. Dışişleri halk komiser yardımcısı Maksim Litvinov ile Sovyetler'in yeni Roma büyükelçisi Anatoli Lunaçarski Cenevre'ye, Aralık 1927'deki uluslararası silahsızlanma konferansına gönderilmişlerdi. Onların seçilmesi, Batılı siyasal önderlerle daha yoğun temaslar geliştirilmesini ve Sovyetler Birliği'nin uluslararası konumunu iyileştirmek için daha güçlü olanaklar yaratılmasını sağlamak içindi.[11]

9. A.I. Rikov, "Doklad ob Ob"edinennom plenume", *Izvestiya*, 14 Ağustos 1927; "Doklad tov. N.İ. Buharina na sobranii aktiva leningradskoy organizatsii VKP(B), 26.10.1927 g.", *Izvestiya*, 4 Kasım 1927; Carr ve Davies, cilt I, böl. 1, s. 271-312.

10. Çiçerin'in Politbüro üyelerine bir memorandumu, PA, IV Ru, 2-I, 2 içinde. Stalin, Politbüro üyelerine 27 Aralık 1927 tarihli bir notunda (PA, IV Ru, 2-I, 2) Çiçerin'in memorandumunun tarihini 27 Ekim 1927 olarak veriyor ve bunu o zamanki Politbüro, Sovnarkom ve TsIK ortak oturumuyla ilişkilendiriyor. Bununla beraber, Stalin'in Çiçerin'den yaptığı alıntılar benim elimdeki Çiçerin memorandumu metniyle uyuşmuyor. Bu da beni, Çiçerin'in bu meseleye, birbirinden farklı iki ya da daha çok memorandum sunacak şekilde tekrar tekrar geri döndüğünü varsaymaya sürüklüyor.

Bu arada, Politbüro Çiçerin'in önerisinin ikinci bölümünü tartışıyordu: dış ticaret tekelinin gevşetilmesi. Stalin, 1926 sonunda kendi yaptığı önerileri de zikrederek, Çiçerin'i kuvvetle destekliyordu. Var olan biçimiyle tekelin savaş komünizmi döneminin bir kalıntısını olduğunu ve koyduğu sınırlamaların gevşetilmesini reddetmenin sonuçta bir felakete sürükleyeceğini bildiriyordu.[12]

Dış ticaret tekelinde tavizler vermeye gösterilen direnç, önderlik içinde olduğu gibi, bütününde parti içinde de kayda değer boyuttaydı. Buna ek olarak muhtemel siyasal sonuçlardan duyulan korkular da vardı; muhalefet, uzunca bir süredir Politbüro çoğunluğunu, Sovyet ekonomisinin bu temel ilkesini terk etmekle suçluyordu.[13] Bununla beraber, eğer yabancı kredi istiyorsa, parti önderliğinin artık başka şansı yoktu.

Çiçerin ve Stalin'in dış ticaret tekelinin gevşetilmesi önerileri 1927 sonu ve 1928 başlarında Politbüro tarafından kabul edildi.[14] 1928'in Ocak ve Şubat aylarında Politbüro bu meselelere tekrar tekrar döndü ve daha geniş çaplı tavizler olasılığını tartıştı.[15] Daha başka adımlar da atılmıştı. Yabancıların Sovyet diplomatlarının yıkıcı faaliyetleriyle ilgili suçlamalarına tepki olarak, Sovyet diplomasisi ile Komintern aygıtının işlevleri arasında kesin bir ayrıma gidildi.[16]

Şubat 1928'de Almanya ile iktisadi görüşmeler başladı. Alman hükümeti bu görüşmeleri, kendisinin SSCB içinde yoğun Alman iktisadi faaliyetleri oluşturma anlayışını uygulamaya koymakta kullanmak istiyordu; Sovyetler Birliği ise kendi payına –600 milyon mark değerinde– yeni krediler elde etmeyi umuyordu.[17] Maalesef, Sovyetler'in seçtiği

11. Litvinov'un Neville Chamberlain'le toplantısı bu tarihlere rastlar, ama genel olarak başarısız ve sonuçsuz kalmıştır. Bu toplantı Litvinov'un girişimiyle düzenlenmiş ve hemen ardından Sovyet diplomasisinin başarısı olarak resmedilmişti.

12. Stalin'in yukarıda anılan 12 Aralık 1927 tarihli notu, PA, IV Ru, 2-I, 2 içinde.

13. "İzveşçeniye ob isklyuçenii tt. Trotskogo i Vuyoviça iz IKKI", *Izvestiya*, 1 Ekim 1927. Krş. "Kontr-tezisi trotskistskoy oppozitsii o pyatiletnem plane narodnogo hozyaistva", *Pravda*, 17 Kasım 1927, Tartışma Bülteni eki içinde: Diskussionniy listok, no. 5 (bundan böyle "Kontr-tezisi oppozitsii o plane" olarak anılacak).

14. Çiçerin'in muhtemelen 1928 yılı Ocak ayının ilk yarısında Sovyet diplomatik temsilcilerine gönderdiği bilgi, PA, IV Ru, 2-I, 2 içinde.

15. Litvinov'un Sovyet diplomatik temsilcilerine gönderdiği bilgi, 9 Şubat 1928 tarihli dışişleri komiseri muhtıra defterindeki kayıt, PA, IV Ru, 2-I, 3 içinde.

16. Çiçerin'den Sovyet diplomatik temsilcilerine gönderilen not (9 Şubat 1928 tarihli bilgi), PA, IV Ru, 2-I, 2 içinde.

17. Örneğin krş. "Zapis' obmena mneniyami mejdu predstavitelyami pravitel'stv SSSR i Germanii, 6.2.1928 g.", *DVP*, cilt 11, s.59-66 içinde ve bu cilt içindeki diğer belgeler.

yol olan uluslararası anlaşmalar patikası bir sonuç vermedi. Bu patikada başarıyla yol almak için zaman gerekliydi; Sovyet önderliğinin ise artık harcayacak zamanı yoktu.

Sovyet önderleri SSCB'nin iktisadi bunalımının tedrici biçimde gelişeceği varsayımından hareketle dış yardım aradılar.[18] Aynı zamanda, kaçınılmaz olarak belli bir endişe de duyuyorlardı. Dış yardıma bel bağlayamazlardı, ama o olmadan da seçtikleri iktisadi strateji işlemezdi. Muhalefetin, Sovyet iktisat politikasının "sınıf karakteri"nin güçlendirilmesi ve zengin köylüden zorla "kredi" alınması önerileri önderliğin bir kesiminin dikkatini çekmeye başladı. Yüzeyin altında, Politbüro üyeleri arasındaki farklılaşma artıyordu.

Buharin bu yeni gelişmede yol gösterici rolü oynadı. 12 Ekim 1927'de, Moskova Vilayeti Sendikalar Kongresi'nde çok geniş yankılara yol açan bir açıklama yaptı. NEP'in birinci aşaması bitmiştir, ve parti, özü "kapitalist öğelere, öncelikle de *kulaklar*'a karşı güçlendirilmiş (*forsirovannoe*) bir saldırı" olan bir ikinci aşamaya girmektedir, diyordu Buharin.[19]

Aralık 1927 başında On Beşinci Parti Kongresi Moskova'da toplandığında, yeni çizgi henüz açıklığa kavuşmamıştı. Mümkün olduğu kadar çabuk ve en az sürtüşmeyle muhalefetin ihracı konusuyla ilgilenen önderlik, iktisadi güçlüklere ancak gönülsüzce ve görüldüğü kadarıyla da kaza eseri olarak şöyle bir değindi.[20] Aynı şekilde, Politbüro'da da açık seçik görüşler ileri sürülmemişti; bu da önderliği, toplumsal ve iktisadi politikanın pratik düzeyde ancak derece derece değişeceği sonucuna sürüklemişti. Stalin tarafından Merkez Komite'ye sunulan rapor, işleri daha da karıştıracak biçimde, iktisadi alanda elde edilen başarıları şiddetle vurguluyordu.

Rikov ve Gleb Krjijanovski tarafından sunulan beş yıllık plan direk-

18. Yukarıda anılan Litvinov'un Sovyet diplomatik temsilcilerine gönderdiği 9 Şubat 1928 tarihli bilgi, PA, IV Ru, 2-I, 3 içinde.

19. "K desyatiletiyu Oktyabrya: Doklad N.İ. Buharina na VII Moskovskom gub. s"ezde profsoyuz, 12.10.1927 g.", *İzvestiya*, 18 Ekim 1927; "Rede Zinov'evs auf der Sitzung der komm. Fraktion des CIK, 15.10.1927", *FdK*, no.36, 18 Kasım 1927; ve Kalinin'in konuşması, *Pyatnadstatyi s"ezd VKP(B)*, cilt 2, s. 1230 içinde. Daha fazla ayrıntı için bkz. Carr ve Davies, cilt 1, böl. 1, s. 32-37.

20. Bkz. Rikov ve Mikoyan'ın On Beşinci Parti Kongresi'ndeki konuşmaları, *Pyatnadstatyi s"ezd VKP(B)*, cilt 2, s.855-880, 1091-1108. Krş. "Kontr-tezisi oppozitsii o plane", ve Z. Goldenberg, "İskodnoe polojeniye", *Pravda*, 17 Kasım 1927, Tartışma Bülteni eki içinde.

tifleriyle ilgili rapor, tıpkı Molotov'un köylerdeki çalışmalarla ilgili raporunda olduğu gibi, pek bir ilke değişimi olmadığı izlenimini veriyordu. Fakat deneyimli bir gözlemci, önderliğin bir kısmının siyasal düşüncesindeki sola kayışı mutlaka fark ederdi. Parti kongresinden hemen önce Politbüro'ya tarımın kolektifleştirilmesinin hızlandırılması meselesi getirildi. Bu, Stalin'in raporundaki temel temalardan biri haline geldi.[21] Açıkçası, Politbüro üyelerinin çoğu bu önerinin içeriğini tam anlamamışlardı.[22]

On Beşinci Parti Kongresi, farklı yorumlara yol açarak, partinin siyasal çizgisinde belirli bir muğlaklık yarattı. Bir bütün olarak önderlik, yakın gelecekte pratik iktisadi işlerde ani değişiklikler yapma niyetinde değildi. Uzmanların ortalamadan daha iyi olacağını tahmin ettikleri bir sonraki hasatın, elverişsiz iktisadi trendleri yavaşlatacağı ve yeni çözümlerin hazırlığı için zaman kazandıracağı umudu muhafaza ediliyordu. Bu beklentiler parti kongresinin hemen ardından çöküntüye uğradı. Ülkenin iktisadi yaşamına çok şiddetli bir etkisi olacak yepyeni bir etmen devreye giriyordu: devlete yapılan tahıl teslimatlarında Ekim 1927'de görülen ani düşüş.

1927-1928 mali yılındaki tahıl teslimatları konusunda geniş bir literatür vardır. Olayların resmi Sovyet versiyonunda, yeterli tahıl arzı sağlamadaki başarısızlık uzun süre "*kulaklar*'ın tahıl grevi"ne, *kulaklar*'ın tahıla daha yüksek fiyatlar ödemesi için hükümeti zorlama ve Sovyet iktidarını devirme girişimine yorulmuştu.[23] Daha nesnel bir açıdan yaklaşan, özellikle Batılılar, ama aynı zamanda da bazı Sovyet yazarlar bir dizi iktisadi etmenin bileşik etkisine işaret ettiler: tahıl çiftçiliğindeki gerilik, nüfus artışı, yanlış bir fiyat politikası, kırsal bölgelere yetersiz mamul mal arzı ve saire.[24] Durumun gerçek niteliği hiçbir zaman tama-

21. *Pyadnadstatyi s"ezd VKP(B)*, cilt 2, s.43-91; "Es ist aus mit der Opposition", *FdK*, 9 Mart 1928 içinde.

22. *Istoriya Kommunistiçeskoy partii Sovetskogo Soyuza* (bundan böyle *Istoriya KPSS* olarak anılacak), cilt 4, böl. 1 (1921-1929), (Moskova, 1970), s.524-525.

23. Örneğin bkz. *Istoriya KPSS*, cilt 4, böl. 1, s. 543-544; S.P. Trapeznikov, *Leninizm i agrarno-krest'yanskiy vopros*, cilt 2: "İstoriçeskiy opit KPSS v osuşçestvlenii leninskogo kooperativnogo plana" (Moskova, 1967), s.53-62. Bununla beraber, son yıllarda, bu türdeki literatürde, tahıl teslimatındaki güçlüklerle ilgili daha geniş kapsamlı iktisadi nedenlere işaret edilmesi tipiktir.

24. Bu meseleyle ilgili geniş Batı literatürü içinde özellikle bkz. M. Lewin, *Russian Peasants*; aynı zamanda, içinde 1927 ve 1928'deki işçe kampanyalarıyla ilgili ayrıntılı bir anlatım bulunan, Carr ve Davies, cilt 1, böl. 1, s. 3-66. Bu bağlamda, özellikle çok önem taşıyan, bu alandaki ilk incelemelerden biri olan şu eseri de anmalıyız: S.N. Prokopoviç, *Russlands Volkswirrtschaft unter Sowjets* (Zürih, 1944), s. 110-144. Konuyla ilgili Sov-

men açıklığa kavuşmadı.

Tahıl bunalımı kısmen Sovyet ekonomisindeki çelişkilerin kısmen de Sovyet önderlerinin yaptığı ciddi hataların sonucuydu. Önceki yıllardaki iyi hasatlarla teskin olmuş olan önderler, Sovyet tarımının durumuyla ilgili hayli toz pembe bir görüşe –çok daha büyük bir derecede muhalefetin de sahip olduğu bir görüştü bu– sahiptiler. Tahıl tarımındaki tatmin edici olmayan koşullar devamlı surette görmezden geliniyordu.[25] 1926-1927 gibi erken bir tarihte, hükümet sanayiye hammadde ve kentlere et ve süt ürünleri temin etmek için diğer tarımsal ürünlerin teslimat fiyatlarını düşürürken, sanayiye yönelik tarımsal mallar ile hayvansal ürünlerin fiyatlarına zam yapmıştı. Köylülerin iktisadi çıkarları böylece yeni bir doğrultuya yöneltiliyordu.[26] Tahıl çiftçiliğini uyarmak için hiçbir etkin önlem alınmamıştı.

Sovyet önderliğinin iktisadi hesapları kırsal kesimdeki ciddi sorunları yeterince dikkate almıyordu: kırsal nüfusun büyümesi ve bunun sonucu olarak köylerdeki emek fazlasındaki hızlı artış; tarımsal amaçlı evcil hayvanların sayısındaki artış; savaş durumu nedeniyle satın alma paniği; köylülerdeki, Rusya'da her zaman birkaç yıllık iyi hasadın ardından gelmiş olan dönemsel kötü hasat korkusu.[27] Tüm bunlar pazarlanabilir tahıl miktarını azalttı. Ek olarak parti önderliği, tarımsal verginin çapını ve köylüler tarafından yapılan çeşitli ödemeleri azaltarak ve köylerdeki tarım dışı gelirin artan boyutunu hiç kaale almayarak, tahıl satmak için gerekli mali teşvikleri azalttı. İki ek etmene daha önce değinilmişti: rublenin satın alma gücündeki sürekli düşüş ve mamul mallardaki şiddetli kıtlık.

Bu koşullar altında, köylülerin, özellikle de müreffeh olanların tahıl fazlalarını satmakta pek aceleci davranmadıkları konusunda kuşku duyulamaz. Açıkçası köylüler, piyasa koşullarında bir iyileşme ve sanayi mallarının arzında bir artış bekliyorlardı. Olayın psikolojik yanı da ih-

yet literatürü içinde bkz., hâlâ geleneksel "*kulaklar*'ın grevi" kavramının izlerini taşıyan Roy Medvedev'in eleştirel çalışması, *Let History Judge*, Rus dilindeki basımı: *K sudu istorii: Genezis i posledstiya stalinizma* (New York, 1974), s. 172-180.

25. Örneğin bkz. A.I. Rikov, "Direktivi po sostavleniyu pyatiletnego plana razvitiya narodnogohozyaistva, 12.12.1927 g.", *Pyatnadstatyi s"ezd*, cilt 2, s. 855-880 içinde.

26. Bkz. Mikoyan, "Na perelome (hlebozagotovki v yanvare)", *Pravda*, 8 Şubat 1928; "Reç' A.I. Rikova na plenume Mossoveta, 9.3.1928 g.", *Pravda*, 11 Mart 1928 (bundan böyle A.I. Rikov, *Reç na plenume Mossoveta* olarak anılacak).

27. A.I. Rikov, "Doklad ob Ob"edinennom plenume", *İzvestiya*, 14 Ağustos 1927; "Doklad tov. N.İ. Buharina na sobranii aktiva leningradskoy organizatsii VKP(B), 26.10.1927 g.", *İzvestiya*, 4 Kasım 1927.

mal edilmemelidir. Daha önceki çeşitli yılların verdiği deneyimle köylüler, baharda hükümetin tedarik fiyatlarını yükselteceğini –1927 yılı, kış ve bahar ayları arasındaki tedarik fiyatları farkının ortadan kaldırıldığı ilk yıl oldu– varsayıyorlardı. Köylüler henüz yeni duruma uyum sağlayamamışlardı ve dolayısıyla önceki yılların pratiğinin tekrarlanacağını bekliyorlardı.

Bu arada bir başka etmen de önemli rol oynadı. Üst düzey yetkilileri hoşnut etmek üzere makyajlanmış istatistikler, hem köylülerin silolarındaki serbestçe kullanılabilir miktarı hem de SSCB'nin ihtiyaç duyduğu gıda maddeleri arzını sağlayacak olan tarımdaki genel kapasite hakkında yanlış bir izlenim veriyordu.

Hükümet, geleneksel olarak, sanayinin ihtiyacı olan ithal mallarını ödemek üzere gerekli dövizi kazanmak için tahıl ihracatını kullanıyordu, ama 1927-1928'de ihracat pazarına ayıracak tahıl rezervi bulamadı. İyi hasat yıllarında muhtemelen böylesi rezervleri oluşturabilirdi, ama bunu becerememişti.[28]

On milyonlarca rublelik bedeller karşılığı satın alınmış olan sanayi donanımları (ihraç tahılı satışları aracılığıyla) ya binalar henüz hazır olmadığı için hiç kullanılmadan kalmaktan ya da yeni inşaatlar programın gerisinde kaldığı için fabrika avlularında beklemekten dolayı pas tutmuştu.[29] 1928 ve 1929 yıllarındaki olayların göstereceği gibi, Sovyetler Birliği tahılı bir başka ihraç kalemiyle ikame etme olanağından yeterince yararlanamamıştı. Rezervi olmayan hükümet, en ciddi biçimine bürünmüş olan bunalımı bertaraf etmek üzere tahıl piyasasına müdahale etme olanağından mahrum kaldı.

Literatürde, tahıl tedarikindeki güçlüklerin en temel nedenlerinden birinin köylülerin devlete tahıl satmayı reddetmeleri olduğu şeklindeki tez inatla korunmaktadır. Bu yorum dikkatli bir inceleme gerektirmektedir. Daha On Beşinci Parti Kongresi'nde Rikov ve Mikoyan, tahıl te-

28. 1925-1926'da Sovyet tahıl ihracatı 147 milyon pud ve 1926-1927'de 185 milyon pud idi (parasal olarak, sırasıyla 198 ve 233.5 milyon ruble). 1927-1928'de ise hemen hemen sıfıra inmek durumunda kaldı. 1926-1927'de ordunun ihtiyaçları için oluşturulan alt sınır olan tahılın "demir rezervi", yaklaşık 60 milyon pud (1 milyon ton) idi. Sovyet hükümeti için, kendini tahıl ihracatından başka bir yere yöneltmenin, yalnız SSCB'nin herhangi bir başka önemli dış mübadele kaynağının hemen hiç olmaması nedeniyle değil, aynı zamanda tahıl ihracatının, yukarıda anılan miktarlar söz konusu olsa bile, planlar tarafından öngörülen hedeflerin hayli altında kalmasından dolayı da son derece zor olduğu kabul edilmelidir. Bu konuda faydalı bilgiler için bkz. Paul Scheffer, *Sieben Jahre Sowjetunion* (Leipzig, 1930), s. 235-238.

29. Örneğin bkz. *Berliner Börsen Zeitung*, 24 Mart 1928; "Fabrikfriedhöfe in Sowjetrussland", *Vorwärts*, 25 Haziran 1928 (*Pravda*'dan bir veri derlemesi).

darikindeki güçlüklerin, piyasaya yönelik üretim yapan başlıca bölgelerde –özellikle Kuzey Kafkasya, Volga bölgesi, Orenburg vilayeti ve Kazakistan– hasatın önceki yıllara göre daha düşük olmasıyla ve ülkenin bazı kesimlerinde de çok kötü bir hasat alınmasıyla ilgili olduğuna işaret etmişlerdi.[30] Mikoyan tedarik kampanyasıyla ilgili bazı ilginç ayrıntılar saymıştı: Tataristan, Başkırdistan, orta Kara Topraklar bölgesi ile Kırım, daha önceki yılların hükümete tahıl teslimat miktarını fazlasıyla aşmışlardı; hatta Ukrayna'da tahmin edilenden de fazla miktarda tahıl teslim edilmişti. Ürün felaketleri veya zayıf hasatlardan etkilenen bölgelerde –Kuzey Kafkasya, Kazakistan ve Volga bölgesi– ise tedarik kampanyası fena halde geri kalmıştı. Bu yörelerden başka, kısmen ulaştırma zorlukları yüzünden ve devlet aygıtının tahıl tedarik görevini yürütecek uygunlukta olmaması nedeniyle, sadece Sibirya ve Urallar bölgesi kayda değer ölçülerde geride kalmıştı.[31] Başarısız tedarik kampanyasının nedenlerinin, bunlar her ne kadar önemli de olsalar, şu veya bu ayrıntıda değil, Sovyet tarımı ve bir bütün olarak Sovyet ekonomisinin genel koşullarında aranması gerektiği açık görünmektedir.

Önderlik içinde önceleri, tahıl tedarikindeki güçlüklerin alışılmış iktisadi önlemlerle düzeltilebileceği fikri hâkimdi: Sanayi malları hızla kırsal piyasaya aktarılacaktı, tekstil ve diğer bazı malların üretimi planlanan miktarlar üzerinde artırılacaktı ve tedarik şubelerinin çalışmaları, özellikle yeterince gelişmiş olmadıkları bu bölgelerde (Sibirya, Urallar) iyileştirilecek ve güçlendirilecekti.[32]

Tahıl teslimatındaki güçlüklerin, sağlıksız Sovyet ekonomi mekanizmasının tümü üzerinde anında ve güçlü etkileri oldu. Bu konudaki kesin veriler Sovyet önderliği tarafından özenle gizlenmiştir[33] ve sadece bazı bölük pörçük bilgiler korunmuştur.[34]

30. *Pyatnadstatyi s"ezd*, cilt 2, s.855-880, 1091-1108.

31. *A.g.e.* 32. *A.g.e.*, s.855-880.

33. Önemli iktisadi verilerin bozulması, tahrifatı ve yok edilmesi sadece genel siyasal nitelikli düşüncelerle, özellikle de muhalefete karşı savaş düşüncesiyle olmuyordu. 1928 başlarından itibaren, ek bir etmen de, böylesi verilerin yayımlanmasının uluslararası iktisadi müzakereleri çıkmaza sokacağını kategorik olarak belirten Sovyet diplomatlarının ifade ettikleri ihtiyaçlardı. Bkz. Krestinski'nin ele geçirilen mesajından alıntılar (Dirksen'e verilen 18 Şubat 1928 tarihli bilgiden), PA, IV Ru, 2-I, 2 içinde.

34. Ekonominin durumu üzerine aylık olarak yayımlanan rakamlar, sanayi üretiminde Ocak 1927'de kısmi bir gerileme ve Kasım'da da büyük bir düşüş gösterdi. Aralık 1927 ve Ocak 1928'de rakamlar bir toparlanma kaydettiyse de, bunu Şubat ayında yeni bir düşüş izledi. Bu rakamlar iç haberleşmedeki bilgiler ve Sovyet ekonomi kurumlarındaki önde gelen simalarca yapılan yayımlanmamış konuşmalarla kesin bir uyuşmazlık içindedir.

1927-1928'deki Sovyet ekonomisi üzerine var olan bilgiler, bölük pörçük de olsa, hayli etkileyici bir tablo çizer. Tahıl ihracatı dramatik şekilde düşmüş ve aynı sırada dış ticaret bilançosu artan ölçülerde olumsuz bir hal almıştır. Kasım 1927'de dış ticaret açığı Ekim'e göre yüzde 8 artmış ve bundan sonra da düzenli bir şekilde tırmanmaya devam etmiştir. Bu arada Sovyetler Birliği'nin mütevazı döviz rezervleri de tehlike çanları çalıyordu. Hükümet kendini bu durumdan kurtarmak için ithalatı süratle kıstı. Üretim alanında acilen ihtiyaç duyulan birçok malın arzı böylelikle kısıldı ve özellikle hafif sanayideki hammadde kıtlığı büyük ölçüde ağırlaştı. Şubat 1928'de bir dizi fabrika kapılarını kapatma tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Metalurji ve metal işleme sanayileri ciddi güçlükler yaşıyordu. Her yerde sanayi makina ve donanımlarındaki tükenmişliğin etkileri görüldü. Kasım 1927'de sanayi üretimi tasarlanmış olandan yüzde 18 gerideydi; Aralık ayında ise yüzde 21.4 oranında aşağıdaydı. Mali kesim de karışıklık içine girmişti. Vergi gelirleri düşerken, sanayinin devlete olan borcu artıyordu. Kâğıt para basmadaki büyük çaplı genişlemenin sonucu olarak rublenin değeri ve satın alma gücü sekteye uğramıştı. Sovyetler Birliği'nin iç borcu hızla artıyordu.

Piyasaya mal arzı feci bir durumdaydı. Bir aylık bir zaman zarfında –Aralık 1927'den Ocak 1928'e– yüzde 15.5 daralmıştı. Tüm bir dizi temel gereksinim malları da dahil olmak üzere, çok şiddetli kıtlıklar oluştu. Birçok taşra kentinde piyasaya mal arzı öylesine düştü ki, halkın ihtiyaçları ancak birkaç günlüğüne karşılanabiliyordu. 1928 Ocak sonunda karne usulünün başlatılmak zorunda olduğu belli olmuştu.[35]

Alışılmadık bir hızla patlak veren derin iktisadi bunalım parti önderliğini tümüyle savunmasız yakaladı. Günü kurtarmak için olağanüstü önlemler gerekiyordu, ama önderlik bunları devreye sokacak hazırlıktan yoksundu. Bu tür önlemlerin önemli sonuçlara –var olan iktisadi ve toplumsal mekanizmanın yıkılmasına– yol açabileceği de aşikârdı. Önderlerin duyduğu huzursuzluk arttı ve bu huzursuzluk da şiddetli anlaşmazlıklar için bir potansiyel oluşturdu.

35. Bu dönemdeki Sovyet ekonomisinin durumu üzerine olan veriler için örneğin bkz. Fischer'den Dirksen'e 4 Ocak 1928'deki genel bilgi yazısı (Rikov'un bir Politbüro oturumunda yaptığı konuşmayla ilgili), PA, IV Ru, 2-I, 2 içinde; muhtemelen 1928 Ocağının ilk yarısındaki, Çiçerin'in Sovyet diplomatik temsilcilerine bilgi yazısı, PA, IV Ru, 2-I, 2 içinde; muhtemelen 1928 Ocak sonunda Kuybişev'in bir Politbüro oturumunda yaptığı konuşmanın kaydından, *a.g.e.* içinde; muhtemelen Şubat 1928 tarihli Fischer'den Dirksen'e mektup ("Allgemeine Information"), PA, IV Ru, 2-I, 2 içinde; ve 20 Şubat 1928 tarihli Dirksen'e bilgi yazısı (Moskova'daki Fransız haberalmasının verilerine dayalı), *a.g.e.* içinde. Aynı zamanda Alman basını ile *Sots. vestnik* içindeki sayısız yazıya bakınız.

Yaklaşan felaketten kaçmaya çalışan önderlik, dikkatini tahıl teslimatı üzerinde yoğunlaştırdı. Tahıl iaşesi iktisadi durumdaki kilit nokta olduğundan, iyileştirilen tahıl teslimatı ekonominin geri kalanındaki gerilimi azaltabilecekti ve daha temel bir çözümün bulunması için zaman kazandıracaktı.

Bununla beraber durum çok tehditkârdı ve zaman da hızla akıp gidiyordu. Baharla birlikte karayolları bir çamur deryasına dönecek ve bu da köylerden tahıl sevkiyatını zorlaştıracaktı. Ek olarak, Sovyet aygıtının hantallığı ve beceriksizliği de hesaba katılmalıydı. Önderlik tekrar tekrar yeni önerileri tartıştı: teslimat fiyatlarına zam; yurtdışından tahıl alımı ve bunun piyasaya müdahale aracı olarak kullanılması ve böylelikle de köylüleri tahıllarını satmaya zorlama; veya yeni inşaatlara tahsis edilen fonların bunalımı rahatlatacak tedbirler için kullanılması.[36] Bu telkinlerin hepsi birbiri ardısıra reddedildi. Hiçbiri çabuk bir başarıyı garanti etmiyordu ve hepsi de o sıralar yürürlükteki genel iktisat politikalarını baltalama tehlikesini içeriyordu.

Olaylar beklemedi. 21 Aralık 1927 (parti kongresinin bitiminden iki gün sonra) ile 6 Ocak 1928 arasındaki dönemde, Stalin alt düzey parti örgütlerine Merkez Komite adına üç direktif gönderdi ve tahıl toplama kampanyasında hızlı bir dönüş (*perelom*) yapılmasını talep etti. Üçüncü direktif, gerekli tahıl miktarını toplamayı başaramayan yerel görevlileri doğrudan cezalandırmayla tehdit ederek "hem üslup olarak hem de talepleri bakımından tümüyle istisna" oluşturuyordu.[37] Bununla beraber, bir iyileşmeden söz edilebilse bile, çok yavaş gerçekleşen bir iyileşmeydi bu.

Önderliğin en üst kademeleri de dahil, üst düzey parti görevlileri özel yetkilerle donatılmış olarak taşraya gönderildiler. "Dönüş"ü bizzat gözleyeceklerdi. Stalin'in kendisi Sibirya'ya gitti. Bu olaylara yol açan kararların önderliğin üst kademesi içinde tam olarak nasıl alındığı bilinmiyor. Yine de tartışma götürmez bir şey var: Stalin Sibirya'da sahneye çıkar çıkmaz, hemen, dikkatsiz çalışmaları, *kulak* tehlikesini hafife aldıkları ve "*kulak* ve kapitalist unsurlarla" bağlantıları olduğu gerekçe-

36. A. I. Rikov, "Reç' na plenume Mossoveta"; M. İ. Kalinin, "O edinom sel'skohozyaistvennom naloge na 1928-29 hoz. god.", *Pravda*, 20 Nisan 1928; Stalin, "O rabotak aprel'skogo ob"edinennogo plenuma TsK i TsKK VKP(B), Doklad 13.4.1928 g.", "Na hlebnom fronte, beseda ot 13.4.1928 g."; ve "Şlenam Politbyuro: Otvet Frumkinu", *Soç.*, cilt 11, s. 27-64, 81-97, 116-127 içinde.

37. Stalin, "Perviye itogi zagotovitel'noy kampanii i dal'neyşiye zadaçi partii: Ko vsem organizatsiyam VKP(B), 13.2.1928 g.", *Soç.*, cilt 11, s. 10-19 içinde (bundan böyle "Perviye itogi..." olarak anılacak).

siyle yerel parti görevlilerine yüklendi. Müreffeh köylülerin tahıl fazlalarını müsadereye izin veren RSFSC ceza yasasının 107. Madde'sinin kullanılmasını tavsiye etti ve yerel yetkilileri parti ve devlet aygıtlarını "yolsuzluğa karışmış unsurlar"dan temizlemeleri konusunda uyardı.[38]

Olağanüstü önlemler bütün ülke sathında yoğun olarak uygulanıyordu: parti organları ve GPU'ya tahıl toplamayla ilgili özel yetkiler verilmişti, özel "troykalar" oluşturulmuştu ve kırsal alana binlerce eylemci gönderilmişti. Zorunlu bir "tarım vergisi" alınmaya başlandı, köyler, köy düzeyinde uygulanan toplumsal ve kültürel amaçlı vergileri artırmaya zorlandılar, ödenmeyen vergilerin bakiyelerinin, borç ve kredi geri ödemelerinin toplanması yoğunlaştırıldı, vs. Tüm bunların amacı köylülerin elindeki harcanabilir para miktarının keskin bir şekilde kısılması, böylelikle de onların daha fazla tahıl satmaya zorlanmasıydı. Bununla birlikte bu, keyfilik ve şiddet eylemlerinin hızlı bir artışı için de temel oluşturdu.

Her ne kadar ılımlı politikacılar olağanüstü önlemlerin kullanılmasından hoşlanmıyor olsalar da, önlemler ilk aşamalarda, kendiliklerinden çok büyük anlaşmazlıklara neden olmadı. O sıralarda önderliğin başka alternatifinin olmadığı gayet açıktı. Fakat Stalin olağanüstü önlemleri çok ötelere götürdü ve bu da önderlik içindeki farklılıkları tekrar ön plana çıkardı. Kuşkusuz Stalin, ortaya çıkan iktisadi güçlüklerin, var olan iktisadi koşullar çerçevesinde kalınarak çözülemeyeceği sonucuna varmıştı. Dolayısıyla olağanüstü önlemlerin yanına, On Beşinci Parti Kongresi çizgisine getirdiği kendi özel yorumunu kattı. Stalin önderlik içinde yer alan birçok üyenin fikrine göre, ancak yıllarca sürecek dirayetli çabaların ürünü olabilecek olan kolektifleştirmeyi, "yalnızca *kulaklar*'ı değil [genel olarak] bireysel köylü tarımını da devlete tahıl teslimatçısına" çevirmenin en hızlı yolu olarak tanıtmaya başladı.[39]

Stalin'in partinin genel çizgisine getirdiği temel yeni yorum ihtilaf yaratacak gibiydi. Görüldüğü kadarıyla Politbüro'nun ılımlı üyeleri yalnızca Stalin'in keyfi davranışına değil, onun karmaşık iktisadi ve toplumsal sorun ve güçlükleri basitçe yerel görevliler ile eylemcilerin sırtındaki sorumluluğu artırarak aşma yöntemine de sinirlenmişlerdi. Dönemin bilgi sahibi bir komünisti karakteristik bir ayrıntıyı şöyle kaydetmiştir: "Rikov yumruğunu masaya indirdikten ve Ruşça'ya has küfürler

38. Stalin, "O hlebozagotovkak i perspektivak razvitiya sel'skogo hozyaistva", *Soç.*, cilt 11, s. 1-9 içinde.

39. *A.g.e.*

savurduktan sonra Politbüro toplantısını terk etti."[40]

Önderlik tarafından sorunu ele almak üzere oluşturulan komisyon üzerinde çatışmalar devam etti.[41] Bu noktada göründüğü kadarıyla Stalin henüz kavgaya hazır değildi. Belki de ılımlı iktisat politikası anlayışının alışılmış sularını bir kerede tümden terkedecek ölçüde kendine güven duymuyordu henüz. Tartışmalı formülasyonları geri çekti, direktiflerin sert üslubundan dolayı yerel memurlardan özür diledi ve tedarik kampanyası sırasındaki "aşırılıkları" kınadı.[42]

Olağanüstü önlemler, önceleri, iktisadi bunalımdan uluslararası anlaşmalar yoluyla bir çıkış yolu aramaktan ibaret olan Sovyet politikasının genel bağlamı içinde bir istisna olarak ortaya çıkmıştı. Bununla beraber bu durum uzun süremezdi. Bunalım tüm ekonomiyi etkiliyordu ve bir dizi parti önderi dış ticaret tekelinde tavizler verme fikrini ciddi olarak sorguluyordu. Menjinski bu kuşkucuların sözcüsü haline gelmişti.[43] Bununla beraber asıl savaş tavizler üzerinde yapılmadı; savaş görünüşte ekonomiden hayli uzak bir alanda cereyan etti: muhalefetin akıbeti.

Muhaliflerin partiden ihracından ve muhalefetin GPU tarafından ezileceğine dair ilke anlaşmasının yapılmasından sonra, parti önderliği içinde yeni bir görüş ayrılığı ortaya çıktı. Bazı önderler –Stalin, Rikov, Kalinin, Çiçerin ve muhtemelen diğer birkaçı– ulaşılan sonuçtan tatmin olmuşlardı. Muhalefet onlara artık ciddi bir tehlike gibi görünmüyordu. Tabiatıyla, baskıcı önlemleri terketmek niyetinde değillerdi, ama 1927 bahar ve yazındaki idamlardan sonra olduğu gibi, olası bir dış tepkiden de çekiniyorlardı. Sertliğin, çok açık olması durumunda, uluslararası anlaşmalar olasılığını tehlikeye düşürebileceğinden korkuyorlardı. Aynı zamanda yabancı komünist partilerin nasıl tepki göstereceğinden de pek emin değillerdi. Her ne kadar Sovyet önderleri Komintern'in Yürütme Kurulu'nda durumu başarıyla idare etmişlerse de, ne 1927 baharında Komintern'deki önemli yalpalamaları ne de Fransa'da Albert Treint ve İspanya'da Andres Nin gibi bazı önemli yabancı komünistlerin bila-

40. "Pis'mo X iz Moskvi ot 25.6.1927 g.", *Sots. vestnik*, no. 14 (180), 23 Temmuz 1928.

41. FM. Vaganov, *Praviy uklon v VKP(B) i yego razgrom (1928-1930 gg.)*, (Moskova, 1970), s. 114 (Merkez Komite arşivlerine dayanarak).

42. Stalin, "Perviye itogi ...", *Soç.*, cilt 11, s. 10-19 içinde; aynı zamanda Moskova'daki Alman büyükelçiliğinin 18 ve 23 Şubat 1928 tarihli telgrafları, PA, IV Ru, 5, Bd. 23 içinde.

43. Bir Narkomindel memurunun Berlin'deki Sovyet diplomatik temsilciliğine gönderdiği ele geçirilmiş mektup (14 Ocak 1928 tarihli haber), PA, IV Ru, 2-I, 2 içinde.

hare çoğunluk yönetiminden koptuklarını unutmuşlardı. Dolayısıyla, Stalin, Rikov ve Çiçerin ılımlığa meylettiler. Baskıcı önlemler yumuşatılmalı ve bazı muhalefet önderlerinin partiye geri dönmelerine izin verme –kuşkusuz tamamen teslim olma koşuluyla– olanağı sağlanmalıydı. Stalin'in, muhalifleri daha o zamandan ılımlılara karşı potansiyel müttefikler olarak görmüş olması da muhtemeldir.[44]

Muhalefetle ilişkide "ölçülülük" fikri hem gizli hem de açık bir dirençle karşılaştı. Karşıtları arasında Buharin, Orjonikidze ve Voroşilov'un bulunduğu söyleniyordu.[45] Bunlar görünüşte muhalefetin hâlâ güçlü olan etkisinden endişe duyuyorlar ve iktisadi güçlüklerden dolayı muhalefetin geri dönebileceğinden ve yapılmış olan sert muamelenin öcünü alacağından korkuyorlardı. Herhangi bir "yumuşama"nın en haşin düşmanı tabii ki Menjinski'ydi. Muhalefete karşı mücadele GPU'nun yetkilerini genişletmişti. Parti önderliğinin GPU'nun parti içi meselelere müdahale etmesine onay verdiği andan itibaren GPU'nun etkisi güçlenmişti. GPU bundan böyle, "siyasal bakımdan güvenilmez" kişilerin maskesini düşürerek ve bunları temizlemek için önlemler önererek, en alt düzeyden en yükseğine, devlet ve parti organlarının faaliyetleri üzerinde gözetim sağlama gücüne sahipti. Çağdaşları esefle şu şakayı yapıyorlardı: "Menjinski parti içindeki durumu Stalin'den daha iyi biliyor".[46]

GPU içinde, muhalefete karşı mücadele sona ererse GPU'nun yükselmiş olan konumunun tehlikeye düşebileceği çok iyi biliniyordu. Bu kavrayış, GPU'nun genel yaklaşımına ve yüksek parti organlarına sağladığı bilgilerdeki özel içeriğe yansımıştı. Muhalefet önderlerinin ihracı, diye bildiriyordu Menjinski, muhalefetin tamamen yenildiği anlamına gelmez. "Zinovyevistler"in belki teslim olmaları beklenebilir, ama "Troçkistler" uzlaşmaz düşmanlar olarak kalır. Muhalefetin etkisi özellikle Ukrayna'da olmak üzere sayısız sanayi merkezinde olduğu gibi, ordu ve donanmada da olağanüstü derecede güçlüydü. Söylediğine bakılırsa, muhalifler Alman "solu"ndan destek alıyorlardı. Milyonlarca nüsha olarak Almanya'da basılan haber malzemeleri ve broşürler Sov-

44. Stalin'in muhtemelen 1927 Aralık sonu ve 1928 Ocak başındaki memorandumu (14 Ocak 1928 tarihli bilgi), PA, IV Ru, 2-I, 2 içinde.

45. Örneğin bkz. Menjinski'nin bir Politbüro oturumundaki (muhtemelen 30 Aralık 1927'de toplanan) raporu (tarihsiz) ve Politbüro üyelerinin görüşleri (14 Ocak 1928 tarihli bilgi), PA, IV Ru, 2-2 içinde.

46. Şubat 1928 başlarında Riga'ya gelen bir Sovyet uzmanından alınan bilgi, PA, IV Ru, 2-I, 2 içinde.

yet sınırlarından içeriye sızıyordu; Alman Sosyal Demokrasisi görünürde muhalefeti mali bakımdan destekliyordu. Daha ileri önlemler almak gerekiyordu: parti ve devlet aygıtı içindeki temizliklerin yoğunlaştırılması, GPU personelinin sayısında bir artış, ordu içinde bölgesel düzeye dek inen ajanlar ağının genişletilmesi ve orta düzey muhalefet kadrolarının toplama kamplarına tıkılması.[47]

Muhalefet meselesi gitgide Sovyet dış politikasının niteliği meselesine dönüşmekteydi. Muhalefete karşı ölçülülüğün başlıca nedenlerinden birinin, yabancıların Sovyetler Birliği'ndeki baskıcı önlemlere karşı tepkisinin acilen gerekli olan iktisadi anlaşmaları bozabileceğinden duyulan korku olduğunu herkes biliyordu.

Buharin pek de uzak görüşlü olmayan bir tavır aldı. Komintern'deki durumla ilgili olarak son derece endişeliydi. Almanya ve Fransa'da seçimler yapılmak üzereydi. Buharin bu ülkelerdeki komünist muhalefet gruplarının, resmi komünist partilerden, bu partilerin bazı etkileyici başarılar kazanmasını önleyebilecek kadar oy çalabileceği ihtimaline – Dışişleri Komiserliği de bir ara aynı görüşü paylaşıyordu– ciddi bir ağırlık veriyordu. Bu durum Komintern içindeki yalpalayan öğeleri büyük ölçüde güçlendirebilir ve Sovyet Komünist Partisi önderliğinin konumunu zayıflatabilirdi.[48] Tam tersi bir korku da büyük bir rol oynayabilirdi: böyle bir gelişme Komintern içinde bir sol yönelim lehinde bir tartışma olarak kullanılabilirdi. Yabancı komünist partiler –enerjik biçimde muhalefetin etkisinin boyutunu abartmakta elinden geleni yapan Alman partisi hariç– muhalefetle ilgili uyarı yağmuruna tutuldular.[49]

47. Menjinski'nin yukarıda anılan (tarihsiz) raporu (14 Ocak 1928 tarihli bilgi); Menjinski'nin Merkez Komite ve Merkez Kontrol Komisyonu'na 6 Ocak 1928 tarihli mektubu ve Komintern'in Almanya şubesinin Almanya Komünist Partisi'ne mektubu; hepsi, PA, IV, Ru, 2-I, 2 içinde; aynı zamanda, Menjinski'nin Voroşilov'a 4 Mart 1928 tarihli mektubu ve Menjinski'nin Bubnov'a 4 veya 5 Şubat 1928 tarihli mektubu: her ikisi de, PA, IV Ru, 2-I, 3 içinde.

48. Stalin ve Buharin'in Şubat 1928'de IKKI'nın dokuzuncu plenumunda yaptıkları konuşmaların zabıtları (konuşmaların içeriği yayımlanmış olan metinlerle uyuşmuyor), PA, IV Ru, 2-I, 2'deki 14 Şubat 1928 tarihli bilgi içinde; muhtemelen Ocak sonundaki bir Politbüro oturumunun kayıtlarında Menjinski'nin konuşması, *a.g.e.* içinde; Şubat ortası tarihli, Çiçerin'in bilgi yazısı ve Krestinski'nin bir mesajı, her ikisi de, *a.g.e.*'deki 11 Şubat 1928 tarihli bilgi içinde.

49. Buharin'in yukarıda anılan (14 Şubat 1928 tarihli bilgi) IKKI'nın dokuzuncu plenumunda yaptığı konuşma ve Komintern'in Almanya şubesinin Almanya Komünist Partisi'ne yukarıda anılan mektubu. Mektup yalnızca daha önce verilen bir para miktarıyla ilgili değil, aynı zamanda Komintern ve GPU tarafından SSCB sınırlarından sızmaların ihbar edilmesi ve hesapta Berlin'de yerleşik olan muhalefet savaş örgütünün karargâhının ortaya çıkarılması için verilen ödüllerle de ilgili açıklamalar içeriyor.

Bu ve diğer değerlendirmeler Buharin'in, özellikle dış ticaret tekeli ve Sovyet dış politikası olmak üzere birçok mesele üzerindeki tavrını kesinlikle etkilemişti.

Bir çözüme doğru yaklaşılıyordu. Ocak sonunda iktisadi bunalım yeniden derinleşti. Milli Ekonomi Yüksek Konseyi başkanı Kuybişev, biraz abartıyla, Politbüro'ya iktisadi durumun feci olduğunu ve sadece SSCB'nin kaynaklarıyla bir çıkış yolu bulmanın olanaksız olduğunu bildirdi. Kuybişev'in bakış açısı, şu veya bu derecede, bütün temel iktisadi kurumlarca paylaşılıyordu.[50] 8 Şubat 1928'de, Halk Komiserleri Konseyi, ülkenin halka gıda ve sanayiye hammadde sağlamada olağanüstü güçlükler yaşadığını belirten bir karar aldı. Sanayi üretimi düşmekteydi. Yalnız bütçe değil, yabancı para rezervleri de tehlikedeydi. Halk Komiserleri Konseyi sorunu bağımsız olarak çözme araçlarına sahip değildi.[51] Sovyet diplomatlarına, mümkün olan en kısa sürede, SSCB'nin uluslararası konumu ve daha fazla taviz pahasına da olsa dış yardım almanın gerçek olasılıkları üzerine bilgi toplama talimatı verildi. İhtimaller hayli düşüktü.[52] Yabancı hükümetler Sovyetler'deki iktisadi zorlukların niteliği ve kapsamından son derecede haberdardılar. Ticaret ve kredi anlaşmaları imzalama konusunda gitgide daha ihtiyatlı davranıyorlardı. Önde gelen Batılı çevrelerde Sovyetler'in iktisadi çöküş olasılığı ve böyle bir gelişmenin sonuçları ciddi ciddi tartışılmaktaydı.[53]

Yaklaşan bir felaket atmosferinde muhalefetin faaliyetinden duyulan korku hızla arttı. Bütün önderlik bir iktisadi çöküşün siyasal sonuçlarından korkuyordu. Aynı zamanda da, etkili iktisadi tercihlerin yokluğunu, başta iktidar ve şiddet mekanizmasının mümkün olan en eksiksiz bir biçimde seferber edilmesiyle olmak üzere, idari önlemlerle gidermenin yollarını düşünmeye başladı. Bu yaklaşım büyük siyasal sonuçlar yaratmaya gebeydi.

50. Kuybişev'in muhtemelen Ocak sonunda Politbüro'da yaptığı konuşmanın kaydı, *a.g.e.* içinde; Narkomindel'deki yüksek mevkili bir görevlinin görüşleriyle ilgili bilgi (14 Şubat 1928 tarihli bilgi), *a.g.e.* içinde; Litvinov'un 9 Şubat 1928'de dışişleri komiserliği muhtıra defterine düştüğü kayıt, *a.g.e.* içinde.

51. Litvinov'un yukarıda anılan Dışişleri komiserliği günlüğüne düştüğü kayıt.

52. *A.g.e.*

53. *A.g.e.* Aynı zamanda bkz. Narkomindel'deki bir yüksek mevkili görevlinin görüşleriyle ilgili yukarıda anılan bilgi (14 Şubat 1928 tarihli); Berlin'deki Fransız kaynaklarının raporlarına dayalı 10 Şubat 1928 tarihli bilgi, *a.g.e.* içinde; İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nın Sovyet politikası meselelerine ilişkin görüşleriyle ilgili bilgi (10 Şubat 1928 tarihli), *a.g.e.* içinde; ve önde gelen Amerikan çevrelerinin SSCB'yle ilişkilerin gelişimine ilişkin tutumlarıyla ilgili bilgi, *a.g.e.* içinde.

Ocak 1928 sonunda, Alman Dışişleri Bakanlığı arşivlerindeki belgelere göre, Menjinski ve Buharin, amacı Sovyet politikasının temel seçheleri değiştirmek olan bir blok kurdular.[54] Bu, önderlik içindeki güçlerin yeniden saflaşmasını önemli ölçüde hızlandırdı. Blokun temel savı Komintern ve yabancı komünist partilerdeki sözde tehlikelerdi. Şubat ortasında, Stalin de bu doğrultuya yönelmeye başladı. Görünüşte, yabancı hükümetlerin ve kamuoylarının görüşüne önem vermenin artık anlamlı olmadığı sonucuna varmıştı. Dış ticaret tekelinde henüz yeterince taviz verilmemişti ve verilse de önemli sonuçlar doğuramayacaktı. Önderlik bazı fırtınalı toplantılara sahne olmuştu. Rikov da sonuçta boyun eğmek zorunda kalmıştı.

Bu fikir çatışmasına koşut olarak, tahıl bunalımının, önceleri ağır sanayinin gelişmesi için ayrılmış olan fonların kullanılmasıyla hafifletilip hafifletilmeyeceği konusunda da çekişme vardı. Bu anlaşmazlıklar kısmen, önderlik üyelerinin Şubat 1928'in ikinci yarısındaki Sekizinci Metal İşçileri Kongresi'nde yaptıkları konuşmalarda ifadesini buldu. Kuybişev güçlü bir şekilde sanayileşmenin devamı lehinde konuştu. Birkaç gün sonra konuşan ve konuşması bazı çağdaşları tarafından Stalin'e yönelik olarak değerlendirilen Rikov, bu noktada Kuybişev'e karşı çıkmadı. Bu kongrede konuşan son önde gelen sima olan Mikoyan, sanayileşmenin zorunlu bir koşulu olarak dış ticaret tekelini savundu.[55]

26 Şubat 1928'de, bazı bilgilere göre Halk Komiserleri Konseyi ile Merkez Yürütme Komitesi Prezidyumu'nun da katıldığı, son derece önemli bir Politbüro toplantısı yapıldı. Çiçerin herhangi bir politika değişikliğinin aleyhinde konuştu.[56] Uzun bir tartışmadan sonra, Politbüro, her şeye rağmen çok karakteristik olan bir uzlaşma kararını kabul etti. Ilımlıların bakış açısıyla uyum halindeki karar, SSCB'nin sınai gelişmesinin dış sermaye ve yabancı uzman cezbetmeksizin mümkün olmadığını bir kez daha vurguluyordu. Aynı zamanda, parti ve Komintern'in muhalefetin yıkıcı faaliyetine ve aşırı-sol eğilimlere karşı birliği için

54. Menjinski'nin yukarıda anılan, muhtemelen Ocak 1928 sonunda Politbüro'daki konuşma kayıtlarından; yukarıda anılan Narkomindel'deki yüksek mevkili görevlinin görüşleriyle ilgili bilgi; ve Berlin'de yüksek mevkide görevli bir Sovyet memuruna Moskova'daki bir arkadaşından gönderilen mektup (14 Mart 1928 tarihli bilgi); aynı zamanda, N.İ. Buharin, "Uroki hlebozagotovok, Şahtinskogo dela i zadaçi partii: Doklad na sobranii leningradskoy organizatsii 13.4.1928 g.", *Pravda*, 19 Nisan 1928.

55. Krş. *İzvestiya*, 16-25 Şubat 1928.

56. Yukarıda anılan, Berlin'de yüksek mevkide görevli bir Sovyet memuruna Moskova'daki bir arkadaşından gönderilen mektup; Stalin'in konumu için aynı zamanda bkz. "Pis'mo K. iz Moskvi ot May 10, 1928 g.", *Sots. vestnik*, no. 10 (176), 18 Mayıs 1928.

mücadelenin bu dönemdeki en önemli görev olduğu ilan ediliyordu.[57] Normal dile çevrildiğinde bunun anlamı, söz konusu tavizler muhalefeti güçlendirmeye yarayacağından, parti önderliğinin Batılı güçlere taviz verme fikrinden caymasıydı.

26 Şubat'ta alınan kararlar birkaç gün sonra daha da ileriye götürüldü. 2 Mart'ta, Menjinski ve Tarım Halk Komiseri Nikolay Kubyak'ın raporlarına dayalı olarak, Halk Komiserleri Konseyi genel ve olağanüstü vahamette bir iktisadi bunalımın varlığını kabul etti; var olan durumun asıl sorumluluğunu, iktisadi gelişmeyi durdurmayı ve yabancı ülkelerle anlaşmalar yapılmasını baltalamayı amaçladığı söylenen muhalefetin artan faaliyetine yüklüyordu. Parti organları ve örgütlerinin çalışmaları son derece yetersiz olarak niteleniyordu. Halk Komiserleri Konseyi, hükümetin "proletarya diktatörlüğünü korumak" için her türlü önlemi almakta tereddüt göstermeyeceğini beyan ediyordu. Yalnızca aktif, kasıtlı sabotajları değil "pasif", kasıtsız türdeki bütün iktisadi sabotajları da acımasızca cezalandıracaktı. GPU'ya iktisadi hayat ve parti örgütlerinin faaliyeti üzerinde gözetim sağlamak üzere özel yetkiler verilmişti. GPU'ya yönelik dostça olmayan her türlü davranış –örneğin, onunla işbirliği yapmakta tereddüt göstermek– suçluların anında görevlerinden alınmasıyla ve davalarının incelenmek üzere Merkez Kontrol Komisyonu'na havale edilmesiyle cezalandırılacaktı.[58]

Bu gelişmeyle birlikte SSCB, yurtiçi yaşam koşullarında ve iktidar yapısında temel bir değişime doğru dev bir adım atmıştı. Ekonominin, hükümet ve parti çalışmalarının içinde cereyan ettiği atmosfer aniden tümüyle değişikliğe uğramıştı. GPU yalnızca kazanmış olduğu konumları korumakla kalmamış, kollarını daha da derinlerdeki iktisadi ve toplumsal alana yayarak genişletmişti de. İktisadi bunalıma tepki olarak devreye sokulan olağanüstü önlemler iktisadi ve toplumsal ilişkiler örüntüsünü değiştirmeye başlamış ve bizzat kabul edilen iktisadi stratejinin temellerine taşınamayacak ağırlıkta bir baskı getirmişti. Sovyet önderliği içindeki, On Beşinci Parti Kongresi'nde belirginleşmeye başlayan potansiyel farklılaşma yeni bir güç kazandı. Aynı zamanda da, Stalin'in kendini ılımlıların iktisadi ve toplumsal anlayışlarına bağımlılıktan kurtarmasına yol açan yeni bir durum ortaya çıktı.

57. Rikov'un Menjinski'ye 12 Mart 1928 tarihli mektubunda zikredilen 26 Şubat 1928 tarihli kararar, PA, IV Ru, 2-I, 3 içinde.

58. Rikov'un 2 Mart 1928 tarihli gizli mektubu, *a.g.e.* içinde.

V

TOPLUMSAL BUNALIM VE TOPLUMSAL BASKI

Önderliğin 1928 Şubat sonu ve Mart başındaki kararlar dizisine verilen isim olan olağanüstü önlemler, sadece tehdit edici boyutlardaki iktisadi vaziyetin düzenlenmesinin araçları değil, aynı zamanda iktisadi bunalımdan türeyen daha derin bir toplumsal bunalımın da ifadeleri ve ürünleriydi. Parti önderliğinin iktisadi güçlüklerin üstesinden gelme yönteminin gerisindeki anlayış, yeni inşaat hacminde veya sanayileşme oranında mümkün olduğunca az kısıntıya gitmekti. Bu da muhtemelen şu istatistiksel paradoksu açıklıyor: 1928 iktisadi bunalımını, iktisadi büyümenin uzun vadeli trendlerinin arkasında gizlemenin tümüyle mümkün olması. Bu aynı zamanda iktisadi güçlüklerin temel olarak idari önlemlerle, yani nüfusun geniş kesimlerinin yaşama ve çalışma koşullarının acımasızca bozulmasıyla aşılması gerektiği anlamına geliyordu. Öyle ki, iktisadi bunalımın, yaratılmış olan aşırı ve sert toplumsal gerilimler içinde tüm toplumsal ilişkilerin ağırlaşması sonucuyla birlikte, artan bir şekilde toplumsal alana taşındığını meşru biçimde söyleyebiliriz.

Kırsal nüfus bu politikanın sonuçlarından en ağır şekilde ıztırap çeken kesim oldu. Köylerde, savaş komünizmi koşullarına kısmi bir geri dönüşe yol açan çılgın şiddet aşırılıkları yaşandı. Yukarının dürtüsüyle iktidar aygıtı –en büyük rol GPU tarafından oynanmak üzere– yalnızca müreffeh köylünün değil, orta ve sık sık da basbayağı yoksul köylünün peşine düştü. Her hane için teslim edilecek tahıl miktarı belirlenmişti. Merkezi hükümetin adamları siloları arayarak ve "fazlalar"ı müsadere ederek köy köy dolaşıyorlardı. Genellikle rastladıkları her şeyi alıyorlar ve köylülere kendi temel ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek kadarını dahi bırakmıyorlardı.[1] Amaçlarına ulaşmak için kullandıkları araçlar tehdit, tutuklama ve hapis cezalarıydı. Kotalarını daha önceden doldurmuş

1. İngilizler'e ait, muhtemelen Mart 1928 tarihinde Moskova'dan gönderilen bilgi yazısı (11 Nisan 1928 tarihli bilgi), PA, IV Ru, 2-I, 4 içinde.

olan bazı köylerde ikinci kez toplama yapılıyordu.[2] SSCB'nin birçok bölgesinde yerel pazarlar kapanmıştı. Tıpkı iç savaş sırasında olduğu gibi köylülerin köyden tahıl kaçırmalarının önüne geçmek için, köy yollarında kontrol noktaları ve yol kesme girişimleri yeniden ortaya çıktı. Kırsal pazara acil sanayi malı ikmali yapıldığı genelde insafsız bir aldatmacaydı, zira ikmali sağlanan bu mallar genel olarak kırsal alanlarda hiç ihtiyaç duyulmayan ürünlerden oluşuyordu. Zorunlu mübadele pratiği yaygınlaştı: malların gerçek değerine bakılmaksızın, köylüler sanayi mallarına karşılık tahılla ödeme yapacaklardı ya da tersi durumda, tahıllarına karşılık onlara mamul malla ödeme yapılacaktı.[3] Var olan yerel pratiklere bakılmaksızın, kırsal nüfusun vergi mükellefi kesimi için tarım vergisi yaklaşık yüzde 20 artırılmıştı. Buna ek olarak, daha önce anılan, toplumsal ve kültürel amaçlar için köylerin kendi kendilerini vergilendirmesi de vardı. 1927'de, zamanına göre hayli erken hazırlanmış olan bir yasaya göre, kırlardaki bu tür kendi kendini vergilendirme, tarım vergisinin yüzde 35'ine kadar varan bir düzeye ulaşabiliyordu.[4] Bu tür vergiler çoğu köylü hanesinin ödeme gücünü aşıyordu.

Ukrayna, Rusya'nın güneyi, Kuzey Kafkasya ve Sibirya bu keyfi önlemlerden en ağır şekilde etkilenen yörelerdi. Temel olarak sanayiye yönelik tarımsal ürün üreten ve kendi ihtiyaçları için yeterli gıda üretimi olmayan bölgeler ise bu önlemlerden daha az etkilendiler. Diğer taraftan, bu yöreler, kısa bir süre sonra hükümetin gıda ikmal sisteminin dışında bırakıldılar ve gıda maddesi kıtlığıyla kendi kendilerine baş etmek durumunda kaldılar.

Hükümete bağlı organlar, öncelikle Rikov ve Kalinin'in sekreterlikleri, şiddet ve zorlayıcı önlemlere ilişkin yığınla yakınma mektubu alıyordu. Soruşturma talimatları veriliyor ve Merkez Yürütme Komitesi üyeleri yerel bölgelere gönderiliyordu. Fakat bu sadece okyanusta bir damlaydı; bu hadiselere yol açan politikayı değiştiremiyordu. Nisan ayında, Buharin istemeden iaşe kampanyasının gerçek yüzünü açığa çıkardı. Parti eylemcilerinin bir toplantısında bazı aşırı gayretli "tahıl toplayıcılarının" derhal kurşuna dizilmesi gerektiğini açıkladı.[5]

Olağanüstü önlemler kuşkusuz kendi alanlarında etkindi. Ocak ve Şubat aylarında tahıl teslimatları tırmanışa geçti. Piyasada hafif bir

2. "Pis'mo iz Moskvi ot 22.6.1928 g.", *Sots. vestnik*, no. 13 (179), 8 Temmuz 1928.
3. "Pis'mo iz Moskvi ot 10.2.1928 g.", *Sots. vestnik*, no. 4 (170), 21 Şubat 1928.
4. Krş. örneğin, *Düsseldorfer Nachrichten*, 28 Şubat 1928.
5. N.İ. Buharin, "Uroki hlebozagotovok, Şahtinskogo dela i zadaçi partii: Dolkad na sobranii leningradskoy organizatsii 13.4.1928 g.", *Pravda*, 19 Nisan 1928.

ayaklanma görülmeye başlandı. Yine de beklenen ve gerekli olan sonuçlara ulaşılamadı. Resmi istatistiklere göre, 1927 yılı sonunda köylerden toplanan tahıl teslimatındaki açık, bu yılın ikinci yarısı için konulan hedefin yaklaşık yüzde 17.5'u olan 130 milyon pud'du. 1928 yılı Ocak ve Şubatı'nda, bir önceki yılın açığını telafi eden ama yeni yılın hedeflerini karşılamakta yetersiz kalan yaklaşık 250 milyon pud tahıl toplanmıştı. İç yazışmalar durumun çok daha kötü olduğunu gösteriyordu ve dolayısıyla da gizli kaldılar.

Şubat 1928'de alınan Politbüro kararlarına dayalı olarak köylüler hakkında yeni bir kitlesel baskı planı geliştirildi. Tahıl teslimat kampanyalarındaki GPU müdahalesi şiddetlendi ve köylere askeri birliklerin yerleştirilmesi için hazırlıklar yapıldı.[6] Stalin'in inisyatifiyle –ılımlı politikacıların direnişine karşın– Mayıs gibi erken bir zamanda önemli boyutlara ulaşan ısrarlı bir propaganda kampanyasıyla köylüler kolektif çiftliklere (*kolhoz*) girmeye zorlandılar. Artan idari baskıyla birleşen bu kampanya vaziyeti yalnızca daha da kötüleştiriyor ve köylülerin mülklerine toptan el konulacağı korkusunu ayyuka çıkarıyordu.[7]

Olağanüstü önlemlerin hedeflerine varamayacağı kısa süre içinde ortaya çıktı. Daha Mart ayında teslimat oranı yavaşladı ve Nisan'da da düşmeye başladı. Gıda ikmali sorunlarına hiçbir temel çözüm bulunamadı ve kuşkusuz hiçbir hatırı sayılır gıda maddesi rezervi oluşturulamadı.[8] Gerçeği kabul etmek gerekiyordu: önderliğin beklediği tahıl miktarı köylerde mevcut değildi. Yeni hasata dek, nüfusunun iaşesini sağlamak için Sovyetler Birliği yurt dışından tahıl satın almak zorundaydı.[9]

Bununla beraber, Mart-Nisan 1928'de, zorunlu teslimat kampanyasının diğer yüzü de görünmeye başladı. Köylerdeki tahıl ticareti ve fazla-

6. I.S. Unşliht'ten askeri önderlere, askeri bölge komutanlarına, ayrıca Menjinski ve Orjonikidze'ye gönderilen 27 Şubat 1928 tarihli mektup (10 Mart 1928 tarihli bilgi), PA, IV Ru, 2-I, 3 içinde.

7. Kolektivizasyon kampanyasının ilk evresiyle ilgili veriler için bkz. Lewin, *Russian Peasants*, s. 270-271.

8. Nisan 1928'de, ılımlıların baskısıyla olağanüstü önlemler kaldırıldı, ama kısa bir süre sonra Stalin bunları yeniden devreye soktu. Bunun gerekçesi, Ukrayna ve Kuzey Kafkasya'daki son don olaylarının, bir miktar tahılın yeniden kaybı anlamına gelen ikinci birekim işini zorunlu hale getirmesiydi.

9. M.İ. Kalinin, "Doklad na Uçreditel'nom s"ezde Soveta İvanovskoy prom. oblasti", *Pravda*, 19 Temmuz 1928. Rikov'un 2 Mart 1928 tarihli mektubu örneğin, tahıl teslimat planının ancak yüzde 40'lık kısmının yerine getirilebildiğinden söz ediyordu (PA, IV Ru, 2-I, 2); Kubyak'ın Rikov ve Stalin'e 19 Mart 1928 tarihli mektubu Mart ayında yüzde 40'lık bir açıktan bahsediyordu (27 Mart 1928 tarihli bilgi, *a.g.e.* içinde).

ların serbestçe satışı önemli ölçüde düştü. Rikov'a bakılırsa, köylerde ve pazarlarda genelde 800 ila 900 milyon pud tahıl ticareti yapılıyordu, ama bunun ancak 100 milyon pud'u kent pazarına ulaşabiliyordu. Halkın gıda maddesi bulması bakımından durum kötüleşmekteydi. Baharda tahıl satın almaları gereken kırsal kesimdeki yoksullar için işler özellikle zordu. Kentlerdeki dükkanlar önünde kuyrukta bekleşen köylü kadın manzaraları o dönemde hayli yaygın hale gelmişti.[10] Çok sayıda köylü, kimi zaman tüm bir kırsal kaza özellikle açlık karnesi kapsamına alınmıştı.

Köyleri bir huzursuzluk dalgası kapladı. GPU, "Sovyet karşıtı *kulak* eylemi"nde hızlı bir artış olduğunu kaydetti. Bazı bölgelerde, köylüler ekili toprak miktarını şiddetli bir şekilde azalttılar ve bu yolla da içinde bulunulan yılın hasadını tehlikeye düşürdüler.[11] Kitlesel bir şekilde hayvan kesimi başladı.[12] Köylü karışıklıkları patlak verdi ve kimi yerlerde silah marifetiyle bastırıldı. 1928 yazında hemen hemen 150 köylü ayaklanması meydana geldi.[13] Görevlilerin katledilmesi veya dövülmesi olayları sıklaşıyordu.[14] Dahası, ordu içindeki ruh hali endişe kaynağı haline geldi: Askerler çoğunlukla kırsal kökenliydi ve akrabalarından kendilerini köylerdeki durumdan haberdar eden yığınla mektup alıyorlardı. NEP yıllarında onca çabayla ulaşılmış olan kırsal istikrar yok olmuştu.

Köylerdeki durum toplumsal bunalımın sadece bir yüzüydü. Geleneksel olarak hükümetin destek üssü olan kentlerde de bazı güçlükler kendisini gösteriyordu. Kentsel kitleler, gıda maddesi arzındaki şiddetli daralmanın sonucu olarak acz içindeydiler. Daha 1927'nin sonunda, devlet ve kooperatif ticareti ağında büyük un, buğday, süt, yumurta, tereyağı ve zeytinyağı kıtlıkları meydana gelmişti; kısa bir süre içinde ekmek,

10.A.I. Rikov, "Tekuşçiy moment i zadaçi partii: Doklad na aktive Moskovskoy organizatsii VKP(B), 13.7.1928 g.", *Pravda*, 15 Temmuz 1928.

11. Stalin'in çevresindeki grup, azaltılmış olan ekim alanlarıyla ilgili her türlü haberin yasaklanmasında ısrar ediyordu. Bu konu üzerinde ılımlılarla bir polemiğe girdiler. Bazı kaynaklara göre, ürün almak üzere ekilen alan yüzde 8 ya da daha büyük bir oranda azaltılmıştı.

12. Kubyak'ın 12 Ağustos 1928 tarihli mektubu, PA, IV Ru, 2-I, 6 içinde; hayvan kesimiyle ilgili olarak 21 Ağustos 1928 tarihli habere bkz., *a.g.e.* içinde.

13. Buharin ile Kamenev arasındaki konuşmanın metni için bkz. "Zameçetel'niy razgovor, I", *Sots. vestnik*, no. 6. (196), 22 Mart 1928 (Tam bir İngilizce çevirisi için bkz. Leon Trotsky, *Challenge of the Left Opposition, 1927-1928*, New York, 1981, s. 377-388).

14. Bkz. *Istoriya KPSS*, cilt4, böl. 1, s.544.

et, çay, kahve, kumaş ve bir dizi başka mal da bulunmamaya başladı. Zamanın tanıkları, sabahın ilk saatlerinden itibaren uzun kuyruklar oluşturmaya başlayan ve açık bir huzursuzluğun besleyici zeminini oluşturan yüzlerce insan tasvir etmişlerdir.

Köy ve taşra bölgelerinden bazı insanların kent pazarlarında görünmeye başlaması ve sanayi mallarının yönünün değiştirilmesi, mal ikmalindeki eski kopuklukları daha da kötüleştirdi. Önce bir kişinin satın alabileceği miktar üzerine sınırlama getirildi, ardından ya açık ya da gizli biçimde karne uygulaması devreye sokuldu. Kent nüfusu, artan bir şekilde, fiyatların daha yüksek olduğu özel kesim piyasasına yönelmek zorunda kaldı. Malların ve sermayenin özel sektöre akışını durdurmak gayretiyle, yetkililer özel tüccarlar üzerindeki baskıyı artırdılar. Özel ticaret hızla ufaldı. Durum kararlı bir biçimde bozulurken, ortalıkta "işte yine 1919 yılındayız" sesleri işitiliyordu.[15]

Mal arzıyla ilgili zorluklar, kentlerdeki yaşam standartında keskin bir bozulmaya yol açan geniş çaplı sorunların ilk bakışta görülebilir yanını oluşturuyordu. Sanayi işçilerinin yaşama ve çalışma koşulları güçlü bir saldırı altındaydı. Tabiatıyla, resmi istatistikler nominal ve gerçek ücretlerde bir yükseliş gösteriyordu. Bununla birlikte, astronomik yüksekliklere varan özel kesim piyasası fiyatları görmezden gelinerek sadece devlet ve kooperatif ticaret sistemlerindeki fiyatlar üzerine inşa edilen bu istatistikler tartışmaya çok açıktı. Her ne kadar yetkililer, 1928'de üretkenliğin ilk kez olarak ücretlerden daha hızlı artmasının en büyük başarılarından biri olduğunu iddia etseler de, bu istatistikler emek yoğunluğunu da dikkate almıyorlardı.[16]

1927'yi 1928'e bağlayan yılın başında toplu sözleşmeler imzalanırken, işletme yönetim organları ile sendikalar 29 Ekim 1927 tarihli ve "Düşük Üretim Kotalarının Üstesinden Gelinmesine Dair" başlıklı bir Milli Ekonomi Yüksek Konseyi ve Sendikalar Merkez Konseyi direktifi tarafından yönlendiriliyorlardı.[17] Bu direktif yalnızca, her yerde devreye sokulduğu gibi üretim kotalarının yukarıya doğru revize edilmesi biçiminde değil, aynı zamanda, daha düşük ücret ödenmesiyle sonuçla-

15. Moskova'dan gönderilen 9 ve 10 Şubat 1928 tarihli mektuplarla karşılaştırın, *Sots. vestnik*, no. 4 (170), 21 Şubat 1928 içinde. Vaziyetle ilgili bu görüş, kendilerini "savaş komünizmi"ne dönüş perspektifinden ayrı tutan önde gelen görevlilerin sayısız açıklamasıyla da teyit edilmiştir.

16. V.V. Kuybişev, "O hozyaistvennom polojenii SSSR: Doklad na sobranii leningradskogo partaktiva, 19.9.1928 g.", *Pravda*, 21 Eylül, 1928.

17. *Trud*, 30 Eylül 1927.

nan, işçilerin daha düşük nitelikli kategorilere aktarılması ve belli işler için ödenen ücret oranlarında kesintilere gidilmesi biçiminde de uygulanıyordu. Bu büyük bir huzursuzluğa neden oldu. Daha 1927'nin başında, sanayi ilişkilerinde anlaşmazlıklardan kaçınılmasıyla ilgili talimatlar gönderiliyordu.[18] Bu anlaşmazlıkların kaçınılmazlığı düpedüz yürürlükteki politikadan kaynaklanıyordu. Moskova yakınlarında Mitişçi ve Lyubertsi'de, Putilov işletmelerinde, Donetsk havzasındaki Yenakiyevo metalurji fabrikasında, Moskova "Orak-Çekiç" metal işleme fabrikasında ve ülkenin çeşitli yerlerindeki diğer fabrikalarda grevler patlak verdi.[19]

Ekim Devrimi'nin onuncu yıldönümüyle ilgili Merkez Yürütme Komitesi'nin yayımladığı manifestoyla yürürlüğe giren yedi saatlik iş günü, birçok dokuma tezgâhında üç vardiyalı iş gününün devreye sokulmasına yol açtı. Buna ek olarak, bir işçi hiçbir ücret artışı almaksızın, birçok farklı makinayı kullanmak durumundaydı. Birçok makina eskimiş ve yıpranmış olduğundan, artan emek yoğunluğu çok sayıda kazaya sebebiyet verdi. Yedi saatlik iş günü kararnamesiyle alay eder gibi, bir dizi fabrika, iş gününü on iki saate dek çıkartan fazla mesai talebinde bulunmaya devam etti.[20] Birçok iş yeri, temel güvenlik ve sağlık kurallarına uyulmasını olanaksız kılacak derecede kötü durumdaydı – eski bir hastalıktı bu. Yoksullukla birleşen tüberküloz ve diğer hastalıklara yakalanma oranı bayağı yüksekti.[21]

İşsizlerin durumuysa özellikle umutsuzdu. 1927'de işsizlik tazminatları ödemelerine kısıtlamalar getirildi. Öyle ki, köylerdeki yoksulluktan ve olağanüstü önlemlerden kentlere kaçan birçok insan kendisini pratik olarak geçim araçlarının dışında buldu. Büyük bir sorun daha vardı: daha 1928'de birçok işçi iki yıldan daha fazla bir süredir işsizdi ve dolayısıyla işsizlik sigortalarını kaybetme tehlikesiyle yüz yüzeydi. Bunalımın ve köylerdeki iğreti durumun bir sonucu olarak, işsizlik oranı önce keskin bir şekilde yukarı fırladı, ardından da daha yavaş bir hızla yükselmeye devam etti. Büyük kentlerde işsizler güçlü bir ordu oluşturma yolundaydı.[22] Buralarda toplumsal huzursuzluğun mayalandığı muaz-

18. Menjinski'nin Merkez Komite'ye 27 Kasım 1927 tarihli mektubu ve Kuybişev'in 22 Aralık 1927 tarihli mektubu, PA, IV Ru, 2-I, 1 içinde.

19. "Pis'mo iz Moskvi ot 23.1.1928 g.", *Sots. vestnik*, no. 2-3 (168-169), 6 Şubat 1928; "Pis'mo V. iz Moskvi ot 10.2.1928 g.", *Sots. vestnik*, no.4 (170), 21 Şubat 1928; "Pis'mo iz Moskvi ot 17.4.1928 g.", *Sots. vestnik*, no. 8-9 (174-175).

20. *Reutlinger Bote*, 20 Şubat 1928 (Sovyet verilerine dayalı bir haber).

21. Önde gelen demokrat bir Rus politikacının haberi (30 Mart 1928 tarihli haber), PA, IV Ru, 2-I, 4 içinde.

zam bir havuz vardı.

Tüm bunların üstüne, insanlar bir de son derece zor ve gittikçe bozulmakta olan yaşama koşullarıyla cebelleşmek durumundaydı. Konut durumu her yıl daha kötüye gidiyordu. Bu, son derece hızlı olan iş değiştirmelerin başlıca nedenlerinden birini oluşturuyordu. Konut ihtiyacını gidermek üzere hiçbir fon kalmadığından, inşaat projeleri bir yıldan diğerine erteleniyordu. İşçiler, işgününü inanılmaz derecede uzatan, çoğunlukla fabrikalardan hayli uzakta kurulmuş olan sefil barakalardan meydana gelen mahallelere tıkılmışlardı. Bu da kış aylarında yüksek oranlara varan hastalıklara ve işe gitmemelere yol açıyordu. Alkolizm, fahişelik, "hooliganizm" ve suç gerçek bir toplumsal felakete dönüşen korkunç boyutlara varmıştı.

Toplumsal bunalım kendi toplumsal tepki biçimini yarattı. Bazı çağdaş tanıklar, Sovyet karşıtı duyguların, en azından nüfusun Rus olan kesimlerinde çok önemli olmadığını iddia etmişlerdir. Her ne kadar bu tür açıklamalar oldukları gibi ciddiye alınamazlarsa da –kitlelerin duygularını dile getirecek alternatif bir siyasal güç yoktu–, kuşkusuz devrim ve iç savaş yıllarında gelişen ve ardından da eğitim ve propagandayla güçlendirilen psikoloji ve düşünme alışkanlıklarına bir ayna tutarlar. Kapitalizm bir toplumsal sistem olarak itibarını yitirmişti ve çok az kişi kapitalizme geri dönmek istiyordu. Bu nedenle, huzursuzluk daha karmaşık ve çelişik biçimlere büründü. On Beşinci Parti Kongresi'nden hemen sonraki dönemde, muhalefete yönelik sempati çalışan nüfusun bir kesiminde kalıcılık kazandı. Kuşkusuz muhalefetin etkisi kademeli olarak sönmekteydi; muhalefet kendisine büyük çaplı eylem ve propaganda için pek şans tanımayan baskıyla (tutuklamalar, sürgün ve hapis) parça parça edilmişti. Yine de, muhalefetin etkisi siyasal yaşamda belirgin bir etmendi ve 1928 kışı veya 1929 baharına dek hatırı sayılır ölçüde güçlü kaldı.

İşçilerin çoğunluğu başka yollarla tepkilerini gösterdiler. Kendilerini bağımsız olarak örgütleme ve fikirlerini dile getirme olanaklarından yoksun bırakıldıklarından, rahatsızlıklarını iktisadi durumu şiddetle mahkûm etme, yetkililerce önerilen siyasal ve toplumsal önlemlere ilgisizlik ve verimsizlik gibi biçimlerle ifade ettiler.

Toplumdaki siyasal ruh hali farklı toplumsal gruplar ve milliyetler

22. Moskova'dan gönderilen 14 Haziran 1928 tarihli bir İngiliz bilgi yazısı (25 Haziran 1928 tarihli bilgi), PA, IV Ru, 2-I, 4 içinde.

arasında artan bir antagonizmaya işaret ediyordu. Bunun en belirgin ifadesi, kentle köy arasındaki artan yabancılaşma ve hatta karşılıklı husumetti. Bu gerilim, iktisadi zorlukları "köylülerin sabotajları"na yükleyen resmi propagandayla besleniyordu. İşçilerin, köyden gıda maddelerini zorla almayla ilgili resmi harekâtlardan belli bir çıkarı vardı: Hiç kimse bu politikaların gerçek nedenlerini ya da zararlı sonuçlarını anlamamıştı. Diğer yandan köylüler ise başlarına gelen bedbahtlıklardan ötürü, olsa olsa ancak genel olarak kenti –ve yetkililerin adına hareket ettikleri işçileri– kınıyorlardı. Kırsal ve kentsel kökenli her huzursuzluk biçimi birbirlerinden tecrit edilmiş bir şekilde kaldı, ama her ikisinin varlığı da çatışmanın genel atmosferini etkiledi.[23]

Kentlerde işçiler ile dar müreffeh tabaka arasındaki antagonizma şiddetlendi. İşçilerin ve kent yoksullarının toplumsal konumundaki gerileme, onları zenginlik ve genel kültür düzeyiyle ilgili olduğu kadar, resmi görevliler ile tüccarlar arasında hayli yaygın olan kişisel zenginleşme, spekülasyon ve yolsuzlukla da ilgili her türlü farklılaşmaya karşı da son derece duyarlı hale getirmişti. Güvensizlik fabrikalara da sıçradı. Bu da, bir yanda işçiler ile diğer yanda mühendisler, teknisyenler, amirler ve yöneticiler –hükümetin emek üretkenliğini yükseltmek için baskıyı artırma politikasını uygulayanlar– arasındaki gizli husumette ve zaman zaman da açıkça düşmanlığa yol açtı.

Bu tür toplumsal durumlarda tipik olan Yahudi karşıtlığı da hızla yaygınlaştı. 1928'de Ukrayna birçok defa açık Yahudi karşıtı sokak çatışmalarının eşiğine geldi.[24] Durum, Moskova ve Leningrad dahil, Rus kentlerinde olduğu gibi Belorusya'da da pek vahimdi. Bir çağdaş tanık o sıralar pek revaçta olan bir "selamlaşma" biçimini aktarıyor: "Bud' zdorov, bey jidov" (Sağlıklı ol, Yahudiler'i tepele).

Yahudi karşıtlığı parti örgütüne de bulaştı; GPU ve iktidar yapısının diğer bölümlerine sızdı ve Yahudiler'e karşı resmi bir zulüm politikasına dönüşme tehlikesi yarattı. Çağdaş tanıklar, parti önderliğinin Yahudi karşıtlığını, ondan huzursuzluk ortamında bir güvenlik supabı ve önderleri arasında birçok Yahudi bulunan muhalefete karşı mücadelede bir araç olarak yararlanmak amacıyla desteklemesinden kuşkulanmışlar-

23. Örneğin bkz. 14 Ağustos 1928 tarihli haber, *a.g.e.* içinde.

24. "Pis'mo iz Moskvi ot 23.1.1928 g.", *Sots. vestnik*, no. 2-3 (168-169), 6 Şubat 1928; Politbüro üyeleri ve Komintern seksiyonlarıyla yakın temastaki bir "iyi dost"un verdiği bilgiler (11 Şubat 1928 tarihli bilgi), PA, IV Ru, 2-I, 2 içinde; Berlin'deki GPU ajanlarının eline geçen Rus monarşistlerinin verdiği bilgiler (22 Ağustos 1928 tarihli bilgi), PA, IV Ru, 2-I, 5 içinde.

dır. Rejimin bazı temsilcilerindeki Yahudi karşıtlığından kuşku duyulamaz. Çağdaş tanıklar bunun birçok kanıtını bırakmışlardır.[25] Fakat bunun resmi politika olduğunu iddia etmek zordur. Bolşevik partisinin geleneği gibi, önde gelen parti kadrolarının hayli önemli bir bölümünün ulusal bileşimi de buna engeldi. Parti önderliği, kuşkusuz Yahudi karşıtlığındaki büyümenin uzun vadede Rus ve Ukraynalı milliyetçi çevrelerde "Yahudi Bolşevik" olarak adlandırılan hükümetin bizzat kendisine karşı döneceğini anlamıştı. Dolayısıyla önderlik alarm borusunu çaldı. Yahudi karşıtlığı Politbüro toplantılarının gündeminde özel bir konu haline gelmişti. Yahudi karşıtı faaliyeti durdurmak çabasıyla Stalin, parti taban örgütlerini kurşuna dizme dahil en ağır cezalarla tehdit ederek, olağanüstü derecede sert mektuplarla kasıp kavurdu.[26] Fakat bu etkili olmadı. Yahudi karşıtlığı Rus ve Ukrayna toplumlarında çok derinlere kök salmıştı ve büyümeye de devam ediyordu.

Ulusal cumhuriyetlerdeki durum da yozlaşmıştı. Başta Gürcistan olmak üzere Transkafkasya ve Ukrayna'da milliyetçi duygularda yeni bir canlanma aşikâr hale geldi; bunun gerisindeki dürtü, geniş köylü denizindeki kargaşa hareketlerinden olduğu kadar, kentlerdeki huzursuzluktan da kaynaklanıyordu. Batı Avrupa'da SSCB'nin iktisadi çöküşünün ve bunun sonucunda da düpedüz siyasal çöküşünün kısa bir süre içinde mümkün hale geleceği şeklindeki anlayışın yaygınlaşmasının körüklediği bir gelişme olarak, Sovyetler Birliği'nin hem içinde hem de dışında, çeşitli milliyetçi siyasal gruplar etkinliklerini artırdılar. İngiliz gizli servisinin faaliyetini artırmasıyla, Fransızlar'ın Transkafkasya'ya artan ilgileriyle, Polonya'nın Ukrayna'yı ilhak planları ve Polonya-Ukrayna federasyonunun kurulmasıyla ilgili söylentiler tekrardan tedavüle girdiler.[27] GPU, geniş bir alanda dal budak salmış bir Sovyet karşıtı yeraltı hareketinin varlığından ve Ukrayna Komünist Partisi içindeki güçlü milliyetçi eğilimlerden söz ediyordu.[28] Ukrayna'daki durum, gerçekten son derece karmaşıktı. Milliyetçi duygudaki artış, burada Uk-

25. Önderliğin, başta da Stalin'in Yahudi karşıtlığını muhalefete karşı mücadelede kullandığına dair kuşku hayli erken bir tarihte dile getirilmiştir. Troçki bundan ilk kez 1926'nın ilk yarısında söz etmişti.

26. Stalin'in, birer kopyası Politbüro'ya ve Rikov'a gönderilen, Menjinski, Orjonikidze ve Voroşilov'a mektubu (muhtemelen 1928 Ağustosu'nun ikinci yarısına ait), PA, IV Ru, 2-I, 4 içinde.

27. 10 Şubat ve 20 Şubat 1928 tarihli bilgi raporları, PA, IV Ru, 2-I, 2 içinde; "Information für Dirksen, 11.4.1928" içinde yer alan, İngilizler'in Moskova'dan gönderdikleri haber, PA, IV Ru, 2-I, 4 içinde.

28. Moskova'dan yollanan İngilizler'e ait bir haber (11 Nisan 1928 tarihli haber), PA, IV Ru, 2-I, 4 içinde.

rayna milliyetçi hareketiyle hiçbir ortak yanı olmayan ve muhalefetin taleplerine sempati duyan önemli sayıdaki Rusça konuşan işçi arasındaki solcu ruh haliyle çatışmaya girdi. Bu da durumun içine yetkililerce hesabı tam olarak yapılamayan ilginç ve çelişik düğümler soktu.

Yaygınlaşan toplumsal bunalım henüz hükümete doğrudan bir tehdit oluşturmuyordu, ama önderlerin gelecekten endişe duymalarına yol açarak ve seçilmiş olan politik yolun uygulamaya konulmasını engelleyerek, durumu büyük ölçüde içinden çıkılmaz bir hale getiriyordu. Önderlik içinden Sovyetler Birliği'nin iç savaştan bu yana böylesi zorluklar yaşamadığı şeklinde sesler işitiliyordu.[29] Toplumsal gerginliği azaltmak üzere muhtemel çözümler araştırılmaya başlandı. Bu koşullar, Sovyet sistemine yeni bir biçim vermede istisnai derecede önemli bir rol oynayan kimi olaylara ek bir güç verdi. Burada kastettiğim, Sovyetler Birliği'nde 1920'lerdeki en rezil ve meşum hukuki davalardan biridir: Şahti davası olarak kayda geçen, kömür sanayisindeki bir grup mühendis ve teknisyene karşı düzenlenen yargılama.

Şahti olayının ilk evreleri karanlıktır. Bu dönemdeki diğer birçok hadise gibi, Şahti mahkemesi de özenle düşünülmüş bir planın eseri değildi. Böyle bir yargılamanın olacağına dair hiçbir dışsal belirti yoktu. Uzmanlar, özellikle de devrim öncesi dönemden kalma uzmanlar, Rikov, Kuybişev, Yan Rudzutak ve iktisadi meselelerden sorumlu bütün halk komiserlerinin desteğinden yararlanıyorlardı. Stalin ve Menjinski'nin de dahil olduğu Politbüro'nun diğer üyeleri de nitelikli güçlerin alabildiğine yokluğu karşısında, "eski günlerden kalan uzmanlar" olmaksızın iktisadi gelişme görevleriyle baş etmenin olanaksız olduğu görüşünü paylaşıyorlardı.

Kimi çağdaş tanıklar, Şahti olayının ilk evrelerinin temelde yerel GPU şubelerinin işi olduğuna inanıyorlardı; görüldüğü kadarıyla bunda haklıydılar.[30] Şahti olayının nedenlerini Donetsk Havzası'ndaki (Donbass) kömür sanayisinin özgül koşullarında aramak uygun olacaktır.

1928 başında, resmi istatistiklere göre Donbass'taki kömür üretimi

29. Örneğin bkz. yukarıda anılan bir Politbüro oturumunun tutanağı (muhtemelen Ocak 1928 sonu tarihli), *a.g.e.* içinde. Bu döneme ait Sovyet kökenli çeşitli belgelerde de benzer değerlendirmeler bulunabilir.

30. Bkz. SSCB'den gönderilen ayrıntılı bilgiler içeren haber, "Der Deutschenprozess in Moskau", *Stuttgarter Neues Tageblatt*, 19 Nisan 1928; aynı zamanda, A. Avtorhanov, *Tehnologiya Vlasti* (Frankfurt, 1976), s.68-70. Avtorhanov'un anlatısı büyük bir çekinceyle okunmalıdır, zira yazar olguları daha çok keyfi olarak kullanmaya eğilimlidir.

savaş öncesinden yüzde 30 daha yüksekti. Kömür sanayisi iktisadi bunalımla gayet güzel baş edecek şekilde işleyen sanayi sektörlerinden biriydi.[31] Donbass'taki üretim artışı, son derece karmaşık bir dizi sorunla birlikte yürüyordu. Sermaye ve donanım kıtlığı yüzünden üretimdeki çabalar, hasılanın yüksek olacağı tahmin edilen ocaklarda yoğunlaştırılmıştı. İleride yeniden açılacağı umuduyla çok sayıda ocak kapatılmıştı.

Çalışan ocaklardaki donanım çok eskiydi ve yıpranmıştı, yeni gelen donanım ise uyumsuzdu. Donbass, facialar da dahil, SSCB'deki en yüksek kaza oranına sahipti.[32] Üretimin örgütlenmesi kabaca uygunsuzdu. İşçi giriş çıkışı son derece yüksekti ve ocaklarda çalışanların becerileri de buna uygun şekilde hayli düşüktü. Alkolizm, kavgacılık ve bıçaklama sıradan olaylardı. Eğitimli personel kıtlığı yüzünden mühendis ve teknisyenlerin sırtına aşırı yük binmişti.

1927'nin sonunda, Donbass şiddetli ve neredeyse süreklilik kazanmış bir huzursuzluk içindeydi. Tekrar tekrar işçi çatışmaları ve kendiliğinden grevler patlak verdi.[33] Ocaklardaki idareye, mühendislere ve teknisyenlere karşı büyük bir nefret uyanmıştı. Sendikalar, amaçları olan işlevleri yerine getirmek yerine yönetimle işbirliği yapıyorlardı. Parti içinde, parti önderliğinin muhalefete karşı mücadeledeki politikası parti yaşamının topyekûn boğulması ve ilkesiz kişilerin yüksek makamlara hızla terfi etmesiyle sonuçlanmıştı.[34] Kimi işçiler, başını alıp giden düzensizliğin, özellikle de kazaların başka bir yolla düzeltilmesinden umutlarını keserek yerel GPU şubelerine başvurdular.[35] GPU kendi başına bu rahatsızlıklar yumağını çözebilmekten acizdi ve görünürde işçilere tüm şikâyetleri için kınanacak belli bir hedef, bir günah keçisi ikram etmek için her türlü fırsatı kollamaya hazırlandı.

31. V.V. Kuybişev, "Şahtinskoe delo i problema spetsiyalistov", *Pravda*, 30 Mart 1928; sorumlu bir görevdeki bir Narkomindel memuruna dayalı 18 Nisan 1928 tarihli bilgi, PA, IV Ru, 2-I, 4 içinde.

32. *Deutsche Zeitung*, 5 Nisan 1928 ve *Reutlinger Bote*, 20 Şubat 1928 (her ikisi de resmi Sovyet kaynaklarına başvururlar).

33. "Pis'mo V.A. iz Moskvi ot 30.12.1927 g.", *Sots. vestnik*, no. 1 (167), 12 Ocak 1928; "Pis'mo J.V. iz Moskvi ot 23.2.1928 g.", *Sots. vestnik*, no. 5 (171), 6 Mart 1928; "Verhaftung deutschen Ingenieure im Donetzgebiet", *Berliner Börsen Zeitung*, 11 Mart 1928; Al. Petrovski, "Şahti", *Pravda*, 5 Eylül 1928.

34. Bkz. Bubnov'un raporundan parçalar, *Pravda*, 21 Mart 1928 içinde. Bu durum aynı zamanda, örneğin Yaroslavski, Molotov ve Tomski'den oluşan bir Merkez Komite komisyonu tarafından da teyit edilmişti; bkz. yukarıda anılan, Buharin'in Leningrad'daki konuşması, *Pravda*, 19 Nisan 1928 içinde.

35. Bu nokta Krilenko tarafından Şahti duruşmasında sanık Belenko'nun sorgusu sırasında belirtilmişti, *Pravda*, 31 Mayıs 1928.

"Yıkıcı faaliyetlere karışmış olan" bir karşı devrimci örgütün soruşturulmasıyla ilgili bilinen ilk bilgilerin tarihi 1927 kışına dek gider.[36] Muhtemelen daha 1928 baharında, ocaklarda görevi ihmal ve düzen bozukluğu hadiseleri nedeniyle GPU tarafından mühendis ve teknisyenlerin soruşturmaya tabi tutuldukları bir dizi olay üst üste yığılmıştı. Bu soruşturmanın sonuçlarıyla ilgili olarak hiçbir şey bilinmiyor, ama soruşturmacıların bu rasgele açıklamalardan pek tatmin olmadıkları varsayılabilir. Her şey bir yana, uğraş alanları "yabancı sınıf unsurları"ydı ve daha baştan karşı devrimci niyetlerin işin içinde olduğunu kabul ediyorlardı.

Yine de GPU'ya hemen "ilerle" komutu verilmedi: Soruşturmaların doğrultusu parti önderliğinin politikasıyla farklılık içindeydi. Üstelik, soruşturma organları, Donbass'taki ithal donanımın kuruluşunda çalışan bazı Alman mühendis ve teknisyenleri de olaya dahil etmeye çalışıyordu. Bu durum olaya büyük bir kamuoyu ilgisi çekti ve ciddi uluslararası sıkıntılara neden oldu.

Olayların daha sonra izlediği akış ancak kısmen biliniyor. En iyi bilinen versiyona göre, Kuzey Kafkasya ve Şahi kasabasının yer aldığı idari bölgenin bağlı olduğu GPU şubesinin başındaki kişi olan Yefim Yevdokimov'un, Menjinski'den onay alamayınca doğrudan Stalin'e başvurduğu söyleniyor. En azından var olan bilgilerin bir kısmı bu versiyonla ilgili bazı sorunlar çıkarıyor; bu bilgilerde olaylardaki baş rol, Kuzey Kafkasya GPU'suna değil Ukrayna GPU'su ve onun önderi Balitski'ye veriliyor. Gerçek hangisi olursa olsun, tutuklamalara izin verenin Stalin olduğunda kuşku yok.[37] Stalin muhtemelen Donbass'taki toplumsal gerilimlere karşı bir ferahlama sağlama şansını yakaladığını düşünerek hareket etmişti. Kuşkusuz, "yıkıcı bir faaliyet"in işin içinde olduğu bir büyük olayın, olağanüstü önlemleri ve iktisadi bunalımı alt etmek için zor kullanımını destekleyecek bir atmosferi güçlendireceğini gayet iyi kavramıştı. Her halükârda, Mart başında, Donbass'taki tutuklamalarla ilgili haberler Moskova'ya ulaştığında önderliğin ancak bir kısmı olaydan haberdardı ve GPU Kollegiyumu'nun bile elinde yeterince bilgi yoktu.[38]

36. *A.g.e.*

37. Avtorhanov, *Tehnologiya vlasti*, s.69-70; aynı zamanda krş. Alexander Orlov, *The Secret History of Stalin's Crimes*, Londra, 1954, s. 28.

38. Moskova'daki Fransız büyükelçiliğinin haberi (20 Mart 1928 tarihli bilgi), PA, IV Ru, R-I, 3 içinde; 27 Mart 1928 tarihli bilgi, PA, IV Ru, R-I, 4 içinde; Çiçerin'den Menjinski'ye 13 Mart 1928 tarihli mektup, PA, IV Ru, R-I, 3 içinde.

Stalin'in bu olayda ortaya çıkan keyfi rolü ve Donbass'taki olaylar ılımlı politikacıları fena halde sinirlendirdi. Donbass meselesinin Politbüro'da ele alınması için ısrar ettiler.[39] Eldeki bütün verilere göre bu oturum 5 Mart'ta yapıldı. Eldeki bazı bilgilerden, Politbüro'ya, tutuklu on iki kişinin itiraflarının sunulmuş olduğunu çıkarabiliyoruz. Olayda Alman mühendis ve teknisyenlerin parmağı olduğu, başka yabancıların da işin içine karıştığı (eski maden sahipleri ve "karşı haberalma" örgütleri), gelecekteki bir savaşta SSCB'nin bozguna uğraması için yolu hazırlamak üzere "yıkıcı faaliyetler"in yapıldığı ve işçilere kötü muamele edildiği şeklinde konuşmalar yapıldı. Rikov tüm bunlarla ilgili kuşkularını dile getirdi; Kalinin, Çiçerin ve görünürde Kuybişev onu desteklediler.[40] Menjinski'nin, GPU'nun verdiği bilgilerin doğruluğuna dair teminat verdiği söyleniyor. Ayrıca diğer büyük sanayi kuruluşlarındaki nedeni açık olmayan kaza ve yangınlara da değinildi. Politbüro, yabancı kamuoyuna tutuklamaları ve soruşturmaları haklı gösterecek büyük bir dava açılmasına karar verdi. Stalin (veya müttefiklerinden biri) zekice bir hamle yaparak, halka duyuruyu Halk Komiserleri Konseyi başkanı Rikov'un yapmasını önerdi. Rikov gönülsüzce kabul etti.[41] Bu şekilde işin içine çekilen ılımlıların geri çekilme hattı yarılmış oldu.

Daha sonra basında da çıkan, Moskova Sovyeti'nin bir toplantısındaki 9 Mart 1928 tarihli bir konuşmasında Rikov, "bir fesatın ortaya çıkarıldığını" söyledi. 10 Mart'ta *Pravda*, Şahti "fesat"ıyla ilgili ifşa kampanyasına katıldı; basının geri kalanı da onu izledi. Hemen her fabrika, ofis ve diğer işyerlerinde kamuoyunun öfkesini ifade dile getiren toplantılar yapıldı. İşçilerle uzmanlar arasındaki gergin ilişkileri yansıtan bu kızgınlık selinin büyük bölümü gerçekti.

Daha 12 Mart gibi erken bir tarihte parti önderliği içinde Şahti olayı üzerinde büyük bir çatışma patlak verdi. Rikov, Savcılık'ın (Kamu Başsavcılığı) fikrine göre Ukrayna GPU'sunun elindeki malzemenin eleştiriye çok açık olduğu haberini aldı. Hemen Menjinski'ye, yerel GPU şubelerinin keyfi davranışlarından ve hükümet politikasını izinsizce sabote ettiğinden –gerçekte parti çizgisini yanlış anlamanın sorumluluğunu

39. Vaganov, *Praviy uklon*, s. 102 (parti merkez arşivlerine dayalı); aynı zamanda Avtorhanov, *Tehnologiya vlasti*, s.70.

40. Avtorhanov, *Tehnologiya vlasti*, s.70; Kalinin'in Politbüro ve Sovnarkom oturumunda yaptığı konuşmanın tutanağı (muhtemelen Ağustos 1928 sonu tarihli), 24 Ekim 1928 tarihli haber, PA, IV Ru, 2-I, 5 içinde; Politbüro'ya sunulan belgelerin sağlamlığıyla ilgili yargılar, Rikov'un 9 Mart 1928 tarihli konuşması temelinde ölçülebilir (bakınız aşağıda).

41. "Der Deutschenprozess in Moskau", *Stuttgarter Neues Tageblatt*, 19 Nisan 1928.

GPU Kollegiyumu'nun üzerine atarak– dem vuran çok keskin ifadelerle dolu bir mektup yolladı.[42] 13 Mart'ta, Çiçerin de Menjinski'ye bir mektup gönderdi. Şahti olayının Sovyetler Birliği'nin uluslararası konumuna, özellikle Almanya'yla ilişkilere yapacağı olumsuz etkilere işaret ediyor ve suçlamaların dava konusu yapılmadan önce dikkatli bir şekilde ele alınmasını telkin ediyordu.[43]

Olay parti önderliği tarafından yeniden ele alındı. Üst düzey parti çevrelerinde, GPU'nun "muhalefetin provokasyonu"nun kurbanı olduğu yolunda söylentiler dolaşıyordu.[44] Kızıl Ordu Siyasal Müfettişliği'nin başındaki Andrey Bubnov Merkez Komite'nin resmi elçisi olarak Donbass'a yollandı.[45] Hemen hemen aynı sıralarda, önderlik beş Alman mühendisten ikisini ve dört Sovyet uzmanını serbest bıraktı.

Şahti davası daha şimdiden son derece ciddi bir uluslararası siyaset meselesi haline gelmişti. Alman hükümeti, kamuoyunun ve iş çevrelerinin ağır baskısı altında, Sovyet yetkililerinin keyfi eylemlerinden çılgına dönmüş bir vaziyette, 15 Mart'taki Sovyet-Alman iktisadi görüşmelerini durdurma kararı aldı.[46] Bu adım, Donbass'taki tutuklama dalgasının SSCB'yle faydalı bir işbirliğinin olanaksızlığının yeni bir kanıtı olarak gözüktüğü diğer Batı ülkelerinde alkışlarla karşılandı.[47] Uluslararası hava gittikçe 1927 yazındaki kurşuna dizme olaylarından sonraki durumu hatırlatıyordu. Almanya tarafından başlatılan eğilimin peşinden, Fransa'yla ilişkiler de aniden bozuldu. Fransa, Fransız-Sovyet ilişkilerinin iyileştirilmesine karşı ilgisizliğini gösterir şekilde, devrimden bu yana Sovyet devlet bankasında duran Fransız altınlarının iadesi talebini yeniden ortaya attı.[48] SSCB'nin tecriti derinleşti ve ufukta yeni bir

42. Rikov'un Menjinski'ye 12 Mart 1928 tarihli mektubu (bu kitabın ekinde belge no. 7 olarak yeniden yayımlanıyor), PA, IV Ru, 2-I, 3 içinde.

43. Çiçerin'in Menjinski'ye 13 Mart 1928 tarihli mektubu (bu kitabın ekinde belge no. 8 olarak yeniden yayımlanıyor), PA, IV Ru, 2-I, 3 içinde.

44. Sovyet ticaret heyetine dayalı 23 Mart 1928 tarihli haber, *a.g.e.* içinde.

45. Rikov'un Menjinski'ye 12 Mart 1928 tarihli mektubu Bubnov misyonunun raporuna dayanıyor. Alman basını, aynı zamanda, Bubnov misyonunun yanısıra, Çalışma Komiseri Şmidt misyonundan da söz ediyor.

46. *ADAP*, ser. B, cilt 8, s. 338-339.

47. *Stuttgarter Neues Zeitung*, 16 Mart 1928; *Berliner Tageblatt*, 19 Mart 1928; Moskova'daki Fransız elçiliğinin gönderdiği ele geçirilen bilgi (20 Mart 1928 tarihli haber), PA, IV Ru, 2-I, 3 içinde; İngiliz parlamento çevrelerinde revaçta olan görüşle ilgili haber, PA, IV Ru, 2-I, 4 içinde; ve başka yerler.

48. Bkz. Sovyet büyükelçisi Dovgalevski ile Fransız Dışişleri Bakanlığı genel sekreteri Berthelot arasındaki 13 ve 21 Mart 1928 tarihli konuşmaların kaydı, *DVP*, cilt 11, s. 156-159, 184-186 içinde; Sovyet hükümetinden Fransız Dışişleri Bakanlığı'na 23 Mart ve 13 Nisan 1928 tarihli notalar, *a.g.e.*, s. 230-231, 266-269 içinde; ve başka yerler.

tehlike belirdi: Sovyetler'in Batı sınırındaki istikrarsızlık. Polonya, doğu ve batısındaki Sovyet ve Alman baskısının gevşediğini hissederek, kendi siyasal amaçlarını gerçekleştirmek için durumdan yararlanmaya çalıştı. Batı Avrupa'da yeni bir Polonya-Sovyet savaşı olasılığına dair söylentiler yeniden tedavüle girdi.[49]

Donbass olaylarının uluslararası yankıları ılımlı politikacıları büyük ölçüde telaşlandırdı. Uluslararası karışıklıkların önüne geçmek için gitgide daha çok çaba harcadılar. Bu, öncelikle, Şahti olayının kapsamını sınırlandırmak anlamına geliyordu. Fakat bu doğrultudaki girişimleri Stalin'in direnciyle karşılaştı: Olayın çapını daraltmak, olayın üstüne gitmenin bir hata olduğunu kabul etmekle eşdeğerdedir. Stalin bir yandan ayrıntılarda tavizler verme taraftarıyken, diğer yandan da SSCB'nin uluslararası itibarının tehlikede olduğunu ileri sürerek ılımlılara karşı çıkıyordu. Uluslararası işbirliği politikasının başarısızlığa mahkûm olduğunu ileri sürerek, SSCB'nin Batılı güçler tarafından iktisadi bir karantinaya alındığını vurguluyordu. Bu savla, Sovyet-Alman iktisadi görüşmelerinin olumsuz sonuçlarının Sovyet siyaset çevrelerinde yol açtığı hayal kırıklığını lehine çevirmeye çalışıyordu.[50]

Şahti davasıyla ilgili iki haftalık propaganda kampanyasından sonra, Stalin'in niyetleri çok daha aşikâr bir hale gelmişti. Olayların doğrudan iç politika üzerindeki etkisi tartışılmazdı. İşçi sınıfının önemli bir kesiminin dikkati önderliğin hata ve başarısızlıklarından başka bir yöne çekilmişti. Teknik entelijensiyaya karşı yönelen bir linç atmosferi yaratılmıştı. Fabrikalardaki mühendis ve teknisyenlere "Şahtintsı" veya "Donbassovtsı" (Şahticiler veya Donbasscılar) deniyordu. Durumları tehlikeli değilse bile, son derece zor bir hal almıştı. Toplumsal sorunları baskıyla çözme tekniği yeni bir zemin kazanmıştı. Stalin şimdi, eski uzmanların "sabotaj"ının tüm ülkeyi etkileyen büyük bir sorun olduğunu ima ediyordu; bu artık sadece bölgesel bir mesele değildi. Ve, diyordu, bu sorunu çözmek, iktisadi güçlüklere temel bir çözüm bulmak için önemlidir.[51]

49. "Runderlass der Auswärtiges Amtes, 19.4.1928", *ADAP*, ser. B, cilt 8, s. 514-515 içinde; Moskova'daki Alman büyükelçisi Brockdorf'tan 12 Mayıs 1928 tarihli mesaj, *a.g.e.*, s. 29-30 içinde; Brockdorf'un 22 Mayıs 1928 tarihli mesajı, *a.g.e.*, s. 58-60 içinde; Külenthal'in mesajı (Savunma Bakanlığı, 6 Temmuz 1928), *a.g.e.*, s. 282-284 içinde; ve yüksek mevkili bir Narkomindel görevlisinin Nisan plenumuyla ilgili haberi (18 Nisan 1928 tarihli bilgi), PA, IV Ru, 2-I, 4 içinde.

50. Stalin, "O rabotak Ob"edinennogo aprel'skogo plenuma TsK i TsKK: Doklad na sobranii aktiva moskovskoy organizatsii VKP(B), 13.4.1928 g.", *Soç.*, cilt 11, s. 27-64 içinde; aynı zamanda bkz. *Dni* (Paris), 6 Mart 1928 (Havas basın ajansını anıyor).

Parti önderliği içindeki çatışmalar daha da keskinleşti. Narkomindel (Dışişleri Komiserliği) ile GPU ve Çiçerin ile Menjinski arasındaki ilişkiler son derece gerginleşti.[52] Fakat ılımlılar, olayların akışını kesin bir biçimde etkileyecek araçlara sahip değillerdi. Başlangıçta olayı büyük bir kamuoyu meselesine çevirmeyi kabul ettiklerinden dolayı, şimdi elleri kolları bağlıydı. Soruşturmanın sözde bulguları da onlara karşı güçlü bir silah olarak kullanılıyordu. Politbüro'nun ortak bir kararıyla, tek tek Politbüro üyelerinin GPU'nun işlerine burnunu sokması yasaklanmıştı. Politbüro'nun GPU'yu etkileme çabası ancak kolektif kararla hoş görülebilirdi.

Stalin çok ihtiyatlı hareket ediyordu. Ilımlılarla zamanından önce bir kapışmanın kendi yararına olmadığını kavrayarak, tüm dikkatini, Nisan 1928'de toplanacak olan Merkez Komite plenumuna sunmak üzere Donbass olaylarının makul bir versiyonunu –bir bütün olarak partideki fikirleri gerçekten etkileyebilecek bir versiyon– hazırlamakta yoğunlaştırdı. Ilımlılar –Rikov, Kalinin, Tomski ve Kuybişev– seslerini yükselten açıklamalar yapınca, Stalin perde gerisinde hummalı bir faaliyete girişti. 23 Mart 1928'de İşçi-Köylü Müfettişliği halk komiseri ve Merkez Kontrol Komisyonu başkanı Orjonikidze, GPU'yla danışıklı bir şekilde, yerel yetkililere, uzmanlara karşı takınılacak tavırla ilgili talimatlar gönderdi. Onları Sovyet iktidarının kapitalizmi geri getirmek isteyen düşmanları olarak adlandırıyordu. Yerel yetkililere, kategorik biçimde, uzmanlar üzerinde hem işlerinde hem de özel hayatlarında, tam bir gözetim kurulması ve her türlü kuşkulu durumun anında GPU'ya ihbar edilmesi talimatı verilmişti.[53] Tutuklama furyası, yalnızca kömür sanayisini değil ekonominin diğer tüm dallarını da etkisi altına alarak önemli ölçüde şiddetlendi. Başkanlığını bir Stalin taraftarı ve parti Merkez Kontrol Komisyonu Kollegiyumu başkanı olan Yemelyan Yaroslavski'nin yaptığı bir Merkez Komite komisyonu Donbass'a gitti.[54] Komisyonun görevi yerel parti organlarının siyasal çalışmalarını soruşturmaktı. Bu tür bir komisyon Stalin'e tehdit oluşturabilirdi. Oysa gerçekte, ona, parti çalışmalarında aksayan şeyleri ifşa etmekte başı çektiğini

51. Stalin, *Soç.*, cilt 11, s. 27-64.

52. Riga'daki Sovyet büyükelçiliğinin bilgi yazısı (23 Mart 1928 tarihli), PA, IV Ru, 2-I, 4 içinde; Berlin'de GPU tarafından ele geçirilen ve Menjinski'ye iletilen, muhalefete ait haberler (30 Mart 1928 tarihli haber), *a.g.e.* içinde.

53. Orjonikidze'nin 23 Mart 1928 tarihli mektubu (ekte belge no. 10 olarak yeniden yayımlanmakta), PA, IV Ru, 2-I, 4 içinde.

54. Molotov ve Tomski'nin de içinde yer aldığı Yaroslavskiy komisyonu 1928 Mart ayının sonlarında kurulmuştu.

iddia etme şansını verdi. Artık bu aksayan şeyler yalnızca Stalin'e karşı kullanılamamakla kalmayacak, aynı zamanda onun elinde ek bir koz da olacaktı.

Bu koşullar altında, Nisan 1928'de, Merkez Komite ile Merkez Kontrol Komisyonu'nun bir ortak plenumu toplandı. Gündemde iki madde vardı: tahıl teslimatları (bu bir bütün olarak yurtiçindeki iktisadi durumun yeniden gözden geçirilmesini içeriyordu) ve Şahti olayı.[55] Var olan siyasal çatışmalar birinci maddenin görüşüldüğü sırada ön plana çıkmadı. Plenumdan önce önderlik içinde, olağanüstü önlemlerin kaçınılmaz önlemler olarak kabul edileceği; bu onay karşılığında da "aşırılıklar"ın güçlü bir şekilde mahkûm edileceği ve bundan böyle zorlayıcı önlemlerin terkedileceğinin kabul edilmesiyle ılımlıların tazmin edilecekleri şeklinde bir anlaşmaya varılmıştı.[56]

Plenum Şahti üzerinde odaklaştı. Rikov sunduğu raporda uzmanları, özellikle de yabancıları savunarak, temelde olayın iktisadi ve örgütsel yanları hakkında konuştu. Onun konumuna karşı iki rapor sunuldu: biri Donbass'taki parti örgütü içindeki soruşturmanın sonuçlarını özetleyen Yaroslavski'ninki; diğeri de muhtemelen Menjinski tarafından yazılan GPU'nunki. GPU'nun raporu, hem araştırmalar sırasında sözümona GPU tarafından müsadere edilen belge ve yazışmalardan alıntılara, hem de mahkûmların itiraflarına dayanıyordu. Bunu ikinci elden duymuş olan bir çağdaş tanık, GPU raporunun etkisinin şoke edici olduğunu belirtiyor; dinleyiciler afallamışlardı. Her şey bir yana, oturumdakiler ne yasa uzmanıydılar ne de sunulan olguların geçerliliğini kontrol edebilecek güçteydiler.

Stalin konumunu güçlendirmek için durumdan yararlandı. Şahti olayının Batılı güçlerin SSCB'ye karşı iktisadi müdahalesinin bir kanıtı olduğunu iddia etti ve hasımlarını "hem özgürleştirici bir dış politika izleyebileceğimizi hem de Avrupa ve Amerikalı kapitalistlerin ... övgüsünü kazanabileceğimizi sanmak"la suçladı.[57] Ardından Stalin, yalnızca "eski uzmanların" yakın takibe alınmalarını ve hızla "kızıl uzmanlar"la de-

55. Plenum görüşmeleriyle ilgili anlatımım şu kaynaklara dayanıyor: "Ob"edinenniy plenum TsK i TsKK VKP(B), Moskva, 6-11.4.1928 g.", *KPSS v rezolyutsiyak*, cilt 4, s.75-93 içinde; daha önce anılan, Stalin ve Buharin'in 13 Nisan 1928'deki plenuma sundukları raporlar; Vaganov, *Praviy uklon*, s. 102, 125, 140 (Merkez Komite arşivlerine dayanılarak); yüksek mevkili bir Narkomindel görevlisinin plenum zabıtlarına dayalı olarak verdiği bilgi (18 Nisan 1928 tarihli), PA, IV Ru, 2-I, 4 içinde; "Pis'mo K. iz Moskvı ot 10.5.1928 g.", *Sots. vestnik*, no. 10 (176), 18 Mayıs 1928.

56. Bu sırada, daha önce de belirttiğimiz gibi, ılımlıların baskısıyla olağanüstü önlemlere fiilen son verilmişti.

ğiştirilmelerini, "düşman unsurlar"ın temizlenmesini önermekle kalmadı, aynı zamanda bir "özeleştiri" kampanyası için de çağrıda bulundu. İlk bakışta önerileri demokratik gibi gözüküyordu. Kitlelerin parti, sendika ve hükümet işlerine geniş bir tabanda katılmaları talebi yanında, "eleştirilen kişinin konumuna bakılmaksızın" (*ne vziraya na litsa*) eleştirilmesi sloganını öne sürdü. Bununla beraber bu taleplerin altında yatan gizli niyet, "Şahti olayından çıkarılacak dersler" üzerine temellenen "artan bir açıkgözlülük"tü. Stalin, aygıtın bazı alt düzey görevlilerinin topa tutulmasına izin vererek toplumsal manevrasını daha etkin hale getirmeye çalışıyordu. Şahti davasının sonucu esas olarak önceden belirlenmişti.

Mahkeme 18 Mayıs'ta Moskova'daki Sendikalar Evi'nde, Sütunlu Salon'da başladı. Temmuz 1928'e dek, yaklaşık altı hafta sürdü. RSFSC Yüksek Mahkemesi'nin özel oturumuna, Birinci Moskova Devlet Üniversitesi rektörü, eski Menşevik Andrey Vişinski başkanlık etti. İki eski Bolşevik, M.İ. Vasilyev-Yujin ile V.P. Antonov-Saratovski davada yargıçlık görevini üstlendiler. Savcılık makamı, cumhuriyet savcı yardımcısı Nikolay Krilenko tarafından temsil edildi. Yöneltilen suçlamalar "iktisadi karşı-devrim", "sabotaj", eski ocak sahipleri ve yabancı haberalma teşkilatlarıyla bağlantılar ve SSCB'ye karşı silahlı bir müdahale hazırlıklarıydı. Elli üç kişi –Donbass'taki çeşitli maden ocağı idareleri, Harkov'daki Donugol' kömür madenleri tröstünün merkez idaresi ve Moskova'daki kömür sanayisi merkez büroları çalışanları– sanık sandalyesindeydi. Ayrıca üç Alman uzman da sanıklar arasındaydı.

Uluslararası kamuoyunun geniş çaplı ilgisi –Şahti davası aylarca yabancı basının ön sayfalarında düzenli olarak yer aldı–, Alman hükümetinin sürekli keskin ifadeleri ve bizzat parti önderliği içindeki çatışmalar, soruşturmaların çok çabuk tamamlanmasına yol açtı. Davadaki elli üç kişiden sadece yirmisi tümüyle suçlu olduğunu kabul etti, onu kısmen suçlu olduğunu savundu ve yirmi üçü de her türlü suçu reddetti.[58] Mahkeme sırasında bazı sanıklar daha önceki itiraflarını geri aldılar.

1980'lerde, Şahti yargılamasından neredeyse altmış yıl sonra, savcılığın ana suçlamalarının temelsizliğinden ve siyasal bakımdan kışkırtmacı niteliğinden hiç kuşku duyulmuyor. Bazı bireylere karşı yöneltilen suçlamalar kısmen haklı olabilir: yolsuzluk suçlamaları, emniyet kurallarını ihlal, işçilere kötü davranma ve benzeri şeyler. Bununla be-

57. Stalin, "O rabotak ob"edinennogo aprel'skogo plenuma TsK i TsKK", *Soç.*, cilt 11, s.55 içinde.

58. *Pravda*, 12 Mayıs 1928.

raber, herhangi bir tarafsız mahkeme sanıklara beraat kararı verirdi. Sorgular sırasında yasadışı yöntemler kullanılmıştı: "bant usulü", yani sorgucular birbiri ardısıra nöbetleşirken saatler süren aralıksız sorgular; "vistoyka", yani mahkûmların saatlerce ayakta bekletilmeleri; mahkumların sıcak veya soğuk zeminli hücrelerde tutulması; kurşuna dizme tehdidi ve mahkûmların hastalıklarından faydalanma da dahil, diğer psikolojik baskı taktikleri.[59]

Şahti mahkemesi kendi türündeki ilk yargılamaydı ve GPU kamuya açık göstermelik mahkemeler düzenlemede henüz yeterince deneyimli değildi. Savcılık fiilen inandırıcı uzman tanıklıklar sunmada başarısızdı. İşler belgesel kanıtlar konusunda da pek iyi değildi. Beklenebileceği gibi, onca araştırma ve el konulan malzeme hiçbir önemli sonuç ortaya koyamadı. Belgesel kanıtların çoğu, Krilenko'yu son derece sinirlendirecek şekilde, sanıklar ve avukatları tarafından sunulmuştu. Pek fazla tanık yoktu: Hiç kimse "ihbar etmeme" suçlamasına ya da daha büyük bir suçlamaya (suç ortağı olarak hareket etme gibi) muhatap olma riskini göze almaksızın, herhangi bir kişinin "sabotaj faaliyetleri"ni bildiği konusunda iddiada bulunamazdı. Savcılık işçi sınıfı tanıklıklarına çağrıda bulundu, ama onlar suçlamada yer alan karmaşık teknik ve iktisadi sorunlar hakkında uzman değillerdi. Öte yandan tanık olarak çıkan uzmanlar da çoğunlukla sanıklardan yana ifade verdiler.[60]

Savcılık yabancı hükümetler, şirketler ve uzmanlarla ilgili suçlamalarında daha büyük zorluklarla karşılaştı. Bir yandan, bu suçlamalarda Sovyet hükümetinin itibarı söz konusuydu (yetkililer ellerinde iyi bir gerekçe olmaksızın yabancı yurttaşları tutukladıklarını kabul edemezlerdi); diğer yandan, savcılık, Stalin'in yabancı güçlerin "iktisadi müdahalesi"yle ilgili iddiasını kanıtlamak durumundaydı. Gerçekteyse, soruşturmalar ortaya hiçbir inandırıcı kanıt koyamamıştı; yegâne cephanesi sanıklardan zorla alınan itirafnamelerden oluşuyordu. Mahkeme boyunca sık sık tekrarlandığı gibi, başta Almanlarınki olmak üzere yabancı şirket adlarının telaffuzu yurtdışında bir öfke dalgasına yol açtı. Sonunda önderlik, Kalinin aracılığıyla kamuya, suçlamaların yabancı şirket veya kurumlara değil bireylere yönelik olduğunu ilan etmek zorunda kaldı.[61]

59. Medvedev, *K sudu istorii*, s. 237-238; "V tyur'mah GPU, iz rasskazov oçevidtsa", *Sots. vestnik*, no.22-23 (188-189), 5 Aralık 1928.

60. Örneğin bkz. sanık Kuzma'nın davasında, müdür ve Komünist Parti üyesi Çemişev'in ifadesi (*Pravda*, 8 Haziran 1928) ile Kuzma ve Rabinoviç'in davalarında Prof. Skaçinski ile Prof. Terpigorev'in ifadeleri (*Pravda*, 26 Haziran 1928).

Tüm yargılama, mahkeme öncesindeki sorguda direnişleri kırılan ve savcılıkla işbirliğine yanaşan, çoğunlukla Harkov'daki Donugol' idaresi ile kimi yerel Donbass maden ocağı idarelerinin görevlilerinden oluşan bir grup sanığın itirafları üzerine bina edilmişti. Sanıkların çoğunluğu suçlamanın büyük bir kısmını ya da hatta tamamını kararlılıkla reddettiler. Mahkeme salonunda sanıklarla savcı arasında gerçek bir söz düellosu cereyan etti. Sanıklar, Krilenko tarafından birçok kez yinelenen bu tür saçma, beceriksiz ve hakarete varan iddialara karşı inatla mücadele ettiler. İşlerin bu şekilde tersine dönmesi bizzat suçlamaların sorgulanmasına yol açtı ve dolayısıyla da mahkemenin bir bütün olarak geçerliliğini suya düşürdü. Mahkemenin sonunda, düşünebilen hiçbir insan, yargılamanın gerçek amacının suçu veya suçsuzluğu tesis etmek değil belli bir toplumsal ve siyasal ihtiyacı karşılamak olduğundan kuşku duymuyordu.

Sona erdiğinde, mahkeme onu düzenleyenler için tam bir başarısızlığa uğramış görünüyordu. Yine de, paradoksal olarak, görünürdeki bu başarısızlık belirleyici olamadı, zira önemli olan etmen onun iç politikada yarattığı etkiydi. Hukuk biliminin inceliklerine pek aşina olmayan çok sayıdaki işçi için, mahkeme, onların uzmanlara ve bir bütün olarak fabrikalardaki yönetime karşı duydukları antipatinin haklılığını yeterince inandırıcı bir biçimde teyit etmişti, özellikle Sovyet basınının sunduğu ve yorumladığı şekliyle.

Olay ağır ağır sonuca yaklaştı. 26 Haziran'da, Krilenko savcılık makamının nihai konuşmasını yaptı. Mahkemenin gerçek gidişatının açıkça hilafına, sanıklardan yirmi ikisi için ölüm cezası talep etti.[62] Cezanın derecesi muhtemelen 27 Haziran veya 2 Temmuz'daki Politbüro toplantısında tartışılmıştı. Stalin'in taraftarlarıyla ılımlılar arasındaki ilişkiler bu dönemde son derece gergindi. Stalin'in kendisi ölüm cezasının lehinde konuşmadı;[63] bu hoş olmayan görevi başkalarına bırakmayı tercih etti.[64] Krilenko'nun talepleri değiştirildi. Mahkeme on bir ölüm ce-

61. *Pravda*, 2 Haziran 1928. 62. *Pravda*, 30 Haziran 1928.

63. Bkz. "Zamečatel'niy razgovor, I: Zapis' besedi mejdu N.İ. Buharinim, L.B. Kamenevim i G.Y. Sokol'nikovim 11.7.1928 g.", *Sots. vestnik*, no.6 (196), 22 Mart 1929; "Dopolneniya k rasskazu Buharina" ve "Razgovor s Sokol'nikovim, 11.7.1928 g.", *Sots. vestnik*, no. 9 (199), 4 Mayıs 1929. Politbüro oturumlarının tarihlendirilmesi Vaganov, *Pravıy uklon*, s. 144-145 temelinde yapıldı.

64. Anlamı ve doğruluğu pek te açık olmayan, Buharin, Kamenev ve Grigori Sokolnikov arasındaki 11 Temmuz 1928 tarihli görüşmelerin metnine göre, Stalin ölüm cezasının dayatılmamasını önerdi. Buharin, Rikov ve Tomski ise bu öneriye karşı oy kullandılar. Eğer bu bilgi doğruysa, hasımlarını "sağcı" damgasını üzerlerinden atmak için bu şe-

zası verdi; bunlardan altısı "geçici"ydi ve daha sonra Merkez Yürütme Komitesi tarafından düşürüldü. Alman sanıklar salıverildi.[65] Buñunla birlikte, bu şekliyle bile, cezalar muazzam ölçüde ağırdı.

Görüldüğü kadarıyla, adalet ayinini sona erdirmek için kan akıtmak gerekmişti. Moskova'da, tüm ölüm cezalarının yakında affedileceği yolunda söylentiler –bunlar muhtemelen asılsız değildi– dolaşıyordu. Böyle bir adım –bunu atacak olanları bulmak pek de zor değildi– tüm mahkemenin kuşkulu olduğu anlamına gelebilirdi ve GPU'nun itibarına büyük bir gölge düşürürdü.[66] Bu gergin atmosfer içinde, Moskova'da, Lubyanka'daki GPU karargâhında bir bomba patladı. Çağdaş tanıklara göre, bu bizzat GPU'nun kendisi tarafından düzenlenmiş bir provokasyondu. Fakat bunu doğrulamanın olanağı yok.[67] Beş ölüm cezası hemen infaz edildi.[68] Bu trajediyle birlikte Şahti davası da sona eriyordu.

SSCB'deki iktisadi ve toplumsal bunalım meyvalarını verdi. 1928 başından itibaren hızla belirmeye başlayan yöntemler olarak, toplumsal sorunları zor ve idari önlemler kullanarak çözmenin yanında Sovyet tarihine yeni bir öğe daha girdi: kamuya açık göstermelik mahkemeler. Kuşkusuz, daha önceki yıllardaki bir dizi daha küçük mahkeme gibi, Şahti mahkemesinin öncelleri yok değildi.[69] Şahti mahkemesinde yeni olan onun dramlaştırılması, bir bütün olarak ülke için birincil derecede önemli bir olay olarak sahnelenmesi olgusuydu. Böylece, genel olarak siyasal çizginin çeşitli yanları ve siyasal durumun bütünü üzerinde büyük bir etki yarattı.

Şahti olayının karakteristik özelliği, onun sadece ve öncelikli olarak yıldırıcı bir etkisinin bulunması değildi. Bir yandan yetkililer tarafından artan ölçüde idari ve baskıcı yöntemler kullanılmasına haklılık sağlarken, diğer yandan da aşırı toplumsal ve siyasal gerginliği ferahlatmanın bir aracı hizmetini gördü ve böylelikle de gelecekteki mahkemeler

kilde oy vermeye zorlayan Stalin'in yeni bir incelikli manevrasıyla karşı karşıyayız demektir. Aynı zamanda, tek tek bireysel simaların aldıkları farklı tavırları da unutmamak önemlidir. Birçok kaynak, Buharin'i bu mahkemeye eleştirel yaklaşanlar arasında saymazken, Rikov Şahti olayına tümden eleştirel yaklaşıyordu.

65. *Pravda*, 6 Temmuz 1928.

66. "Pis'mo K. iz Moskvi, 8.7.1928 g.", *Sots. vestnik*, no. 14 (180), 23 Temmuz 1928.

67. *A.g.e.*; ve "Pis'mo A. iz Moskvi ot 25.7.1928 g.", *Sots. vestnik*, no. 15 (181), 3 Ağustos 1928; aynı zamanda bkz. Berlin GPU'sunun ele geçirdiği, Rus monarşistlerinin SSCB'yle ilgili verdikleri haber (22 Ağustos 1928 tarihli), PA, IV Ru, 2-1, 5 içinde.

68. "Pis'mo A. iz Moskvi ot 25.7.1928 g.", *Sots. vestnik*, no. 15 (181), 3 Ağustos 1928.

69. 1922'de Sosyalist Devrimciler'in (SD) yargılandıkları mahkeme epeydir unutulmuştu; o artık Sovyet tarihinin bir başka dönemine aitti. Fakat Krilenko'nun nihai konuşmasında bundan söz etmesi anlamlıdır.

için bir model haline geldi. Sovyet toplumunda yeni bir ortam yaratılmasıyla sonuçlanan bir bütünsel önlemler sistemi gelişti. Bu durum, sanayi ilişkilerinin temel yeniden yapılanması ile GPU'nun bu alana çok derin biçimde sızmasında ve Stalin tarafından Nisan 1928'de ortaya atılan "özeleştiri" sloganında görülebilir. Bu slogan, 3 Haziran'da SBKP Merkez Komitesi'nin "parti üyeleri ve işçilere" yaptığı bir çağrıyla resmiyet kazandı.[70] Bunu izleyen aylarda ülke çapındaki yoğun bir kampanyanın konusu oldu. İşçi sınıfının geniş kesimlerinin ülkedeki genel vaziyetle ilgili huzursuzlukları şimdi alt düzey yöneticilere doğru çevrilmişti. Siyasal iktidar merkezleri, manevra için daha büyük bir alan, keyfi ve baskıcı bir yönetim için daha büyük olanaklar kazanarak toplumun ve kendi aygıtının üzerine yükselmişti. Bir bütün olarak sistemi yakın bir çöküş tehlikesine düşürmeden uzun bir dönem boyunca ayakta tutacak, yüksek dereceli bir toplumsal gerilime izin veren özel bir mekanizma biçimleniyordu.

70. *KPSS v rezolyutsiyak*, cilt 4, s.94-98.

VI

ZİRVEDE İNTERMEZZO: BUNALIM DEVAM EDİYOR

Şahti olayının önemine ve bundan türeyen iktidarın yapısı ve niteliğindeki tüm değişimlere rağmen, bu gelişmeler kendi başlarına belirleyici bir rol oynamadılar. Parti politikasının genel kapsamı, SSCB'nin iktisadi ve toplumsal bunalımının her türlü temelli çözümünü önleyerek, temel sorun olarak kalmaya devam ediyordu.

1928'in ilk yarısındaki olaylar Sovyet önderliği tarafından izlenmekte olan toplumsal ve iktisadi stratejinin temellerini sarstı. NEP tarafından yerleştirilen ilişkiler sistemi çerçevesinde, sadece SSCB'nin kaynaklarına dayalı kalınırsa, artırılan iktisadi büyüme hedefleri çok zor gerçekleştirilebilirdi. Dahası, bu hedefler –beş yıllık planın özgün taslağındaki başarısızlığın gösterdiği gibi– Sovyetler Birliği'nin acil ihtiyaçlarının tümünü tatmin etmiyordu. Sovyet önderliği kendini bir yol ağzında buldu: Yeni, temelli çözümlere duyulan ihtiyaç yükseliyordu. Ocak ve Şubat 1928'de Stalin'in izlediği politik yol, kendi dinamiğiyle beraber, yeni bir etmen olarak resme dahil oluyordu.

Buharin bir zamanlar tarih literatüründe geniş kabul gören bir iddiada bulunmuştu: Buna göre, Stalin'in siyasal görüşlerindeki değişme, onun ılımlıları saf dışı bırakmasının ve iktidar yapısının tam kontrolünü ele geçirmesinin sonucuydu.[1] Buharin'in bu fikri inandırıcı görünüyor: İktidar mücadelesi endişeleri Stalin'in faaliyetleri içinde az yer tutmamıştır. Bununla beraber, bu etmen ikincil konumdaydı.

1927'deki aksaklıklar dizisini izleyen iktisadi bunalım, görünürde Stalin'in ılımlılarla devam eden ittifakın değerinden ciddi olarak kuşku duymasına yol açarak, onun siyasal düşüncesi üzerinde güçlü bir etki yaptı. Tabii Stalin o sırada ılımlılarla işbirliğini tümüyle reddedemiyordu: Ilımlılar önemli bir deneyim rezervine sahiptiler ve iktisadi ve top-

1. "Zamečatel'niy razgovor, I", *Sots. vestnik*, no. 6 (196), 22 Mart 1929.

lumsal sorunların çözüm yollarına pratik olarak hâkimdiler. Bununla birlikte, önerileri Stalin'e yeni iktisadi ve siyasal aksaklıklar tehlikesiyle dolu gibi görünmüş olmalı. Parti önderliğinde bölünme için potansiyel bir temel doğmuştu.

Ilımlılarla bir kopuşa doğru yönelen Stalin, kendini güç bir konuma sokmuştu. O sırada, daha önce de söylediğim gibi, kendi bağımsız toplumsal-iktisadi plan ve tasavvurları yoktu. Parti önderliği içinde –daha önceki yıllarla karşıtlık halinde– açığını kapamak üzere ittifak yapabileceği önemli bir siyasal grup kalmamıştı. Kaçınılmaz olarak, dikkati daha önce yenilgiye uğratılan muhalefetin önerilerine yöneldi. Bu önerilerin haklılığı, muhalefetin SSCB'nin muztarip olduğu iktisadi güçlükleri öngörmüş olmasıyla doğrulanmıştı.

Muhalefetin görüşlerinin Stalin'in yeni siyasal çizgisinin oluşumu üzerindeki etkisi pek tartışma götürmez. Sovyetler Birliği'nin iktisadi bunalımını aşmak için hızlı sınai büyümenin belirleyici bir önemi olduğuna değin yeni fikirleri ve köylülerin sanayileşmeyi mali olarak desteklemek üzere "haraç vermesi" gerektiği şeklindeki önerileri açıkça muhalefet platformundan esinlenmişti. Stalin'in yeni sözcük dağarcığı –*kulaklar*'a ve diğer kapitalist unsurlara karşı yeniden güçlendirilmiş bir saldırı (*forsirovannoe nastupleniye*) çağrısı gibi– bile muhalefetten ödünç alınmıştı.[2] Daha 1928'in ilk aylarında Stalin'in esin kaynaklarının parti içindeki sırrı çözülmüştü: Ilımlılar onun muhalefet platformundan aşırma yaptığını hemen hemen açık bir şekilde söylüyorlardı;[3] muhalefetin birçok üyesi de, "parti çizgisi"nin şimdi kendi siyasal anlayışlarına yöneldiğini belirtmeyi kabul edilebilir buluyordu.[4]

Ancak, Stalin'in çizgisi muhalefetinkiyle özdeş değildi. Stalin özellikle muhalefetin fikirlerinin dışsal yanlarını ödünç almıştı; çekirdeğini –muhalefetin, işçilerin ve kırsal nüfusun en yoksul kesimlerinin maddi koşullarını iyileştirme, kamusal ve siyasal yaşama gerçek katılımlarını artırma şeklindeki yönelimi– ise bir kenarda bırakmıştı. Stalin'in fikri bürokratikti, zor ve şiddet kullanımı üzerine dayalıydı: "Tartışma hum-

2. Krş. örneğin, Stalin, "Ob industrializatsii i hlebnoy probleme: Reç' 9.7.1928 g.", *Soç.*, cilt 11, s. 157-187.

3. Bkz. Moskova'daki Alman büyükelçiliğinin 6 Mart 1928 tarihli mesajı, PA, IV Ru, 2, Bd. 23 içinde; aynı zamanda Y. Yaroslavski, "Nikakik kompromissov", *Pravda*, 8 Haziran 1928.

4. "Zinovyevistler" bir tarafa, Antonov-Ovseenko ve Pyatakov gibi önde gelen Troçkist kanat önderleri dahil kimi muhalifler muhalefetle kopuşlarını haklı göstermek için Stalin'in "sola dönüş"ünü kullandılar. Troçki bile, önceleri, Stalin'in izlediği yolun "solculuk"unu abartmıştı.

masında bile, aramızda kim, köyde NEP'i iptal etmeyi düşleyebilir ki?" diye soruyordu muhalefetin önderlerinden biri olan Lev Sosnovski.[5]

Stalin'in siyasal yönelimi, önderlik içindeki çatışmaları şiddetlendirdi ve başta Şahti davası gibi acil bir konu olmak üzere, tüm diğer önemli meselelerdeki anlaşmazlıkları hızla gölgede bıraktı. Olağanüstü önlemlerin partinin temel yönelimine bir tehdit oluşturduğuna gitgide daha çok inanan ılımlılar, bunların iptal edilmesi ve NEP'in olağan araçlarına geri dönülmesi için bastırdılar. Stalin, öteki-benliği rolündeki Molotov'un da desteğini alarak direndi. Olağanüstü önlemlerin bir hata olduğunu veya başarısız kaldığını kabul etmek ciddi bir yenilgi olurdu. Tıpkı 1927'de olduğu gibi, Moskova'da yine Stalin ile Rikov arasındaki ilişkilerin gerginleştiği ve Stalin'in genel sekreterlik makamından alınacağı söylentileri dolaşmaya başladı.[6]

Çatışmalar Politbüro'nun kapalı kapıları ardında kalmadı. Kamuoyuna açık, anonim, fakat keskin bir polemik gelişti. Çekişmedeki temel meselenin adı anılmıyordu, ama ne olduğu yeterince açıktı. Ilımlılar, olağanüstü önlemler ihtiyacının planlama, fiyatlama, vergi tahakkuku ve piyasaya mal ikmalindeki hataların bir sonucu olarak doğduğunda ısrar ediyorlardı. Dolayısıyla, bu tür önlemlere başvurmak "zorunlu" değildi ve bir bütün olarak var olan iktisadi stratejiye karşı bir argüman sayılamazdı. Ilımlılar, olağanüstü önlemleri iktisadi bunalımın tümüyle geçerli ve kabul edilebilir çözüm araçları olarak kabul etmeyi reddediyorlardı. "Aşırılıklar"ın radikal biçimde artışı yüzünden kınanması gereken yerel organların hataları değil olağanüstü önlemlerin tam da özü, iktisat dışı tahdit araçları olarak işlevleriydi.[7]

Stalin bu saldırılara tepki göstermekte tereddüt etmedi. Eylemlerini gerçekleştirmek için daha sağlam zeminler aradı. Onun fikrince, tahıl bunalımı, önderliğin ya da planlama şubelerinin şu veya bu hatasından değil tarımın nesnel durumundan ve sanayinin ihtiyaçları karşısındaki mutlak geriliğinden kaynaklanıyordu. Bireysel çiftçiliğin hızlı ilerlemeyi sağlayacağı konusunda kuşkusu vardı: "Bizim tarım sistemimiz, kendini ilerlemeye ancak büyük zorluklarla uyarlayabilen küçük köylü

5. "Pis'mo L. Sosnovskogo L. Trotskomu, Barnaul, 22.7.1928 g.", *Byulleten oppozitsii*, no. 3-4, Eylül 1929.

6. "Pis'mo V. iz Moskvi ot 17.4.1928 g.", *Sots. vestnik*, no. 8-9 (174-175), 3 Mayıs 1928; *Dni*, 8 Mart 1928 (*London Times*'ın Riga'daki bir muhabirine dayanarak).

7. A.I. Rikov, "Reç' na plenume Mossoveta, 9.3.1928 g.", *Pravda*, 11 Mart 1928; aynı zamanda N.İ.Buharin, "Uroki hlebozagotovok, Şahtinskogo dela i zadaçi partii, 13.4.1928 g.", *Pravda*, 19 Nisan 1928 (bundan sonra "Uroki hlebozagotovok" olarak anılacak).

ekonomisinden oluşuyor".[8] Stalin –her ne kadar bunu açıkça söylemese de– olağanüstü önlemleri, geçici bir çareden daha fazla bir şey olarak görüyordu; bunlar, görece uzunca bir süre için Sovyet iktisadi yaşamının zorunlu bir özelliğini temsil ediyorlardı. Olağanüstü önlemlere başvurmayı haklı göstermek zorunda kalan Stalin, bunların tamamen *kulak* karşıtı nitelikte olduğunda ısrar ediyordu; böylece, hasımlarını kapitalist öğelerin savunucusu rolüne mahkûm ediyordu. Stalin'e göre, ülke ekonomisinin normal durumunun kesin biçimde yeniden ihdasının koşulları, sadece NEP'e geri dönüşü değil kolektif çiftlikler ve devlet çiftlikleri üzerine dayalı tarımın hızlı bir yeniden örgütlenmesini de içeriyordu. Bu tür bir yeniden örgütlenme, üç veya dört yıllık bir süre içinde bile, zorunlu olarak ekonominin bütünsel yapısında bir değişme yaratacak ve ülkenin pazarlanabilir tahıl ihtiyacını karşılayacaktı.[9]

Parti önderliğinin her iki kanadının ortaya koyduğu savlarda da büyük bir samimiyetsizlik ve sayısız uzlaşma vaadi vardı. Ilımlılar, olağanüstü önlemlere karşı çıksalar bile, 1927-1928 tahıl toplama kampanyasının ilk evresinde bunların kaçınılmaz olduğunu kabul ediyorlardı. Stalin ise savaş komünizmini yeniden devreye sokmaya dair tüm planlardan kendini ayrı tutuyor ve bir yandan bu politikayı kapitalizme bir saldırı olarak yorumlarken diğer yandan da NEP'in önemini vurguluyordu.[10] Uygulamada hiçbir önemli değişiklik yapılmamıştı. Bu alanda Stalin ipleri elinde tutuyordu.

Bu arada, SSCB'deki genel durum gitgide zorlaşıyordu. Önderlik üyeleri, köylerdeki karışıklıklar ve köylüler arasındaki huzursuzlukla ilgili artan sayıda mektup ve haber alıyorlardı. Dahası, daha önce de belirtildiği gibi, olağanüstü önlemlerin pratikteki etkisi asgariye inmişti. İkmal hâlâ kötü durumdaydı. Kuyruklar, beklenmedik pek çok tepki gösterebilecek, geniş ve umutsuz halk kalabalıklarına dönüşüyordu. Birçok kentte gıda ayaklanmaları patlak verdi. Mayıs ayı sonunda bunlar Moskova'ya dahi sıçramıştı.[11] Stalin'in politikası görünürde bir çıkmaza girmişti.

8. Stalin, "O rabotak aprel'skogo ob"edinennogo plenuma TsK i TsKK: Doklad na sobranii aktiva moskovskoy organizatsii VKP(B), 13.4.1928 g.", *Soç.*, cilt 11, s. 27-64.

9. Stalin, "Na hlebnom fronte: İz besedi so studentami İnstituta krasnoy professori, Komakademii i Sverdlovskogo universiteta, 23.5.1928 g.", *Soç.*, cilt 11, s.81-97.

10. "Ob"edinenniy plenum TsK i TsKK VKP(B), Moskva, 6-11.4.1928 g.: O hlebozagotovkak tekuşçego goda i ob organizatsii hlebozagotovitel'noy kampanii na 1928-1929 gg.", *KPSS v rezolyutsiyak*, cilt 4, s. 75-83 içinde.

11. İngiliz haberalma kaynaklarının 14 Haziran 1928 tarihinde Moskova'dan gönderdikleri bilgi (25 Haziran 1928 tarihli haber), PA, IV Ru, 2-1, 4 içinde;

İhtiraslar alevlendi ve gerilim siyasal bakımdan yeni bir saflaşmaya yol açtı. Ilımlılar, başında Nikolay Uglanov'un bulunduğu Moskova parti önderliği tarafından gitgide daha sıkı biçimde desteklendiler.[12] Bizzat Politbüro içinde de ciddi gelişmeler olgunlaşmaktaydı. İktisadi durum Buharin'i ılımlılar tarafına itmişti. Daha 1928 Nisanı'nda Buharin, olağanüstü önlemlerin geçici niteliğini anlamayanlara ve "tamamen tahsis sistemi modelinde" [(*çut' ne po razverstke* –savaş komünizmi döneminde köylülerin elindeki tahıla el koymak için kullanılan *prodrazverstka*'ya, yani "tahıl fazlasının tahsisi" sistemine atfen– İng. ç.n.)] bir kolektifleştirme planı tasarlayanlara karşı saldırıya geçti.[13]

Stalin, Komsomol Kongresi'nde iğneleyici saptamalar yaparak ve piyasa ilişkilerini genişletmeye ve *kulak* tehlikesini küçümsemeye çalışan "köylü davası savunucuları"na (*radeteli za krest'yan*) karşı yeni bir polemik başlatarak tepki gösterdi.[14] Bir bölünme yaşandı: Buharin Stalin'den öfkeyle bahsetti; Stalin'in aynen karşılık vereceği de kesindi.[15]

Politbüro'da bir ılımlı "beşler grubu" (*pyaterka*) kurulmuştu: Rikov, Kalinin, Tomski ve Buharin, ayrıca ordu içindeki durumdan duyduğu endişe ve Savaş Dairesi'ndeki bitmek tükenmek bilmeyen entrikalar yüzünden ılımlılara katılan Voroşilov. Bu beş önderin arkasında üç tane Politbüro aday üyesi vardı: yukarıda bahsedilen, Moskova'nın önderi Uglanov; Ukrayna Merkez Yürütme Komitesi başkanı Georgi Petrovski; ve bir süre için, Kuzey Kafkasya bölgesi parti sekreteri Andrey Andreyev. Parti önderliğinin diğer üyeleriyse yalpalıyordu: Kuybişev, Rudzutak ve Orjonikidze. Bazı halk komiserleri ılımlıları destekliyordu ve GPU içinde taraftarları vardı: Menjinski'nin yardımcıları Genrih Yagoda ile Mihail Trilisser. Merkezi parti basını, Moskova'daki *Pravda* ve *Leningradskaya Pravda* ile etkili sendika basını onların fikirlerine doğru meylediyordu.[16]

Stalin'in taraftarları kendi saflarına kazanmak çabasıyla bazı muhaliflere şöyle yakınıyorlardı: "Bizim basınımız yok. Basın Rikov'un elinde. Bizim kadrolarımız yok; bunların bir kısmı Rikov'la, bir kısmı sizinle beraber. Henüz kendi güçlerimizi yeterince sağlamlaştıramadık. San-

12. Vaganov, *Praviy uklon*, s. 155-156 (parti merkez arşivlerine dayanarak).

13. Buharin, "Uroki hlebozagotovok", *Pravda*, 19 Nisan 1928.

14. "Dopolneniya k rasskazu Buharina", *Sots. vestnik*, no. 9 (199), 4 Mayıs 1928; aynı zamanda, Stalin, "Na hlebnom fronte", *Soç.*, cilt 11, s.81-97 içinde.

15. "Zameçatel'niy razgovor, I", *Sots. vestnik*, no. 6 (196), 22 Mart 1929.

16. *A.g.e.*; aynı zamanda, GPU'nun eline geçen muhalefete ait bilgi yazısı (30 Mart 1928 tarihli haber), PA, IV Ru, 2-1, 4 içinde; ayrıca, bazı eksikliklerle de olsa, Avtorhanov, *Tehnologiya vlasti*, s. 73-74.

süre uğramamak için kendi basınımıza ihtiyacımız var."[17]

Parti önderliği içinde Stalin'e olan destek kayma gösterdiğinden, Stalin kararları gitgide tek yanlı olarak veya sadece kendi grubuna danışarak almaya başladı. Kendisine personel değişimleri yapmaya ve ılımlıları makamlarından uzaklaştırmaya izin verecek bir durum yaratmaya çalıştı.[18] Kısa zaman içinde bir çatışma patlak verecek gibiydi. Böyle bir vesile Haziran'ın ortalarında ortaya çıktı. SSCB Maliye komiseri yardımcısı Mihail Frumkin sabrını kaybetti. Ona göre ülkenin yeteneklerini aşan sınai ve mali plan taslağı eline geçtiğinde, özellikle Stalin'e şiddetli saldılarda bulunan bir mektupla parti önderliğine başvurdu. Burada Sovyetler Birliği'nin ağır uluslararası durumunun, ülkenin iktisadi ve siyasal güçlerinin baltalanmasının eseri olduğunu iddia ediyordu. Bunun nedenleri olağanüstü önlemlerde, köylüyle olan düzgün ilişkilerin kesilmesinde, kolektif çiftliklerin ve devlet çitliklerinin hızla genişletilmesine yönelmede ve sermaye yatırımlarındaki uyumsuzluklarda yatıyordu. Frumkin, NEP'in dümen suyundan giden On Dördüncü ve On Beşinci kongrelerin politikalarına bir geri dönüş için çağrıda bulunuyordu.[19]

Frumkin'in mektubu parti içi yaşamda önemli bir olaydı; hayli geniş bir çevreye ulaştı. Stalin Politbüro'nun cevap vermesi için ısrar etti. Politbüro Stalin'in gösterdiği yoldan gitmek istiyordu, ama Frumkin'in mektubuna hemen siyasal bir hüküm vermeyi reddetti. Politbüro'nun kolektif bir bildiri oluşturmasını beklemeden, Stalin kendisininkini yazdı ve bunu Politbüro'nunkiymiş gibi gönderdi. Bir skandal patlak verdi.[20] Stalin'e hitaben yazılmış iki mektupta, Buharin, müteakip Merkez Komite plenumunda bazı genel parti politikası meselelerinin ele alınmasını talep etti. Politbüro'da "ne ortak bir politika ne de ortak bir görüş" olduğunu; Merkez Komite aygıtının "On Beşinci Parti Kongresi çizgisinden farklı" bir politika izlediğini ve "partiyi ideolojik bakımdan yanlış yere yönlendirdiğini" ilan etti.[21] Mesele bir Politbüro oturumun-

17. "Zur Charakter der Russischen Partei", *FdK*, 5 Ekim 1928.

18. Sovyet Komünist Partisi içindeki durumun ayrıntıları için bkz. "Stalins Position in der WKP", *FdK*, 19 Ekim 1928; aynı zamanda, "Zameçatel'niy razgovor, I", *Sots. vestnik*, no. 6 (196), 22 Mart 1929.

19. Vaganov, *Praviy uklon*, s.98-99 ve 141-142; Stalin, "Çlenam Politbyuro TsK: Otvet Frumkinu, 20.6.1928 g.", *Soç.*, cilt 11, s. 116-126 içinde; ve bazı eksikliklerle, Avtorhanov, *Tehnologiya vlasti*, s.79-81.

20. "Zameçatel'niy razgovor, I", *Sots. vestnik*, no. 6 (196), 22 Mart 1929; aynı zamanda, "Dopolneniya k rasskazu Buharina", *Sots. vestnik*, no. 9 (199), 4 Mayıs 1929; Vaganov, *Praviy uklon*, s. 112 (parti merkez arşivlerine başvurarak); Avtorhanov, *Tehnologiya vlasti*, s. 80-81.

da ele alındı. Burada Buharin, kendisinin, Rikov'un ve Tomski'nin ortak görüşlerini oluşturan bir beyanatı okudu: Buna göre, işçi sınıfı ile köylülük arasındaki ilişkiler kopmanın eşiğindeydi; acilen olağanüstü önlemleri ve piyasa üzerindeki tahditleri kaldırma ihtiyacı vardı; partinin ilgi odağı, maddi önkoşulları var olmayan kolektif çiftlikler ve devlet çiftlikleri üzerine değil bireysel küçük ve orta ölçekli köylü çiftliklerinin etkin biçimde desteklenmesi ve teşvik edilmesine yoğunlaştırılmalıydı.[22]

Oturum fırtınalı ve çok sert kişisel saldırılarla dolu geçti. Zihinsel alametlerinin pek parlak olmaması yüzünden Politbüro'daki meslektaşları tarafından "taş kafa" lakabı takılan Molotov hiç de nazik değildi. Buharin'in beyanatına düşmanca yaklaşarak, onu "parti karşıtı bir belge" olarak adlandırdı. Bununla beraber, daha soğukkanlı olan Stalin, olağanüstü önlemler üzerinde ısrar etmemesi gerektiğini hemen kavradı.[23] Önderlik içindeki güçlerin saflaşması açık seçik değildi – avantaj ılımlılara geçebilirdi. Sol muhalefetin ezilerek yok edilmesinin ardından daha altı ay geçmeden yeni bir parti içi bölünmeye neden olmak pek doğru görünmüyordu. Mesele bütünüyle bir alt komisyona havale edildi. Stalin 2 Temmuz 1928 tarihli bir sonraki Politbüro toplantısına kendi karar taslağıyla birlikte geldi: Kendi politikasının temel çerçevesini savunmayı da ihmal etmeyerek, ılımlıların bir dizi talebini kabul etti (olağanüstü önlemlerin iptali, tarım fiyatlarında kısmi bir artış, kırsal ticaret üzerindeki tahditlerin yumuşatılması ve küçük ve orta ölçekli köylü çiftçiliğine destek). Ilımlıların saldırısı tavsamıştı. Yalpalayan Stalinistler tatmin olmuştu ve ılımlı "beşler grubu" dağılmıştı: Voroşilov ile Kalinin açıkça Stalin'le kötü bir barışı iyi bir savaşa yeğliyorlardı.[24]

Müteakip Merkez Komite plenumu 4 Temmuz 1928'de Moskova'da toplandı. Stalin'in son manevrasının tüm sonuçlarını henüz kavramamış olan ılımlılar, başarılarını daha ileri götürmeye ve Stalin'in konumunu sarsmaya çalıştılar. Plenumun arifesinde, *Pravda*, yayın yönetmenleri D. Maretski ile V. Astrov'un, Stalin'in izlediği siyasal yola saldırılar içeren makalelerini yayımladı.[25] Ilımlıların saldırıya geçtiği iç politika

21. Vaganov, *Praviy uklon*, s. 112 (parti merkez arşivlerine başvurarak).

22. *A.g.e.*, s. 144-145 (kaynak belirtmeksizin); aynı zamanda, "Dopolneniya k rasskazu Buharina", *Sots. vestnik*, no. 9 (199), 4 Mayıs 1929.

23. *A.g.e.*; "Dopolneniya k rasskazu Buharina" ve "Razgovor s Sokol'nikovim".

24. *A.g.e.*

25. D. Maretski, "Fal'şivaya nota", *Pravda*, 30 Haziran 1928; V. Astrov, "K tekuşçemu momentu", *Pravda*, 1 Temmuz 1928; V. Astrov, "Na dva fronta", *Pravda*, 3 Temmuz 1928; S.F. Cohen, s. 286-291.

tartışması 9 Temmuz'da başladı. Mikoyan yüksek sesle bir uzlaşma taslağı okudu.[26] Ilımlıların konuşmacıları birbiri ardına kürsüye geldiler. En önemli sima Rikov'du. Durumu keskin bir şekilde tasvir etti ve köylülükle bir "iç savaş" tehlikesinden bahsetti.[27] Ilımlılar olağanüstü önlemlerin topyekûn kaldırılmasını, tarımsal ürün fiyatlarında kayda değer bir artışı, bireysel küçük ve orta ölçekli köylü işletmelerinin etkin bir şekilde desteklenmesi ve teşvik edilmesini, NEP'in yaygınlaştırılmasını amaçlıyorlardı.

Başlangıçta, ılımlıların saldırıları başarılı olabilecekmiş gibi gözüküyordu. Bununla beraber, Stalin verdiği tavizlerle konumunu güçlendirdi: Uzlaşma taslağı oluşturma kararı tartışmanın sonuçlarını önceden belirledi. Stalin kendini asıl tehlikeden korumuş ve parti çalışmalarının aldığı yönde kendisiyle beraber ortak sorumluluğu olan bir dizi *kray* ve *oblast* önderinin desteğini almıştı. Stalin güçlerini seferber etti. Kendisini savunmadı; karşı saldırıya geçti.

Stalin'in muhakemesinin merkezinde yüksek sanayileşme oranlarının savunulması vardı. Durumun vahametini gösterme girişimlerini "teslimiyetçilik" ve "alarmcı zihniyet" olarak reddetti. Daha önce de olduğu gibi, tarımın ciddi biçimde geri kaldığını kabul etmekle beraber, olağanüstü önlemlerin zararlı sonuçlar verdiğini inkâr etti. Tarımsal fiyatlarda kayda değer bir artış onun için kabul edilemezdi; böyle bir artış, onun fikrine göre, sanayi için ihtiyaç duyulan kaynakların yönünü değiştirebilirdi. Stalin, "yalnızca dokumacılık aracılığıyla değil, demir döküm yoluyla da köylülükle bir *smiçka* (ittifak ya da 'bağ')" sloganıyla, köy ve kent arasındaki ilişkiler üzerine olumsuz etkileri olan mal kıtlığının sanayi tarafından makina teslimatı yoluyla ortadan kaldırılacağını ileri sürerek, ağır sanayinin birincil önemiyle ilgili önerileri destekledi.

Köylülüğün daha hızlı bir sanayileşme oranı uğruna feragatlerde bulunması gerektiği inancı Stalin'in anlayış sisteminde büyük bir rol oynamaya devam ediyordu. Stalin her ne kadar durum gereği olağanüstü önlemleri reddetmek zorunda kaldıysa da, bunların gelecekte kullanılması için açık kapı da bıraktı. Aynı zamanda, büyük üretim kapasitelerinden çok pazarlanabilir hasıladaki verim artışlarına –yani köylü ile emeğinin ürünü arasında daha yüksek derecedeki bir yabancılaşmaya–

26. Daniels, *Conscience of the Revolution*, s. 329-333 (Harvard'daki Troçki Arşivi'ne başvurarak); Cohen, s. 286-291; plenumun gidişatıyla ilgili krş. "Stalins Position in der WKP", *FdK*, 19 Ekim 1928 ve "Der Vorstoss der Rechten in der Russischen Partei", *FdK*, 23 Kasım 1928.

27. Vaganov, *Praviy uklon*, s. 125 (parti merkez arşivlerine dayanarak).

işaret ederek, tahıl üretecek kolektif çiftliklerin ve devlet çiftliklerinin hızla kurulmaları üzerinde aşırı bir ısrarla durdu.

Stalin'in önerileri, köylülerle normal ilişkilerin sürekli biçimde kopuşu anlamına geliyordu. Bunu anlamamazlık edemezdi; köylülük üzerinde artan bir baskı, planının bir parçasıydı. Sorun, Stalin'in önerdiği politikanın niteliğini açıkça kabul edemiyor oluşuydu. Bunun yerine, ülke sosyalizme yaklaştıkça sınıf mücadelesinin kaçınılmaz olarak keskinleştiği kuramını devreye soktu. Hemen ardından çok geniş bir tartışmayı kışkırtan bu kavram, köylülüğün geniş kesimlerinin yetkililerin zor kullanmasına karşı mücadelesini kapitalist unsurların Sovyet rejimine karşı mücadelesi olarak damgalayan bir ahlak makinası olarak işe başladı. Stalin peşinen, sert baskının yalnız hoşgörülebilir değil aynı zamanda arzu edilir bir şey olduğunu teyit ediyordu.[28]

Plenumdaki tartışmalar gittikçe kızıştı; Stalin'in konuşması daha da pervasızdı. Buharin yine ülkedeki koşulların ciddiyetini vurgulamaya çalışıyordu: Ekonomide "delik ve çukurların açıldığı" aşikârdı; ekonomi gemi azıya almıştı (*vstala dibom*) ve (tüm) sınıfları da kendiyle birlikte gemi azıya aldırmakla (*postavit' dibom i klassi*) tehdit ediyordu.[29] Eşzamanlı olarak her yönde başarıya ulaşmak mümkün değildi – bunun için eldeki güçler yetersizdi.[30]

Bunu açık çatışmalar izledi. Tomski Molotov'a saldırdı ve Stalin de Tomski'nin üzerine yürüdü. Stalinistler, yıldırma etkisine bel bağlayarak, gizlenme gereği duyulmayan bir kabalıkla hareket ediyorlardı. Parti önderliği içindeki ilişkiler tümüyle bozulmuştu; en uzak görüşlü politikacılar bile varılan uzlaşmaların sadece geçici olduğundan kuşku duymuyorlardı.[31]

Plenumun sonuna doğru, ılımlıların, Stalin'i ciddi biçimde zayıflatacak denli güçlü olmadıkları açığa çıktı. Stalin'in süregiden gücünün sonuçlarından korkuya kapılarak, riskli bir adım atmaya karar verdiler. Parti içinde, Stalin'in ılımlılar karşısında sağlam bir ağırlık oluşturmak amacıyla, hatta o sıralar Verniy'de (Alma-Ata) sürgünde bulunan Troçki de dahil, muhalefet önderleriyle müzakereler yaptığı yolunda sürekli

28. Stalin, "Ob industriyalizatsii i hlebnoy probleme: Reç' 9.7.1928 g." ve "O smıçke raboçih i krest'yan o sovhozah: iz reçi 11.7.1928 g.", *Soç.*, cilt 11, s. 157-187 ve 188-196 içinde.

29. Vaganov, *Praviy uklon*, s. 147 (parti merkez arşivlerine başvurarak).

30. Daniels, *Conscience of the Revolution*, s. 329-333 (Troçki arşivlerine başvurarak).

31. "Dopolneniya k rasskazu Buharina" ve "Razgovor s Sokol'nikoviın", *Sots. vestnik*, no. 9 (199), 4 Mayıs 1929; "Der Charakter der russischen Partei", *FdK*, 5 Ekim 1928.

söylentiler vardı.[32] Daha önce teslim bayrağını çeken bazı muhalefet önderleri o sıralarda partiye geri dönmüşlerdi ve Stalinist parti aygıtıyla işbirliği yapıyorlardı. 11 Temmuz 1928'de daha plenum devam ederken, Rikov ve Tomski'nin onayıyla, Buharin daha yeni partiye kabul edilen ve Moskova'ya geri dönmüş olan Kamenev'le buluştu. Buharin, az bulunur bir açık yüreklilikle, Kamenev'e parti içinde cereyan eden başlıca gelişmeleri aktardı. Diğer şeylerin arasında, niyeti Kamenev ile Zinovyev'in Stalin'le bir ittifak[33] yapmasının önüne geçmek ve onları mümkün olduğunca kendi tarafına çekmekti.[34] Bu pek akıllıca bir hamle değildi. Eğer Stalin böyle bir ittifakı arzu edilebilir bulsaydı, ılımlılar Stalin ile Zinovyev ve Kamenev arasındaki bir ittifakı önleyemezlerdi. Bu konuşmanın Kamenev tarafından Zinovyev'e iletilmek üzere yapılan bir kaydı, diğer muhalefet önderlerinden gizli kalmadı. Daha sonra Stalin Kamenev'in notlarını, ılımlıları gözden düşürmek için büyük bir silah olarak kullandı.[35]

İşin içinde olmayanlar için, Temmuz plenumu ılımlı politikalar açısından bir başarı olarak görülebilirdi. Stalin'in konumu gerçekten daha da zorlaşmış, kabul edilen kararların niteliğiyle kısıtlanmıştı. Moskova'daki bir parti eylemcileri toplantısında Rikov, önderliğin yaptığı ciddi hataları hiç gizlemeden, plenum sonuçları üzerine, içinde iktisadi ve toplumsal güçlüklerin gerisindeki nedenlerle ilgili kendi görüşünü ileri sürdüğü bir rapor sundu. Konuşması, Leningrad'da Stalin tarafından yapılmış olandan hem üslup hem de temel kapsam olarak önemli ölçüde ayrılıyordu.[36] Özel bir konuşmasında Uglanov'un şöyle dediği söyleniyordu: "Stalin partinin sırtına oturmuş, ama onu oradan çekip alacağız."[37]

32. Moskova'daki güvenilir kaynaklara dayalı olarak, sonbahar sonuna dek, tüm 1928 yılı boyunca Alman Dışişleri Bakanlığı'na gelen bilgi raporları bu tür dedikodularla doluydu. Bunlar basına da yansımıştı. Kimi ayrıntılar için bkz. Deutscher, *Prophet Unarmed*, s. 443-446, ve "Der Charakter der russischen Partei", *FdK*, 5 Ekim 1928.

33. 22 Haziran 1928'de, teslim olan kırk muhalefet üyesi, aralarında Zinovyev ve Kamenev de bulunmak üzere, Merkez Kontrol Komisyonu tarafından partiye yeniden kabul edilmişlerdi. Biçimsel açıdan, bu önlem, ihraç edilen parti üyelerinin altı ay sonra yeniden kabulüne izin veren On Beşinci Parti Kongresi kararlarına dayanıyordu. Bununla beraber, o sıralarda, bu hareket Stalin grubu ile eski muhalifler arasında bir ittifakın muhtemel olduğu şeklinde yorumlanmıştı. Bkz. *Pravda*, 29 Haziran 1929.

34. "Zameçatel'niy razgovor, I", *Sots. vestnik*, no. 6 (196), 22 Mart 1929; "Razgovor s Sokol'nikovim" ve "Dopolneniya k rasskazu Buharina", *Sots. vestnik*, no. 9 (199), 4 Mayıs 1929.

35. Daniels, *Conscience of the Revolution*, s. 332-333.

36. A.I. Rikov, "Tekuşçiy moment i zadaçi partii, 13.7.1928 g.", *Pravda*, 15 Temmuz 1928; Stalin, "Ob itogak iyul'skogo plenuma TsK VKP(B), 13.7.1928 g.", *Soç.*, cilt 11, s. 197-218 içinde.

Bunu pratik adımlar izledi. 14 Temmuz'da *Pravda* "partinin" olağanüstü önlemleri "kesin olarak kaldırdığını" duyurdu; bunlar nitelikleri bakımından geçiciydiler ve daha fazla büyümenin önünde bir yük oluşturuyorlardı. Tüm köylüden zorla tahıl çekip alma yöntemleri hemen yasaklanıyor, pazarlara ve köy içindeki ticarete konulan tahditler kaldırılıyor, tahıl, saman ve hayvan yemi olarak kullanılan ürünlerin fiyatları artırılıyor ve sanayi mallarının köylere zamanında ikmali için önlemlerin uygulamaya konulacağı açıklanıyordu.[38]

Ilımlıların kazandığı tavizler gerçekte daha çok mütevaziydi. Fiyatlar kabaca yüzde15 (daha sonra, fiyatlardaki bölgesel farklılıklarla birlikte, biraz daha yüksek bir artış gerçekleşti) artırıldı. Bununla beraber, bu artış, daha önce alınan tarımsal vergilerin hem yüzde hem de toplam miktar olarak artırılması kararıyla dengelendi. Stalinistler'in karşı savlarına rağmen, bu yüksek vergiler sadece müreffeh tabakanın çıkarlarını değil, orta köylününküleri de aynı şekilde zedeliyordu.[39]

Daha önce de olduğu gibi, ılımlıların önerdikleri önlemler, sermaye yatırımı hacminde veya sanayileşme hızında herhangi bir azaltmaya gitmeden uygulamaya sokuluyordu.[40] Ülkenin mali durumu hâlâ gergindi ve dış ticaret bilançosu elverişsizdi. Bilanço ancak bir dizi ihraç malında (petrol, kereste, kürk, vb.) dampinge gidilerek yeniden kurulmuştu.[41] Öte yandan, büyük ek harcamalar yapılması gerekiyordu, zira 1928 yazında, Politbüro ve Halk Komiserleri Konseyi, iktisadi abluka koşullarında savaş idaresi için gerekli olan geniş ölçekli bir modern savaş sanayisi geliştirme ve yenileştirme programını kabul etmişti. Tüm komiserliklerin ve hatta Komintern'in bütçelerinde kısıntı yapılmıştı.[42]

Ulusal ekonominin elinde mali ya da maddi hiçbir rezerv yoktu. Hal-

37. "Stalins Position in der WKP", *FdK*, 19 Ekim 1928; Daniels, *Conscience of the Revolution*, s. 33.

38. "Postanovleniye SNK SSSR o provedenii hlebozagotovok novogo urojaya ot 19.7.1928 g.", *Pravda*, 20 Temmuz 1928.

39. Örneğin bkz. M.İ. Kalinin, "Naşa politika v derevne i sel'skohozyayistvenniy nalog: Reç' na plenume mossoveta, 18.9.1928 g.", *Pravda*, 23 Eylül 1928.

40. Şu başyazıya bkz. "K zadaçam hozyaistvennogo rukovodstva v svyazi poviçeniyem tsen", *Pravda*, 21 Temmuz 1928.

41. Örneğin bkz. *Hamburger Correspondent*, 26 Eylül 1928; *Germania*, 4 Kasım 1928; aynı zamanda, "Otçet pravitel'stva na IX moskovskom gub. s"ezde sovetov: sokraşç. stenogramma doklada tov. Rikova", *Pravda*, 13 Nisan 1929.

42. 1928 yazında Savaş komiseri yardımcısı S.S. Kamenev'in yönetiminde askeri modernizasyon için bir öneri paketi hazırlanmıştı. Bkz. Fransız kaynaklı haber (8 Ağustos 1928 tarihli), PA, IV Ru, 21, 4 içinde ve İngilizler'in Kızıl Ordu'yla ilgili haber malzemeleri (21 Ağustos 1928 tarihli), PA, IV Ru, 2-I, 4 içinde.

ka yüklenen her türlü ek mükellefiyet hemen bir genel grev tehdidine yol açıyordu. Durum, aynı kaba toplumsal koşullar nedeniyle karmakarışık bir hal almıştı. Nüfusun geniş kesimlerinin yaşam standartları son derece zorlaştı. Yılın ilk yarısında "savaş komünizminin patlak vermesi", yetkililerin genel olarak kitlelerin ruh hallerinde hiçbir derde deva olamayan yeni tedbirlerine karşı güveni katı biçimde sarstı.

Ilımlı politikacılar, kısmen de olsa, durumu yumuşatmak için bazı çareler arıyorlardı. Fakat iktisadi kalkınma adımlarındaki her kısıntı Stalin ve taraftarlarının direnciyle durduruluyordu. Bir kez daha, uluslararası anlaşmalar, dış kredi ve yabancı sermaye yatırımı arama yönelimi en sağlıklı tercih olarak gözüktü. Bununla beraber, uluslararası durum pek iç açıcı değildi. Şahti mahkemesinin yankıları yatışmamıştı, eski iktisadi müzakeleri sürdürme yolu tıkanmıştı ve diğer ülkelerin Sovyetler Birliği'yle işbirliği olanağına olan güvenleri ciddi biçimde yara almıştı.

Sovyet diplomasisinin dikkati ABD üzerinde odaklandı. Başkanlık seçimleri yaklaşıyordu ve ufukta bir yönetim değişikliği olasılığı vardı. Amerikan politikasının değişeceğine ilişkin umutlar arttı.[43] Böyle bir gelişme, diğer ülkelerin tavırlarını da etkileyebilirdi.

Sovyetler Birliği'nin tehlikeli yalıtılmışlığını gidermek ve işbirliği için gerçek olanakları dile getirmek amacıyla Sovyet önderliği, 1928 Ağustosu'ndaki Uluslararası Paris Konferansı'na katılma arzusunu dile getirdi.[44] Konferans, Birleşik Devletler Dışişleri Bakanı F.B. Kellogg tarafından önerilen, ulusal politikanın bir aracı olarak kuvvet kullanımını yasaklayan bir anlaşmayı onaylamak üzere toplanıyordu ve aynı zamanda Batılı güçler arasındaki gergin ilişkileri yumuşatma çabaları zinciri içinde de bir halka oluşturuyordu. Bu anlaşmanın Sovyetler Birliği'nin yokluğunda onaylanması Sovyetler'in yalnızlığını derinleştirirdi. Sovyet hükümeti, Batılı güçlerin kendi aralarında ortak anlaşmalar yapma çabaları karşısında tetikteydi, zira bu tür bir anlaşmayı Sovyet karşıtı bir birleşik cephenin oluşturulmasında temel bir adım olarak görüyordu.

Sovyet önderliğinin ılımlı kanadı, bir kez daha iktisadi görüşmelerin genişletilmesi için çaba gösterdi. Daha 24 Temmuz'da, Merkez Komite plenumunun bitiminden iki hafta sonra Sovnarkom tavizler politikasında bir değişiklik yaptı ve yabancı imtiyazlar olarak devralınabilecek iş-

43. L.M. Karahan'dan Sovyet diplomatik temsilciliklerine mesaj (8 Ağustos 1928 tarihli haber), PA, IV Ru, 2-I, 4 içinde.

44. *A.g.e.*; aynı zamanda, "Tov. Çiçerin o pakte Kelloga: İnterv'iyu t. Çiçerina", *Pravda*, 5 Ağustos 1928.

letmelerin uzunca bir listesini kabul etti.[45] Yabancı girişimcilerin yalnızca küçük ticari muameleleri değil, aynı zamanda belediye taahhütleri ile belli başlı sanayi dallarındaki büyük ölçekli işletmeleri de üstlenebilecekleri öngörülüyordu; imtiyazları düzenleyen bir dizi kuralın hafifletilmesi ve ürünlerin satış şartlarının imtiyaz sahipleri için daha kârlı hale getirilmesiyle ilgili öneriler yapılıyordu. Plan Sovyetler Birliği'nin gergin olan mali durumunu ferahlatmayı amaçlıyordu ve yabancı hükümetlere, yeterince kârlı öneriler yapılırsa büyük imtiyazların da verilebileceği mesajı veriliyordu.

Bu dış politika girişimine, Bolşevik önderlik içinde sessiz bir mücadele eşlik ediyordu. Bu mücadeleyle ilgili ancak bölük pörçük bilgiler sızabildi dışarıya. 1927 sonu-1928 başındaki yıldönümünde benimsenmiş olan yönelimi sınırlı bir çapta devam ettirmeye çalışan Çiçerin tarafından yine bazı öneriler devreye sokulmuştu. Çiçerin'in önerileri Rikov, Kalinin ve parti önderliğindeki diğer üyelerce de destekleniyordu.[46] Ancak, genel hava ölçülüydü. Politbüro üyelerinin, kısa zamanda bir başarı elde etme şansının zayıf olduğunu anlamaktan öteye yapabilecekleri bir şey yoktu. Bir bütün olarak önderlik, uluslararası iktisadi anlaşmalara aşırı ilgi beslemenin Batılı güçlerin artan baskısına yol açabileceğinden korkuyordu.

Çiçerin'in, Sovyetler Birliği'nin bunalımdan kendi başına kurtulmak için yeterli araçlara sahip olduğu iddiasıyla Sovyet diplomatlarına aşırı hevesli görünmemeleri uyarısında bulunması (fakat, görüldüğü kadarıyla, kendi girişimlerinde pek böyle davranmamıştır) hiç de raslantı değildir.[47] Bununla beraber, ılımlıların dış politikasının tam bu sırada Stalin tarafından hem gizliden gizliye hem de açıkça topa tutulması çok anlamlıdır. Stalin'in dış politikanın doğrudan iç politikaya bağlı olduğuna inanması için yeterli zemin vardı. Stalin dış ticaret tekeli üzerinde her türlü gevşetme girişimine direnmeye başladı ve Sovyetler Birliği'nin yabancı iktisadi bağlantılardan ve dış mali ve iktisadi yardım dalgalanmasından bağımsızlığını koruması gerektiği fikrine doğru çark etti.[48] Sovyet önderliği içindeki mücadele çok istisnai bir öneme bürün-

45. *Pravda*, 16 Eylül 1928. Ekonominin yirmi beş değişik sektöründeki iki yüz tesisin adı geçiyor.

46. SSCB'deki bir gizli kaynağın haberi ve Moskova'dan gönderilen bilgi (her ikisi de 14 Ağustos 1928 tarihli haber içinde), PA, IV Ru, 2-l, 4 içinde.

47. 14 Ağustos 1928 tarihli haber, PA, IV Ru, 2-l, 4 içinde.

48. Stalin, "O pravoy opasnosti v VKP(B): Reç' na plenume MK i MKK VKP(B) 19.10.1928 g.", *Soç.*, cilt 11, s. 222-238 içinde.

dü. Bu mücadele yalnızca iktisadi güçlüklere acil bir çözüm bulma olasılığını değil, iç politikanın gelecekte alacağı yönün bütününü de önceden belirliyordu.

Tahmin edebileceğimiz gibi, Sovyet önerileri Batılı güçlerin tutumlarında sadece kademeli bazı değişimlere yol açtı. Sovyetler'in Paris Konferansı'na katılma talepleri Batı tarafından geri çevrildi (Sovyetler Birliği Kellogg-Briand anlaşmasına daha sonra imza koymuştur).[49] Uluslararası iklimde ciddi değişmeler ancak aylar sonra oluşmaya başladı. Sovyet imtiyazlar politikasında önerilen değişiklikler bile görülür hiçbir sonuca yol açmadı (bunlar Kellogg anlaşmasıyla ilgili görüşmelerin sonuna dek yayımlanmadı – Sovyet önderliğindeki tipik bir durumdur bu).[50]

Almanya, Sovyetler Birliği'nin yegâne önemli iktisadi ortağı olarak kaldı. Şahti olayının sona ermesinin Sovyet-Alman iktisadi görüşmelerinin yeniden başlaması için vesile olduğu doğrudur, ama bu Sovyetler Birliği'nin konumunu pek iyileştirmedi. Şahti olayı Alman kamuoyunda, özellikle iş çevrelerinde derin bir iz bıraktı. Alman diplomatlarına SSCB'ye yeni krediler verme sorusundan kaçınmaları talimatları verilmişti; iktisadi görüşmelerin sonucu, 1926'da verilmiş olan üç yüz milyon markın ilk iki taksidinin geri ödenmesi koşuluna bağlanmıştı. SSCB için bu çok zahmetli bir ek yüktü.[51]

1928 yaz sonu ve kış başında Sovyet diplomasisinin önündeki sınırlı açılımlar, Sovyet dış politikasını yeni bir yola kaydırdı. SSCB, "mali öz savunma", hemen tümüyle kendi iç kaynaklarına güvenme yolunu tuttu.[52] Bir zamanlar Troçki'nin önerdiği, uluslararası iş bölümüyle tümden bütünleşmeyi gerektiren hızlı sanayileşme politikasının ve ılımlıların politik yolu olan, Sovyet dışı dünyayla geniş mali ve teknik işbirliği çerçevesinde sanayileşme politikasının yerine, Sovyetler Birliği hem içten –yani bizzat Sovyet hükümeti tarafından– hem de dıştan dayatılan, tecrit edilmişliğe dayalı bir hızlı sanayileşme politikasına yöneliyordu.

İktisadi baskıları yumuşatmayı başaramayan ılımlılar, daha başından itibaren, yılın ilk yarısında devreye sokulan iktisadi uygulamaları ger-

49. "Deklaratsiya o prisoyedinenii SSSR k dogovoru ob otkaze ot voini (6.9.1928 g.)", *DVP*, cilt 11, s.503-506.

50. Sovyet imtiyazlar politikasındaki yeni gelişmeler üzerine haber (3 Ekim 1928 tarihli bilgi), PA, IV Ru, 2-I, 5 içinde; aynı zamanda, A. Yugov, "Politika kontsesii", *Sots. vestnik*, no. 20 (186), 28 Ekim 1928.

51. *ADAP*, cilt 11, s. 318-322, 489-491 (belge no. 135, 199).

52. Bkz. "Otçet pravitel'stva na IX moskovskom gub. s"ezde sovetov: Doklad A.I. Rikova", *Pravda*, 13 Nisan 1929.

çekçi biçimde değiştirme şansları açısından büyük ölçüde sınırlanmışlardı. Olağanüstü önlemlerin iptali, Stalin'in tarafındaki siyasal önderlerde güçlü bir direniş uyandırmıştı. Onlar bunu "işçi sınıfının kurban edilmesi" olarak yorumlamışlardı ve bunun herhangi bir olumlu sonuç doğuracağına dair en ufak bir inançları yoktu.[53] "Zayıflık" göstermenin iktidar aygıtındakileri tümüyle öfkeye boğacağı korkusu altındaydılar. 31 Temmuz 1928'de Menjinski, parti önderliğine yazdığı bir mektupla itirazlarını bildirdi: Köyde vaziyet zordu ve oradaki tavırlar düşmancaydı; parti disiplini önünde boynu kılıçtan inceydi, ama alınmış olan kararların barındırdığı tehlikeye işaret etmeden de duramazdı ve Merkez Komite'nin bu kararlardan dolayı pişmanlık duymayacağını ümit ediyordu.[54]

Yeni çizginin alt düzeydeki aygıt çalışmaları üzerinde pek etkisi olmadı. Geçen yarım yıl zarfında sarsılmaz bir şekilde idari önlemler uygulamaya alışmış olan yerel yetkililer, tekrardan zorla tahıl almaya, yol kesen müfrezeler kullanmaya, tahılı yörede öğütmeyi yasaklamaya ve hükümet tarafından öngörülen yüksek fiyatları köylülere ödemeyi reddetmeye başlamışlardı.[55] Keyfi olarak yerel vergiler koyma şeklindeki suistimaller yüksek oranlara çıktı: Yetkililer, sanayileşme bütçesi üzerindeki gerilimi azaltmaya ve aynı zamanda yerel bütçeleri yeni eklemelerle artırmaya çaba gösterdiler.

Ilımlı önderler bu tür gelişmeleri önlemeye çalıştılar. Stalin'in söylediklerine uygun olmaları için tahrif edilen resmi istatistikler hayli iyi bir hasat bildiriyordu, sözümona bir önceki yıl alınandan daha büyük bir hasattı bu. Tek olumsuz işaret, ilkbahar donlarından olumsuz etkilendikleri söylenen Ukrayna ve Kuzey Kafkasya'yla ilgili olarak veriliyordu. Yeniden uzak bölgelerden tahıl sevkiyatları yapmak gerekiyordu; dolayısıyla bunun piyasaya ulaşması için bazı gecikmelerin olacağı tahmin ediliyordu.[56]

Bununla beraber, gerçek durum tehdit edici boyutlardaydı. Hemen her yerde hasat zayıftı; daha sonraları, daha kesin rakamlar hasatın nor-

53. V. Molotov, "Ktekuşçemu momentu", *Pravda*, 5 Ağustos 1928.

54. Menjinski'nin bir mektubunun metni (15 Ağustos 1928 tarihli haber), PA, IV Ru, 2-I, 5 içinde.

55. Şu başyazıya bkz. "Hlebozagotovki v tsentre vnimaniya", *Pravda*, 5 Eylül 1928; aynı zamanda, "İzvraşçeniyam v hlebozagotovitel'noy rabote doljen bit' polojen konets (Beseda s. Zam. Predsedateliya SNK i STO SSSR Ya.Y. Rudzutakom)", *Pravda*, 6 Eylül 1928.

56. V. Milyutin, "Ob urojaye", *Pravda*, 21 Temmuz 1928; G. Krumin, "Burjuazniye meçti i sovetskaya deystvitel'nost", *Pravda*, 14 Eylül 1928.

malin "yarısı veya üçte biri" (*sam-dva, sam-tri*) olduğundan bahsetmiştir.[57] Kötü hasattan yalnızca Ukrayna ve Kuzey Kafkasya değil diğer bölgeler de muztarip olmuştu, özellikle kuzeybatı Rusya (Leningrad bölgesi) etkilenmişti. Çavdar ve buğday gibi temel ürünlerin verimi özellikle zayıftı – Stalin'in politikasının sonucuydu bu. Bazı bölgelerde, zayıf tahıl hasatı patates, vb. gibi diğer önemli ürünlerdeki düşük verimle birleşmişti.

Tahıl teslimat kampanyası Temmuz'da da, Ağustos'ta da, Eylül'de de iyi gitmedi.[58] Fazlalarının çoğundan ve hatta geçen yılki rezervlerinden yoksun kalan köylülerin bir kenara koyacak çok az tahılı vardı. Tahıllarını satmak istememek bir yana, satacak hiçbir şeyleri yoktu ya da çok az vardı. Bütün aparatçiklerde bir telaş başladı. Teslimat işindeki gayretkeşlikleri bu noktada ılımlılara boyun eğen parti önderliğinin acil uyarılarıyla sıkı bir denetim altına alındığından, yerel parti işçileri dikkat ve enerjilerini merkezin izin verdiği alanlara yönelttiler: vergi politikası ve kolektif çiftliklerin kurulması (kuşkusuz bazı hiç de önemsiz olmayan istisnalar da vardı ve bunlar daha sonraları "sağ sapma" olarak adlandırılacaktı). Daha Eylül'de, "aşırılıklar" hayli çarpıcı boyutlara yükseldi. Bazı taşra vilayetlerinde, tarım her zamanki miktarların iki ya da üç katı vergilendirilmişti; bireysel çiftliklerde bu oran beş veya altı katına varıyordu. Yasaya göre, kiralık emek kullanan en müreffeh hanelere uygulanması öngörülen, yüzde 3 oranındaki artırılmış ek vergi, başka tipteki hanelere de uygulanıyordu. İşler abartılarak saçmalık boyutlarına vardırılmıştı: Bazı yerlerde bir radyoya, bir dikiş makinasına, bir plakçalara ya da yalnızca metal kaşıklara (!) sahip olanlar ek vergiye tabi tutuluyorlardı. Orta köylülüğün tüm kültürlü tabakasına karşı savaş açılmıştı. Nominal gayrısafi gelirleri yüksek olan çok nüfuslu haneler de aşırı vergilendiriliyordu. Kırsal nüfus içindeki tarım dışı gelirler üzerinde de güçlü bir baskı uygulanıyordu. Söz konusu gelir hanenin ana gelir kaynağı olsa bile bu baskı aşırı derecede yoğun biçimde uygulanıyordu. Milyonlarca kişiye iş sağlayan küçük ev sanayileri de sert baskılara maruz kalıyordu. Gittikçe artan bir sıklıkla, köylüler vergilerini

57. Kalinin'in Politbüro'ya mektubu (23 Kasım 1928 tarihli haber), PA, IV Ru, 2-1, 6 içinde; aynı zamanda, A.I. Rikov, "Itogi noyabr'skogo plenuma TsK: Doklad na sobranii aktiva leningradskoy partorganizatsii, 30.11.1928 g.", *Pravda*, 4 Aralık 1928. 1928-1929 tahıl toplama kampanyasının daha kesin bir tasviri için bkz. Carr ve Davies, cilt 1, böl. 1, s.67-105 ve Lewin, *Russian Peasants*.

58. *Pravda*, 12 Aralık 1928. Bu aylar boyunca tahıl teslimatları, 1927-1928 mali yılındakilerin hayli altındaydı.

ödeyebilmek için hayvanlarını veya alet edevatlarını satıyorlardı. Birçok durumda *kulak* haneleri muazzam bir mülksüzleşme sürecine girmişti.[59]

Köylülerin kolektif çiftliklere (*kolhoz*) katılmaları için artan bir kampanya vardı. Aşırı derecede ağır bir vergilemenin yıkıntıya uğrattığı, düzenli olarak artan sayıda köylü hanesi de bu çiftliklere katılıyordu. Yetkililerin baskısından kaçmanın bu yolu, daha önceki zamanlarda iyi biliniyordu. Kolektif çiftliğin avantajlarından yararlandıktan, kötü zamanları kolhoz üyesi olarak geçirdikten sonra köylüler kendi bireysel çiftliklerine geri dönüyorlardı. Şimdi ise koşullar değişmişti: Otoriteler kolhozun kolektif mülkiyetini ("bölünemez" toprak fonu, donanım ve hayvanlar) kollamak ve korumak için önlemler almışlardı. Bir köylü, kolektifi ancak mülkünün çoğunu kaybetme pahasına terk edebilirdi.[60]

Stalin'in taraftarları, orta köylülüğün kolhoza çekildiğini iddia ederek, kolektif çiftlik hareketinde bir dönemecin başladığından söz ediyorlardı.[61] Çok sayıda güvenilir çağdaş tanık kolektif çiftliklerdeki büyümenin, köylülerin artık olumlu sonuçlar üretmeyen bağımsız üretici emeğe olan ilgilerini kaybetmesinden kaynaklandığına işaret ediyordu. 1 Ekim 1928 itibariyle kolektif çiftlik sayısı 35,000'e çıkmıştı ve toplam ekili alanın 1.7 milyon hektarını oluşturuyordu. Fakat tüm bunlarla eşzamanlı olarak, köylülerin kolhozlarla ilgili kitlesel yakınmalarında artışlar oldu; Kalinin'in kabul salonlarında köylü heyetleri aralıksız olarak birbirlerini izlemeye başladı.[62]

Eski kırsal yapı yıkılıyordu. Müreffeh çiftlikler tamamen yok edilmişti. Orta köylülüğün büyük kısmı üretimi artırmaya veya iyileştirmeye olan tüm ilgisini kaybetmişti. Ürün almak üzere ekilen alan daralmaya devam etti ve hayvan sürülerinin çapı küçüldü. Kuşkusuz büyük ölçüde makyajlanan resmi istatistiklere göre –her ne kadar daha sonraları Stalin bunları eleştirmişse de– kış ürünleri (*ozimoy'klin*) için ekilen alan ortalama yüzde 3 azalmıştı; Ukrayna ile Kuzey Kafkasya'nın verimli bölgelerindeyse azalma yüzde 10'dan fazlaydı.[63]

59. M.İ. Kalinin, "Naşa politika v derevne i sel'skohozyayistvenniy nalog, 18.9.1928 g.", *Pravda*, 23 Eylül 1928; A.I. Rikov, "İtogi noyabr'skogo plenuma TsK, 30.11.1928 g.", *Pravda*, 4 Aralık 1928.

60. A. Yugov, "Kolhozi i sovhozi", *Sots. vestnik*, no. 22-23 (188-189), 5 Aralık 1928 (*Ekonomiçeskaya Jizn*'e gönderme yaparak).

61. V.M. Molotov, "K itogam noyabr'skogo plenuma TsK VKP(B): Doklad na partaktive moskovskoy organizatsii, 30.11.1928 g.", *Pravda*, 4 Aralık 1928.

62. Kalinin'in Politbüro'ya mektubu (23 Kasım 1928 tarihli haber), PA, IV Ru, 2-I, 6 içinde.

Sovyetler Birliği'nin her köşesinden artan huzursuzluk, köylüler arasında kentlere ve kent sakinlerine karşı yükselen husumet, komünistlerin ve otoriteyi temsil eden diğer kişilerin katledilmeleri (çoğunlukla "kendi"lerininkini –yerel görevlileri– öldürüyorlardı, zira "bir komiser bertaraf edilmesi gereken bir musibet"ti) haberleri yağıyordu.[64]

Ekim'de, gerçek hasat rakamları açıklığa kavuştu. Yoğun bir vergi baskısının bile tahıl teslimatlarını temelden iyileştirmediği açıktı. İkmal kritik bir durumdaydı. Bazıları kışta ve gelecek yılın baharında hayatta kalmanın bile zor olduğunu düşünüyordu.

Parti önderliği içinde, özellikle Stalinistler arasında, olağanüstü önlemlerin yeniden ihdas edilmesi lehindeki tavırlar artıyordu. Ekim ayının ortalarında sorun Politbüro, Sovnarkom ve Merkez Yürütme Kurulu prezidyumunun ortak oturumunun önüne getirildi. Stalin'in taraftarlarının uyguladığı baskı çok yoğundu ve her türlü almaşık çözümün önü tıkanmıştı. Kalinin yalpalıyordu. Parti önderliğinin geri kalanının görüşlerine göndermede bulunarak, köylülerin ünlü savunucusu olarak sahip olduğu tüm otoriteyle, eksik olan tahılın elde edilmesi için eldeki bütün önlemlerin kullanılmasını tavsiye ediyordu.[65] Dahası, bu tür tavsiyeler sadece Merkez Yürütme Komitesi'nin başı olarak ondan gelmiyordu. Menjinski de uygun gördüğü biçimde hareket etme yetkisi almıştı; yerel GPU birliklerine tahıl teslimatında ve vergi toplamada yardımcı olmalarını emretmişti.[66] Bunu birkaç gün sonra yeni bir emir izledi. Burada otoriteyi temsil edenlerin hayatlarına kastetme hadiselerindeki tehdit edici büyüme doğrulanıyordu. Suçlular hemen, sorgusuz sualsiz ölüme mahkûm edileceklerdi; temyiz yoktu ve cezalar yasa tarafından öngörülen dönem içinde infaz edilecekti.[67] Bu bir bakıma, Stalin tarafından 1 Aralık 1934'te, Kirov'un öldürülmesinden sonra çıkartılan "teröristler"le ilgili ünlü kararnamenin bir prototipiydi.

1928 kışında, Maliye Komiserliği'nin, Tarım Komiserliği'nin, GPU'nun ve İşçi-Köylü Müfettişliği'nin organları çoğunlukla tam bir acımasızlıkla hareket ediyorlardı. Resmi zor kullanımı Temmuz plenumunun

63. A.I. Rikov, "İtogi noyabr'skogo plenuma TsK, 30.11.1928 g.", *Pravda*, 4 Aralık 1928; "Otçet pravitel'stva na IX moskovskom gub. s"ezde sovetov", *Pravda*, 13 Nisan 1928.

64. "Pis'mo B. iz Moskvi", *Sots. vestnik*, no. 6 (196), 22 Mart 1929.

65. Kalinin'in Ukrayna ve Belorusya Merkez Yürütme Komitesi başkanlarına mektubu (23 Kasım 1928 tarihli haber), PA, IV Ru, 2-1, 6 içinde.

66. *A.g.e.*

67. Kalinin'in Birlik cumhuriyetleri Merkez Yürütme Komitesi başkanlarına mektubu, *a.g.e.* içinde.

kararlarını fiilen hiçe sayarak, son derece artan bir ölçekte uygulanıyordu. Teslimatlar, tıpkı bir önceki yıl gibi, kısa bir süre için yukarıya doğru bir sıçrama yaptı. Doğu ve güneydoğu bölgelerindeki köylüler özellikle kötü durumdaydılar: Orta Volga bölgesinde teslimatlar yüzde 195 arttı; Sibirya'da bu artış yüzde 107 ve Kazakistan'da yüzde 252'ydi.[68]

Ilımlıların (Rikov, Kalinin, Buharin ve diğerleri) yasaya uyulması yönündeki taleplerini "karşılamak" için, köylüleri zorlamanın gitgide daha gelişmiş, daha gizli ve daha ince yöntemleri uygulanıyordu. Toplanan toplam tarım vergisi öngörülen 400 milyon ruble sınırını aşmıştı ve düzenli olarak artıyordu. Birçok durumda, yerel bölgeler kendi kendilerini vergilendirmek zorunda bırakılıyordu ve çeşitli yeni ek vergi alma yolları uygulanıyordu. Daha sonra, köylülerden bu yollarla 165 milyon ruble daha alınması kararlaştırıldı.[69] Köylüler devlete ödünç verme anlaşmaları imzalamaya zorlandılar, köylülerin kooperatiflerdeki paylarını ödemelerini hızlandırmak için bir kampanya başlatıldı ve özellikle (devlete karşı genel önemdeki görevleri yerine getirmeyi reddedenlere verilecek cezaları düzenleyen) 107 ve 61. maddeler başta olmak üzere, RSFSC Ceza Yasası'nın çeşitli maddeleri geniş bir ölçekte kullanıldı.[70] Köylüler için özellikle en ağır olanı, olağanüstü önlemlerin "toplum içi yollarla" (*obşçestvennim poryadkom*) uygulandığı, ince bir alayla "Urallar-Sibirya tedarik yöntemi" olarak adlandırılan uygulamanın (özellikle Sibirya, Urallar ve Kazakistan'da) devreye girişidir: Köy meclislerinde, bizzat köylülerin kendileri hasatın hacmini, köyün sahip olacağı pazarlanabilir fazla miktarını, devlet tahıl alımları için yerel plan taslaklarını belirlemeye ve tahıl tedarik tarihlerini oluşturmaya zorlanıyorlardı. Bu mükellefiyetleri yerine getirmede "ihmalkâr" davrananlara karşı devletin talep ettiği bazı belgelerin verilmemesi, çocuklarının okula alınmaması, tıbbi yardım yapılmaması, rahiplere dini ayinleri yönetme izninin verilmemesi ve kimi mamul malların satılmaması gibi yaptırımlar uygulanıyordu.[71] Şöyle bir halk deyişi doğmuştu: "Sovyet iktidarı güçlüdür, diyordu köylü, ve ağlıyordu."[72]

68. Örneğin bkz. *Rote Fahne*, 23 Şubat 1929.

69. Bu bilgi, Lewin tarafından *Russian Peasants*, s. 403'te anılan Kurbatov'un *Na Agrarnom Fronte*, no. 5, 1929'daki makalesine dayalıdır.

70. Şu başyazıya bkz. "Vnimaniye hlebozagotovkam doljno bit' usileno", *Pravda*, 5 Ocak 1929.

71. O. Domanevskaya, "Ot hlebnoy monopolii k meşoçniçestvu", *Sots. vestnik*, no. 10-11 (200-201), 25 Mayıs 1929; daha fazla ayrıntı için bkz. Lewin, *Russian Peasants*, s. 386.

72. Bkz. R., "Iz derevni, 16.3.1929 g.", *Sots. vestnik*, no. 7-8 (197-8), 12 Nisan 1929.

Eziyetlerin sonu gelmiyordu. Tutuklamalara, göstermelik mahkemelere ve idam edilen "teröristler"in sayısındaki artışa rağmen, köydeki direniş büyüyordu. Birçok durumda, cinayetler faili meçhul kalıyordu; köylüler suçluları özenle saklıyorlardı, zira bunlar köylüyü ezenlerden intikam almışlardı.[73] Yetkililer, "karşı devrimci *kulak* hareketi"nin tehdit edici büyümesinden bahsediyorlardı. GPU'nun köylerdeki yerel birimleri tahkim edilmiş ve genişletilmişti.[74]

Yılın sonunda, tahıl iaşesi yıllık hedefin yüzde 61'ine ulaşmıştı; bu rakam, geçen bunalım yılındaki düzeyin biraz üzerindeydi.[75] Bununla beraber, bu başarı gerçek olmaktan çok görüntüydü. Başlıca tahıl ürünleri olan çavdar ve buğdaydaki teslimatlar önemli ölçüde geride kalmıştı. Dahası, sonbahardan beri, teslimatlar bizzat köylünün ihtiyacı olan tahılın çekip alınmasıyla oluşturulmuştu. Sonuç olarak, kırsal bölgelerdeki gıda maddeleri talebi muazzam derecede arttı. Toplanan tahılın büyük bir kısmı çapraşık yollardan köye geri döndü. Posta sistemi bile köydeki ailelere gönderilen ekmek ve un paketleriyle dolup taştı.[76]

Köylerde yıllık tahıl teslimatı hedefinin geri kalan yüzde 39'unu karşılayacak hiç tahıl kalmamıştı.[77] Ülkede yaklaşan açlığın dehşetengiz heyulası büyümekteydi. Sovnarkom ülkenin rezerv fonlarını yetmiş altı güney vilayetine (özellikle tehlikeli bir durumdaki Ukrayna vilayetleri, Odessa, Herson, Nikolayev ve benzeri) aktarmak zorunda kaldığında daha takvim yılı bitmemişti. Aktarılan miktar sefalet derecesinde azdı: ancak 34 milyon ruble. Mütevazı hesaplarla, sadece Ukrayna'dakini değil, Sovyetler Birliği'nin diğer kısımlarındaki açlığı da önlemek için asgari 200-280 milyon rubleye ihtiyaç vardı.[78] Sovyet bütçesi ise bu işe hasredebilecek çapta bir fona sahip değildi.

Temmuz plenumunda alınan kararların uygulanması sadece köyler-

73. Kalinin'in 7 Kasım 1928 tarihli mektubu, PA, IV Ru, 2-I, 7 içinde; ve Kalinin'in 22 Ekim 1928 tarihli mektubu, PA, IV Ru, 2-I, 6 içinde.

74. Kalinin'in 13 Şubat 1929 tarihli Birlik Cumhuriyetleri ve Özerk Cumhuriyetler Merkez Yürütme Komiteleri'ne mektubu, PA, IV Ru, 2-I, 7 içinde.

75. "Vnimanie hlebozagotovkam doljno bit' usileno", *Pravda*, 5 Ocak 1929.

76. Bkz. N. O-va, "Mertvaya zib', 8.11.1928 g.", *Sots. vestnik*, no. 21 (187), 14 Kasım 1928.

77. Temmuz 1929'da Kalinin'in bildirdiğine göre, 1927-1928'in 10,24 milyon tonuna karşılık, 1928-1929'da 7,62 milyon ton tahıl toplanmıştı. Dolayısıyla, 1927-1928 bunalımıyla karşılaştırıldığında, kıtlık 2,86 milyon tonu buluyordu. Resmi veriler 25 Aralık 1928'de 5,7 milyon ton toplandığını bildirdiğine göre, 1929'un geri kalan altı ayında sadece 1,92 milyon ton stoklanabilmişti. Bununla beraber, düşürülen yıllık plana göre, 4,2 milyon ton toplanması öngörülmüştü.

78. *Vorwärts*, 18 Aralık 1928; *Dresdener Anzeiger*, 18 Aralık 1928.

deki durum nedeniyle dumura uğramadı. Güçlükler aynı zamanda kentlerdeki ve sanayideki koşullardan da kaynaklanıyordu. Yeni hasatın gelişiyle dahi herhangi bir temel iyileşme göstermeyen gıda maddeleri arzı, kademeli olarak geçen bahardaki yaygın açlık düzeyinin bile daha aşağısında bulunan bir noktaya düştü. Fiyatlar sadece daraltılan özel sektörde değil, devlet ve kooperatif ticaretinde de arttı. Yüksek fiyatlar ücret artışlarıyla dengelenmedi: Hükümetin ücretleri artıracak kaynakları yoktu. Kronik, şiddetli hammadde kıtlıkları ve mali kaynak ihtiyacı sanayinin işleyişinde kesintilere sebep oldu. 1928 yazında, zaten çok şiddetli olan mal kıtlığını daha da ağırlaştırarak, sanayi üretiminde yeniden bir düşüş başladı.[79]

Tüm kaynakları muazzam derecede kısılan sanayi, ekonomik durumu ancak kalite göstergelerini iyileştirerek rahatlatabilirdi. Bununla beraber, yeni bir etmen daha kendini hissettiriyordu: toplumsal bunalımın sonuçları. Stalin'in politikalarının ve özellikle de Şahti olayının etkileri altında, bu toplumsal sonuçlar sanayiyi tam bir düzensizliğe sokan çalışma disiplinindeki düşüşte en yoğun ifadesini buluyordu. İşçiler idarecilerin, mühendislerin ve teknisyenlerin emir ve taleplerini yerine getirmeyi reddediyorlardı. Üretimi artırmayı ve çalışma yoğunluğunu yükseltmeyi amaçlayan önlemler karşı devrimci olarak görülüyordu. Öbür taraftan, kendilerini iki ateş arasında –işçiler ve idareciler– bulan ve aralıksız bir GPU korkusu altında yaşayan uzmanlar işte hiçbir inisiyatif gösteremiyorlar ve gayretlerini mutlak asgariyle sınırlıyorlardı. Düzen bozukluğu artıyordu.

Bu temel koşullara kısa zamanda başkaları eklendi: İşi durdurmalar, işe gelmemezlik, sorumluluk almama, sarhoşluk –iş sırasında dahi– müthiş oranlara çıktı. Emek üretkenliği düştü.[80] 1928 Ağustosu'nda, ülkenin birçok *oblast*'ındaki sanayi merkezlerinin –merkez sanayi bölgeleri, Urallar, Ukrayna ve hatta yüksek kültür düzeyiyle ünlü Leningrad'daki tekstil sanayisinin– durumu topyekûn alarm veriyordu. Şahti olayının eşiğinde Donbass, ülkeye kömür ikmalini tehlikeye düşürecek boyutta derin bir üretim çöküşü yaşıyordu.[81]

79. 22 Ağustos 1928 tarihli bilgi, PA, IV Ru, 2-I, 5 içinde.

80. Menjinski'nin 11 Ağustos 1928 tarihli sirküleri (1 Eylül 1928 tarihli haber), PA, IV Ru, 2-I, 5 içinde. Daha sonra, *Pravda* bile bu olguları kabul etmek zorunda kaldı (bkz. dipnot 81).

81. Sovyet basınında çıkan Lomov (Donugol' ile ilgili) ve Birman'ın (Yugostal' ile ilgili) makalelerine dayalı 29 Ağustos 1928 tarihli haber, PA, IV Ru, 2-I- 5 içinde; aynı zamanda, "Postanovleniye TsK VKP(B) o zadaçak ugol'noy promişlennosti Donbassa, 17.1.1929 g.", *KPSS v rezolyutsiyak*, cilt 4, s. 158-161 içinde.

Ne Stalin ne de Menjinski toplumsal politika alanındaki bu manevralarının bu tür "yan etkiler" doğuracağını tahmin etmişlerdi. İşçilerdeki husumet ve disiplinsizlik son derece güç ve tehlikeli bir durum yaratmıştı. Sovyet hükümetinin politikalarıyla üzerlerine bindirilen tüm yüklere rağmen, işçiler onun başlıca destek kaynağı olmaya devam ediyordu: Hükümet propagandası birinci derecede ve öncelikle onlara yönelikti; onlar için dışardan bakılınca ayrıcalıklı gibi görünen bir konum yaratılmıştı. Bunun için önceden bir zemin yoklaması yapmadan, açık bir zulüm ve idari baskıyla, zaten karmaşa içindeki bu toplumsal ortamla başetmek çok riskli bir adım olurdu. Şahti olayı da, o sıralarda hâlâ temel siyasal tavırlarını oluşturmaya çalışan parti önderliği içinde büyük bir tartışmanın konusu olmaya devam etti.[82]

Yetkililer alarm zillerini çaldılar. Bitmek tükenmek bilmeyen toplantılar düzenlendi ve çığ gibi direktifler ve talimatlar çıkartıldı. Sendikalar, hükümet ve partinin hepsi de sanayideki kaosu inceliyordu. Emrindekilere hitaben yazılmış ve 11 Ağustos'ta dağıtılan bir mektupta, Menjinski, Şahti olayının "yanlış anlaşıldığı"nı ileri sürüyordu. Dediğine göre, sanayideki durum hoşgörülemez bir hal almıştı ve ancak devrimden hemen sonraki kaos yıllarıyla karşılaştırılabilirdi. Yerel GPU birimleri, işçiler arasındaki "uzmanların maskelerini düşürmeyi" amaçlayan her türlü faaliyeti hemen durdurma talimatı almışlardı.[83] Bunu bir dizi başka talimat izledi. Daha 1 Eylül'de, Menjinski yalnızca işçileri değil, bizzat bazı GPU görevlilerini de parti önderliğinin kararlarına uymamakla suçladı.[84]

Bununla beraber, zıvanadan çıkmış olan unsurları durdurmak kolay değildi. Bu da işçilerin yaşam ve çalışma koşullarının düşürülmesine karşı bitmek bilmeyen dirençlerini besledi. 3 ve 4 Eylül'de, Çalışma ve Savunma Konseyi (STO) çalışma disiplini ve üretkenlikte keskin bir düşme olduğunu ilan etti. Hükümet sanayi merkezlerine alelacele özel yetkilerle donatılmış komisyon ve temsilciler gönderdi. Sanayi işletmelerinin "kızıl müdürleri" enerji yoksunluğu ve yetersiz çalışmayla suçlanıp görevden azletme ve hapis tehditlerine maruz bırakıldılar.[85] 11 Eylül'de, Politbüro meseleyi ele aldı. Göründüğü kadarıyla bu ilk top-

82. Çiçerin'in önerilerini görüşen Politbüro toplantısıyla ilgili 24 Eylül 1928 tarihli haber içinde yer alan Kalinin'in konuşmasına bkz., PA, IV Ru, 2-1, 5 içinde.

83. Bir mektup metninden (1 Eylül 1928 tarihli bilgi), *a.g.e.* içinde.

84. Menjinski'nin Birlik Cumhuriyetleri'ndeki GPU şeflerine mektubu (1 Eylül 1928 tarihli bilgi), *a.g.e.* içinde.

85. 14 Eylül 1928 tarihli bilgi, *a.g.e.* içinde.

lantısı değildi. Mümkün olan en süratli biçimde işlerin tersine döndürülmesini istedi. Ekim başında, Halk Komiserleri Konseyi ile Çalışma ve Savunma Konseyi başkan yardımcısı Yan Rudzutak ciddi bir genel iktisadi çöküş[86] tehdidine göndermede bulunarak, bu talimatları tekrarladı.[87]

Alınan önlemler vaziyeti bir parça iyileştirdi, ama çalışma disiplinindeki çöküş, başka iktisadi sorunlarla da birleşerek, daha o zamandan kendi meyvalarını vermeye başladı. Ekim 1928'de, genel mali durumu iyileştirme ve üretim düzeyini yükseltme ihtiyacı Sovnarkom'u sanayi kredilerinde azaltma veya kesintiye gitmek ve birçok yeni projeyi askıya almak zorunda bıraktı. Aralarında Yugostal', Donugol', Azneft', Urallar'daki metalurji fabrikaları ve kuzey ve güneydeki kimya tröstleri de olmak üzere, ülkenin en büyük sanayi işletmeleri bu önlemlerden etkilendi.[88] Sanayileşme politikasının geliştirilmesi tehdit altındaydı. Sanayi de şimdi kendini "olağanüstü önlemler" sisteminin bir nesnesi olarak bulmuştu. Mümkün olan her türlü idari önlem yoğun biçimde uygulandı. Sanayi işletmelerinin müdürleri yeniden GPU'yla çok sıkı işbirliği yapma yolunda talimatlar almaya başladılar.

Sovyetler Birliği'ndeki durum son derece belirgin bir hale gelmişti: Ilımlılar iktisadi strateji üzerindeki savaşı kazanamamışlardı; politikaları iktisadi ve toplumsal işlerin pratikteki işleyişine etkili biçimde nüfuz edememişti. Tersine, Stalin'in 1928'in ilk yarısındaki politikası bu politikanın sürekliliği için gerekli koşulları yaratmıştı. Tepede bir başka çatışma kaçınılmaz hale gelmişti; Sovyetler Birliği'nin gelecekteki gelişmesinin tüm niteliğini belirlemek gerekiyordu.

86. Resmi olarak yayımlanan aylık konjonktür raporları, iç muhaberat içinde bulunan bilgilerden farklı olarak, üretimdeki önemli düşüşleri göstermiyordu. Böyle bir düşüş sadece Kasım 1928 ve yine Şubat 1929'da kaydedilmişti. Bununla beraber, "1929-1930 Kontrol Rakamları" adlı yayın, "çalışma disiplininde kayda değer bir düzensizlik ve gevşeklikle beraber, yılın [1928-1929, M.R.] son derece elverişsiz koşullarda başladığını" kabul eder.

87. Bir mektup metninden (24 Ekim 1928 tarihli haber), PA, IV Ru, 2-I, 6 içinde.

88. *Germania*, 23 Ekim 1928 (Rikov'un Eylül 1928'de Ukrayna Halk Komiserleri Konseyi'nin bir oturumunda yaptığı konuşmaya dayanarak); aynı zamanda, *Berliner Tageblatt*, 31 Ekim 1928.

VII

ILIMLILARIN YENİLGİSİ

Temmuz plenumundan sonra Bolşevik Parti içinde eşi görülmedik bir kararsız denge oluştu. Hem ılımlılar hem de Stalinistler, Politbüro'da ilke sorunları üzerinde anlaşmazlık olmadığını ileri sürmeyi gerekli buluyorlardı. Hatta bu tür anlaşmazlıklarla ilgili "söylentileri" protesto etmişlerdi.[1] Tabiatıyla, Stalin'in belli bir avantajı vardı. Daha önceden de olduğu gibi, siyasal iktidarın belirleyici öğeleri onun elindeydi. Bununla beraber, onun bu avantajı kullanması kolay değildi. Stalin, kendi bağımsız politikasının temel doğrultusunu önceki dönemde formüle etmişti; bu doğrultuyu Sovyetler Birliği'nin gelecekteki gelişmesi için sağlam bir anlayışa doğru genişletmesi gerekiyordu. Artık kendini sadece genel kuramsal ve siyasal önermelerle sınırlayamazdı; politikasının ayrıca pratik iktisadi ve toplumsal planlama alanında da ifadesini bulması gerekiyordu. O sırada, iktisadi yaşamın kilit kaldıraçları hâlâ ılımlıların elindeydi. Genel olarak, Sovyet ekonomisi konusunda ılımlı Rikov gibi büyük bir bilgi bankası işlevini gören, pratik deneyim sahibi birini bulmak zordu.

1928 kışında, SSCB'deki iktisadi ve toplumsal gelişmeler ılımlıların fikirlerine karşıt bir yönde ilerliyordu, ama bu gelişmeler Stalin için de pek elverişli değildi. Çok sayıda çağdaş tanık, iktisadi ve toplumsal güçlüklerin çapı yüzünden, Stalin'in tuttuğu sanayileşme yolunun tümüyle reddedilmesinin birkaç gün değilse bile birkaç haftalık bir iş olduğuna inanıyordu.[2] Bununla beraber, böyle bir yol, nereden bakarsanız bakın, Sovyetler Birliği için daha o zamandan kapalıydı. NEP döneminin iktisadi ve toplumsal ilişkilerini yıkan süreç daha şimdiden hayli yol katetmişti; ilk duruma dönmek pek mümkün değildi. Muazzam bir mal ve gıda kıtlığı vardı; bu kıtlığın üstesinden gelmek için zaman, kay-

1. *KPSS v rezolyutsiyak*, cilt 2, s.558-559.

2. Örneğin bkz. "Pis'mo A.: Vokrug plenuma TsK VKP(B), 27.11.1928 g.", *Sots. vestnik*, no.22-23 (188-189), 5 Şubat 1928.

nak ve büyük çaba gerekiyordu. Yetkililerin elinde toplumsal gerilimi etkili biçimde yumuşatacak maddi araçlar yoktu. Olağanüstü önlemlerden ve bunun yol açtığı kaçınılmaz yönelim bozukluğundan, düzensizlikten vazgeçilmesi ve devletin baskı makinasının zayıflaması ciddi biçimde halkın direnişini artırma tehlikesini içeriyor ve yükselen rahatsızlık ve isyana kapı açıyordu. Bunlara ek olarak, Batılı güçlerdeki teknolojik gelişmenin sürekli hızlanan adımları Sovyet önderleri arasında endişe yaratıyordu. Stalin bundan yeterince açık biçimde söz ediyordu: "Bakın kapitalist ülkelere, teknolojinin yalnız ilerlediğini değil, sanayi teknolojisinin eski biçimlerini geride bırakarak ileriye doğru koştuğunu da görürsünüz... Ülkemizin bağımsızlığını savunmak, savunma için yeterli bir sanayi temeli olmaksızın mümkün değildir. Sanayi teknolojisi olmaksızın böyle bir sanayi temeli yaratmak olanaksızdır...Ya bunu ele geçiririz ya da silinip gideriz."[3]

Durum bir kez daha bir çıkmaza yaklaşıyordu. Stalin ölümcül bir yenilgiye uğramadan geri çekilemezdi artık. 1928 baharında aldığı kararlar ve bunların sonuçları konumunu önceden belirlemişti. Sovyetler Birliği'nin uluslararası ve ülke içi durumunun sınai büyüme oranlarındaki bir artışı zorunlu hale getirdiği sonucuna vardı. Stalinist çevrelerde yeni bir slogan popülarite kazandı: Ekonomi yalnızca "darboğazlardan" ibaret değildir.[4]

Stalin, Sovyetler Birliği'nin içinde bulunduğu koşullarda tamamen çılgınlık olarak görülen bir karar aldı: İleriye doğru bir atılımla kendini kurtarmaya karar verdi. Böyle bir karar siyasal gerekçelerden yoksun değildi; belli bir gözüpekliğe ve devrimci niteliğe sahipti. Yine de, Stalin'in gözüpekliği ve devrimciliği özel bir türdendi. Nüfusun geniş kesimlerine inanılmaz yoksunluklar getirmiş olan çok sert bir iktisadi ve toplumsal bunalım koşullarında, programı kaçınılmaz olarak insan faktörüne ve insani ihtiyaçlara tam bir umursamazlık gösteriyordu; boyutuna bakmaksızın ahlaki, maddi ya da insani kayıpları gözardı etmekte tereddüt göstermedi. Kişisel amaçları veya ideolojik motivasyonu (birçok toplumsal mesele konusunda çoğunlukla bilgisizdi) bir yana, Stalin'in iktisadi ve toplumsal anlayışı, hükümetin uygulamalarına karşı halkın direnişinin düzeltici etkisine pey vermeyen herhangi bir sömürü sisteminin düşünce düzeyiyle ortak özellikler içeriyordu. Bu, sosyaliz-

3. Stalin, "Ob industriyalizatsii strani i o pravom uklone v VKP(B): Reç' na plenume TsK VKP(B), 19.11.1928 g.", *Soç.*, cilt 11, s. 245-290.

4. Örneğin bkz. Ya. Yakovlev, "K voprosu o hozyaistvennik zadaçak predstoyaşçego goda (İz bloknota RKİ)", *Pravda*, 28 Ekim 1928.

min toplumsal öğretisinin anlamından ve özünden tümden bir kopuştu.

Sovyet toplumunun gerçek durumu veri alındığında, Stalin'in siyasal kararlarını bırakın savunmayı, gerekçelendirmek bile olanaksızdı. Toplumun içinde bulunduğu gerçek durum açıkça idrak edilebilseydi, yüksek sanayileşme oranları tutturmakla ilgili bir tartışma mümkün olmazdı; Stalinistler'in sessizce geçiştirdikleri şeyler –Stalinist yolun maliyeti– hakkında konuşmak zorunlu hale gelirdi. Böyle bir tartışma son derece uzlaşmacı olurdu. Dolayısıyla, Stalin ve başta Molotov olmak üzere Stalin'in taraftarları, Bolşevik önderliğin geçmişte sık sık başvurduğu bir taktik olarak sadece iktisadi ve toplumsal yaşamın önemli olgularının üzerine sünger çekip onları tahrif etmekle kalmadılar, aynı zamanda bir bütün olarak toplumun keyfi bir resmini de oluşturdular. İktisadi planlar ile bu planların maddi gereklilikleri arasındaki uygunsuzluk Stalinist politikanın en karakteristik çizgilerinden biri haline geldi. İşlerin gerçek durumuyla ilgili basit bir açıklama –yüksek parti ve hükümet organlarının kapalı kapıları ardında bile ifade edilse–, Stalin ve taraftarlarının gözünde en sert sansürü ve cezayı hakeden bir "parti karşıtı eylem" haline geldi. Daha sonra hayli uygunsuz biçimde "kişiye tapma" – yani, tartışılmaz, bilinçli olarak keyfi kişisel ve grupsal yargı ile kararlar sistemi– olarak nitelenen bir siyasal ilişkiler sisteminin temeli atıldı.

Bu tür bir metodoloji içeren projelere ılımlıları katmak son derece zordu; Merkez Komite'deki iki grup farklı dillerden konuşuyorlardı. Ilımlılar toplumdaki gerçek durumla ve bunun dayattığı sınırlarla ilgili bir değerlendirme yapmaktan sürekli kaçınıyorlardı. Stalin ise ancak iktisadi ve toplumsal kalkınma için somut istatistiksel planlar hazırlanmasında sorumluluğu üzerine alarak kendi çizgisini geliştirebilecek durumdaydı.

1928'in yaz ve kışında, Merkez Komite aygıtı hummalı bir faaliyet içindeydi. İktisat uzmanları uzmanlık alanlarına göre iktisadi durumla ilgili talimatlar alıyorlar, oradan oraya gönderiliyorlardı.[5] Stalin iktisadi yönetim organlarındaki taraftarlarını seferber etti. Stalin'in yüksek mevkideki gözdelerinden biri olan Kuybişev'in başında bulunduğu Milli Ekonomi Yüksek Konseyi (Vesenka), iktisadi plan taslaklarının hazırlanmasında gerçek bir merkez haline geldi. Burası, daha ölçülü olan Devlet Genel Planlama Komisyonu'nun (Gosplan) karşısına dikilmişti.[6]

5. 3 Ekim 1928 tarihli haber, PA, IV Ru, 2-I, 5 içinde; Lewin, *Russian Peasants*, s. 278-279. Plan taslaklarıyla ilgili daha fazla ayrıntı için bkz. Carr ve Davies, cilt 1, böl. 1, s. 312-332.

6. Daniels, *Conscience of the Revolution*, s. 350-357.

İlk çalışmalar, Sovyet ekonomisinin 1928-1929 dönmindekine gelişimine dair kontrol rakamları üzerinde yoğunlaşmıştı. Bu dönem, henüz ortaya atılmamış birinci beş yıllık planın da ilk yılı olacaktı.

1928 yazında, her iki planlama merkezi, yani hem Gosplan hem de Vesenka, parti önderliğine sanayileşme oranlarıyla ilgili önerilerini sundular. Öneriler Ağustos ayında incelendi. Yüksek oranlar öngören Gosplan'ın kaba taslakları da, Vesenka'nın göstergeleri de uygun bulunmadı. Politbüro, kuşkusuz Stalin ve Molotov'un baskısı altında, sanayileşme oranında daha fazla bir artış talep etti.[7]

Planlanmış oranı artırmanın ardındaki başlıca savlardan biri, SSCB' nin geçen yıllardaki sınai büyüme adımının planlama organlarının beklentilerini aşmasıydı; bunu destekleyen rakamlar zikrediliyordu.[8] Böylece, ülke kaynaklarının gerçekçi bir cetvelini çıkarmak yerine, plan taslaklarının hazırlanmasındaki asıl rol ekonominin meşhur açıklarının ve ihtiyacının tahmin edilmesine verilmişti.[9] Önemli bir unsur haline gelen bir başka etmen de, yabancı ülkelere bağımlılığı azaltma, yani ithalat hacmini kısma ve yerli sanayinin daha önceki ithal gereklerinin bir kısmını tatmin etme ihtiyacıydı.[10] İşte iktisadi öncelikler, özellikle belli sanayi dallarına sermaye yatırımı tahsisleri ve arzu edilen üretim artış oranları bu temelde belirleniyordu.

Böyle bir plan tasarlama sistemi kendi başına kötü addedilemez. Buradan kalkıp Sovyet ekonomisinin ihtiyaçlarını gidermek kolay bir adımdı. Sorunlar, ortaya konan ihtiyaçlar ile ülkenin gerçek kaynakları arasındaki dengede ve üretim gerekleri ile bir bütün olarak halkın tüketim ihtiyaçları arasındaki dengede yatıyordu.

Planlama organları (öncelikle Vesenka), 1928-1929'da kabul edilen üretim artış oranlarını önceki yıllarda gerçekleştirilen planlardan alınan resmi veriler üzerine bina etmişti. Dışardan bakıldığında, şu da haklı görülebilirdi: Planlama organları, önerilerini, daha önce ulaşılan hedefler üzerine kurmuştu. İstatistikler,[11] hafif sanayide biraz daha yüksek

7. *A.g.e.*

8. V.V. Kuybişev, "Pyatiletniy plan razvitiya promişlennosti: doklad na VIII s"ezde profsoyuzov", *Pravda*, 25 Aralık 1928.

9. V.V. Kuybişev, "Zadaçi promişlennosti v 1928-29 g.", *Pravda*, 27 Kasım 1928. Açıklarla ilgili rakamlar 1928 kışında Sovyet ekonomisinde çalışan müdürlerin tüm raporlarında istisnasız olarak verilmişti.

10. V.M. Molotov, "K itogam noyabr'skogo plenuma, 30.11.1928 g.", *Pravda*, 4 Aralık 1928.

11. Sovyet istatistiksel verilerinin doğrulanması bu çalışmanın görevlerinden birini oluşturmuyor. Bununla beraber, bir kısmından alıntılar yaptığım, Sovyet önderlerinin birbirleriyle yazışmalarından çıkarılan verilerin hiçbir şekilde Sovyet ekonomisinin 1927-

ve ağır sanayide biraz daha düşük olmak üzere, büyük ölçekli devlet sanayisinde yüzde 22.5'luk bir üretim artışı gösteriyordu.[12] Bundan dolayı, büyük ölçekli sanayi için tasarlanan üretim artışı, yeni mali yıl için yüzde 21.4 ve bütün üretim için (1927-1928 yılındaki yüzde 21.6'ya kıyasla) yüzde 18.4 olarak verilmişti. Kuşkusuz bu muazzam bir artıştı. Ağır sanayi için planlanmış büyüme oranı ve ağır sanayiye sermaye yatırımı akışı hafif sanayilerinkini aşacaktı. Sonuç olarak, uzun yıllar için artan bir sermaye miktarı inşaat projelerinde dondurulacaktı.[13]

Kısa bir süre önce Merkez Komite sekreteri makamından Ukrayna'ya aktarılan Stanislas Kossior hemen Vesenka'ya Ukrayna planının ilk özetlerini bildiriyor, planın "azami niteliği"nden söz ediyordu.[14] Plan, metal ve hammadde üretimlerine uygun olmayan bir biçimde oluşturulmuştu.[15] Aynı zamanda, tasarlanmış sermaye oluşumundaki büyüme (yüzde 22-23) ile inşaat malzemelerindeki büyüme (yüzde 14.7) arasında da derin bir uyuşmazlık bulunuyordu.[16]

1928-1929 yılı için önerilen kontrol rakamları Stalin'in kararlarının doğasını tüm çıplaklığıyla ortaya koyuyordu. Başlangıç önerilerindeki kimi tenzillere rağmen, bütçeden talepler önceki yıllardaki talepleri önemli ölçüde aşıyordu.[17]

1928'deki parlak başarılar iddiasını teyit etmediği belirtilmelidir. Aylık olarak yayımlanan resmi konjonktür raporları 1927 Ekim ve Kasımı'nda ve 1928 Şubat, Nisan, Haziran ve Temmuzu'nda kısmi veya genel bir üretim düşüşü kaydediyordu.

12. R.D., "Die Kontrollziffern der Volkswirtschaft der UdSSR 1928/29", *Die Volkswirtschaft der UdSSR*, no. 23 (Berlin, 1928) içinde. Daha sonraları, özellikle yüzde 22 veya 23 gibi değişik rakamlar zikredilmiştir.

13. *Kontrol'niye tsifri narodnogo hozyayistva SSSR na 1929-30 god* (Moskova, 1930), s. 5; V.V. Kuybişev, "Pyatiletniy plan razvitiya promişlennosti", *Pravda*, 25 Aralık 1928.

14. "Promişlennost' SSSR v 1928-29 g.: Prezidyum VSNH SSSR o Kontrol'nik tsifrak (Doklad Kossiora)", *Pravda*, 14 Eylül 1928.

15. Kuybişev'in verdiği bilgilere göre, demir metalurjisindeki "açıklar" şunları içeriyordu: dökme demirde yüzde 33.7, kol ve külçe demirde (*zagotovki i bolvanki*) yüzde 34, profil demirde (*sortovoe jelezo*) yüzde 26.9, vb. (*Pravda*, 27 Aralık 1928).

16. V.V. Kuybişev, "O hozyaistvennom polojenii SSSR, 19.9.1928 g.", *Pravda*, 21 Eylül 1928.

17. İstatistiksel veriler, planın somut ifa şeklini ve merkezi kurumlar içindeki mücadeleyi yansıtacak tarzda belgeden belgeye, demeçten demece önemli ölçüde değişiklikler gösteriyordu. Kuybişev önceleri, 1927-1928'in 700 milyon rublesine kıyasla, bütçeden taleplerin 1 300 milyon ruble olduğundan ve bunu 1 100 milyon rubleye indirmek gereğinden söz etmişti. Bkz. *Pravda*, 12 Eylül 1928. Merkez Komite'nin Kasım 1928'deki plenumunun kararları, sanayideki sermaye yatırımlarının, kuşkusuz bütçeden kaynak ayrılmayan yatırımları da içeren 1927-1928 yılının 1 330 milyon rublesine karşılık 1 650 milyon ruble mertebesinde olduğunu bildirmişti. Bkz. *KPSS v rezolyutsiyak*, cilt 4, s. 133. Son olarak, aynı plenumda, Stalin, sermaye oluşumu ihtiyacı için Vesenka'nın 825 mil-

Kaynakların sanayi lehine yeniden dağıtımı (Maliye Komiserliği'nin verilerine göre 477.3 milyon rubleden 819 milyon rubleye çıkarak) keskin bir artış gösterdi.[18] Bütçenin temel gelir kaynakları üzerindeki baskı şiddetlendi: Vergi ve resimler, devlete verilen borçlar, votka ve diğer damıtılmış içki satışları üzerindeki tekel, sürekli aşırı ölçüde kağıt para basımı.[19] Bununla beraber, önerilen sınai büyüme oranlarını garanti edecek yeterli kaynaklar yoktu. Bu durumda planlama örgütleri pek alışılmadık bir önlem kararı aldı: planı, ekonominin henüz elinde olmayan kaynaklarla dengeye getirmek. Üretim maliyetinde yüzde 7 (önce yüzde 8'di), inşaat maliyetinde yüzde 15'lik bir düşüş ve emek üretkenliğinde (ücretlerde tasarlanan yaklaşık yüzde 7'lik bir artış sayesinde) yaklaşık yüzde 17'lik bir artış öngörülmüştü.[20] Sanayinin mali planına üretimdeki temel göstergelerde tasarlanmış olan iyileşmenin etkisi de katılmıştı, ama gerçekte Sovyet sanayisi bu denli iyi sonuçlara hiçbir zaman ulaşmamıştı. Yeni bir uygun teknoloji ve donanım akışının yokluğu ve fabrikalardaki gerçek durum dolayısıyla, bunu gerçekleştirecek araçlarla donanmamıştı.

Tarım da aynı biçimde planlanmıştı. Planın üzerine inşa edildiği varsayımlar, Stalin ve taraftarlarının köylerdeki gerçek durumu inkâr etmeleri ve ulaşılmış olan sonuçları büyük ölçüde abartmalarından dolayı, bu alanda daha da dayanaksızdı. Ürün almak üzere ekilen alanın fiilen azalmasını ve köylünün toprak işlemeye karşı ilgisindeki görülebilir düşüşü umursamayarak, plan, toprak veriminde yüzde 3'lük bir büyümeyle birlikte, ekili alanda yüzde 7'lik bir artış öngörüyordu (başlangıçta, tahıl hasadında yüzde 10'luk bir artış önerilmişti).[21] Pratikte bu ancak, halihazırdaki iktisadi plan altında tahıl tedariki ile bir bütün ola-

yon rublelik, Gosplan'ın 750 milyon rublelik ve Maliye Halk Komiserliği'nin 650 milyon rublelik talebinden söz etmişti. Merkez Komite, Stalin'le uyum halinde, 800 milyon rublelik bir toplam lehinde karara vardı. Bkz. *Soç.*, cilt 11, s. 276. Rakamlarla ilgili başka varyantlar da vardır.

18. A.İ. Rikov, "İtogi noyabr'skogo plenuma, 30.11.1928 g.", *Pravda*, 4 Aralık 1928.

19. Örneğin bkz. O. Domanevskaya, "Byucet i inflyatsiya", *Sots. vestnik*, no. 2 (192), 24 Ocak 1929.

20. Gr. Grin'ko, "Pod znamenem velikik zadaç (O kontrol'nik tsifrak na 1928-1929 g.)", *Pravda*, 30 Ekim ve 1 Kasım 1928; V.V. Kuybişev, "O hozyaistvennom polojenii SSSR, 19.9.1928 g.", *Pravda*, 21 Eylül 1928; "Plenum TsK VKP(b), Moskva, 16-24.11.1928 g.: O kontrol'nik tsifrak narodnogo hozyaistva na 1928-29 g.", *KPSS v rezolyutsiyak*, cilt 4, s. 122-138 içinde.

21. Gr. Grinko, "Pod znamenem velikik zadaç", *Pravda*, 30 Ekim ve 1 Kasım 1928; aynı zamanda şu karara bkz. "O kontrol'nik tsifrak narodnogo hozyaistva na 1928-29 g.", *KPSS v rezolyutsiyak*, cilt 4, s. 122-138 içinde.

rak ülkenin tarımsal ürün iaşesinin, gerçekte ulaşılabilir olan üzerine değil, hayali bir hasat üzerine temellendirilmesi anlamına gelebilirdi. Bu tür bir planlamanın içeriği açıktı. Planın gerçekleştirilmesi, doğrudan doğruya sanayi işçileri ile yoksul halkın yaşama ve çalışma koşullarına vahşi bir saldırıya bağlıydı. Plan son derece istikrarsızdı. Planlanan göstergelerden herhangi bir önemli sapma veya iktisadi koşullarda herhangi bir ciddi değişme, planı altüst etme tehlikesi taşıyordu. Plan, iktisadi organlara hemen hiçbir manevra alanı bırakmıyordu. Aynı zamanda nüfusun geniş kesimleri için ortaya çıkmış olan zor iktisadi koşulları rahatlatmak için herhangi bir kaynak ya da rezerv de sunmuyordu. Bu örgütlü bir yoksulluk ve açlık planıydı.

Stalin'in iktisadi planlama sahasına girişi parti önderliği içindeki çatışmaları kaçınılmaz olarak şiddetlendirdi. Bu alandaki –eskiden faaliyetlerinin yaşamsal temeli olan– inisiyatifi kaybetmiş olan ılımlılar kendilerini savunacak etkin bir yol bulamadılar. Sadece Stalinist planları tadille sınırlı bir politika izlemeye zorlandılar. Bu da onları son derece dezavantajlı bir konuma soktu.

Politbüro'da ılımlılar çekirdeğinin seçtiği taktikler çok talihsizdi. Ilımlılar bir taraftan ilke sorunları üzerinde anlaşmazlık olmadığını vurgularlarken, öbür taraftan kendi güçlerinden kuşkulu bir şekilde, Stalinist planlara olan itirazlarını "Troçkist süper sanayileşme"ye –Stalin'in yeni yönelimini böyle adlandırıyorlardı– yönelik bir saldırıyla güçlendiriyorlardı. Böylece, ılımlılar güçlü olmadıkları ve olamayacakları bir alana saptılar. Dahası, bu hamle Stalin ile sol muhalefetin teslimiyetçi kanadı arasındaki yakınlaşmayı –önceleri, ılımlıların önlemeyi istedikleri bir gelişme– belli ölçüde kolaylaştırdı.[22] Alma-Ata'daki Troçki, Stalin'e karşı ılımlılarla geçici bir ittifakın mümkün olup olmadığını düşünüyordu,[23] ama şimdi bu meseleyle ilgili olarak kendini en yakın iş arkadaşları arasında dahi tecrit edilmiş buldu.[24]

Bu koşullar altında, 1928 Eylül sonunda, Buharin, Stalinist politikaları geniş bir parti içi tartışmanın konusu yapmaya kalkıştı. Pravda'da,

22. "Za kulisami VKP(B)", *Sots. vestnik*, no. 9 (199), 4 Mayıs 1929; "Vnutri pravotsentristskogo bloka (Pis'mo iz Moskvi, 20.3.1928 g.)", *Byulleten' Oppozitsii*, no. 1-2, Temmuz 1929; aynı zamanda bkz. L. Kamenev, "Po-novomu, po-delovomu", *Pravda*, 16 Kasım 1928; ve G. Zinovyev, "Znamenatel'naya godovşçina", *Pravda*, 20 Kasım 1928.

23. Deutscher, *Prophet Unarmed*, s. 446-451.

24. Troçki'nin muhalefet içindeki bu meseleye ilişkin genel kanıyı açıkça kabul ettiğini geçerken belirtelim; bu dönemde yayımlanmış tüm açıklamalarında tercihini Stalin'den yana göstererek ılımlılara saldırıyordu.

büyük bir sansasyon yaratan "Bir İktisatçının Notları: Yeni Mali Yıl Başlarken" adlı makalesini yayımladı.[25] Dışsal görünümü itibarıyle bu makale aynı zamanda "Troçkizm"in bir eleştirisiydi. Politbüro kararlarının tahdidi altındaki Buharin, dışarıdan bakıldığında, Stalinist önerilerin çerçevesini kabul ediyordu. Fakat uygun iktisadi büyüme oranlarını tartışmanın temel konusu haline getiriyordu. Buharin'e göre, Sovyetler Birliği'nin ciddi iktisadi ve toplumsal güçlüklerinin sebebi hızlı sınai büyümenin sınırlayıcı etmenlerle ters yönde koşuyor olması olgusunda yatıyordu: Başta tahıl üretimi olmak üzere, tarımda şiddetli bir gerilik; metalurji ve inşaat malzemesi sanayilerinde gelişme eksikliği; hammadde ikmalinde uygunsuzluk ve dış ticarette tatmin edici olmayan bir ortam. Bu bakış açısından, Buharin'in görüşüne göre, iki iktisadi sorun öne çıkıyordu: sermaye oluşumu ve tarım performansında iyileşme.

Buharin, tarımda iktisadi canlanma sorununa istisnai bir önem veriyordu. Kolektif çiftliklere ve devlet çiftliklerine ciddi bir dikkat gösterilmesini –bu Stalin'e bir tavizdi– öneriyordu, ama aynı zamanda da fiyat politikasının ve küçük ve orta boy bireysel köylü çiftçiliğini canlandırmanın önemini vurguluyordu.

Buharin'in sermaye yatırımı sorununa karşı tavrı bambaşka bir hikâyeydi. Bir taraftan, başta geri kalmış sanayi dalları olmak üzere sermaye yatırımının önemini tamamen kabul ederken, öbür taraftan bu mesele üzerinde Stalin'le gerçek bir savaşa girmeye çalışıyordu. Buharin, sermaye oluşumuna dikkat göstermenin tüm kaynakları sanayinin gelişmesine yatırmak anlamına gelmediğini beyan ediyordu. Birikim için sınırlar koymak, rezervler ayırmak ve arz ile talebi dengelemek zorunluydu; inşaat projeleri sadece mali yollarla değil, malzemeyle de desteklenmeliydi. Büyük ölçekli, uzun vadeli inşaat projelerine çok fazla kaynak bağlamaktan kaçınmak gerekiyordu. Buharin sanayileşmede çok hızlı koşmaya karşı uyarıda bulunuyordu; böyle gidilirse sonuç başarısızlıktı.

Buharin'in makalesi tutarlı değildi. Düşündüğü her şeyi söylemiyordu; Stalin'in ileriye doğru atılım fikrine karşı tüm gücüyle sesini yükseltme konumuna gelemiyordu. Bu, ılımlılar tarafından kullanılan tüm taktiklerde tipik bir durumdur. Açıkçası, ılımlılar kalkınma hızında kayda değer bir azaltmanın mümkün olduğunu ciddi ciddi düşünüyorlardı; Buharin ile Rikov açıktan açığa, bir geri çekilmenin kabul edil-

25. *Pravda*, 30 Eylül 1928 (Türkçesi: *Sosyalist Siyasal Düşünüş Tarihi* içinde, cilt 2, Bilgi Yay., 1976).

mesi gereğinden söz ediyorlardı.[26] Bu nokta üzerinde, Stalin ve taraftarlarından kati bir biçimde ayrılıyorlardı.

Ilımlılar, "Troçkizm'e karşı mücadele" bayrağı altında Stalin'e karşı çıkarak büyük bir taktik hatası işlemişlerdi. Bu şekilde, mücadeleyi Stalin'in istediği alana taşımışlardı. Stalin, bir yandan sola karşı mücadele etmenin gerekliliği konusunda ılımlılarla anlaşırken, diğer taraftan sağla da mücadele etmenin gerekli olduğunu ekliyordu. Fakat bu Stalin için sadece geçici bir formüldü. Çok kısa bir zaman zarfında, meseleyi çok daha farklı bir şekilde ortaya koydu: Soldan gelen tehlike fazlasıyla sergilenmişti; asıl tehlike sağdan, *kulaklar*'ın ve kapitalist öğelerin etkisi altındaki "teslimiyetçiler"den geliyordu.[27]

Stalin, bu genel siyasal uygulamaları –hâlâ partiyi, alışılmış olmayan, "sağ sapma"ya karşı mücadeleye yöneltmek gerekiyordu– doğrudan idari önlemler alma hazırlıklarıyla birleştiriyordu. Zamanı çeşitli hedefleri arasında paylaştırarak kademe kademe ilerliyordu. Baskısını, ılımlıların görüşlerin çoğunun sahibi Buharin üzerinde yoğunlaştırdı. Eskiden de olduğu gibi, Buharin'in önemli bir kişisel gücü yoktu ve pratik iktisadi ve toplumsal politikaların uygulanmasında önemli bir sima değildi. 1928 Temmuzu'nda, Moskova'daki, iki yıldır ertelenen Komintern'in Altıncı Kongresi'nde ılımlılar tarafından arka plana atılan Stalin –Komintern Buharin'in çiftliğiydi ve ılımlılar becerikli bir şekilde kullanmışlardı bunu– yine de çok ustaca entrikalar çevirdi. Çağdaş tanıklar, "kulis kongresi" diye adlandırmışlardı bunu. Sahne gerisinde, Stalin, Buharin'in uluslararası durum üzerine tezlerine soldan bir saldırı başlatmıştı. Bu tezler sola hayli uzaktılar, ama hâlâ Sovyetler Birliği'nin uluslararasındaki yalnızlığını yansıtıyorlardı. Ardından Stalin, Komintern'in "sağ sapma"ya karşı mücadele üzerine bir karar almasını sağladı.[28] Bu sloganı iyi kullanarak, kademeli olarak mücadeleyi Buharin'le siyasal olarak ittifak yapan yabancı komünist partilerin önderlerini içerecek şekilde genişletti. Komintern'in en etkili seksiyonu olan Alman Komünist Partisi (KPD) içindeki mücadele özellikle şiddetliydi.[29]

26. *Pravda*, 10 Kasım 1928 (Buharin ile Rikov'un Moskova Sovyeti'nin Ekim Devrimi'ni anma plenumunda yaptıkları konuşmalar); aynı zamanda, Vaganov, *Praviy uklon*, s. 178-179 (parti merkez arşivlerine dayanarak).

27. V. Molotov, "K tekuşçemu momentu", *Pravda*, 5 Ağustos 1928.

28. Örneğin bkz. "Stalins Position in der WKP", *FdK*, 19 Ekim 1928; Stalin, "O pravom uklone v VKP(B): Reç' na plenume TsK i TsKK VKP(B) v aprele 1929 g.", *Soç.*, cilt 12, s. 1-107; ve krş. Cohen, *Bukharin*, s. 291-295.

29. Daha fazla ayrıntı için bkz. örneğin, H. Weber'in önsözüyle, O.K. Flechtheim, *Die KPD in der Weimarer Republik*, 2. baskı (Frankfurt am Main, 1976), s.48-49, 249-256.

Stalin aynı zamanda –Buharin izinli olarak Komintern Kongresi'yle meşgulken– onun *Pravda*'daki konumuna karşı da bir hamle yaparak, Maretski ve Astrov gibi ılımlıları yayın kurulundan çıkarttı ve kendi taraftarı olan Garald Krumin'in (Krumin'in "sürüdeki baş köpek" olarak tanınma gibi şüpheli bir ünü vardı) yürütme müdürü olarak atanmasını sağladı.[30] 1928 kışında, Komintern'de baş ağrıtıcı söylentiler[31] dolaşmaya başlamıştı: Komintern başkanlığı makamına Buharin'in yerine ya Molotov ya da ünlü Çekoslovak önder Smeral getirilecekti.[32]

Sovyet Komünist Partisi'nin Moskova örgütü içinde önemli olaylar patlak vermek üzereydi. Eylül ortalarında yapılan Moskova Komitesi ile Moskova Kontrol Komisyonu'nun ortak plenumu fitili ateşledi. Uglanov'un raporu, Moskovalı işçilerin son derece güç yaşam koşulları ile köylerdeki vergi politikasının sapkınlıklarına atıf yapıyordu. Uglanov hafif sanayinin daha yoğun geliştirilmesi ve tarımın durumunun yükseltilmesi ihtiyacını savundu ve şiddetle soldan gelen tehlikeye karşı mücadele gereği üzerinde durdu.[33]

Uglanov'un raporu, bazı sınırlar içinde anlaşılabilir olan ılımlı bir çizgiye yöneldi: Moskova'da hafif sanayi hâkimdi ve sanayi işçilerinin köylerle hâlâ sıkı bağları vardı. Rapor parti içinde o sıralar izin verilebilir olarak görülen boyutu aşmıyordu. Buna karşın Stalin'i ürküttü. Moskova örgütü ılımlıların önemli bir taraftar üssüydü. Moskova Komitesi'nin kararları, başkentteki tüm parti örgütleri tarafından alınan kararların temelini oluşturuyordu. Aynı şekilde, kural olarak, ülkenin başka yörelerindeki parti organlarının benzer kararlar almaları üzerinde de güçlü bir etkisi vardı.

Stalin, Moskova Komitesi'nin politikalarını geri aldırmaya ve Moskova'daki güçler dengesini değiştirmeye çalıştı. Bununla beraber, o sıralarda, bunu haklı gösterecek çok az zemin vardı: Güçlerin eşit bir dengede bulunduğu Politbüro'nun örgütsel önlem yaptırımları uygula-

30. "Pis'mo M. iz Moskvi ot 12.10.1928 g.", *Sots. vestnik*, no. 20 (186), 28 Ekim 1928; ayrıntılar için bkz. Carr ve Davies, cilt 2, s.61-63.

31. L. Trotsky, "Zur Lage in Russland, Alma-Ata, 21.10.1928", *FdK*, 4 Ocak 1929; 13 Aralık 1928 tarihli haber, PA, I V Ru, 2-I, 6 içinde; aynı zamanda bu arşivdeki diğer malzemeler.

32. Bu söylentilerdeki doğruluk payını belirlemek mümkün değil. Buharin'in yerine Smeral'ın geçmesi planı, eğer ciddiyse, gerçekleşmesi mümkün olmayan bir şeydi. Çekoslovakya Partisi'nde Smeral, kendisini "sağ tehlike"nin başlıca kaynağı olarak tasvir eden Klement Gottwald'ın sol kanat grubunun ağır saldırısı altındaydı.

33. N.A. Uglanov, "O blijayşik zadaçak moskovskoy organizatsii: Doklad na ob"edinennom plenume MK i KKK 11.9.1928 g.", *Pravda*, 21 Eylül 1928.

ması umudu yoktu. Erken bir çatışma tehlikesini arzu edilir bulmayan Stalin, sahne gerisinde bir oyun tezgâhladı. Moskova parti örgütünün görevlileri bireysel olarak Merkez Komite bürolarına çağrıldılar ve burada onlara Moskova Şehir Komitesi'nin politikalarının nitelik olarak "parti karşıtı" olduğu telkini yapıldı. Kişisel çatışmalar ve politika anlaşmazlıkları ustaca kullanılıyordu.

Bu etkinin sonuçları kısa zamanda ete kemiğe büründü: önderlerinin politikalarını protesto eden bir dizi parti "eylemcisi" türedi.[34] Birbiri peşisıra Moskova ilçe komiteleri, ılımlıların siyasal yönünü desteklemiş olan sekreterlerini görevden alan kararlar aldılar. Moskova Şehir Komitesi'nin olağanüstü plenumunun toplanması için talepler ileri sürüldü.[35] Parti örgütleri yönlerini şaşırmıştı; birçoğu ilçe komiteleri ile Moskova Komitesi önderliklerine karşı bir hizip mücadelesinin söz konusu olduğunu düşünüyordu.[36]

Moskova'daki olaylar Politbüro üyelerini ciddi biçimde alarma geçirdi. Stalin durumla ilgilenmiyormuş gibi yaptı.[37] Politbüro'nun bir kararıyla durum Merkez Komite sekreterliği ile Moskova Komitesi sekreterliği arasındaki bir ortak oturumda incelendi. 18 Ekim 1928'de bu oturumun sonuçları doğrudan Politbüro'ya sunuldu. Oldu bittiler karşısındaki parti önderliği, Moskova örgütüne gönderdiği özel bir mesajla, bazı ilçe komitelerinde gerçekleştirilen değişiklikleri onayladı; aynı zamanda, yine de, "genelde Moskova Komitesi ve onun önderlik çekirdeği parti çizgisini uygulamıştır ve tartışmasız (üst düzey) parti organlarının kararlarını uygulamaktadır" diye bir beyanatta bulunarak vurgulu biçimde Moskova Komitesi'ni savundu. Parti önderliği Moskova örgütü içindeki çatışmanın hemen durdurulmasını talep etti.[38]

Politbüro'nun kararları açıktı: Stalin'in ellerini çözmek istemiyordu. Yine de Stalin oyununa devam etti. Parti basınında anonim "sağcılar"a karşı geniş bir kampanya açıldı. Politbüro oturumunun hemen ardından

34. Vaganov, *Praviy uklon*, s. 160-167; aynı zamanda, Daniels, *Conscience of the Revolution*, s. 337-344.

35. *A.g.e.*

36. Stalin, "O pravoy opasnosti v VKP(B), 19.10.1928 g.", *Soç.*, cilt 11, s. 222-238; V. Tsifrinoviç, "Pod znakom bor'bi za reşeniya XV s"ezda: Nekotoriye itogi obsujdeniya reşenii plenuma MK", *Pravda*, 14 Kasım 1928.

37. Stalin'in "ilgisizliği", tüm pis işler Stalin'in yokluğunda Merkez Komite sekreterliğinde kilit rolü oynayan Molotov tarafından yapılırken, onun 3 Ekim'e dek Moskova dışında tatilde oluşuyla bilhassa vurgulanmış görünüyor. Bu şekilde, Stalin aynı zamanda, daha ileri manevralar yapma olanağını da korumuş oluyordu.

38. "Ko vsem çlenam moskovskoy organizatsii VKP (B) ot TsK VKP(B), 18.10.1928 g.", *Pravda*, 19 Ekim 1928.

18 Ekim'de toplantıya çağrılan Moskova Komitesi ile Moskova Kontrol Komisyonu'nun olağanüstü plenumu mücadeleyi sürdürme bayrağı altında yapıldı. Şurası da doğru ki, 19 Ekim'de plenumda konuşan Stalin, kendini Moskova önderliğine karşı başlatılan saldırıdan ayrı tuttu, ama aynı zamanda plenumun genel eğilimini de destekledi.[39] Herhangi bir etkin biçimde kendilerini savunanın olmadığını gören Moskova Komitesi ile Moskova Kontrol Komisyonu'nun birçok önderi "özeleştiri"ye başvurdu. Politbüro'nun aldığı karara rağmen, plenumun kararları Moskova Komitesi ile Moskova Kontrol Komisyonu'nun hatalarına atıfta bulunuyordu; buna ek olarak, daha başka personel değişikliklerine de gidilmişti.[40]

Sağa karşı kampanya şimdi tüm ülkeyi sarmıştı. Stalin, Molotov ve Kaganoviç tarafından seferber edilen parti aygıtı *oblast* ve şehir komitelerinden Stalinistler'in Moskova'daki eylemlerini destekleyen kararlar çıkarttı.[41] Bir dizi parti aygıtında sağa karşı baskı başladı.[42] Güçlerin dizilişinde büyük bir değişiklik yaratmak amacıyla Stalin, sol muhalefete karşı mücadelede kullanılan ve denenen bir yöntemden yararlandı; anonim "sağcılar" tarafından hazırlanan silahlı bir darbe tehlikesiyle ilgili söylentiler başlattı.[43] Ordunun komuta kademelerinde yeni bir temizlik ve ordunun GPU tarafından gözetim altına alınması için hızla emirler çıkartılıyordu.[44] GPU tutuklamalara girişti.[45] Kasım 1928'de artık kendini tahdit altında görmeyen Stalin, Uglanov ve yardımcısı Vasili Kotov'u Moskova örgütündeki makamlarından uzaklaştırdı. Ilımlılar Uglanov'un Çalışma Halk Komiserliği makamına atanmasını sağlamayı (Sovyetler Birliği Sendikalar Merkez Konseyi'nin yardımıyla)[46] başar-

39. Stalin, "O pravoy opasnosti v VKP(B)", *Soç.*, cilt 11, s. 222-238.

40. Vaganov, *Praviy uklon*, s. 168-171; aynı zamanda, Daniels, *Conscience of the Revolution*, s. 340-341.

41. Vaganov, *Praviy uklon*, s. 172-173; aynı zamanda 1928 Ekimi'nin ikinci yarısındaki *Pravda*'lar.

42. F. Dan, "Osnovnoy vopros", *Sots. vestnik*, no. 22-23 (188-189), 5 Aralık 1928 (Ryazan kaynaklı verileri anarak).

43. Berlin'deki bir Sovyet kuryesinden elde edilen bilgi (5 Kasım 1928 tarihli haber), PA, IV Ru, 2-1, 6 içinde; aynı zamanda bu arşivdeki başka belgeler.

44. Kızıl Ordu Siyasal Müfettişliği başkanının 22 Ekim ve 12 Kasım 1928 tarihli mektupları (9 Kasım ve 23 Kasım 1928 tarihli haber), *a.g.e.* içinde; aynı zamanda 13 Aralık 1928 tarihli haber, *a.g.e.* içinde.

45. O dönemde, durumdaki gerginlik Moskova'da bir söylenti tufanına yol açmıştı. Örneğin, Stalin'in bir darbe gerçekleştirdiği, Uglanov'un tutuklandığı, Tomski'nin Narım'a ve Rikov'un Türkistan'a sürgüne yollandığı gibi. "Sağ kanat komünistler"in tutuklanmalarıyla ilgili ilk haberler, Ekim'in ikinci yarısına dek geri gider (30 Ekim 1928 tarihli bilgi), *a.g.e.* içinde; ardından bu tür bilgilerde artış görüldü.

dılar, ama bu işlerin gidişatını değiştirmedi. Tüm pratik hedeflerinde Stalin istediğini elde etmişti. Ilımlıların etkisi zayıflatılmış, personel değişimi sağlanmış ve sağa karşı kampanya onların topyekûn bozgunu için zemini hazırlamıştı.

Bir bütün olarak ülkedeki güçlerin saflanışı gitgide Stalin'in lehine değişiyordu; bununla beraber, Politbüro'da durum karmaşıklığını korudu. Köydeki koşullar bir kez daha Kalinin'i ılımlılara yaklaştırdı. Kalinin Stalin'in bir dizi önlemine etkin bir biçimde karşı koydu. Bazı kulağı kesik çevrelerde, parti önderliğinin ılımlı kesimindeki önder simanın Rikov değil Kalinin olduğu izlenimi oluşmaya başladı.[47] Hatta Voroşilov bile yalpalamaya başladı. 1928 yazındaki çatışmalarından bu yana kendisini açıkça sağlam bir müttefik olarak gören Stalin, Kızıl Ordu'da bir dizi bireysel transfer gerçekleştirmişti.[48] Hakarete uğrayan Voroşilov, Bolşevik önderliğine, kırsal politikanın bir sonucu olarak orduda ortaya çıkan tehlikeli durum hakkında bilgi verdi. Aynı zamanda, eleştirisini, Moskova'daki Krasnaya Presnya ilçesi işçileri önünde konuşarak kamuoyuna taşıdı. Stalin misilleme talep etti, ama Politbüro kabul etmedi.[49] Kalinin, Voroşilov ile Stalin arasında arabuluculuk yaptı. Durum biraz düzelir gibi oldu, ama Politbüro'daki ılımlı "beşler"in yeniden kurulması tehdidi de inkâr edilemezdi.[50]

Stalin'in parti önderliği içindeki konumu gitgide daha güç bir hal aldı. Bir sonraki Merkez Komite plenumu yaklaşıyordu; bu plenumun Stalinist iktisadi planları kesin olarak onaylaması gerekiyordu. Bununla beraber, açık bir çatışmanın patlak vermesi bazı tavizleri zorunlu kılabilirdi. Tavizlerse kuşkusuz Stalin'in hesaplarını tırpanlayabilirdi. Temmuz plenumunun dersleri bu bakımdan yeterince öğreticiydi.

Stalin kaçamak dövüşmek zorunda kaldı. Ekonominin kontrol rakamları üzerine başlıca rapor, bunlara itirazı herkesçe malum olan Rikov tarafından sunuldu. Bu manevra iyi düşünülmüştü. Rikov muhte-

46. Bkz. 27 Kasım 1928 tarihli VTsSPS Prezidyumu'nun kararı, *Trud*, 30 Kasım 1928 içinde; aynı zamanda bkz. *Pravda*, 30 Kasım 1928.

47. 13 Aralık 1928 tarihli bilgi, PA, IV Ru, 2-I, 6 içinde; "Pis'mo A.: Vokrug plenuma TsK VKP(B)", *Sots. vestnik*, no. 22-23 (188-189), 5 Aralık 1928.

48. 23 Kasım ve 13 Aralık 1928 tarihli haber, PA, IV Ru, 2-I, 6 içinde.

49. *A.g.e.*; aynı zamanda bkz. "Pis'mo A.: Vokrug plenuma TsK VKP(B)", *Sots. vestnik*, no. 22-23 (188-189), 5 Aralık 1928.

50. Dirksen'in 22 Mart tarihinde Moskova'dan gönderdiği telgraf, iki kaynakla da teyit edilerek, Politbüro'da bir "beşler grubu"nun (*pyaterka*) varlığını hayli kesin bir dille söylüyor. Grup, habere göre, Ocak 1929'da yeniden dağılmıştı, bkz. PA, IV Ru, 5, Bd. 3-4.

melen bütün önderliğin ortak bakış açısını savunacaktı, ama aslında raporun temelinde Stalin'in önerileri yer alacaktı. Kendi düzeltme ve yorumlarını formüle ederken Rikov, açıkça Stalinistler'in eleştirilerine maruz kaldı. Polemik konusu olan Stalin'in önerileri değil, ılımlıların karşı önerileriydi. Şiddetli bir çatışma patlak verdi. Rikov tarafından hazırlanan karar taslağı, bunu tatmin edici bulmadıklarını açıklayan, hemen tamamen Stalinistler'den oluşan bir Politbüro komisyonuna[51] sunuldu.[52]

Tartışma bir Politbüro toplantısına taşındı. Tüm dikkat, köydeki durum ile genel olarak tarım üzerinde yoğunlaştırıldı. Kalinin muhtemelen ılımlıları destekledi; kimi diğer yüksek parti ve hükümet önderleri de aynı şekilde tavır koydular.[53] Bununla beraber hiçbiri ayrılık istemiyordu. Stalinistler, karar taslağının özünü olmasa da üslubunu değiştiren bazı tavizler verdiler.[54] Bu, çoğunluğu tatmin etti. Stalin'in saldırısının çok ileri gittiğini kavrayan ılımlılar onun keyfi faaliyetleri meselesini ortaya attılar. Stalin tarafından uygulandığı şekliyle, "sağ sapma"ya karşı kampanyanın durdurulmasını, bazı atama ve personel değişikliklerinin iptal edilmesini ve Moskova örgütündeki mücadeleye son verilerek bu konudaki Politbüro kararlarına saygı gösterilmesini talep ettiler.[55] Önderlik içinde yeni bir tartışmadan kaçınmaya çalışan Stalin, meselenin, toplanması için hiç niyetli olmadığı bir komiteye devredilmesini başardı. Bu noktada, ılımlılar aşırı bir adım atmaya karar verdiler: Rikov, Buharin ve Tomski Stalin'e istifalarını sundular. Bu, önderlik içinde destek toplamayı amaçlayan bir umutsuzluk eylemiydi. Bununla beraber, Stalin duruma hâkimdi. Önderliğin geri kalanı, plenumda iktisadi sorunlar üzerine anlaşma sağlandıktan sonra da mızraklarını bırakmak istemediler. Stalin yeni tavizler, daha doğrusu taviz sözleri verdi. Kayda değer hiçbir şey kazanamayan ılımlılar çekildiler.[56] Çatışmalar, Stalin'in istediği gibi, önderlik organlarının ötesine taşmadı. Siyasal ve iktisadi bakımdan tuttuğu yolun plenum tarafından engellenemez bir şekilde kabul edileceğine güvenebilirdi şimdi.

51. Komisyon Buharin, Krjijanovski, Kuybişev, Mikoyan, Ordjonikidze, Rikov ve Stalin'den oluşuyordu ve Buharin tatilde olduğundan çoğu zaman onun yokluğunda çalışıyordu.

52. Vaganov, *Praviy uklon*, s. 176.

53. 13 Aralık 1928 tarihli haber, PA, IV Ru, 2-I, 6 içinde.

54. "Za kulisami VKP", *Sots. vestnik*, no. 9 (199), 4 Mayıs 1929.

55. *A.g.e.*; aynı zamanda, Vaganov, *Praviy uklon*, s. 177 (parti merkez arşivlerine dayalı olarak).

56. *A.g.e.*

16-24 Kasım 1928'de Moskova'da yapılan Merkez Komite plenumu garip bir manzara sunuyordu. Merkez Komite üyeleri, tabiatıyla, önderlik içindeki ilke çatışmalarından iyice haberdardı. Bununla beraber, Rikov ve Stalin görüş ayrılığı bulunmadığını bildirdiler.[57] Bu açıklama ancak bir şekilde yorumlanabilirdi: Ilımlılar görüşlerini açık olarak savunmayı reddediyorlardı. Bu Stalinistler'in maneviyatına olağanüstü bir güç verdi. Kulislerde şu yorumlar yapılıyordu: Stalin "bir dahiydi, Lenin'den daha büyük değilse de onunla aynı düzeydeydi."[58]

Ilımlı bakış açısı plenumda çok zayıf biçimde sunuldu. Etkili biçimde konuşma fırsatını kaçırdıklarını anlayan Buharin ve Tomski hemen hemen yok gibiydiler.[59] Merkez Komite'deki diğer ılımlılar da aynı şekilde herhangi bir önemli şey söylemeyi reddediyorlardı. "Şeytana meydan okuyan" tek kişi Frumkin'di; Stalin'le Haziran'daki kapışmasından sonra geri çekilme yolları artık ona kapalıydı. Rikov her ne kadar ekonomideki kritik duruma ve köylerdeki zor koşullara işaret etse de, plenuma raporunda sadece üzerinde anlaşılan kararları sundu. Kolektif çiftliklerin ve devlet çiftliklerinin sayılarındaki artışın şimdilik bireysel çiftliğin yerini tutamayacağı ve devletin köylere mütevazı yardımının köylünün öz çıkarının ağırlığını veya özel köylü tarımının güçlerini seferber etmesini dengeleyemeyeceği konusunda uyarıda bulundu.[60]

Bununla beraber, Rikov'un, Stalin'in planlarının niteliğiyle ilgili zayıf imaları bile düşmanca karşılanmıştı. Politbüro'da varılan anlaşmayla hiçbir şekilde bağlı olmayan *obkom* ve *kraykom* sekreteri olan ve parti merkez aygıtından gelen Merkez Komite üyeleri, Rikov'a açıkça saldırdılar. Bu çevrelerde, zorlayıcı yöntemlerin selamet getirici niteliğine sağlam bir inanç güç kazanıyordu. Konuşanlar, "sınıf mücadelesinin şiddetlenmesi", yani artan zor kullanımının zorunlu olduğu tezinin tümüyle kabulünü talep ediyorlardı. Bir çağdaş tanık, plenum sırasında Stalinistler'in kulislerdeki şu tipik deyişlerini kaydetmiştir: "Zor aygıtı daha acımasızca harekete geçirilseydi II. Nikolay devrilmezdi."[61]

Stalin plenumda yüksek sınai büyüme hızına duyulan ihtiyaçla ilgili

57. Stalin, "Ob industrializatsii strani i o pravom uklone v VKP(B)", *Soç.*, cilt 11, s. 245-290; A.I. Rikov, "İtogi noyabr'skogo plenuma TsK", *Pravda*, 4 Aralık 1928.

58. "Pis'mo X. iz Moskvi, 3.12.1928", *Sots. vestnik*, no. 24 (190), 19 Aralık 1928.

59. Vaganov, *Praviy uklon*, s. 184 (parti merkez arşivlerine dayalı olarak); aynı zamanda, "Za kulisami VKP", *Sots. vestnik*, no. 9 (199), 4 Mayıs 1929.

60. Vaganov, *Praviy uklon*, s. 178-183; A.I. Rikov, "İtogi noyabr'skogo plenuma TsK", *Pravda*, 4 Aralık 1928.

61. "Pis'mo İ. iz Moskvi ot 23.11.1928 g.", *Sots. vestnik*, no. 25 (191), 9 Ocak 1929.

görüşlerini sundu. Politbüro'da varılan anlaşmayla engellendiğinden ılımlılara doğrudan doğruya saldırı yöneltemiyordu, bu yüzden de tek açıkça muhalif konuşmayı yapan ve görüşleri tipik olarak "sağ sapma" diye ilan edilen Frumkin'e yüklendi. Bu sapmaya karşı geniş bir ideolojik kampanya örgütlenmesi öneriliyordu. Stalin, ılımlılara boyun eğerek kendini hâlâ örgütsel önlemler kullanımından ayrı tutuyordu, ancak bunların gelecekteki muhtemel kullanımlarını da reddetmiyordu. Ayrıca, taraftarlarını, Moskova örgütü deneyimini hatırlamaları konusunda dürtüklüyordu: "Parti üyelerinin önderlerini demokratik olarak görevden almaya hakları vardır."[62] Merkez Komite "Sanayi İşçilerini Partiye Katma ve Partinin Büyümesinin Düzenlenmesi Üzerine" bir karar kabul etti. Partiyi "yolsuzluğa batmış" ve "sağcı" unsurlardan temizleme fikrini onayladı.[63] "Sağ sapma"ya karşı açılan kampanyanın anonimliği kötü emellerle kullanılabilirdi: Herhangi bir parti görevlisi veya parti üyesi de potansiyel olarak saldırı konusuydu. Farklı düşünen herkese karşı bir siyasal terör uygulama atmosferi doğdu. Stalin, yalnız ılımlılara karşı mücadelede değil, aynı zamanda, kendi politikalarıyla herhangi bir anlaşmazlık biçiminin de –aktif veya pasif yolla– ortadan kaldırılması mücadelesinde güçlü bir silah ele geçirmişti. Önderlik içindeki uzlaşmalara rağmen, plenum Stalin için önemli bir başarı oluşturdu.

Olaylar bir karar vermeyi zorunlu kılıyordu. Siyasal yönelimi için gerekli desteği almasına rağmen, Stalin meselelerin henüz bir kerede hepten çözüme kavuşmadığını anlamış olmalıydı. Parti önderliğinin bileşimi değişmeden kaldı; iktisadi ve toplumsal bunalım, yeni parti içi mücadelelerin patlak vermesini muhtemel, hatta kaçınılmaz kılarak gelişmeye devam etti. Stalin gayet doğal olarak bu tür gelişmeler karşısında bir garanti istiyordu. Baskıyı artırdı.

Stalin'in ilk saldırı hamlesi, bundan böyle ılımlıları çileden çıkartmak için kendisine bir araç olarak gerekli olmaktan çıkan sol muhalefetin artıklarına yöneldi. Teslimiyetçi muhalefet önderleriyle bir ittifak olanağı gözden düşmüştü. Stalin bundan sinik bir açıklıkla bahsediyordu: "(onların) haklarını genişletmek, (onlarla) bir blok oluşturmak anlamına gelir. Ve bir blok yarı yarıya bölüşmek demektir. Benim bölüşe-

62. Stalin, "Ob industrializatsii strani i o pravom uklone v VKP(B), 19.11.1928 g.", *Soç.*, cilt 11, s. 245-290.

63. *KPSS v rezolyutsiyak*, cilt 4, s. 142-149 (16-24 Kasım 1928'deki Merkez Komite plenumu).

64. "Za kulisami VKP", *Sots. vestnik*, no. 9 (199), 4 Mayıs 1929.

cek bir şeyim yok."[64] Ilımlıların Troçkizm'e karşı açtıkları kampanyadan da kendini dışlamıyordu: Bu kampanya şimdi "süper sanayileşme" suçlamasını kendi üzerinden atmanın uygun bir aracı olmuştu.

Troçkizme karşı kampanya başka bakımlardan da önemliydi. Stalin, sol muhalefetin hâlâ ciddi bir direnişin potansiyel yuvası olduğunu bilmezden gelemezdi. Kent koşullarındaki genel bozulma siyasal eylemlilikte bir büyümeye yol açmıştı. Bir kez daha, muhalefet broşürleri geniş çapta dağıtılmaya başlamıştı ve muhalefet üyeleri, toplumsal mücadelelerini örgütlemeye yardımcı olarak işçilerin saflarına nüfuz ediyorlardı. Alma-Ata'dan yasadışı yollarla temin edilen Troçki'nin makaleleri, mektupları ve notları parti üyeleri arasında dolaşımdaydı.[65] Ekim Devrimi'nin 1928'deki yıldönümünde muhalefet bir kez daha sokak gösterileri düzenlemeye çalıştı.[66] Troçki'nin popülaritesi büyüyordu. Bir çağdaş tanık, "sağlamlığı ve cesareti açıkça etkileyici" diye kayıt düşüyordu.[67] Birçokları için "Troçki" adı Stalin'in politikalarına karşı tutarlı ve açık bir mücadelenin simgesi haline gelmişti.

1928 kışında sol muhalefetin Stalin'e 1927'deki kadar güçlü bir hasım olduğunu söylemek abartılı olacaktır.[68] Fakat varlığı bile durumu karıştırıyordu. Muhalefetin faaliyetleri Stalin'e sol açıdan bir siyasal alternatif olanağı bilincini muhafaza etti ve genel olarak parti içi ayrılıkların olasılığını yükseltti. Bu durum Stalin için kabul edilmez bir hal almıştı. Gizli bir mektupla, parti örgütlerine, muhalefete karşı gösterilecek her türlü "liberalizm"in hoşgörülemez olduğunu, "Troçkistler"in evrimlerini "Sovyet karşıtı bir yeraltı örgütü"ne dönüşerek tamamladıklarını bildirdi.[69] GPU muhalefet üyelerine karşı baskı önlemlerini artırma, tutuklama ve sürgün etme talimatları alıyordu. Sol muhalefetin yalnız siyasal değil, fiziksel olarak da bozgunu yaklaşıyordu.

Sol muhalefete saldırı sadece ikincil bir meseleydi; Stalin'in dikkati öncelikle ılımlıların direncini kırma ihtiyacı üzerinde yoğunlaşmıştı.

65. Deutscher, *Prophet Unarmed*, s.401-402. Bu, çağdaşların hatıralarında ve başka kaynaklarda da doğrulanmıştır.

66. "Kievskaya demonstratsiya", *Sots. vestnik*, no. 22-23 (188-189), 5 Aralık 1928; "Pis'mo İ. iz Moskvi, 23.11.1928 g.", *Sots. vestnik*, no. 25 (191), 9 Ocak 1929; Menjinski'nin 30 Kasım 1928 tarihli, fabrikalardaki parti örgütlerinin muhalefetle mücadele etmediğine dair mektubu, PA, IV Ru, 2-I, 7 içinde.

67. "Pis'mo İ. iz Moskvi, 23.11.1928 g.", *Sots. vestnik*, no. 25 (191), 9 Ocak 1929.

68. Saydığım teslimiyetçilere ek olarak, Radek, Smilga ve diğerleri de dahil birçok eski muhalefet önderi teslim olmaya meylediyordu. Artan bir ölçüde, muhalefetteki önder mevki iki kişiye, Troçki ile Rakovski'ye kaldı.

69. Stalin, "Dokatilis", *Soç.*, cilt 11, s. 313-317 içinde (Alıntı s. 314'tendir).

Parti önderliği içindeki ilişkiler hâlâ gergindi. SSCB içindeki hızla bozulan koşullar yeni bir çatışmayı kışkırtıyordu. Beklenebileceği üzre, gerçekçi olmayan sanayinin işleyiş kalitesini iyileştirme önerileri (üretim ve inşaat maliyetlerinin azaltılması ve emek üretkenliğinin yükseltilmesi) uygulanamazdı.[70] Sanayi planlarında açıklar ortaya çıkmıştı ve rezervler asgariye inmişti.[71] Köylerdeki kritik duruma rağmen –daha önce de belirttiğim gibi, bazı bölgelerde açlık tehlikesi kapıdaydı– köylülük üzerindeki baskı hafifletilmemişti.

Seçtiği siyasal yolu izlerken Stalin sadece kaba kuvvete dayanmaya çalıştı. "Çalışma"nın yoğunlaştırılması amacıyla yeni idari önlemler için çağrıda bulundu. Bununla beraber, ılımlıların muhalefeti arttı. Sovyetler Birliği Sendikalar Merkez Konseyi (VTsSPS) işçiler üzerine daha fazla saldırıyı (toplu sözleşmelerin daha dezavantajlı kılınması, yönetim haklarının artırılması veya "iş disiplini" için idari bir mücadele başlatılması gibi) onaylamayı reddetti.[72] 1928 Aralığında yapılan Sekizinci Sendikalar Kongresi'nde çatışma çıktı. Stalin Politbüro'da VTsSPS'i yeni yürütme kurulu üyeleriyle güçlendirmekle ilgili bir karar çıkarttı. Pratikte bunun anlamı, Tomski'nin yanı sıra, Kaganoviç'i "iki numaralı önder" yetkileriyle sendika yönetimine getirmekti.[73] Tomski, Moskova, Leningrad, Nijni Novgorod, Tula ve diğer sanayi bölgelerindeki sendika önderlerinin desteğinden yararlanarak direniş gösterdi ve 28 Aralık'ta Merkez Komite'ye istifasını sundu.[74] İstifası Politbüro tarafından kabul edilmedi. *Oblast* parti komiteleri, kuşkusuz Stalin'in talimatlarıyla, alt düzey sendikacıları "seferber etme"ye başladılar ve işbirliğine yanaşmayan sendika görevlilerini makamlarından uzaklaştırdılar.[75] Tomski çatışmaya temel bir çözüm getirmeye çalışarak, görevine dönmeyi reddetti.

Stalin'in köylerdeki politikalarına olan ortak muhalefetlerinden yola çıkan "beşler" Politbüro'da bir kez daha harekete geçtiler. Kalinin, Vo-

70. Krş. örneğin, İ. Miroşnikov, "Perviye itogi pervogo polugodiya pyatiletki", *Pravda*, 26 Mayıs 1929. Dönemin tüm resmi belgelerinde benzer veriler vardır.

71. N.İ. Buharin, "Politiçesko zaveşçanie Lenina: Doklad na traurnom zasedanii, posvyaşçennom pyatiletiyu so dnya smerti Lenina", *Pravda*, 24 Ocak 1929. Bu iddialar basında yayımlanan istatistiksel malzemeyle de teyit edilmiştir.

72. Vaganov, *Praviy uklon*, s. 192; bu müteakip kararlarla da doğrulanmıştır (bkz. dipnot 73).

73. "Vnutri pravo-tsentristskogo bloka (Pis'mo M. iz Moskvi ot 20.3.1929 g.)", *Byulleten' oppozitsii*, no. 1-2, Temmuz 1929; "Za kulisami VKP", *Sots. vestnik*, no. 9 (199), 4 Mayıs 1929.

74. Vaganov, *Praviy uklon*, s. 193. 75. *A.g.e.*, s. 194-195.

roşilov'un ordu içindeki durumla ilgili raporuna ve Ukrayna ile Belorusya'daki ulusal hareketlere işaret ederek yön değişimi üzerinde ısrar etti ve aksi halde Aralık ayındaki Merkez Yürütme Komitesi'nde halka sesleneceği tehdidinde bulundu.[76] Stalin son dakikada vergi politikalarını gözden geçirmek üzere bir komisyon kurulmasını kabul etti.[77] Bununla beraber, her zaman olduğu gibi, mesele pek ileri götürülmedi.

21 Ocak 1929'da, Lenin'in ölümünün beşinci yıldönümüyle bağlantılı olarak, Buharin resmi bir konuşma yaptı. Programatik nitelikteki saptamaları çoğunlukla kategorikti: Kapitalizmin sanayileşmiş ülkelerdeki istikrarının uzun vadeli bir durum olduğunu kabul etmekte korkulacak bir yan yoktu; köylülükle düzgün ilişkiler korunursa Sovyetler Birliği ayakta kalabilirdi; rezervlerin akılsızca harcanması, değersiz para basılması ve sadece, zaten aşırı vergilendirilmiş olan köyü vergilendirmeye dayanan sanayileşme mümkün değildi. Tek doğru yol, ulusal emek üretkenliğinde niteliksel bir yükseliş ve üretken olmayan harcamalarla kararlı bir mücadeleydi.[78] Stalin'e karşı kararlı bir saldırı başlamış gibi görünüyordu. Bununla beraber, o sırada, ılımlılar hiç öngörmedikleri bir saldırıya muhataptılar.

1929 Ocak ortasında parti önderliği içinde cereyan eden şeylerin kesin olarak yeniden kurgulanması zordur; olayların tam bir dizilişini dahi belirlemek güçtür. Fakat temel olgular kuşkuya yer bırakmayacak kadar açıktır.

Aralık 1928'de Stalin Politbüro'ya Troçki'nin SSCB'den sürülmesi meselesini getirdi.[79] Stalin'in önerisi muhalefete karşı başlattığı kampanyanın bir parçasıydı. Önderinden yoksun kalmakla sol muhalefet kuşkusuz hızla gücünü kaybederdi; Troçki'nin dışarıdaki varlığı kuşkusuz onu uzlaşmaya zorlamak için bahane oluşturur ve etki ve otoritesini baltalamaya yardım ederdi.[80] Stalin'in planları Politbüro'da dirençle

76. Kalinin'in 14 Kasım 1928 tarihli mektubu (23 Kasım 1928 tarihli haber), PA, IV Ru, 2-I, 7 içinde.

77. "Rezolyutsiya ob"edinennogo zasedaniya Politbyuro TsK i Prezidyuma TsKK po vnutripartiynim delam ot 9.2.1929 g.", *KPSS v rezolyutsiyak*, cilt 4, s. 187-199.

78. *Pravda*, 24 Ocak 1929.

79. Tabiatıyla, Troçki'nin Amerikalı müttefiki Max Eastman tarafından, muhalefetin 1927 platformunu da içeren *The Real Situation in Russia* adlı kitabın İngilizce'de yayımlanması, bu meselenin Politbüro'ya getirilmesinde bahane olarak kullanıldı.

80. "Kak Politbyuro razreşilo vopros o visilke tov. Trotskogo v Turtsiyu (Soobşçenie iz Moskvi), 22.3.1929 g.", *Byulleten' oppozitsii*, no. 1-2, Temmuz 1929. Daha fazla ayrıntı için bkz. Carr ve Davies, cilt 2, s.82-84; aynı zamanda, L. Trotskiy, *Şto i kak proizoşlo* (Paris, 1929) ve *My Life*, s.558-566.

karşılaştı. Dolayısıyla Troçki'ye bir ultimatom verildi: Ya "karşı devrimci faaliyetlerine" bir son verecek ya da ülkenin siyasal yaşamından tümüyle tecrit edilecekti. Beklenebileceği üzre, Troçki bu ultimatomu reddettiğinde Stalin 1929 Ocak ortasında, çok fazla zorlanmadan, Politbüro'dan –Rikov, Buharin ve Tomski'nin itirazlarına[81] rağmen– kesin bir karar çıkartacak güçteydi.[82] Tüm bu olup bitenler sırdı; yine de, bazı muhalefet üyeleri de dahil, belli bir parti görevlileri çevresinin durumdan hemen haberi oldu. [83]

Aynı sıralarda Stalin köylerle ilgili politikasında ani bir dönüş yaptı. Beklenmedik biçimde daha önce inkâr ettiklerini kabul etti: köylülüğün aşırı vergilendirilmesi, muazzam ölçülerdeki "aşırılıklar", tarım işlerinin bir bütün olarak çökme tehlikesi. Politbüro oy birliğiyle orta köylülükten alınan vergilerde ferahlama getiren bir karar kabul etti.[84] Toplam tarım vergisinde önemli bir azaltma, çiftliklerinde iyileştirmeler yapmış ve ektiği alanı artırmış olan köylülere ek muafiyetler getirdi. [85] Yasa ihlalleri sertçe mahkûm edilecekti ve cezalandırma tehditleri kol geziyordu.[86] Bahardaki ekim kampanyasını güçlendirmek ve 1929 hasadını kurtarmak için acil adımlar atılmıştı.[87]

İlk bakışta, ılımlı politika kazanmış gibi görülebilirdi. Bu kuşkusuz Buharin'in Lenin'in ölüm yıldönümüyle bağlantılı olarak yaptığı konuşmadaki muzaffer edayı açıklıyor. Bununla beraber, hemen hemen aynı sıralarda, ılımlıların şansını anında hiçe çeviren bir gelişme yaşandı: Sol muhalefet, Merkez Komite'nin Temmuz 1928 plenumu sırasında Buharin ile Kamenev arasında yapılan bir görüşmenin metnini içeren

81. Troçki'nin, Sovyetler Birliği'nin iyi ilişkilere sahip olduğu Türkiye'ye sürgüne gönderilmesi önerilmişti. Troçki reddetti. Ümitsiz bir durumda olmasına rağmen, göstermiş olduğu arzuya boyun eğerek Sovyet hükümeti son dakikada Troçki'nin Almanya'ya sürgününü ayarlamaya çalıştı. Mesele Maksim Litvinov ile Alman büyükelçisi Herbert von Dirksen arasındaki bir görüşmede tartışıldı. Dirksen başta bu talebe olumlu bakıyordu, ama Alman hükümeti, Troçki'nin Almanya'ya gelişinin son tahlilde Sovyet-Alman ilişkilerine zarar vereceğinden çekinerek ters yönde karar aldı. Bu durumda Troçki zorla Türkiye'ye sürüldü.

82. "Kak Politbyuro razreşilo vopros o visilke tov. Trotskogo v Turtsiyu (Soobşçenie iz Moskvi), 22.3.1929 g.", *Byulleten' oppozitsii*, no. 1-2, Temmuz 1929.

83. "Za kulisami VKP", *Sots. vestnik*, no. 9 (199), 4 Mayıs 1929.

84. Kalinin'in 24 Ocak 1929 tarihli mektubu, PA, IV Ru, 2-I, 7 içinde.

85. "Postanovlenie SNK i TsIK ob izmeneniyak sel'skohozyaistvennogo naloga", *Pravda*, 8 Şubat 1929.

86. Şu başyazıya bkz. "Revolyutsiyonnaya zakonnost' -orudiye klassovoy bor'bi", *Pravda*, 2 Şubat 1929.

87. Rudzutak'ın sirküler mektubu (1929 Ocak sonu veya Şubat başı tarihli), PA, IV Ru, 2-I, 7 içinde.

bir broşür dağıttı.[88] Bu broşür dinamit gibiydi. Buharin ile Kamenev hemen, metnin doğruluğunu teyit etmek zorunda bırakıldıkları Merkez Kontrol Komisyonu'nda Orjonikidze'nin huzuruna çağrıldılar. Stalin ihtiyacı olanı elde etmişti: mümkün olan her yolla hizip faaliyetlerinden uzak durmaya çalışmış olmalarına rağmen, ılımlıların "hizipçilik"inin kanıtı.[89]

Bu kışkırtmanın hikâyesi tamamen açıklığa kavuşmuş sayılamaz. Sol muhalefet metnin kendi taraftarları tarafından yayımlandığını yalanlamadı. Hatta muhalefet, amacının ılımlılar ile Stalinistler arasındaki işbirliğini bozmak olduğunu iddia etti.[90] Bununla beraber, hayli geniş bir çevre bayağı uzun bir süredir Buharin-Kamenev görüşmesinin metninden haberdardı; GPU ve Stalin'in de bunun varlığından haberdar olduğundan emin olabiliriz. Her şey bir yana, GPU'nun muhalefet içinde hayli geniş bir ajan ağı vardı. Bu metnin yayımlanmasının, Troçki'nin sürgün kararı ve muhalefetin tamamen bastırılması önlemlerinin hazırlıklarıyla çakışması ilginçtir. Bu olayda tek kazanan Stalin'di ve bu kaçınılmaz olarak birçok ciddi sorun ortaya koyuyordu.

Her halükârda, bu olayların ilk sonucu muhalefete vahşi bir saldırı oldu. Önderlik bir bütün olarak meydana gelen olaylarla deliye dönerek hemen tüm gücüyle muhalefetin yok edilmesine girişti. Önderliğin bazı üyeleri muhtemelen dikkatin ılımlılardan başka yöne çevrileceğini ve en kötüsünün başa gelmesini önleyebileceklerini umdu.[91] Basın "Troçkist" yeraltı örgütlerinin ortaya çıkartıldığını haber verdi.[92] Yaygın bir kararlar dalgası sert önlemler talep etti ve kısa süre içinde yüzlerce muhalif hapsi boyladı. Muhalefet, ülkenin siyasal yaşamında ciddi bir etmen olarak bir hamlede tümden sahneyi terketti.

Parti önderliği içindeki durum da aniden değişikliğe uğradı: Stalin şimdi saldırıdaydı. Tavizleri işe yaramış, bir yanda Kalinin ve Voroşilov ile diğer yanda Rikov, Buharin ve Tomski arasına bir kez daha takoz koymayı başarmıştı. 30 Ocak 1929'da Politbüro ile Merkez Yürütme Komitesi'nin bir oturumunda, Buharin'in tutumu görüşüldü; Rikov ile Tomski de eleştirilerden nasiplerini aldılar:[93] Buharin ile Kamenev

88. "Vnutri pravo-tsentristskogo bloka", *Byulleten' oppozitsii*, no. 1-2, Temmuz 1929.
89. "Za kulisami VKP", *Sots. vestnik*, no. 9 (199), 4 Mayıs 1929.
90. "Vnutri pravo-tsentristskogo bloka", *Byulleten' oppozitsii*, no. 1-2, Temmuz 1929.
91. "Za kulisami VKP", *Sots. vestnik*, no. 9 (199), 4 Mayıs 1929.
92. "Dokatilis", *Pravda*, 24 Ocak 1929; Kalinin'in Birlik Cumhuriyetleri Merkez Yürütme Komitesi başkanlarına mektubu (muhtemelen 1929 Ocak tarihli), PA, IV Ru, 2-I, 7 içinde.
93. Politbüro'daki tartışma için bkz. Vaganov, *Praviy uklon*, s. 199-208; Stalin,

arasındaki şu meşhur görüşme bahane olarak kullanılmıştı. Buharin, tavır meselesini anlaşmazlıkların asıl kaynağına çekmeye çalıştı: Sanayileşmenin "köylülüğün askeri-feodal bir sömürüsü" politikasıyla sürdürüldüğünü, Komintern'de çeşitli seksiyonları "silkeleme" politikası ("güçlerin yoğunlaştırılmasına meydan vermeyen ayrılmalar, kopmalar ve hizipler") izlendiğini, Sovyet partisi içinde demokrasinin yok edildiğini ve merkezden atanmış bir bürokratik yerel sekreterler sisteminin dayatıldığını beyan etti. Rikov ve Tomski Buharin'in açıklamasına destek verdiler, fakat önderlik içindeki diğer ılımlı düşüncelere sahip üyeler görünürde dillerini tuttular: Stalin'in elinde çok fazla koz vardı.

Politbüro'nun 30 Ocak oturumunda kurulan bir komisyon, Buharin'in Kamenev'le görüşme hatasını kabul etmesini –Stalin hâlâ yumuşak tavır taklidi yapıyordu– ve oturumda yaptığı açıklamayı geri almasını önerdi. Buharin bunu kabul etmedi. Bu tür bir çözüm var olan durumu daha iyiye götürmeyecekti, tersine Stalin'e ılımlıların tüm faaliyetini tamamen sınırlandırma ve ardından da misillemeye girişme fırsatı verecekti. 9 Şubat tarihli bir sonraki Politbüro ve Merkez Yürütme Komitesi oturumunda, Buharin, Tomski ve Rikov Stalin'e karşı suçlamalarını ayrıntılarıyla tekrar ettiler. Buharin ile Tomski bundan böyle Stalin'in siyasal yönelimine bağlı olarak çalışmayı reddettiler. Stalinistler meseleyi bir sonraki Merkez Komite plenumuna havale eden bir karar almakta gerçek bir güçlükle karşılaşmadılar. Ilımlıların konumu "sağ sapma" olarak nitelendiriliyor ve Buharin'in Kamenev'le görüşmesi hizipçilik ve "en basit dürüstlük ve edep kurallarına aykırı" olarak ilan ediliyordu. Bu arada Rikov ayrı durdu: Otoritesi hayli güçlü, bilgi ve tecrübesi tamdı. Ilımlılar kaderlerine damga vuran bir yenilgi tatmışlardı.

Parti içi mücadelenin önemli bir evresi kapanmıştı. Şimdi Stalin yalnızca kendi siyasal çizgisine sahip olmakla kalmayıp, aynı zamanda parti önderliği içinde kendine tam hâkim bir konum da sağlamış oluyordu. O zamana dek Politbüro'daki ilişkileri belirlemiş ve Stalinist yönelime muhalefet için bir temel sağlamış olan bu güçler ayrılığı unsurlarının yok edilmesi için yol artık açılmıştı.

"Gruppa Buharina i praviy uklon v naşey partii", *Soç.*, cilt 11, s. 318-325; "Rezolyutsiya ob"edinennogo zasedaniya Politbyuro TsK i Prezidyuma TsKK VKP(B) po vnutripartiynim delam ot 9.2.1929 g.", *KPSS v rezolyutsiyak*, cilt 4, s. 187-199 içinde.

VIII

STALİNİST REJİM BİÇİMLENİYOR

1929 yılı başındaki olaylar büyük ölçüde Sovyetler Birliği'nin daha sonraki siyasal sisteminin gelişimini belirledi. Stalin hâlâ zaferinin meyvalarını pekiştirme gibi bir meydan okumayla karşı karşıyaydı, fakat hasımları da daha şimdiden güçsüz kılınmıştı. Stalin'in, kendi adıyla ayrılmaz bir şekilde birleştirilen toplum ve devlet sistemini bilinçli biçimde yaratma niyetinde olduğu kuşkuludur. Belli toplumsal durumlara pragmatik bir cevap oluşturma gayreti onun eylemlerinde büyük bir rol oynamaya devam ediyordu, fakat –kişiliğinin kimi özellikleri ve fiili iktidarının geniş kapsamı yüzünden– pragmatizmi şimdi daha önceki birçok kısıtlayıcı etkiden kurtulmuştu.

Daha önce de göstermiş olduğum gibi, yeni durumun temel öğeleri daha şimdiden biçimlenmişti. Bu öğeler arasındaki birleştirici bağ Stalin'in toplumsal ve iktisadi anlayışıydı.

1928 Aralığında, Kuybişev kamuoyuna, revize edilen beş yıllık plan tarafından öngörülen ayrıntıları sundu. Sanayi üretimi savaş öncesi dönemdeki düzeyinin üç katına yükselerek, plan sonunda yüzde 250 artmış olacaktı. Tarım, taşımacılık, enerji, hammadde ve yakacak üretiminde de yüksek büyüme hızları saptanmıştı.[1]

Bu öngörülen hedefler, kendi içlerinde, birçok şeyi önceden kararlaştırmıştı. Bunlar, Stalin'in iktisadi ve toplumsal düşünce sisteminin temel varsayımı olan "ileri doğru atılım" fikrini yalnızca yeniden üretmiyor, aynı zamanda sağlamlaştırıyordu da. Beş yıllık planın taslağı, sanayi üretimindeki yıllık artış oranının 1928-1929 düzeyinde tutulmasını, yani tüm beş yıllık plan süresince yüzde 20'nin üzerinde kalmasını öngörüyordu.[2] Böylesi büyüme oranları uzun bir süredir elde edilememişti, ne devrim öncesi Rusya'da ne de herhangi bir başka ülkede.

1. V.V. Kuybişev, "Pyatiletniy plan razvitiya promişlennosti: Doklad na VIII s"ezde profsoyuz", *Pravda*, 25 Aralık 1928.

Sermaye yatırımında muazzam bir artış öngörülmüştü. Daha önceki beş yılla karşılaştırıldığında, genel yatırım hacmi iki katın üzerine (planın nihai varyantına göre, mutlak rakamlarla 26.5 milyar rubleden 64 milyara) çıkacaktı ve sanayide de dört kat bir artış (4.4 milyar rubleden 16.4 milyara) öngörülüyordu.[3] Tıpkı daha önce de olduğu gibi, durum, ağır sanayinin payında muazzam bir genişleme tasarlanmasıyla daha da ağırlaştırılmıştı: Sanayide öngörülen yatırımın aslan payı (yüzde 78 kadarı) ağır sanayiye gidiyordu.[4]

Sermaye yatırımının büyüklüğü kaçınılmaz olarak bütçe üzerinde ciddi bir gerginlik yarattı. Savunma ile kültürel ve toplumsal amaçlı harcamaların artırıldığı bir durumda, ekonomiyi finanse etmenin, bütçeyi önceki çapına göre dört kat daha şişireceği tahmin ediliyordu.[5] Her ne kadar planlama organları genişleyen ekonomiden kaynaklanan kayda değer bir gelir artışı bekleseler de, halkın yaşam standartının düşük kalmasına yol açan bu bütçe gelir kaynaklarını azaltına yolunda hiçbir düşünce yoktu. Tüm bunlar hâlâ yeterince büyük bir bütçe ortaya çıkaramıyordu. Böylece, 1928-1929 kontrol rakamlarının hazırlanması sırasında denenen bir yöntem –mali plan, üretimin kalite göstergelerinde (daha yüksek emek üretkenliği, daha düşük üretim maliyetleri, vb.) yüksek iyileşme oranları içeriyordu– yeniden devreye sokuldu.[6] Tüm bunlara ek olarak, tarımsal planlar, yalnızca malzeme ve teknik altyapıyla (traktör, makina, alet, sentetik gübre, vb.) öngörülen muazzam bir iyileşme üzerine değil, devlet çiftliklerinin ve kolektif çiftliklerin sayısında hızlı bir artış üzerine de dayandırılmıştı. Plan döneminin sonunda, bunların 21 milyon kadar kişiyi ve 27 milyon hektarlık bir ekim alanını (toplam tahıl üretiminin yüzde 16'sı ve pazarlanabilir tahılın yüzde 43'ü) kapsaması bekleniyordu.[7]

Son derece az sayıda nitelikli iktisatçı istihdam eden planlama organları kuşkusuz planın özgül sonuçlarını en azından kısmen kavramış olmalıydılar. Umutlarını bazı hafifletici etmenlere bağlamışlardı. 1928 ve 1929'da, gitgide daha çok sayıda yeni fabrika üretime girdi ve eski fabrikaların yenilenmesi kayda değer ölçüde arttı.[8] Üretimde ve emek

2. *A.g.e.*; plan sorunlarıyla ilgili olarak örneğin bkz. Nove, *An Economic History of the USSR* (Middlesex, 1969), s. 142-148.

3. "Rezolyutsiya o pyatiletnem plane razvitiya narodnogo hozyaistva", *XVI konferentsiya VKP(B)*, s.621 içinde.

4. *A.g.e.*, s.622. 5. *A.g.e.*, s.624-625. 6. *A.g.e.*, s.71 (Kuybişev'in konuşması).

7. *A.g.e.*, s.68-69 (Kuybişev'in konuşması). Beş yıllık plan üzerine kararda verilen rakamlar biraz daha düşüktü (*a.g.e.*, s.623).

8. *A.g.e.*, s. 11 (Rikov'un konuşması).

üretkenliğinde öngörülen artışları daha sağlam temellere oturtmak için daha çok önkoşul yaratıldı. Sermaye yatırımında yüksek büyüme oranları çoğunlukla beş yıllık planın ilk yılları için öngörülmüştü; daha sonra bu oranlar düşürülecek ve böylelikle de nüfus üzerindeki mali baskı azaltılacaktı.[9]

Aynı sıralarda, uluslararası ilişkiler de yeni bir dönemece giriyordu. Özellikle İngiltere'yle ilişkiler düzelmeye başladı; kısa süre içinde diplomatik ilişkiler yeniden kuruldu ve iktisadi anlaşmalar imzalandı. ABD'yle de bağlar genişletildi ve Almanya'yla ticaret görüşmeleri sonuç verdi. Fransa'yla ilişkilerde de iyileşmeye doğru bir eğilim göze çarpıyordu. Sovyetler Birliği'nin gerilimli dış politik durumu gevşemiş, mali ve iktisadi yalnızlığının kabukları çatırdamaya başlamıştı.[10] Daha altı ay önce SSCB'deki bir ılımlı yönelimin muhtemel zaferine desteklerini vermeyi reddeden sanayileşmiş ülkelerdeki yönetici çevreler, şimdi –kaderin bir cilvesi olarak– Stalin'in despotizmini finanse etmeye hazırdılar. Planlama organları geniş bir ölçekte uluslararası iktisadi işbirliğine güvenebilirlerdi.[11]

Hafifletici etmenler (birçoğu ya hiç gerçekleşmemiş ya da kısmen gerçekleşmişti),[12] nüfusun geniş kesimleri için çok güç yaşama ve çalışma koşullarının yanı sıra, sıkı bir şekilde, istisnai derecede yüksek bir artı-değer elde etme ve emek gücünü sömürme oranı öngören beş yıllık planın temel niteliğini değiştirmiyordu. Özellikle ilk iki veya üç yılla ilgili tahminler gerçekten mümkün olanın sınırlarını aşıyordu. Planın yürürlüğe girdiği sırada Sovyetler Birliği'nin içinde bulunduğu son derece zor koşullar bilmezden geliniyordu.

1928'in son çeyreği ile 1929'un ilk çeyreğinde, yüksek derecedeki

9. *A.g.e.*, s. 10 (Rikov'un konuşması).

10. V.M. Molotov, "Ob uspekak i trudnostyak sotsialistiçeskogo stroitel'stva: Doklad na XVII moskovskoy gubpartkonferentsii, 23.2.1929 g.", *Pravda*, 26 Şubat 1929; A.I. Rikov, "Otçet pravitel'stva na IX moskovskom gub. s"ezde Sovetov i sokraşç. stenogramma zaklyuçitel'nogo slova po etomu otçetu", *Pravda*, 13 ve 14 Nisan 1929; A.I. Rikov, "Otçet pravitel'stva na V s"ezde Sovetov Soyuza, 20 i 21.5.1929 g.", *Pravda*, 23 Mayıs 1929.

11. Örneğin bkz. "Zayavlenie Predzedateliya pravitel'stvennoy komissii t. Pyatakova na sobesedovanii s delegatsiyey angliyskik promişlennikov, 5.4.1929 g.", *Pravda*, 6 Nisan 1929.

12. Hafifletici etmenler, özellikle Stalinist politikanın içindeki bir özellikten ötürü işlevsel olamadı: Plan hedefleri sürekli artırılıyordu; hedeflere, başarıya zorlama ve idari baskı yoluyla ulaşılacaktı. Stalin, onca zorlukla hazırlanan plan taslağını tümüyle geçersiz kılarak, nihai olarak beş yıllık planın dört yılda yerine getirilmesi için çağrıda bulundu. 1929 yazında Batı'da patlak veren iktisadi bunalım, Sovyetler Birliği'nin sanayileşmiş ülkelerle ilişkilerini yeniden bozdu ve aynı zamanda uluslararası gerilimi artırdı.

baskıya rağmen, ne sanayi ve tarım plan tarafından konulan hedeflere ulaşabildi ne de kalite göstergelerindeki hedefler (daha yüksek emek üretkenliği ve daha düşük üretim maliyetleri) tutturulabildi. Bütçe zor bir durumdaydı; sanayiye mali kaynak ve kredi temini, ücretler ve toplumsal yardımların ödenmesindeki gecikmelerle birlikte (her ne kadar bu Sovyet yaşamında yeni bir olgu değilse de) son derece düzensizdi.[13] Tüm bunlar, daha önce tasvir ettiğim felaket derecesinde elverişsiz olan gıda durumuyla daha da kötü bir hal haldı.

Beş yıllık planın öngördüğü hedeflerde ısrar etmek, büyüme oranının yılın ikinci yarısında kayda değer biçimde hızlanacağını kabul etmek anlamına geliyordu. Bu, Sovyetler Birliği'ndeki yılların deneyimiyle çelişiyordu (yılın ikinci yarısı genellikle daha düşük iktisadi göstergelerin damgasını taşırdı). Bu tür bir sınai kalkınma için maddi kaynaklar ve mali araçlar bulunsa bile, bunun toplumsal gerilimi ve kalıcı bir iz bırakacak çapta bir kuvvet ve zor kullanımını artıracağı aşikârdı; sadece toplumsal varoluş değil, tüm ülkenin kamuoyu ve siyasal yapısı sürekli biçimde etkilenecekti.

Beş yıllık plan taslağı ile içerdiği gerçekliğin niteliği, merkezi kurumlardaki yöneticiler ve görevliler arasında ciddi endişe yaratmış olsa gerektir. Etkili bir siyasal direnişten yoksun olduklarından, yöneticiler ve görevliler pratik itirazlar üzerinde yoğunlaştılar. Tüm etkisini henüz yitirmemiş olan Rikov özellikle etkindi. Devlet Genel Planlama Komisyonu iki plan versiyonu oluşturdu: bir temel veya başlangıç (*otpravnoy*) versiyonu ve bir optimum versiyon. Her iki versiyon da, SSCB'nin hızlandırılmış (*forsirovannoe*) bir adımla sanayileşmesine doğru yönlendirilmişti, ama temel versiyon güç iktisadi duruma ve 1928-1929 geçiş yılındaki özellikle güç toplumsal duruma daha fazla yer veriyordu. Büyüme oranlarındaki fark yaklaşık yüzde 20'ydi. Bu fiilen, her halükârda olağanüstü güçlüklerinden kaçınılması gereken, şöyle böyle bir yıllık bir gecikme anlamına geliyordu.[14]

Daha başlangıçtan itibaren, temel versiyon bir kontrol versiyonu rolü oynamaya mahkûm edilmişti; Stalin ve taraftarlarından gelen baskı son derece güçlüydü ve yaptıkları birçok öneri optimum versiyonun bile ötesindeydi.[15] Dolayısıyla, Rikov bir uzlaşma yönünde çaba göster-

13. *Hamburger Correspondent*, 23 Haziran 1929; *XVI konferentsiya VKP(B)*, s. 17-22 (Rikov'un konuşması); aynı zamanda bu konuya teğet bir şekilde değinen, G. Krumin, "V zaşçitu hozyaistvennogo plana", *Pravda*, 31 Mart 1929.

14. *XVI konferentsiya VKP(B)*, s. 9 ve 770 (Rikov'un konuşması ve yayıncının bununla ilgili notu).

mek üzerinde yoğunlaştı. Tümüyle haklı olarak, planın ilk iki veya üç yılında büyük bir dikkatin gerekli olduğu konusunda uyarıda bulundu. Planın iktisadi bunalımın üstesinden gelmek için asli olan yanlarının ayrı tutulmasını ve bu hedeflerin yerine getirilmesi için özellikle elverişli koşulların yaratılmasını önerdi. Bunun anlamı, tahıl tarımcılığında hızlı bir canlanmanın sağlanması ve tarımın teknik ve agroteknik yönden yeniden teçhizatlandırılmasını sağlayacak sanayi sektörlerinin geliştirilmesi üzerinde odaklanmaktı. Dahası, Rikov, ciddi biçimde açık veren sanayi sektörleri için uygun koşulların yaratılmasını telkin etti. Bu sektörler, başta metalurji olmak üzere, optimum versiyona göre geliştirilecekti. Diğer sektörler daha yavaş büyüyebilirdi: Başlangıç versiyonunu temel olarak alan plancılar, konjonktürel iktisadi koşullar aracılığıyla yönlerini bulabilirlerdi. Böyle bir yaklaşımın, Rikov'un fikrine göre, iki avantajı vardı: en fazla tehdit edici olan iktisadi oran bozukluklarının hızlı bir biçimde ılımlılaştırılması ve –son derece sıkışık bir planın kabulü durumunda dahi– iktisadi planlama organlarına belli bir manevra yeteneğinin kazandırılması, böylece planın nüfusun geniş kesimleri üzerindeki baskısının azaltılması.

Tıpkı kendinden önce Buharin'in yaptığı gibi, Rikov da emeğin toplumsal üretkenliğinde muazzam bir artış sağlanmasını sanayi tekniği ve teknolojisindeki temel değişimlere, üretimdeki kültür düzeyine ve bir bütün olarak ülkedeki genel kültür ve uygarlık düzeyine bağlıyordu. Sovyet sanayi işçilerinin beceri ve kültürel niteliklerinin iyileştirilmesini ve köye kültür ve modern çiftçilik tekniklerinin götürülmesini çok önemli buluyordu. Rikov'un genel düşünce sistemi bağlamında bilim, bilimsel düşünce ve bilimsel ve teknik entelijensiyanın büyük önem taşıması gayet doğaldır. Şahti olayı deneyiminden sonra, Rikov'un ifade ettiği görüşler ve bu tür konularda verdiği talimatlar yeniden Stalin'e samimi ve açık bir muhalefet düzeyine yükseldi.

Rikov'un önerilerinde tümüyle yeni bir özellik ortaya çıkmıştı. Ulusal iktisadi yönetim sisteminin bütünlüklü, tek ve uzun vadeli bir plan koşullarında hangi biçimi alacağını ciddi olarak ele alan ilk Sovyet siyasal önderi Rikov'du. Rikov'un düşünce sistematiği özellikle, iktisadi yönetimin merkezileştirilmesinin, Sovyetler'in kaynak kıtlığı ve sınırlı, küçük çaplı planlamayla damgalanan kalkınma döneminin bir koşulu olduğu fikrinden oluşuyordu. Eğer tek, iyi geliştirilmiş bir plan temel

15. *A.g.e.*, s.9-10 (Rikov'un konuşması). Bu durum On Altıncı Kongre'nin beş yıllık planla ilgili kararıyla da onaylanmıştı.

olarak alınırsa, Sovyetler Birliği ve ayrı ayrı Cumhuriyetler düzeyindeki planlama organlarının sadece bir ayrıntılar yığınından değil, uygulamaya ilişkin işlerinin büyük kısmından da kurtarılması mümkün hale gelirdi. Bu işlevler fabrikalara ve yerel bölgelere aktarılır ve merkezi plancıların elleri boşaltılarak, iktisadi büyümenin temel sorunlarını çözmelerinin önü açılırdı. Rikov'un görüşüne göre, üretken olmayan idari harcamaları asgariye indiren, ucuz ve etkili bir yönetim sisteminin yerleştirilmesi, planın başarısı için temel önkoşullardan biriydi.[16]

Rikov'un planlarda değişiklikler sağlama yönündeki çabaları önderlik içinde kayda değer bir destek kazanamadı; Stalin ve taraftarları aktif bir direniş gösterdiler. Stalin ılımlı iktisadi anlayışın asli özünü tümüyle reddetti. Kendi yaklaşımının genel çerçevesiyle çelişmeseler bile, akılcı savlara kulak vermeye pek yatkın değildi. Burada Stalin'in siyasal düşünce tarzının bir başka tuhaflığı daha belirginleşiyordu: konulan belli bir hedefe ulaşmak üzere dar bir biçimde kurulmuş olması. Bu bakış açısından, planın azami versiyonuna ulaşmak, sadece maddi ve mali kaynakların seferber edilmesi meselesinden ibaretti. Stalin, iktisadi ve toplumsal yaşama zorla müdahale ettiği 1928 yılı boyunca geniş bir deneyim biriktirdiği için, iktisadi sürecin sırlarına tüm saygısını yitirmişti. "Doktor gömlekleri ve dar kafalı (*zakostonelik*) el kitaplarının fetişizmine" horgörüsünü açıkça ifade etmişti.[17] Stalin'in düşüncesinde iyi anladığı ve aşina olduğu bir etmen öne çıkar: "partinin iradesi". İktisadi bakımdan yapılabilecek olan şey (devrimden sonraki ilk yılların savaş komünizmi model işlevi görse de) tamamen yeni bir biçimde karar altına alınmıştı: idare ve baskı makinasının topyekûn seferberliği yoluyla.

Stalin'in, daha 1928 Ocak başında, Kalinin ve diğerlerine hâlâ tavizler verdiği sırada bile planın optimum versiyonunu her ne pahasına olursa olsun gerçekleştirmeye, hatta aşmaya kararlı olduğuna inanmak için birçok gerekçe vardır. Ilımlıların Politbüro'daki yenilgilerinin üzerinden daha iki hafta geçmeden, Stalin'in zaferi, 1929'da yapılacak olan On Altıncı Sovyetler Birliği Parti Kongresi'ne giden yoldaki bölgesel

16. Özellikle bkz. "Sovnarkom i STO odobrili ustanovki pyatiletnego plana (Vistuplenie Rikova), *Pravda*, 6 Nisan 1929; A.I. Rikov, "Otçet pravitel'stva na IX moskovskom gub. s"ezde Sovetov", *Pravda*, 13 Nisan 1929; A.I. Rikov, "Doklad o pyatiletnem plane", *XVI konferentsiya VKP(B)*, s. 5-24.

17. Bu sözler *Kontrol'niye tsifri narodnogo hozyaistvo na 1929-30 g.*, s. X'dan alınmıştır. Kuşkusuz bunlar yukarıdan alınan talimatlar olmadan kullanılamıyordu ve her halükârda zamanın ruhunu yansıtıyordu.

parti konferanslarında kamuya duyurulmuştu. Buharin, Tomski ve Rikov açıkça ve kabaca "sağ tehlikenin baş mikropları", parti içindeki "sağ muhalefet" olarak resmedilmişlerdi.[18] Mart'ın ortasında, "sağcılar"a karşı, bir buçuk ay süren ve daha önce benzeri görülmemiş boyutlara yükselen, gemi azıya almış bir basın kampanyası başladı. Gazeteler, gerçekte hiçbir şey söylemeyen ama yüksek derecede gerilim yüklü bir atmosfer yaratmayı başaran düzinelerce "çok önemli" makaleyle dolup taşıyordu. Kampanya edebiyata, sanatlara, akademik araştırmalara ve diğer alanlara yayılarak hızla tırmandı.[19] Her yerde "sağcılar", "hainler" ve "düşman ideolojinin taraftarları" aranıyor ve bulunuyordu. "Partiye düşmanlık" terimi Sovyet standartlarında bile hayli gevşek bir şekilde yorumlanıyordu; hemen her şey bunun kapsamına alınabilirdi artık: uygun bulunmayan bir pratik öneri, işte ve parti çalışmasında yetersiz bir şevk, hatta toplumsal ayrımcılığın kurbanlarına gösterilen mütevazı, olağan bir insani merhamet.

Alametler, bu kampanyanın basitçe, Politbüro'daki çekişmenin merkezinde yer alan bir sonraki Merkez Komite plenumunda Stalin'in kendi lehine kesin bir karar çıkartmak için ılımlılara alışılmadık bir biçimde saldırma yöntemi olduğuna işaret edebilirdi. Fakat kampanyanın boyutu ve vahşiliği Stalin'in gerçek niyetlerini açığa vuruyordu. Zaten hayli zayıflamış olan ılımlıları sürekli olarak zaptürapt altına almak için bu denli geniş çaplı bir kampanyaya ihtiyaç yoktu. Kampanya, Stalin'in politikalarının genel çizgisiyle çok iyi uyuşmuş ve harmanlanmıştı. Son derece gergin bir toplumsal ve siyasal durum bağlamında, nüfusun geniş kesimlerine açıkça herhangi bir gevşeme olmayacağını, partinin amansızca sert davranacağını bildiriyordu.

Tüm bir yıl boyunca Sovyet Komünist Partisi içinde fiilen iki siyasal çizgi var oldu. Sadece parti politikasının genel kamuoyunda iz bırakmaya aday çok sayıdaki farklı yorumu değil, aynı zamanda sayısız uzlaşma da bu durumun görülebilir işaretleriydi. Stalin'in bakış açısından, bu izler silinmeli ve kendi politikasının bölünemez otoritesi ilan edilmeliydi. Yoksa idari baskının, ayrımcılığın ve şiddetin tüm araçlarını seferber etmek mümkün olmayacaktı.

İki parti çizgisinin etkisi entelektüel yaşamda da kaçınılmaz olarak yansımasını buldu. Bu dönemde Stalin'in kuramsal otoritesi pek yüksek

18. "Vnutri pravo-tsentristskogo bloka", *Byulleten' oppozitsii*, no. 1-2, Temmuz 1929.
19. V.M. Molotov, "Ob uspekak i trudnostiyak sotsialistiçeskogo stroitel'stva: Doklad na XVII moskov. gubpartkonferentsii, 23.2.1929 g.", *Pravda*, 26 Şubat 1929.

değildi; yeni üyeler arasında onun kuramcılık taslamaları alay konusuydu. Bu, parti içindeki gerçek duruma tekabül etmekteydi. Çoğu parti üyesinin gözünde Stalin önemli bir "örgüt adamı" (*praktik*) ve parti önderliğinin en güçlü üyesiydi. Fakat genel politika yönelimi ve onun kuramsal temelleri Stalin'in Politbüro'daki müttefikleri tarafından oluşturuluyordu. Stalin onların kuramsal ve siyasal otoritelerine yalnızca hoşgörü göstermek değil, destek de vermek durumundaydı. Şimdiyse durum tamamen değişmişti: Stalin partinin siyasal çizgisinin geliştirilmesinde kişisel bir sorumluluk üstlenmişti. Kendi ayakları üzerine basan bir kuramcı ve siyasetçi olarak otoritesini acilen ilan etmesi gerekiyordu; eski müttefiklerinin kuramsal ve siyasal otoritesi onun için zararlı ve tehlikeliydi. Böylece, "solcular"a karşı sürdürülen yıllanmış kampanyanın ardından "sağcılar"a başlatılan karşı şimdiki kampanya, daha baştan itibaren Stalin'in eski müttefiklerinin otoritesinin altını oymayı amaçlayan kaba bir kişisel saldırı biçimini aldı. Kampanyanın büyük kısmı, kuram alanındaki hünerleri parti üyeleri nezdinde hayli muteber olan Buharin'e yöneltilmişti. Merkez Komite aygıtı Stalin'i hızla yanılmaz bir parti kuramcısı ve politikacısı halesiyle çevreledi.[20] Böylelikle, Sovyet Komünist Partisi içinde, partinin daha önce hiç tanımadığı bir şeyin, tek bir ideolojik-politik otoritenin baş rol oynadığı bir sistemin temelleri atılmış oldu.

İnsanları işten atmak ya da mahkemeye çıkartmakla tehdit etmek, partiyi, hükümeti ve diğer organları GPU ve İşçi-Köylü Müfettişliği aracılığıyla gözetlemek gibi yöntemler gitgide daha çok ve genel biçimde kullanılıyordu. GPU'nun özel yetkileri toplumsal yaşamın hayli geniş bir tayfını içerecek şekilde genişletilmişti: sanayi, tarım, ticaret, ordu, vb.[21] Fakat bu bile yeterli değildi: "Sağcılar"a karşı kampanya, Merkez Komite ve Merkez Kontrol Komisyonu'nun 1928 Kasım plenumu kararları temelinde yürürlüğe sokulan bir parti temizliğiyle ilişkilendirildi. Yüzeyde, "yolsuzluk", "yozlaşma" ve bürokrasi sorunları ön plana çıkarılmıştı. Tula, Smolensk, Soçi, Artemovsk, Kuşva ve diğer yerlerdeki parti örgütlerinde, 1927-1928'de üzerine sünger çekilmiş olan sarhoşluk ve sefahat olayları yeniden yeniden tartışma konusu ya-

20. Bu gelişmenin "ideolojik cephe"nin görece dar alanından tasviri için bkz. "The Philosophical Controversy", Daniels, *Conscience of the Revolution*, s. 360-362 içinde; aynı zamanda, Avtorhanov, *Tehnologiya vlasti*.

21. Kimi ilgili belgeler yukarıda anıldı. Bunlar 1929'un ilk yarısında geniş ölçüde kullanıldı (Rikov, Kalinin ve diğer parti ve hükümet önderlerinin bir dizi mektubunda olduğu gibi, Moskova'dan gönderilen çeşitli haber raporlarındada, PA, IV Ru, 2-I, 7 içinde).

pıldı. "Özeleştiri" sloganında içerilmiş olan Stalinist yöntem uygulanabilirliğini korudu. Fakat bu sorunlar meselenin merkezi değildi. Merkez Kontrol Komisyonu'nun gerçek başı olan Yaroslavski Moskova'daki parti üyelerine hitap ederken, kendilerini sarhoşluk ve "aile meseleleri"yle mücadelede heba etmelerine gerek olmadığını açıklamıştı. Dediğine göre, dikkat odağı "Troçkistler" ve "sağcı teslimiyetçiler"e karşı savaş olmalıydı. Bir yandan gizliden gizliye önderliğe karşı mücadele ederken beri yandan parti politikasına kamuoyu önünde sözümona destek verme pratiğine atıfla parti içinde geniş çapta dolaşıma giren yeni bir terim doğmuştu: ikiyüzlülük (*dvuruşniçestvo*).[22] (Bu 1930'lardaki kitle temizliklerinde korkunç bir rol oynayan düşünce tarzının temelini oluşturdu.) Temizlik kampanyasının[23] zaten doğrudan doğruya içinde olan GPU, faaliyet alanını genişletmişti.

O sıralarda, resmi parti politikasıyla anlaşmazlığa düşen birçok Komünist Parti ve Komsomol üyesi tutuklanmıştı. Parti üyesi olmayanlar çoğu zaman, aksi halde insanın başına gelebilecek kimi şanssızlıklara karşı bir korunma olarak, Komünist Parti üyeleriyle yakın ahbaplık peşinde koşarlardı. Bu durum değişmeye başladı: Şimdi parti üyeleriyle ahbaplık bir risk taşıyordu. Bir parti üyesi hapsi boylarsa, GPU'nun kaprislerine bağlı olarak, dostlar ve ahbaplar grubunun da onu izlemesi olasıydı.

Stalin sadece halkın geniş kesimlerine değil, bizzat kendi partisine de terör uygulayarak, iktisadi ve toplumsal emellerini gerçekleştirmek için gerekli bir araç elde etmişti. Toplum yepyeni özellikler gösterecek şekilde çatılmaya başladı: İnsan yaşamı değerini yitirmişti ve toplumsal köleliğin en kötü biçimleri yeniden belirmişti.

Yeni yılda, gıda maddesi ikmali sorunu çok şiddetli bir biçimde öne çıktı. Devlet tedarik organları, başta Sibirya, Urallar ve Kazakistan olmak üzere, talan edilmiş köylerden son tahıl kırıntılarını çekip almaya devam ediyordu, fakat önderliğin Stalinist kanadı bile bu yöntemlerin devasa tahıl açığını gideremeyeceğinin farkındaydı. Rikov'un girişimiyle derlenen rakamlar son derece açık sözlüydü: Buğday hasatı geçen bunalım yılından yüzde 5.3 daha azdı; yüzde 19.7 daha düşük olan çavdardaysa durum daha da kötüydü.[24]

Dışardan tahıl alımı kaçınılmaz görünüyordu. Bu SSCB'nin müteva-

22. Y. Yaroslavski, "Rabota Tsentral'noy Kontrol'noy Komissii VKP(B): Doklad na XVII moskov. gubpartikonferentsii VKP(B), 26.2.1929 g.", *Pravda*, 2 Mart 1929.

23. 21 ve 26 Şubat 1929 tarihli bilgi, PA, IV Ru, 2-I, 7 içinde.

24. *XVI konferentsiya VKP(B)*, s. 19 (Rikov'un konuşması).

zı döviz rezervini tüketmek tehlikesini içeriyor[25] ve beş yıllık planın ilk yılının hedeflerinin yerine getirilme şansını asgariye indiriyordu. Dolayısıyla, Stalin, önderliği dışardan tahıl alımı aleyhinde bir karara zorladı.[26] Bu karar hem içerik hem de sonuçları bakımından çok gaddardı. Eldeki tahıl bir sonraki hasada dek dayanamazdı. Mart 1929'dan başlayarak, büyük kentler ve Moskova'da "karne" (*zaborniye knijki*) –devlet ve kooperatif ticaret ağı içinde ekmek alımında kullanılan özel belgeler– uygulaması başlatıldı. Daha sonra bu belgeler aynı şekilde diğer malların satın alınmasında da talep edilmeye başlandı.[27] 1929'un baharından itibaren SSCB'nin birçok kesiminde var olan bu gıda ikmalinin düzenlenmesi ve tüketimin karneye bağlanması sistemi evrensel bir hale geldi.

Stalin'in kararındaki bütün gaddarlık bir başka bakımdan da aşikâr hale geldi. Hükümet bütün ülkenin ihtiyacını karşılamaya yetecek kadar gıda maddesine sahip olmadığından, bütün gücünü destek üsleri olan kentleri (ve tabii orduyu) kurtarmak üzerinde yoğunlaştırdı. Nüfusun geniş kesimleri, özellikle köylüler ve "çalışmayan unsurlar" devletin gıda iaşe sisteminin tümüyle dışında bırakıldılar. Muhtaç köyler kendi kaderlerine terkedildi. Kimi yörelerde köylülerin aman dileyecekleri hiçbir yer yoktu. Bulabildikleri her şeyi yiyiyorlardı. Hayvanlar kesiliyordu, zira onları besleyecek hiç yem kalmamıştı.[28] Gittikçe daha çok köyden açlığın başladığı haberleri geliyordu. En ağır darbeyi yiyen yine kır yoksullarıydı. Baharda, yabancı basına, kuzeydoğu Rusya ve güney Ukrayna'da köylülerin açlıktan öldükleri söylentileri ulaştı. Benzer söylentiler Volga bölgesindeki Alman yerleşimcilerden oluşan müreffeh çiftçi cemaatlarinden de gelmeye başladı.[29] Açlığın pençesine

25. Daha sonraları Kalinin tahıl için 40-60 milyon ruble ölçeğinde döviz harcamak gerektiğinden söz etmişti. Sovyetler Birliği'nin dış ticaret bilançosu, uzun bir elverişsiz dönemin ardından, ancak 1928'in Ekimi'nde hafifçe düzeldi. 40-60 milyon ruble rakamı, kuşkusuz, kamuoyunu teskin etmek için verilmişti. Daha iyi bir yıl olan 1928'de, SSCB dışarıdan tahıl alımına 20-30 milyon ruble harcamıştı. 1929'da, belirttiğim gibi, tahıl iaşesindeki açık 1928'e kıyasla 2.66 milyon tondu (bkz. dipnot 24).

26. M.İ. Kalinin, "Doklad na uçreditel'nom s"ezde Sovetov İvanovskoy promişlennoy oblasti", *Pravda*, 19 Temmuz 1929.

27. *Pravda*, 20 Şubat 1929. "*Zaborniye knijki*" (karne) uygulaması Moskova'da 15 Mart 1929'da başlatıldı; birçok diğer kentte ise çok önceden beri uygulanıyordu.

28. Resmi *Kontrol'niye tsifri narodnogo hozyaistva na 1929-30 g.* (s. 4) bile hayvan miktarında muazzam kayıplara işaret eder.

29. *Industrie und Handelszeitung*, 10 Mart 1929; *Frankfurter Zeitung*, 17 Nisan 1929. Moskova'daki Alman büyükelçiliğinde uzman olarak çalışan O. Auhagen, 1929 yılına ait raporlarında, Rusya'daki Alman yerleşimcilerin 1929 baharında açlıktan öldüklerini yad-

düşen diğer bölgelerde işlerin nerelere vardığı bilinmiyor; hiçbir yabancı raslantı eseriyle de olsa buraları ziyaret etmedi. Geriye şu olguyu tespit etmek kalıyor: Stalin'in politikaları yüzünden, daha 1932-1933 trajik açlığından epey önce Rus mujiklerinin, Ukrayna köylülerinin ve Alman yerleşimcilerin hepsi açlık çekmekteydiler.

Kentler de bu etkinin dışında kalmadı. Karnelerin düşürülen beslenme kotaları anlamına gelmeyeceği, sadece gıda maddelerinin kentlerden köylük bölgelere geri dönmesini önlemek için devreye sokulduğu, tutulmayan bir vaatti. Hükümet, açık bir direnişin patlak vermesini önlemek için, halkın açlık durumunu küçük dozlarla tedavi etmeye çalıştı. Tüketim kotaları düzenli olarak düşürüldü. Spekülasyon ve yasadışı tahıl ticareti filizlendi; GPU bunların hakkından gelemedi. Rikov'a bakılırsa, 1929 baharında özel piyasa fiyatları, bölgeye bağlı olarak, yüzde 400 ila 1.000 arasındaki artışlarla tavana vurdu.[30] Yasadışı spekülatörlerin uyguladıkları fiyatlar daha da yüksekti. Sovyet halkının 1928'de keskin bir şekilde düşmüş olan yaşam standartı dibe çöktü.

1929 ve sonrasında beslenme kuşkusuz en ciddi ve en önemli sorundu. Stalin'in iktisat politikasının mantıksal sonucu –açlık– en keskin şekilde bu alanda ortaya çıktı. Toplumsal yaşamın genel örüntüsünde bu denli açık olmayan, ama hayli yaşamsal diğer bazı değişimler de vardı. Ülkeyi ileriye itmek ve planın optimum versiyonunu gerçekleştirmek, hatta aşmak uğruna sefil koşullar dayatılması, toplumsal baskının boyut ve şiddetini artırmıştı. Bu tür baskılar, artık sadece geleneksel bir gelir sağlama çabasından ileri gelmiyordu; doğrudan doğruya üretim alanındaki değişen toplumsal ilişkilerde de ifadesini buluyordu.

1929 Ocağında "çalışma disiplinini sıkılaştırma" kampanyası şiddetlendirildi. *Pravda* konuyla ilgili gümbürtülü makaleler yayımlama yarışına girdi. "Proletarya partisi" artık Sovyet işçilerini kamuoyunda açıkça aylaklar, sarhoşlar, ipe sapa gelmez serseriler ve külhanbeyleri olarak damgalamaktan utanmıyordu.[31] Yerel bölgelere yeni talimat yazıları gönderildi. Rikov Politbüro adına, yerel memurları önderliğin şeytanca önlemlere başvurmaya kesin kararlı olduğu konusunda haberdar etti.

sımıştır. Öte yandan, yıl boyunca durumun gittikçe daha feci bir hale geldiğini ve sonbaharda dayanılmaz boyutlara ulaştığını teyit etmiştir. Bkz. O. Auhagen, *Die Schicksaalswendungen des russlanddeutschen Bauerntums in den Jahren 1927-1930*, (Leipzig, 1940).

30. *XVI konferentsiya VKP(B)*, s. 20 (Rikov'un konuşması).

31. Bkz. M.A. Tolstopyatov, "Bol'şe vnimania trudovoy distsipline", *Pravda*, 11 Ocak 1929; başyazı "Povisim trudovuyu distsiplinu", *Pravda*, 31 Ocak 1929; ve basın kampanyasında yer alan diğer malzeme.

Sanayinin önderleri en meşum cezalarla tehdit edildi – belki bininci kez oluyordu bu.[32]

Çalışma disiplini zayıftı. İşçilerin direnişi kırılamamıştı (Kırsal bölgelerden akın akın gelen, fabrikada çalışmaya alışkın olmayan insanlar meseleyi daha da karmaşık bir hale getirdiler). Fakat sorunun kökü çalışma disiplini değildi. Genel yaşama ve çalışma koşullarıyla karşılaştırıldığında, fabrikalardaki iç düzen görece özgürdü. Devrimin bazı kazanımları, işçilerin devletin başlıca toplumsal tabanı olması olgusuna da dayanarak, burada hayatta kalmayı başardı. Bu özgürlüğü kökünden söküp atmadan işçileri "disipline etmek" zor, hatta olanaksızdı. Hemen ardından bir dizi baskı tedbiriyle devam ettirildiği için, iş üretkenliğinin artırılması kampanyası tam da bu amaca hizmet ediyordu. Fabrikalarda tek kişi yönetimi ilkesi kurumlaştırıldı ve sendikalar personel atamalarında her türlü rolden yoksun bırakıldı (2 Şubat 1929); yönetime, sendikalara danışmaksızın tek yanlı olarak ceza verme ve işten atma hakkı tanındı (6 Mart 1929); Sendikalar Merkez Konseyi yerel sendika organlarına, yönetimin genişletilen haklarına saygı gösterilmesi ve çalışma disiplinini sıkılaştırma çabalarında yönetime destek olunması talimatını verdi (26 Mart 1929); Adalet Halk Komiserliği, mahkemelerin, işçilerden gelen haksız cezalandırma ve işten atılmalarla ilgili şikâyet taleplerini kabul etmesini yasakladı ve istisnai durumların sayısı son derece sınırlandı (17 Mart 1929); Sendikalar Merkez Konseyi mahkemelerde işçileri savunmayı reddedeceğine dair bir karar aldı (26 Mart 1929), vb. İşçilerin haklarına karşı bu saldırı, herhangi bir yumuşama gösterme durumunda yönetime ve sendika organlarına karşı misilleme yapılacağı tehdidiyle güçlendirildi.[33]

İşçilerin sömürülme derecesi hızla şiddetlendi. Bu, planın ücret artışları ve daha yüksek yaşam standartlarıyla ilgili tamamen biçimsel hedefleri yerine getirilmezken, üretimin kalitesinde (üretim maliyeti ve emek üretkenliği) görülen istatiktiksel iyileşmeye yansıyordu.[34] Mali yılın sonunda, otoriteler yeni bir önleme başvurdular. Daha o zamandan geniş ölçüde kullanılan "kırık vardiyalar"a[35] ek olarak, sanayide bir

32. Rikov'un 30 Ekim 1929 tarihli mektubu, PA, IV Ru, 2-I, 7 içinde.

33. A. Yugov, "Front protiv 'lodirya'", *Sots. vestnik*, no. 7-8 (197-198), 12 Nisan 1929, ilgili Sovyet malzemelerinden alıntılarla.

34. *Kontrol'niye tsifri narodnogo hozyaistva na 1929-30 g.*, s.6; *Hamburger Correspondent*, 23 Haziran 1929.

35. Bu farklı vardiyalar anlamına gelir. Bu vardiyalar günlük üç adet yedi saatlik vardiya programında üç saat boyunca boş kalan makina ve donanımla çalışmaya devam edilecek şekilde oluşturulmuştu. "Kırık vardiya"da çalışan bir işçi bir vardiyayı tamamla-

"sürekli çalışma haftası" ihdas edildi. İşçilerin teneffüs zamanlarını fiilen yok ederek, hükümet yılda altmış işgünü daha kazandı.[36]

Köyde de ciddi değişimler meydana geldi. Stalin'in tahıl tedarik politikasının sonucunda köylülerin karşılaştığı açlık durumu tarımsal emekte daha düşük verimlilik demekti. Sonbahar ekim mevsimindeki zayıf neticelerden sonra, bahar ekiminin de zayıf kalacağı tehlikesi belirmişti. Aynı zamanda, sonbahar ekim hedeflerinin tutturulamaması dolayısıyla, baharda ekilen alanların, başlangıçta öngörülen yüzde 7'lik artışın çok üstünde genişletilmesi gerekmişti.[37] Hayvan sürülerinin çapında görülen daralma da sorunlara ek bir boyut katıyordu.

Köyde tohum, traktör, makina ve tarımsal alet eksikliği vardı. Özel bir önlem olarak, hükümet tarımsal üretim için elzem olan gereçlerin satın alınması için alelacele bazı fonları serbest bıraktı; ilkbahar ekimi için özel bir Tarım komiseri atandı[38] (Tarım halk komiseri N.A. Kubyak).[39] Bu önlemler kendi başlarına durumu değiştiremezdi. Zorlukların gerçek nedeni, kış ve baharda açlık düzeyine düşmüş olan köylülüğün içinde bulunduğu koşullarda yatıyordu. Tahsis edilen kaynakların niyete uygun kullanılacağının garanti edilmesi mümkün değildi (Kimi bölgelerde tohumluk için ayrılan tahılın bile yenmesi veya hayvan yemi olarak kullanılması ciddi bir tehlikeye işaret ediyordu).[40] Dahası, ayrılan bu fonlar, büyük ölçüde, yıkılmış olan üretim altyapısının eski haline getirilmesinde kullanılmak durumundaydı.

NEP'in köylerdeki mekanizmaları darmadağın olmuştu ve hükümet köylülük üzerindeki idari kontrolü daha da yaygınlaştırmaktan başka bir çözüm göremiyordu. İktidar aygıtı güçlendirildi ve gitgide daha çok eylemci çeşitli görevlerin yerine getirilmesine yardım etmek üzere köylere geldi. Köylülerin ekim yapacağı genişletilmiş tarlalar köy sovyetleri tarafından saptanıyordu.[41] Müteakip yılın hasadını "sözleşmeye bağlama" sistemi (*kontraktatsia*), köylüyü kesin biçimde devletin arabasına koşarak, büyük ölçüde genişletilmişti. Resmi raporlarda, orta köylünün kolektif çiftliğe karşı tutumunda olumlu bir değişme olduğu tezi

mak için iki kez saat basmak zorundaydı.

36. Pazar günü tatil olmaktan çıkartılmıştı ve işçilere, üretimin kesintisiz devam edebilmesi için, haftanın değişik günlerinde tatil veriliyordu.

37. *XVI konferentsiya VKP(B).* s. 20 (Rikov'un konuşması).

38. Bu makam ilk kez 1927-1928 ekim kampanyası sırasında ihdas edilmişti.

39. Rudzutak'ın sirküleri, PA, IV Ru, 2-I, 7 içinde; muhtemelen 21 Şubat 1929 tarihli bilgi *a.g.e.* içinde; *Deutsche Tageszeitung*, 17 Ocak 1929.

40. *Industrie und Handelszeitung*, 10 Mart 1929.

41. Lewin, *Russian Peasants*, s. 267-268.

çok daha ısrarlı bir şekilde pazarlanıyordu.[42] Kolektif çiftliklerdeki büyüme planın öngörülerini aşmıştı ve ilgililer beş yıllık planın tarımın toplumsallaştırılmasıyla ilgili hedeflerinin önemli ölçüde aşılacağını söylemeye başladılar.[43] Köyleri makinayla doyurma sistemi revize edildi. Devlet mülkiyetindeki makina ve traktör istasyonlarının (MTS' ler) geniş bir ölçekte devreye sokulması tasarlandı: Yeni traktör gücü ile tarımsal amaçlı donanımın büyük kısmı devletin elinde kaldı; bu donanım tarımsal üretimi etkilemenin bir aracını oluşturdu. Tüm bunlar, tarımın gelecekteki yeniden kuruluşunun temelini oluşturdu. Bununla beraber, köylülerin bağımsızlığına mal olan, buna koşut ve daha hızlı işleyen bir süreç de yoldaydı; tıpkı üretken faaliyetleri ve günlük yaşamları gibi, emeklerinin ürününü serbestçe tasarruf etme güçleri de tecavüze uğradı. 1928 boyunca gelişen köyün aşırı derecede sömürülmesi olgusu, uzun vadeli bir temel üzerinde pekiştirilmişti. İdarenin köylüler üzerinde uyguladığı yeni kontrol araçlarının gücü en iyi, devletin 1 Ocak 1929, yani yeni mali yılın başı itibariyle tahıl tedarik planını tamamen gerçekleştirmeye muktedir oluşu olgusunda görülebilir. Tabiatıyla, mali yılın ikinci yarısında dev baskı aygıtı alelacele, kitlesel kolektifleştirme kampanyasının başarısını sağlama görevini yüklendi.

Köydeki toplumsal gerilim azalmadı. Bir çağdaş tanık "yaşam katlanılmaz bir hal aldı" diye yazıyordu. "Sokaktaki insan 1919 yılının bir tekrarını bekliyor; yapabildiği kadar stok yapıyor... Pazarda ve kuyruklarda insanlar hükümete lanetler yağdırıyor; bütün kabahat Yahudiler'in üstüne atılıyor... Muazzam bir Yahudi düşmanlığı kol geziyor."[44] Baskı sistemi hızla gelişti ve tüm çeşitli şiddet ve toplumsal manipülasyon öğelerini içerdi. Tutuklamalar her kategoriden insanı etkisi altına alarak kitlesel bir olgu haline geldi.[45] Devlet, artan bir ölçüde engelleyici bir toplumsal ilkeyle hareket etti: İnsanlar siyasal faaliyetten ötürü değil, belli bir toplumsal gruba ait olduklarından dolayı zulme uğradılar. Bu ilke aynı zamanda muazzam ölçekte bir sivil ve toplumsal ayrımcılıkta ifadesini buldu.[46] Her türlü milliyetçi eğilim belirtisi sertçe zaptürapt altına alındı; özellikle Ukrayna'da olmak üzere, kitlesel tutuklamalara

42. K.Y. Bauman, "Otçet MK VKP(B): İz doklada na XVII moskov. gubpartkonferentsii", *Pravda*, 7 Mart 1929; A.I. Rikov, "Otçet pravitel'stva na IX mosk. gub. s"ezde Sovetov", *Pravda*, 13 Nisan 1929 ve başka yerler.

43. *Kontrol'niye tsifri narodnogo hozyaistva na 1929-30 g.*, s. IX.

44. "Pis'mo M. iz Moskvi ot 5.5.1929 g.", *Sots. vestnik*, no. 10-11 (200-201), 25 Mayıs 1929.

45. *A.g.e.*; aynı zamanda "Pis'mo B. iz Moskvi ot 23.2.1929 g.", *Sots. vestnik*, no. 6 (196), 22 Mart 1929.

gidildi.[47] Köyde terör hüküm sürüyordu. Köylü direnişine "*kulaklar*" ve "*kulak* taraftarları"na artarak yapılan eziyetle cevap veriliyordu; artan sayıda köylü "terörist" idam edildi. Ortalıkta yeni bir fikir dolaşıyordu: kitlesel kulaksızlaştırma ve büyük köylü gruplarının ücra bölgelere yerleştirilmesi.[48] Şiddet, gitgide daha sık olmak üzere işçilere de yöneltilmişti. Örneğin 1929 başında, "hooligan" işçileri sanık sandalyesine oturtan bir dizi kamuya açık mahkeme kurulmuştu. İşçiler Yahudi düşmanlığıyla da suçlanıyorlardı; Yahudi düşmanlığı suçlamalarının işçi gruplarına olduğu gibi az sayıdaki bazı sanayi görevlilerine de yöneltildiği birkaç göstermelik dava açıldı.

Şiddetlenen sınıf mücadelesi tavırları tırmanıyordu; tüm güçlüklerin kabahati spekülatörler ile kapitalist unsurlar üzerine atılıyordu. Politikacılar Sovyetler Birliği'nin uluslararası konumundaki bariz iyileşmeyi kabul etmekte hayli isteksizdiler. Gerilimli kuşatma atmosferini tercih ediyorlardı. Tüm konuşma ve raporlarda "emperyalist savaş ve SSCB'ye doğrudan bir saldırı tehlikesinin gitgide yaklaştığı" iddiası yer alıyordu.[49]

İşçileri köylülere karşı tahrik etmek üzere becerikli propaganda yöntemleri kullanılıyordu. Bu arada, köylerdeki gerçek vaziyet özenle gizleniyordu; köylerle ilgili bilgiler işçilere ancak dolambaçlı yollardan ulaşıyordu. Aynı zamanda, köylüler hâlâ gıda bunalımının sorumlusu olarak gösterilmeye devam ediyordu. Tahıl satmayı reddettikleri ve hayvanlarını beslemek için kent pazarlarından çok miktarda un ve ekmek satın aldıkları söyleniyordu.[50] İşçilere ücret zammı verilmemesi-

46. Örneğin bkz. K.V. Uhanov, "Doklad na plenume Mossoveta, 1.2.1929 g.", *Pravda*, 7 Şubat 1929; "Pis'mo X. iz Moskvı ot 26.3.1929 g.", *Sots. vestnik*, no. 10-11 (200-201), 25 Mayıs 1929.

47. 1928 kışından itibaren, Ukrayna'da artan sayıda tutuklama yapıldı. Bu durum, ulusal sorun üzerinde burjuva partilerle işbirliği olasılığının göze alınmasına dek varan, ulusal tavırların doğrudan Ukrayna Komünist Partisi (Bolşevik)'in içinde dahi büyümesiyle bağlantılıydı. Örneğin bkz. 10, 14 ve 19 Aralık 1928 tarihli bilgi raporları (19 Aralık tarihli rapor bu meselelerle uğraşan bir Ukraynalı komünistin yazdığı bir mektubu içeriyor), PA, IV Ru, 2-1, 6 içinde.

48. Bkz. K. Y. Bauman, "Otçet MK", *Pravda*, 7 Mart 1929; Rhein-West Zeitung, 12 Şubat 1929. En tipiği, büyük boy bir "Ne Terör, Ne Kulaksızlaştırma, NEP Yollarında Sosyalist Bir Hücum" başlığı altında bir dizi malzeme yayımlayan 2 Haziran 1929 tarihli *Pravda*'da bulunur.

49. V.M. Molotov, "Ob uspekak i trudnostiyak sotsiyalistiçeskogo stroitel'stva, 23.2.1929 g.", *Pravda*, 26 Şubat 1929.

50. Bu tür satın alma durumları mümkün olabilir. Kentsel bölgelerdeki orantısızca düşük tahıl ve ekmek fiyatları bu hareketleri teşvik etme eğilimi taşıyordu. Fakat, tabiatıyla, sorunun özü burada değildi.

nin kabahati bile onlara yükleniyordu: Teslimatlardaki aşırı fiyatlar nedeniyle, deniyordu, ücret zamları için gerekli fonlar köy toplumunun müreffeh üst tabakasının cebine gidiyor.[51]

Uzmanların kovuşturulması şiddetlendirildi. Birileri sanayi işçilerinin karşı karşıya bulunduğu zorluklardan dolayı sorumlu tutulmalıydı. Resmi yayınlar, "1928-1929 yılları bize sanayi sabotajcılarının tüm ana saklanma yerleri ve yuvalarını göstermiştir"[52] gibisinden yorumlar içeriyordu. Yetkililer aynı zamanda, işçiler arasında kitlesel ve temel önemde yapay bir sosyalist rekabet başlatarak "ahlaki faktörü seferber etme"nin ilk mütevazı girişimlerinde bulundular.

Stalin, politikasının ılımlılarınki üzerindeki zaferini pekiştirmek için hızlı hareket etti. Merkez Komite ile Merkez Kontrol Komisyonu'nun ortak oturumu ve On Altıncı Parti Konferansı –her ikisi de Nisan 1929' da toplandı– beş yıllık planın optimum versiyonuna tam onay verdi ve hatta hedeflerini bazı bakımlardan yükseltti. Buharin ve Tomski makamlarını kaybettiler ve kısa bir süre sonra da parti Politbüro'sundan alındılar. Rikov RSFSC Sovnarkom başkanlığı konumundan gösterişli bir şekilde uzaklaştırıldı ve yerine Stalin'in bir gözdesi olan Sibirya parti sekreteri Sirtsov getirildi (Makamında bir buçuk yıl kadar hizmet verdikten sonra bizzat Sirtsov da bir "parti karşıtı fesatçı" diye nitelenip görevinden atıldı).[53] Stalin Rikov'u SSCB Halk Komiserleri Konseyi başkanlığı makamından uzaklaştırmayı göze alamadı; onun yerine Molotov'u veya bir başkasını getirmek muhtemelen Stalin'e hâlâ saçma geliyordu – Rikov bu görevinden 1930'da alındı.

Yoğunlaştırılan önlemler ve muazzam baskı yoluyla, planlanan hedefler 1929'un ikinci yarısında daha başarılı bir şekilde gerçekleşmeye başladı. Resmi istatistiklere inanılırsa, sanayi yıllık üretim planını aş-

51. *Kontrol'niye tsifri narodnogo hozyaistva na 1929-30 g.*, s.6.

52. *A.g.e.*, s. X.; en ünlü davada, M.K. Fon-Mek ve A.F. Veliçko adlı iki ulaştırma uzmanı ile eski Geçici Hükümet'in bir bakanı olan P.A. Palçinski adlı bir altın ve platin sanayisi uzmanı yargılandılar. Mayıs 1929'da, GPU Kollegiyumu yönetiminde, Şahti davasındakilere yöneltilenlerle eşdeğer suçlamalar temelinde kurşuna dizildiler. Yetkililer görünürde açık bir mahkemeyi göze alamamış olmalılar; hâlâ taze olan Şahti olayının yol açtığı sonuçlar onları bundan alıkoyuyordu.

53. Buharin, Merkez Komite'nin 10-17 Kasım 1929'daki plenumunda aldığı "Buharin Grubu Üzerine" kararıyla Politbüro'dan uzaklaştırıldı; Tomski, Haziran-Temmuz 1930' daki On Altıncı Parti Kongresi'nden sonra Politbüro'ya yeniden seçilmedi; Sirtsov, Mayıs 1929'da Rikov'un yerine RSFSC Halk Komiserleri Konseyi başkanlığına getirildi (bkz. *Pravda*, 19 Mayıs 1929); sonunda, hem Rikov hem de Sirtsov, Aralık 1930'da parti önderliğinin üyeleri olmaktan çıkarıldılar; bkz. Michal Reiman ve Tamara Reimanova, "Prekled neyvissiç organu KPSS", *Revue dejin socialismu*, (Prag, 1968), no. 3.

mıştı ve tahıl için ekilen alanın da arttığı söyleniyordu – her ne kadar duruma aşina çağdaş tanıklar sağlam bir şekilde tersinin doğru olduğunu iddia etmişlerse de. Resmi görevlilerin vermiş oldukları iyimser güvencelerin tersine, gıda ikmalindeki güç durum felakete doğru yol almaya devam ediyordu. Birkaç yıl sonra, milyonlarca köylünün yaşamına mal olan şiddetli bir facia yaşanacaktı.

Stalin rejiminin asli yapısı şimdi artık yerli yerine oturmuştu. Moskova'da Stalin'in zihinsel özürlü olduğu, basitçe aklını yitirdiği yolunda söylentiler –benzer söylentiler otuz yıl sonra Stalinizm'in resmi Sovyet eleştirilerine kaynaklık edecekti– dolaşıyordu. Çağdaşlarından bazıları Stalin'in hükümranlığını ortaçağların en gaddar dönemleriyle özdeşleştirmişlerdi.[54] Yine de, bunlar abartıdır. SSCB sadece devrim sonrası tarihinin en trajik evresine girmekteydi.

54. 25 Ekim 1929'da Trautman'a verilen nota, PA, IV Ru, Allg. I, Russland, 95 içinde.

IX

STALİNİZM OLGUSU

Böylece, Stalinizm'in oluşum sürecini, onun merkezi toplumsal-siyasal anlayışını ve 1927 ile 1929 arasındaki kritik yıllarda Stalinist rejim ve sistemin önemli öğelerini yeniden gözden geçirmiş oldum. Tabiatıyla, bu sırada Stalinizm'in gelişimi henüz tamamlanmamıştı. Fakat bu kitap sadece onun başlangıç dönemiyle sınırlıdır.

Gözlemciler hep Stalinizm'in aşırı gaddarlığından, onun terör ve kitlesel yok etme yöntemlerinin canavarca boyutundan, görünürdeki akıldışılığından ve Stalinist totalitarizm ve siyasal diktatörlüğün mutlak niteliğinden dolayı sarsılmışlardır. Muhtemelen bu nedenle literatürde Stalinizm'in keyfiliğine veya onun kesin bir şekilde açıklanamayan yanlarına bu denli çok gönderme buluruz. Bu yanlar, söz gelimi, Stalin'in kişiliğinin tuhaflıklarını, karakteri ile kişisel ve siyasal motiflerini, ama aynı zamanda da sosyalizmin, sosyalist dünya görüşünün, sosyalizm kuramının ve ideolojisinin bazı özgül yanları ile bunların toplum üzerindeki etkilerini; Rus ulusal karakterinin, Rus ulusal politika geleneğinin, vb. bazı özelliklerini içerir. Bu tür etmenlerin önemini yadsıyamam, fakat bunlar sorunun kalbinde yer almazlar; sadece resmi belli bazı özellikler ve çevre koşullarıyla doldurmaya yararlar.

Stalinizm'i anlamak isteyen herhangi bir çabanın göz önünde bulundurması gereken anahtar –önceki bölümlerde ayrıntılı olarak göstermeye çalıştığım gibi- onun pozitif bir toplumsal gelişmenin veya toplumsal öğretinin veya anlayışın pozitif bir gelişiminin ürünü değil, derin ve her şeyi kucaklayan bir bunalımın sonucu olduğudur. Stalinizm, bunalımdan bir çıkış yolu bulmanın özel bir tür aracı olarak evrildi. Bu tür durumlar genellikle toplumsal ilişkilerde uygun değişimlere yol açmazlar ya da siyasal ve toplumsal sistemlerin pozitif yanlarının oluşumunu sağlamazlar. Bu dünya tarihinin son birkaç onyılında birçok kez kanıtlanmıştır.

Rus ve Sovyet tarihinin sorunlarını modernleşen ve hızlı bir oranla

sanayileşen bir ülkenin sorunları gibi görme eğilimi, Sovyet incelemeleri literatüründe, özellikle Birleşik Devletler'de önemli bir yer tutmaktadır. Bu literatür yalnız Sovyet sisteminin çeşitli yanlarını değil başka ülkelerdeki benzer olguları da açıklamak açısından zengin malzeme sağlamıştır. Aynı zamanda, Stalinizm'in yükselişine yol açan iktisadi ve toplumsal bunalımın esas içeriğinin tahliline de önemli katkılar yapmıştır.

Çok daha genel bir bakış açısından, Stalinizm sorunu basitçe sanayi uygarlığına varmak için hızlı kalkınma yolunu tutan ve dolayısıyla da devlet iktidarının araçlarını hayli büyük bir ölçekte kullanan bir toplumun sorunu olarak formüle edilmemelidir. Bu daha çok, bir halk devriminin, hızlı kalkınma yolunda önceden zaten bazı ilerlemeler kaydetmiş ve devrimin zaferinden sonra da bu yolda ilerlemeye devam etmek zorunda kalmış bir ülkede devrimin beraberinde getirdiği sonuçların sorunudur.

Ekim Devrimi –veya bir bütün olarak 1917 devrimi– esas olarak, geleneksel iktisadi ve toplumsal düzenin kalıntılarının hâlâ oynadığı güçlü role rağmen, bir dizi halk talep ve isteklerinin sanayi uygarlığının eski biçimlerini yok edecek şekilde gerçekleştirilmesiyle sonuçlanan plebvari bir devrimdi. Burada her ne kadar Rus ve Sovyet tarihinde altı yıllık bir yer tutan savaşların (1914-1920) son derece yıkıcı etkisini hatırlatmak elzem olsa da, devrim gerçekte muazzam maddi ve kültürel kayıplar anlamına da geldi. On ila on beş yıllık bir dönem için (1914-1917'den 1927'ye) hızlı kalkınma görevlerinde fiilen hiçbir ilerleme kaydedilmedi (Gerçekte meydana gelen şey, bilahare savaş öncesi düzeyine geri getirilen ekonominin yıkılmasıydı). Sonuç, bunalımın ana nedeni haline gelen ve toplumsal güçler ile kaynakların istisnai derecede yoğun bir seferberliğini gerektiren doyurulmamış ihtiyaçların muazzam artışıydı.

Fakat bu koşullar, Ekim 1917'nin yol açtığı sonuçların bir başka yanıyla da karmaşık bir hale geldi. Bir toplumsal değişim programı yürürlüğe koyan devrim, yalnızca sınai büyümenin eski mekanizmalarını değil, bunlarla birlikte bu mekanizmaların toplumsal önkoşullarını da yıktı. Devlet mülkiyetindeki ekonominin örgütlenmesinde karşılaşılan karmaşık, ama son derece önemli sorunlara ve piyasa mekanizmalarının işleyişine hiç girmeye çalışmadan, iki ilgili soruna işaret etmekle yetineceğim. İlkin, Rus ile dünya, özellikle de önde gelen sanayi ülkeleri ekonomileri arasındaki bağlar, daha önce de belirtmiş olduğum gibi, Ekim Devrimi nedeniyle keskin bir şekilde kopmuştu. Bu, Rusya'nın daha

önceki sınai gelişmesinde önemli rol oynamış etmenler olan sınai büyümenin ve modern sanayi teknolojisinin, donanımının ve bilimsel *know-how* akışının finansmanı için kullanılabilir kaynakları önemli ölçüde azalttı. Yabancı kaynakların yerine Sovyetler Birliği içindeki kaynakları koymak zorunda kalındı. Bu da sıkıntıdaki toplum ve ekonominin üzerine binen yükü önemli ölçüde artırdı.

İkinci etmen de bundan daha az önemli değildir: Tüm tarım ilişkilerinin yapısı, sanayi ve tarım üretimi arasındaki dengeyi bozan devrimden sonra yeniden örgütlendi. İşleme yöntemleri ve büyüme oranları bakımından sanayi ve tarım arasında, işbirliği ve eşgüdümü zorlaştıran önemli uygunsuzluklar doğdu. Bunun vardığı sonuçları daha önce gösterdim. Tarım-sanayi dengesini yeniden kurmak kolay değildi; devrim öncesinde böyle bir dengeye ulaşmak zaten yeterince zor olmuştu. Dengesizlik açıkça uzun yıllar boyunca sürecekti, öyle ki bu süre zarfında sanayi, tarımı şu veya bu şekilde "beklemek" zorundaydı.

SSCB'deki bunalım, Sovyet toplumunun güç ve kaynaklarını seferber etmek ve var olan iktisadi yapılar ile toplumsal ilişkileri yeniden örgütlemek (kolektif çiftliklerin ve devlet çiftliklerinin devreye sokulması, sanayide yeni çalışma kuralları, vb.) konusunda güçlü bir baskı uyguladı. Bununla birlikte, üretici güçlerin genel durumu ve toplumsal emek üretkenliğini artırmak için gerekli olan koşullar, bu yeniden örgütlemenin üretim üzerinde arzu edilen etkiyi yapmasını teminat altına almıyordu. Yeniden örgütleme, kaynakların idari seferberliğinin yanında ikincil hale geldi ve toplumun üzerinde her şeyi kucaklayan bir devlet kontrolü sisteminin ortaya çıkışına katkıda bulunarak, iktisadi yönetimin yalnızca idari biçimlerindeki büyümeyi şiddetlendirdi.

Bunalımın kapsamı onun muhtemel sonuçlarını belirledi: Bunalımın üstesinden gelmek için, Ekim Devrimi'nin asli kazanımlarının, onun bizzat anlamı ve özünün altını oyan mümkün olan tüm baskı biçimleri kayda değer ölçüde artırıldı. Rejimin çerçevesinde kalacak özel biçimler içinde, büyüyen bir toplumsal karşı devrim tehlikesi doğdu. Bunalım, aynı zamanda, bu iktidar yapısı ile halkın geniş kesimleri arasındaki derinleşen çıkar çatışmasını biçimlendirerek iktidar yapısı içinde süregiden toplumsal evrimi hızlandırdı.

Stalinizm devrim sonrası bunalımın toplumsal geri planından ve tarihsel bağlamından doğdu. Bunalım çok sert bir toplumsal başkaldırıdan çıkan bir ülkede gelişiyordu ve yeni düzen kolayca yırtılıp atılacak ince elbiseler giymişti. Tüm geleneksel insan toplumlarının varoluş standartları, tüm eski değerler skalası yıkılmıştı; yenileri daha doğuş

aşamasındaydı. Toplumsal ilişkiler sistemi de istikrarsızdı; henüz köklerini salamamıştı.

Bunalım durumlarının yalnız SSCB'de değil, her yerde toplumsal ve siyasal sistemde hoş olmayan değişimler ortaya çıkartma tehlikesi yarattığını söylemiştim. SSCB'de 1920'lerin sonunda, hayli haşin bir siyasal diktatörlük iş başındaydı artık. Yeni İktisat Politikası dönemi sırasında diktatörlük devrim zamanlarının en kötü aşırılıklarını terketmişti, ama bu aşırılıklar uzak bir geçmişe gömülemedi. İktidarı kullanan toplumsal tabakanın düşünce ve eylemlerinden bunları silmek için zaman olmadı. Dolayısıyla, daha baştan itibaren, bunalımın gelişimi kaçınılmaz olarak devrim sonrasındaki ilk yılların tüm şiddet yöntemlerinin aşırı ölçüde yeniden canlanması tehlikesini de beraberinde getirdi.

Stalinizm'in yükselişi bu olayların tek mümkün sonucu değildi. SSCB'nin toplumsal ve siyasal sisteminde olumsuz özelliklerin birikmesinden kaçmak çok zordu, ama anında bir siyasal müdahale muhtemelen bunların sertliğini azaltabilirdi. Çoğunu yukarıda tartıştığım birçok nedenden ötürü resmi Sovyet siyaseti mayalanan bunalımın yarattığı büyük tehlikeyi zamanında teşhis edemedi. Bunun yerine, girişilen bir dizi eylem, tam tersine bunalımı derinleştirmeye yardım etti.

Bunalımı çözmek için gösterilen yoğun çabalar ancak bunalım en sert evresine girdiği, ülkeyi iktisadi, toplumsal ve siyasal çöküşün eşiğine getirdiği zaman gösterildi. Bu da, içinde en köktenci ve sağlıksız çözümlerin yeşereceği verimli bir toprak yarattı. Stalin'in düşünce sisteminin alacağı doğrultuyu ve nihai biçimi etkileyen bağımsız siyasal anlayışı, bunalımın sonuçlarından biriydi. Bunalım ayrıca, aşırı çözümlerin araçları olacak olan güçleri bir araya getirdi. Nüfusun en geniş kesimleri üzerinde uygulanan toplumsal baskı, bütün olumsuz eğilimleri ön plana çıkartarak ve bunların sayılarını önemli ölçüde artırarak tasavvur edilebilecek tüm sınırları aştı. Stalinizm bir gerçeklik haline geldi.

Gözden geçirdiğim Stalinist sistemin oluşumuyla ilgili veçheler son derece önemlidirler. Literatür Stalinizm'i tasvir ederken siyasal baskı ve teröre büyük bir rol yükledi. Bu tamamen açıklanabilir bir durumdur: Siyasal terör olgusu Stalinizm'in en görülebilir veçhesiydi ve çağdaşlarının bilincine geniş ölçekte nüfuz etmişti. Ek olarak, günlük yaşamdaki terör genellikle siyasal olarak açıklanıyor, ceza yasasındaki bazı siyasal maddeler temelinde uygulanıyordu ve her siyasal kampanyanın ayrılmaz bir parçası haline gelmişti. Stalinizm'in gerçek doğası gizli kalırken, zımnen, topluma karşı yöneltilen terörün nitelik bakımından siyasal olduğu ifade ediliyordu. Siyasal terör önemli bir rol oy-

namış olsa da, Stalinizm'in gerçek çekirdeği –Aleksandr Soljenitsin'in inandırıcı bir şekilde gösterdiği gibi– nüfusun hayli geniş kesimlerine vahşet ve şiddetle muamele edilmesi, milyonlarca insana istisnai bir çap ve şiddette sömürü ve baskıya mutlak olarak boyun eğdirilmesi anlamına gelen toplumsal terördü.

Terör ve baskının toplumsal işlevi, Stalin'in ceza sisteminin görünürdeki akıldışılığını, anlamsızlığını ve karanlık güdülerini açıklar. Bir toplumsal araç olarak terör dar biçimde sadece bazı kişileri hedef alamaz. Terör milyonların yaşama ve çalışma koşullarını etkileyen, milyonlarca mahkûmun köle emeği de dahil toplumsal baskının en kötü biçimlerini dayatan vahşi değişimin bir aracıydı. Dışarıdan bakıldığında, siyasal bir terör görünümü aldığında bile bir toplumsal araç olma özelliğini devam ettirdi. Gerçekten, siyasal baskı toplumsal baskının sadece bir ekiydi. Böylece, bireysel (siyasal) durumlarda olduğu gibi, başlıca iş gördüğü alan olan toplumsal ilişkilerde de açıklanamaz ve anlamsız olarak kaldı.[1]

Burada Stalinist sistemin aracı olarak hizmet gören toplumsal tabakanın karakteriyle ilgilenmedim. Bu sorun, özellikle bürokrasinin büyümesi ve işleyişi, Troçki'den Djilas'a birçok çalışmanın konusu oldu. Bu konu, benim burada seçtiğimden daha farklı bir temel mesele seçimi, malzeme düzenlemesi ve sunuş biçimi gerektirirdi. Dahası, seçmiş olduğum ve sadece birkaç yılı kucaklayan kısa tarihsel dönem temelinde bu denli geniş çaplı bir meselenin hakkını zor verirdim.

Ancak, Stalin'in programının uygulanmasının, halktan ayrışmış ve ona karşı düşmanca davranan bir yönetici toplumsal tabakanın varlığını gerektirdiği konusunda kuşkuya yer yoktur. Bu bakımdan, Sovyet Komünist Partisi içindeki siyasal mücadelenin bazı yanları zorunlu olarak dikkati hakeder. Önderlikten uzaklaştırılan gruplar Stalinizm'in toplumsal eğilimlerine karşı çıkmışlardı. Bu örüntü, siyasal elenmenin temel ilkesini temsil ediyordu: Halkın çıkarlarını temsil etmeye hatta gözetmeye çalışan yönetici tabaka içindeki öğeler ezilmişlerdi. Bu durum, sol muhalefetin tavırlarında ve ılımlıların Stalin'in SSCB'de "sosyaliz-

1. Bu çerçevede siyasal terör, bireyleri, genel olarak sistemin düşmanlarını olduğu gibi, Stalin rejiminin ve Stalin'in kendisinin düşmanlarını da hedef alıyordu. Yerine getirdiği işlevler kitle teröründen farklı olsa da, siyasal terör bir toplumsal araç olarak anlamını korudu: İktidar yapısını yeniden örgütlemekte, bir bütün olarak yönetici tabakanın bileşimini değiştirmekte ve devrimci dönemle sürekliliği kurmakta kullanıldı. Bu durum, daha önce tartıştığım, toplumsal ve iktisadi yapıların genel karakterindeki değişmeye tekabül ediyordu.

mi kurma" anlayışına karşı yükselttikleri asli itirazlarda yeterince açık biçimde görülebilir. Öyleyse bu bakış açısından, Stalinizm, eşitsizlik ve ayrıcalık üzerine dayalı toplumsal niteliği kesin bir şekilde ifade edilmiş bir rejim olarak ortaya çıkar.

Eldeki malzeme temelinde yeniden oluşturulabilecek olan resim, Stalinizm'in arızi olduğu savını teyit etmiyor. Bu bakımdan, Stalinizm'in köken sorununu Stalin'in karakter ucubeliklerine, siyasal hatalarına ve Sovyetler Birliği'nin gelişiminin 1920 ve 1930'lardaki kimi dışsal koşullarına indirgeyen şekilde yorumlanması üzerinde de durmak gerekiyor. Bu bakış açısı özellikle –Stalinizm sorunlarını ele alabildiği ölçüde– resmi Sovyet tarih yazımı tarafından temsil edilmekle beraber, aynı zamanda, örneğin Roy Medvedev'in *Bırakın Tarih Yargılasın* adlı ilginç çalışması gibi bir dizi "muhalif" komünist yazıda da ortaya çıkıyor. Bu tür bir yorum tümüyle özürcüdür; toplumsal geri plan meselesini ihmal eder. Yarattığı toplumsal ve siyasal sistemin şanını kurtarmak için Stalin kurban edilir. Bununla beraber, 1926'nın Stalin'i, politikasının genel niteliği –hepsinden önce onun toplumsal ve iktisadi ilişkiler anlayışı– ya da önerdiği pratik çözümlerin tipi bakımından 1929'un Stalin'i değildir. Stalin'in, Sovyet yaşamının evrim örüntüsü üzerinde kendi kişiliğinin damgasını bıraktığını tümüyle kabul etsem dahi, aynı zamanda, SSCB'deki yeni bunalım durumu ile onun ortaya çıkardığı sorunların özünün de Stalin'i etkilediğini vurgulamaktan da geri duramam; bu hem onun sistem içindeki kişisel rolü hem de bireysel kişilik özellikleri bakımından doğrudur.

Stalinizm'in genel karakter incelemesi, tabiatıyla, onun ilk evresinin bir anlatısıyla tüketilip bitirilemez. Stalinizm, bir kez var olduktan sonra, kendi içsel dinamiğini gerektirmiştir. Temeline konulan taşlar onun işleyişi için önkoşul hizmeti gördü ve uzun yıllar için benzer sonuçlar doğurdu. Stalin rejiminin yerine getirdiği görevlerin doğası zamana bağlı olarak değişim geçirdi. Sistemin dışsal (dış politika) işlevleri (SSCB'nin konumunun dünyanın önde gelen güçlerinden biri olarak pekiştirilmesi) özellikle savaş sonrası dönemde artan bir önem kazandı ve bu değişimle birlikte Stalinist sistemin toplumsal içeriği de değişti. Fakat Stalin'in 1953'teki ölümüne dek, Stalinizm yekpare ve ayırt edici yapısı olan bir sistem olarak kaldı: Siyasal arenada mutlak güce sahip bir diktatörün despotik hükümranlığına dönüşen, her şeyi kucaklayan bir totalitarizm; niteliği ekonominin mekanizmaları tarafından tanımlanan toplumsal ilişkilerden türeyen bir önleyici kitlesel terör ve baskı sistemi; her türlü ideolojik veya siyasal anlaşmazlık ya da farklılık üze-

rinde hâkimiyet kuran, toplumdaki tüm çelişkilerin vahşice ortadan kaldırılması sistemi.

Stalinizm'e tarihsel bir olgu olarak çok geniş bir yorumlama getirilemez. Onun başka siyasal diktatörlükler, totalitarizmler ve farklı bir temel ve farklı bir tarihsel zemin üzerinde gelişen baskı biçimleri için bir etiket olarak kullanılması yanlıştır. Bu bakımdan, özellikle sosyalist hareketten kaynaklanan ve sosyalist kuram ilkelerini uygulama girişimlerinden veya basitçe sosyalist ideoloji ve sosyalist dünya görüşünün yol açtığı genel etkiden doğan genel bir olgu olarak Stalinizm yorumlarına yeniden değinmem gerekiyor.

Kuşkusuz Stalinizm yalnızca SSCB'yle sınırlanmış değildi. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bir dizi başka ülkeye de yayıldı. Fakat bunlar öncelikle "ihraç edilen Stalinizm" olaylarıydı. Bazı uluslararası koşullara bağlı olarak, "ihraç edilen Stalinizm" kuşkusuz kendisine iktisadi, toplumsal ve siyasal bir temel yarattı. Bununla birlikte, bu, Stalinizm'in kuramsal kökleri tartışmasında pek de inandırıcı bir sav değildir.

Stalinizm'in başka ülkelerde de tekerrür etmesi sorunundaki gerçek anahtar, bazı ülkelerin, SSCB'nin karşı karşıya kaldığı durumun bir benzeri olarak, ekonomilerini hızlı adımlarla kalkındırırken karşılaştıkları koşul ve görevlerde yatar. Stalinist sistem ve yapı biçimlenirken, otuz yılı aşkın bir hızlı sınai büyüme deneyiminin biriktirilmesi olgusunu da göz önüne almak önemlidir. Bu büyümeye eşlik eden ciddi toplumsal sorunlar bir tarafa, Sovyet sanayileşme süreci genelde hayli dinamikti. Bu da, söz konusu deneyimleri yeniden üretme girişimleri için bir temel sağlayarak, tüm bir Stalinist kararlar dizisine belli bir otorite ihsan ediyordu. Bununla beraber, böyle bir yeniden üretimin kendi başına Stalinist sistemin tekrarına neden olup olamayacağını ciddi biçimde sorgulayabiliriz.

Stalinizm'in tarihinde sosyalist kuram ve ideolojinin rolünü sorgulamak için gerçek bir temel olmadığını söylemek istemiyorum. Sosyalist ideoloji veya Sovyetler Birliği'nde sosyalist ideolojiden anlaşılan şey, devletin tüm kaynaklarıyla desteklenen tek izin verilebilir öğreti olarak yaklaşık yetmiş yıl boyunca hâkim ideolojiydi. Sosyalist kuram SSCB'nin iktisadi, toplumsal ve devlet sisteminin dışsal biçimlerinin gelişiminde önemli bir rol oynadı. Başta Doğu'dan kaynaklananlar olmak üzere, bugünkü sosyalist ve komünist karşıtı görüşler Sovyet tarihinin olumsuz yanlarının somut (kurumsallaşmış) deneyimlerinden biri olarak Stalinizm'in kuramsal temellerini yok etme arzusunu ve dünyada Stalinizm'in olası bir yaygınlaşması korkusunu yansıtıyor.

Bununla beraber, Stalinizm'e karşı Doğu Avrupa'daki anti-sosyalist tepkinin siyasal ve duygusal gerekçeleri sorunun özünü değiştirmiyor. Stalinizm'in köklerinin sosyalist kuramın uygulanmasının son derece yıkıcı sonuçlarında, sosyalist ideolojinin etkisinde veya bizzat sosyalist harekette bulan görüşü destekleyenler, önce en azından şu öncüllerin doğruluğunu kanıtlamalıdırlar: (1) Stalinizm dahil, Sovyet sisteminin sosyalist devrim temelinde geliştiği; bir başka deyişle Ekim Devrimi'nin sosyalist bir devrim olduğu ve yalnız önder partinin ideoloji ve fikirlerinin niteliğinde değil, devrimin nesnel önkoşullarında, sürükleyici güçlerinin toplumsal bileşiminde ve bu güçlerin olgunluk derecesinde de sosyalist olduğu; (2) Stalinizm'in ideolojisinin olduğu gibi, bugünkü "var olan sosyalizm"in ideolojisinin de içerik, yöntem ve toplumsal işlevleri itibariyle sosyalizmin özgün içeriğiyle özdeş veya ona yakın olduğu; ve (3) iktidardakilerin izlediği amaç ve görevler bakımından, Sovyetler Birliği'nin gelişiminde sosyalist kuramın pragmatizm üzerinde önceliği olduğu. Benim deneyimim ve inancım bu üç öncülün de kanıtlanamaz olduğunu söylüyor.

Her durumda, sosyalist inançları, kuramı ve ideolojiyi kınamalardan korumaya çalışmıyorum. Gerçekten de, 1980'lerde yekpare bir olgu olarak sosyalizmden söz etmek zordur. Sosyalizm çok çeşitli işlevler gören bütün bir hizipler ve eğilimler yelpazesi içinde son derece parçalanmış bir durumdadır. Benim sosyalizmden söz ederken düşündüğüm, öncelikle özgün toplumsal anlamındaki Marksizm olduğu gibi, bu geleneği sürdürmüş olan eğilimlerdir de. 1980'lerde, kuramsal ve ideolojik yapı taşlarıyla bu çeşitlilikteki bir sosyalizmin birçok zaaftan muztarip olduğunu yadsımak güçtür. Sosyalizmin temel zaafı, toplumsal eleştiri alanındaki gücü ne olursa olsun, kendini kayda değer bir ölçekte, pozitif programlarında ve toplumsal ülkülerine ulaşma planlarında beceriksiz ve ütopik olarak ortaya koymasındadır. Bu zaaf, görünürde, Ekim Devrimi'nin ve ardından da Stalinizm'in Sovyetler Birliği dışındaki radikal sosyalist, özellikle de komünist eğilimlerin ideolojik ve kuramsal anlayış ve politikaları üzerindeki güçlü etkisinin başlıca sebeplerinden biriydi. Bu etki daha sonra, SSCB'yle olan siyasal, örgütsel ve maddi ilişkilerle daha da güçlendirildi. Bununla beraber, bu etkinin zirve noktası, en azından Avrupa'da, geçmişte ve hayli geride kaldı.

Sosyalizm, özgün anlamında, Stalinizm'le karıştırılmamalı. Bu iki fikir sistemi yalnızca farklı olmakla kalmazlar, birçok bakımdan taban tabana zıttırlar da. Sosyalizmin yeri doldurulamaz yegâne işlevi, modern zamanlardaki toplumsal eleştirinin en gelişmiş, bütünlüklü kuram

ve ideolojisi olarak rolüdür. Bu da sosyalizmi birçok ülkede nüfusun geniş kesimleri içindeki toplumsal hareketler için doğal bir taban haline getirdi. Başka hiçbir çağdaş ideoloji, sosyalizmin asli içeriğini ödünç almaksızın bu işlevi yerine getirmeyi başaramadı. Bu durum, Batı'daki sosyalistler ile Doğu'daki demokratik anti-sosyalistlerin niçin ortak bir dil bulmakta büyük güçlükler yaşadıklarının kilit nedenlerinden biridir.

Doğu'daki, özellikle de SSCB'deki bugünkü "muhalif" düşünce, gitgide daha belirgin olarak anti-sosyalizmin değişik biçimlerine doğru meyletti. Daha önce de söylediğim gibi, bu eğilim belli bir ölçüde anlaşılabilirdir. Bununla beraber, bunun sonucu, Doğu'da sosyalizmin toplumsal işlevinin yerine getirilmeden kalmış olmasıdır. Bu da çok talihsiz sonuçlar doğurmuştur. Doğu ülkelerinde gerçek ve acil görevlerden biri, sosyalist düşüncenin asıl içeriği olarak toplumsal eleştirinin yeniden canlandırılması ve bu düşünce manzumesinin Stalinizm ve "var olan sosyalizm"den tutarlı biçimde kopartılmasıdır. Sadece sosyalizmin yeniden doğuşu, sosyalist hareket ile –boğulan, ezilen, vurulan ve parça parça edilen– toplumsal hareketin yeniden canlanması, Doğu'da yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve demokratikleştirilmesine yardım edebilir ve hayatta kalan Stalinist öğelere karşı etkili bir silah olarak hizmet görebilir. Bu gerçek, Stalin rejiminin toplumsal temeliyle ilgili olarak söylediğim tüm şeylerden mantıksal olarak çıkarsanabilir.

EKLER

EK I

Belgeler

BELGELERİN LİSTESİ:

1. Y.V. Stalin'den Merkez Komite'ye 11 Kasım 1927 tarihli mektup. Eki: Menjinski'nin 10 Kasım 1927 tarihli raporu.
2. Y.V. Stalin'den Merkez Komite'ye mektup (tarihsiz, fakat muhtemelen Kasım veya Aralık 1927'de yazılmış).
3. Y.V. Stalin'den Politbüro ve Merkez Komite'ye 27 Aralık 1927 tarihli mektup.
4. V.R. Menjinski ve V.V. Kuybişev'in 1928 Ocak sonundaki Politbüro oturumunda yaptıkları konuşmalardan seçme alıntılar.
5. Dışişleri halk komiser yardımcısı M.M. Litvinov'dan SSCB'nin diplomatik temsilciliklerine 9 Şubat 1928 tarihli mektup.
6. SSCB Halk Komiserleri Konseyi'nin 2 Mart 1928 tarihli kararı.
7. A.I. Rikov'dan V.R. Menjinski'ye 12 Mart 1928 tarihli mektup.
8. G. V. Çiçerin'den V. R. Menjinski'ye 13 Mart 1928 tarihli mektup.
9. N.A. Kubyak'tan A.I. Rikov ve Y.V. Stalin'e 19 Mart 1928 tarihli mektup.
10. G.K. Orjonikidze'den yerel İşçi-Köylü Müfettişliği (Rabkrin) organlarına 23 Mart 1928 tarihli talimat mektubu (*direktivnoe pis'mo*).
11. M.I. Kalinin ve A.I. Rikov'dan 22 Mart 1928 tarihli talimat mektubu.

YAZARIN NOTU:

Burada sunulan belgeler 1927 sonu ve 1928 başlarında Alman Dışişleri Bakanlığı (Auswärtiges Amt) daire başkanlarından Herbert von Dirksen'e iletilen gizli raporlardan alınmıştır (1928 başında Dirksen Almanya'nın Moskova büyükelçisi oldu). Almanca tam metinler, Geheimakten (Gizli Belgeler), 1920-1936, Abteil IV Ru, Po 2, Adh. I: russische Geheimdokumente, cilt 1-4 adı altında Federal Almanya Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Politik Arşivi'nde (Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes) saklıdır. Bu belgelerin Rusça asıllarını bulmayı başaramadım. Bu nedenle belgeler Almanca versiyonlarından çevrildi, dolayısıyla bazı bakımlardan Rusça metinlerin asıllarından farklılıklar gösterebilir.

1.

Komünist Parti Genel Sekreteri
Moskova, Kremlin, 11 Kasım 1927
Gizli.

Bolşevik Parti Merkez Komitesi'ne
Bir nüsha Merkez Kontrol Komisyonu başkanı yoldaş Orjonikidze'ye

Genel olarak gösteriler sakin geçti.[1] Moskova'da birbirinden kopuk, önemsiz bazı karışıklıklar ile Leningrad'da biraz daha ciddi çatışmalar oldu. Harkov ve Kiev'den Merkez Komite'ye karşı yönelmiş bazı daha küçük gösteri haberleri geldi. Reddedilmesi mümkün olmayan kanıtlar temelinde şu an doğrulayabileceğimiz gibi, muhalefet tarafından ayın 6 ila 8'i (Kasım) arasındaki dönem için kesinlikle –iktidarı ele geçirmek amacıyla– bir ayaklanma planlanmıştır. Yoldaş Voroşilov ve yoldaş Menjinski tarafından alınan uzak görüşlü ve enerjik önlemler, öncelikle –muhalefet içindeki irtibatı sağlayan adamımızın bize aktardığına göre– muhalefetin bu karşı eylemleri görerek, alınmış olan önlemler karşısında bir darbe girişiminin umutsuz bir durum alması nedeniyle planlarını son dakikada askıya almasından dolayı takdire şayandır. Öte yandan, birbirlerinden bağımsız çok çeşitli kaynaklardan aldığımız haberlere göre, plan ertelenmiş olmakla birlikte tümden bir kenara bırakılmamıştır. Dolayısıyla, herhangi bir zamanda muhalefetin iktidarı ele geçirmek amacıyla beklenmedik bir hamle yapabilme olasılığını dikkate almak zorundayız. Her ne kadar yoldaş Menjinski tanıdığımız titizliğiyle tüm gerekli önlemleri almış olsa da, beklenmedik bir şekilde bize karşı yönelecek herhangi bir olası saldırıyı daha baştan ezmek üzere her şeye rağmen makamlarımızda kalmalıyız.

Partinin çıkarları şimdi, gösterdiğimiz onca sabırdan sonra, muhalefetin bir kerede tümden yok edilmesini gerektiriyor. Uluslararası durum da muhalefete karşı kesin önlemler alınmasını gerekli kılıyor. Bugün dahi, Londra ve Washington'da bizim bugünkü hükümetimizin çöküşün eşiğinde olduğu ve muhalefetin dümeni almak üzere olduğu görüşü yaygın ve dolayısıyla, bizimle herhangi bir anlaşma yapmaya yanaşmıyorlar. İktisadi durumdaki ciddiyet, dünyaya, bu muhalefetin güçlü olduğu görüşünün tamamen yanlış olduğunu ve muhalefet önderlerinin ordusuz generallerden başka bir şey olmadıklarını göstermemizi gerektiriyor. Muhalefetin diğer ülkelerin açıkça karşı devrimci örgütleriyle işbirliği içinde olduğu kanıtlanmış bir olgudur ve muhalefet umutsuz mücadelesinden vazgeçmezse eğer, önder simalarının hepsini parti kongresinden bile

1. Ekim Devrimi'nin onuncu yıldönümü merasimleri, 7 Kasım 1927.

önce partiden ihraç etmekte duraksamamalıyız.[2]

Durumun vahametini belgelemek ve vurgulamak üzere yoldaş Menjinski'nin bir raporunu ekliyorum.

İmza: Stalin

Ekte:

GPU Başkanı
10 Kasım 1927

Her ne kadar yıldönümü merasimleri yüzeyde sakin geçmiş gibi görünse de, hiçbir şekilde yanılsamalara veya yanlış umutlara kapılamayız. İşçi ve köylü hükümetini devirmek amacıyla, sayısız cinayet girişimi dahil yetkin biçimde planlanmış bir ayaklanma tasarlandığı her türlü kuşkunun ötesinde ortadadır. İsyan hazırlıklarıyla ilgili olarak sayısız irtibat ajanımızdan, her semte yerleştirilmiş olan gizli telefonlardan ve bu telefon haberleşme merkezleriyle temas halindeki sokak devriyelerinden aldığımız bilgiler, şu an hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak şekilde doğrulanmıştır. Parti içindeki kimi önde gelen simalar, haksız bir iyimserlikle ciddi ciddi, benim açıklamalarımın abartılı olduğu yolunda konuşmalar yapsalar da, ben tam zamanında bu olgulara dikkat çektim. Ancak, tasarlanan darbenin son dakikada, o da –göründüğü kadarıyla– başarının belirsizliği nedeniyle bizzat Troçki'nin tavsiyesiyle geri çekildiğine dair çürütülemez kanıtlarımız var. Eğer geniş çaplı olağanüstü karşı önlemler almasaydık, darbe girişimi –bunun başarılı olup olmayacağını burada tartışmıyoruz– gerçeklik kazanacaktı. Aynı zamanda, ta başından beri Troçki'nin devrimin yıldönümü merasimleri sırasında yapılacak bir darbeye karşı olduğuna ve bu görüşlerini zamanlamanın son derece elverişsiz olduğu, tüm güçlerin seferber edildiği bir sırada başarının beklenemeyeceği savına dayandırdığına dair güvenilir haberler aldık. Niyetlenilen darbeyle ilgili ihbarları doğru çıkan yukarıda anılan aynı irtibat ajanlarımız şimdi, savaş örgütü[3] darbeyi ertelese de, bu fikrin tümden bir kenara atılmadığını söylemektedirler.

2. 2-19 Aralık 1927'de yapılan On Beşinci Parti Kongresi. 1931'de devrimin yıldönümü konuşmasında Stalin, muhalefetin 1927'de bir ayaklanma planladığı suçlamasını kamuoyunda yeniden canlandırma çabasına girişti. Bu, Troçki tarafından *Byulleten' oppozitsii*, no. 27, Mart 1932, s. 15-16'da (İngilizce çevirisi için bkz. *Writings of Leon Trotsky [1932]*, New York, 1973, s. 15-17) anında ve kesin olarak yalanlanmıştı.

3. "Savaş örgütü" (*boyevaya organizatsiya*) terimi Menjinski tarafından, devrim öncesinde SD'lerin genel mücadele faaliyetlerini örgütlemenin yanı sıra iktidar yapısının temsilcilerine karşı bireysel terörist eylemlerde de bulunan, Sosyalist Devrimci Parti'nin (SD) Savaş Örgütü'yle bir bağlantı kurulması amacıyla bilerek kullanılıyordu. Muhalefete ait bir "savaş örgütü"nün varlığı tümüyle GPU ve ajanlarının tahayyülünün eseridir. Böyle bir örgütün Sovyet Komünist Partisi'nin resmi olarak yayımladığı hiçbir belgede zikredilmemiş olması anlamlıdır.

Savaş örgütünün tarafımızdan alınan yaygın karşı önlemler karşısında ayaklanma planlarını başarı şansı düşük diye iptal ettiğini, ama bunu bizim hazırlıksız yakalanacağımız ve güçler dengesinin daha elverişli olacağı ileri bir zamanda darbenin başarıyla gerçekleştirilmesi olasılığını artırmak amacıyla yaptığını açık açık belirten gizli bir emir çıkardığına dair birbirlerinden bağımsız kaynaklardan edinilen çeşitli ihbarlar var. Yıldönümü merasimlerinde yapılacak bir eylem olarak ayaklanmadan bahseden bu emirde, yapılacak ilk işin Kremlin'i, GPU binasını, ana telgraf dairesini ve radyo istasyonlarını işgal etmek olduğu belirtiliyordu. Moskova bağlantılı demiryolu hatları, taşra vilayetlerinden gelecek güvenilir askeri birliklerin aktarılmasını zorlaştırmak ya da hatta olanaksız kılmak için çeşitli noktalarda imha edilecekti. Benzer eylemler Moskova'yla aynı zamanda Leningrad ve Harkov'da da yapılacaktı.

Savaş örgütünün bu gizli emrinde daha sonra, işçiler arasında ve İşçi ve Köylü Ordusu'nda müteakip emirlere dek mümkün olan tüm araçlarla propagandaya devam edileceği bildiriliyordu. Özellikle orduda. Daha önce de birçok kez –maalesef, arzu edilen sonuçlara ulaşılmaksızın– bu propagandanın ordu içindeki yıkıcı etkisine işaret etmiştim. 7 Kasım tarihinde Leningrad'da meydana gelen olaylar, birliklerin morali açısından çok ciddi olarak incelenmelidir.[4] Kendimize, bunun izole bir olay olmadığı konusunda doğruyu söyleyelim; Ukrayna'daki durum da, yoldaş Balitski ve yoldaş Yakir'in aynı şekilde bildirdikleri gibi, hiç de iyi değil.

Dolayısıyla, hemen önümüzdeki günlerde, muhalefet propagandasının en azından şu ana dek olduğu ölçüde kuvvetli olacağını bekleyebiliriz. Bu propaganda, işlerin şu anki durumu göz önüne alındığında, öncelikle orduyu yıkmaya yönelecektir. Yoldaş Voroşilov bana, muhalefet sloganlarının zararlı etkilerini kuşkuya yer bırakmayan bir tarzda iletmişti. Şu anki güç iktisadi durum ve yiyecek maddesi arzındaki kesiklikler gayet doğaldır ki bu propagandayı teşvik etmektedir.

Eğer gelecekte bu propagandaya şu anki düzeyiyle hoşgörü gösterirsek, affedilemez bir dar görüşlülük hatası işlemiş oluruz. Dolayısıyla bir kez daha, böylesi bir tutumun sonuçlarına özel bir dikkat gösterilmesini talep etmek durumundayım. Leningrad olayları muhalefetin nifak propagandasının ordunun kurmaylarının alt kademelerini dahi etki altına aldığını gayet açık biçimde göstermektedir ve çetin bir savaş durumunda bunların güvenilirliği çok sorunludur. Burada, bu konumda bunları söylemek bana azap veriyor, ama bugün ordu, daha önceki dönemlerden farklı olarak şimdiden mikroba yakalanmıştır ve şu an komutanlar çoğunlukla, kelimenin tam anlamıyla güvenilmez durumdadır. Yoldaş Voroşilov durumun vahametinin büsbütün farkında olup, benim kötümser ruh halimi tamamen paylaşmaktadır.

İşçi ve köylü hükümetinin çıkarlarının, ancak işçi ve köylü ordusunun koşulsuz sadakatine güvenmeye devam edebildiğimiz sürece devam edebileceği hususunda tümüyle açık olmalıyız. Eğer artık durum bu değilse, tamamen farklı

4. Leningrad'daki 7 Kasım 1927 olaylarına dair hiçbir anlatı, ordu içinde açıkça muhalefet yanlısı olan herhangi bir tavırdan söz etmez.

bir durumla karşı karşıyayız demektir.

Çeşitli raporlarımda, tekrar tekrar, muhalefet taraftarları arasındaki anlaşmazlıklar üzerinde durmuştum. Muhalefetin eylemlerinin, eğer biz söz konusu önderleri toptan, bir darbede yok edersek, genelde hiçbir şekilde bu denli geniş ve tehlikeli olmayacağı gibi –benim de benimsediğim ve burada temsil ettiğim– yaygın bir görüş var. Bu önderleri bugünden yarına yok ettiğimiz anda, hareketin olduğu gibi, kendiliğinden yok olacağını kesinlikle söyleyebileceğime inanıyorum. Merkez Komite'nin ve özellikle de Stalin ve Buharin'in muhalefet önderlerini zararsız hale getirecek herhangi bir erken hamle aleyhindeki düşüncelerini tamamen anlıyorum. Muhalefet önderlerini bir kerede yok edersek, Batı Avrupa'nın ilk izleniminin bizim açımızdan hayli elverişsiz olacağını tümüyle kabul ediyorum. Dışarıdaki Sosyal Demokratlar'ın aleyhimizde propaganda yapmak üzere bu önlemlerimizi mümkün olan en geniş ölçekte kullanacaklarını da kabul ediyorum. Bununla beraber, bir kez daha unutmamalıyız ki, dışarıdaki Komünist basın da, kitleleri bizim partimizin Merkez Komitesi'nin düşünce çizgisinde yönlendiriyor. Bu gerekçeler ve aynı zamanda muhalefetin kendini çetin bir mücadele için silahlandırması nedeniyle basiretsizlik ve yumuşaklık bir kenara bırakılmalıdır.

Bir kez daha durumun vahameti karşısında uyarıcı sesimi yükseltiyorum: Hâlâ duraksama ve kararsızlıkta ısrar etmek bugün caniyane bir dar görüşlülük olacaktır. Bunların hepsini bir gecede tutuklamak zorunda kalsak bile, kendimizi enerjik bir eylem için çelikleştirmeliyiz. Şimdilik bunu yapacak güç ve kaynağımız var, ama önümüzdeki üç, dört ay içinde bunu hâlâ yapabilir olacağımız kuşkuludur. Muhalefet kararsızlığımızdan, bizim zayıf ve korkak olduğumuz sonucunu çıkartıyor. Bu görüşlerini büyük güçlerin devlet adamlarına öyle zekice yutturdular ki, bu da, (büyük güçlerle) anlaşma sağlama girişimlerimizde son derece rahatsız edici bir tarzda kendini hissettirmektedir.

Bir kez daha vurgularım ki, benim fikrime göre, muhalefet içindeki son derece ilerlemiş siyasal farklılaşma göz önüne alınırsa, bizzat önderlerinin bir hamlede zararsız hale getirilebileceği varsayımıyla, bu tehlike düşünebildiğimizden daha büyük değildir. Çok ciddi olan iç siyasal ortam ve orduda başlayan moral bozukluğu göz önüne alınarak, Merkez Komite'nin çok geç olmadan, önermiş olduğum muhalefet önderlerine karşı kararlı önlemler almak kararını vereceğini umuyorum.

İmza: V. Menjinski

2.

Bolşevik Parti Genel Sekreteri
Defter no. A47.27.
Gizli. Kurye ile.

1. Bolşevik Parti Merkez Komitesi'ne.
2. Bir nüsha Merkez Kontrol Komisyonu Başkanı yoldaş Orjonikidze'ye.

Her ne kadar muhalefette yer alan bir dizi önde gelen sima teslim olsa da, partiden ihraçlar, Politbüro'nun son toplantısında oybirliğiyle kabul edilmiş olduğu üzre, genel olarak beklediğimiz başarıya ulaşamadı. Dolayısıyla, bunlar kesin bir tasfiyeye yol açmadığı için, bu başarılardan sonra gevşememeliyiz ve bu sorunu çözülmüş gibi rafa kaldırmamalıyız. Kamuoyu önünde boyun eğip teslim olanlar durumunda dahi, hâlâ bunların gerçekten sözlerini dürüstlükle tutup tutmayacakları gibi büyük bir sorun vardır. Boyun eğmenin davalarının her halükârda kaybedilmiş olduğu bir zamanda gerçekleşmesi nedeniyle, bu güvencelerin dürüstlüğüne inanmam mümkün değil.

Teslim olmayla ilgili geçmiş deneyimimiz, parti önderliğine dürüst bir boyun eğmeyle değil, bilakis tekrar tekrar tuzağına düştüğümüz akıllı taktik manevralarla karşı karşıya olduğumuzu göstermiştir. Her ne kadar GPU Kollegiyumu'nun çok kötümser görüşünü tümüyle paylaşamasam da, özellikle muhalefetin faaliyetinin şimdilerde onları dinamitlemek ve yok etmek amacıyla komünizmin en güçlü kalelerinde, işçi sınıfı ve İşçi ve Köylü Ordusu'nda odaklaşması nedeniyle durumu çok vahim görüyorum.

Muhalefetin İşçi ve Köylü Ordusu'na ulaşması, aldığımız iyi zamanlamalı önlemlerle çok daha zorlaşmışsa da, muhalefet sanayi kentleri ve fabrika bölgelerinde Merkez Komite'ye karşı yönelen bozguncu çalışmalarına devam etmek için çok fazla fırsat bulabilmektedir.

İşçi ve Köylü Ordusu'na yeni alınanlarla ilgili olarak, GPU Kollegiyumu'nun ciddi endişelerini paylaşmam mümkün değil. Bu konudaki fikrimi şöyle formüle ediyorum: Köylülerin muhalefete en küçük bir sempatileri dahi yok; bilakis programları nedeniyle ona karşı düşmanlık besliyorlar.

Yoldaş Menjinski'nin tutuklanan muhaliflere karşı daha sert önlemler alınmasına dair görüşleriyle mutabıkım. Aynı zamanda parti önderliğinin itibarını zedeleyen bu yıkıcı propagandayla ciddi olarak savaşabilmemizin yegâne yolu bu olabilir. Sözlü veya yazılı biçimde bu tür aktif propaganda yüzünden mahkûm olmuş olanlar casuslardan daha farklı bir muamele göremezler, zira bunlar casustur, bizim iç ve dış düşmanlarımızın suç ortaklarıdır. Bu tür davalarda yargının olağan mahkemelerce değil, GPU'nun ilgili organları tarafından verilmesiyle de hemfikirim. Böyle birkaç gözdağı mutlaka sonuç verecektir.

Parti ve hükümet aygıtıyla ilgili olarak ise, durumu GPU Kollegiyumu kadar kötümser görmüyorum, ama durumun tahammül edilmez olduğunu da düşünüyorum. Bütün alanlarda, en yüksek düzeylerde bile bilgi sızdırılması kabul edilemez bir şeydir. Hemen hiçbir gizli emir gizli kalmıyor. Sekiz günden daha az bir zaman içinde, birçok nüsha Berlin, Paris ve Varşova'da elden ele geziyor. Bilgiler sol radikallerden Menşevikler'e ve Alman Sosyal Demokratları'na, oradan kapitalist hükümetlere geçiyor, öyle ki bu sonuncular bizim en gizli malzemelerimiz ve en gizli kararlarımızdan her zaman haberdar oluyorlar. Beloborodov olayı yeterince açıklayıcı.[1] Bu tür eylemlerin kapitalist devletlerde büyük bir ihanet sayıldığını ve dolayısıyla ölümle cezalandırıldığını belirtmeden geçmek istemiyorum ve niçin proletarya diktatörlüğünü en katı önlemlerle korumadığımıza bir anlam veremiyorum.

Enine boyuna tarttıktan sonra GPU Kollegiyumu'nun ilişikteki planını sadece onaylayabilirim. Bu plan hem örgütsel hem de pratik bakımlardan mükemmel işlenmiştir. Aynı zamanda, (GPU tarafından) önerilen hücrelerin oluşturulması yoluyla parti, parti önderliği ve hükümet aygıtı içindeki düşman unsurların gözetlenmesi ve açığa çıkarılmasında önemli bir iyileşme umut ediyorum. Yoldaş Menjinski tarafından tasarlanan kurallara dayalı olarak bu hücrelerin hemen oluşturulmasına parti Merkez Komitesi'nde de destek vereceğim, zira şimdiki durum böyle devam edemez. Parti ve devlet hemen tüm güvenilmez unsurlardan temizlenmeli ve yeniden eski haline dönmelidir.

Parti önderliğinin benim bu ciddi endişelerime artık sağır kalmayacağını umuyorum. Gücümüzün neticesi olan yumuşaklığımız düşmanlarımız tarafından tam tersine bizim zayıflığımız olarak yorumlanıyor. Komintern'in bazı seksiyonları bu durumun yabancı ülkelerde yarattığı elverişsiz izlenimlerden haklı olarak yakınıyorlar. Her ne kadar kişisel olarak, devamlı surette döneklerin akıllarını başlarına toplayacaklarını ümit ederek, partinin birliği uğruna radikal önlemlere hep karşı çıktıysam da, şimdi bu alanda hatalı olduğumu kabul etmek zorundayım. Fakat bizim gücümüz, kendilerini yanılmaz addeden burjuva hükümetleriyle tezat oluşturacak şekilde, özellikle hatalarımızı bilmemiz ve bunları açıkça kabul etmemizde yatar.

Askeri ve iktisadi meseleler dahil, iç ve dış politikanın bütün alanlarındaki gizli raporlar ve özgün belgelerin muhalefet ve ajanları tarafından yabancı hükümetlere aktarılması bize şimdiden muazzam zararlar vermiştir. Attığımız her adımın kolayca enselenecek düşmanlarımız tarafından değil, bizimle birlikte çalıştığını iddia eden ve bu nedenle de özellikle tehlikeli olan iş arkadaşlarımız tarafından gözetlenmesine daha fazla hoşgörü göstermenin alemi yok. Kapitalistler tarafından memnuniyetle yakalanan birçok zayıf noktamız var. Bu zayıflıkların istismar edilmesi bizim programımızın yeniden inşası için çok ağır bir darbe oluşturuyor. Bu istismar olmasaydı çok daha ilerilerde olurduk. Parti ve devlet aygıtı mümkün olduğu kadar çabuk temizlenmelidir. Yarım gönüllü ön-

1. Görünürde RSFSC içişleri komiseri Beloborodov'un Urallar bölgesinde, bir Kızıl Ordu nöbetçisini "kimin davasına hizmet edildiği konusunda" "aydınlattığı" hadiseye atıfta bulunuluyor. Bu olay büyük bir ihanete eşdeğer bir tecavüz olarak görülmüştü.

lemlerle değil, radikal olarak. En ufak bir kuşku altındaki herkes aygıttan uzaklaştırılmalıdır. Yumuşak başlı "insancıllık"ın (*Humanitätsduselei*) burada yeri yoktur, çünkü bunların arasında fiilen bazı masum kişiler olsa da, genel davanın çıkarı hesaba katıldığında bunun hiçbir önemi yoktur.

Yukarıda anılan gerekçelerle GPU Kollegiyumu'nun önerisinin hemen kabulünü destekliyorum. İktisadi vaziyetten dolayı zaten çok fena sarsılmış olan işçi sınıfının ruh halinin daha da kötüleşmesine hiçbir koşulda izin veremeyiz. GPU Kollegiyumu'nun çok haklı olarak uyardığı gibi, hiçbir yarım gönüllü önlem işe yaramayacaktır.

İmza: Stalin

3.

Komünist Parti Genel Sekreteri
Moskova, Kremlin, 27 Aralık 1927
Çok Gizli.

1. Politbüro'ya
2. Komünist Parti Merkez Komitesi'ne
3. Bir nüsha Dışişleri Halk Komiseri yoldaş Çiçerin'e
4. Arşive.

İlgi: Dış Ticaret Tekeli

SSCB Halk Komiserleri Konseyi'yle ortaklaşa toplanan Politbüro'nun son toplantısında Merkez Yürütme Komitesi Prezidyumu'na sunulan yoldaş Çiçerin tarafından yazılmış bir memorandum üzerine Merkez Komite tarafından aldığım yetkiyle görüşlerimi ifade etmeliyim.[1] Tüm önemli noktalarda yoldaş Çiçerin'le uyuştuğumu beyan etmekle birlikte, genellikle bilindiği üzre bu meselenin yeniden ele alınmasını ilk kez benim dile getirmiş olduğum Aralık 1926'daki memorandumuma[2] da atıfta bulunarak, dış ticaret tekelinin ihlal edilemezliği konusunda belli bir yumuşamayla ilgili görüşlerimi şu şekilde ifade edeceğim:

1. Alman Dışişleri Bakanlığı Politik Arşivleri'nde, Çiçerin'in bu meselelerle ilgili memorandumunun tarihsiz bir metni var. Bununla beraber, Stalin'in mektubundaki değinmeler bu metinle uyuşmuyor. Bu mektubunda Stalin, daha sonra Çiçerin'in yine aynı sorunlarla ilgili bir başka metnine (27 Ekim 1927 tarihli) gönderme yapıyor.
2. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. yukarıda böl. 4.

Troçkistler ve diğer muhalif gruplar tarafından bu konuda bize yöneltilen saldırılar tamamen haksızdır. Sosyalist davaya sözde ihanet diye bir şey söz konusu olamaz; doğru olan tam tersidir. Sosyalist ekonominin kuruluşunu sabote ederek proletarya davasına ihanet edenler onlardır. İktisadi durumumuz parlak ve toz pembe olsaydı, dış ticaret tekelinin koşullarında bir değişikliğe gitmeyi kesinlikle kabul etmezdik. Fakat bildiğimiz gibi maalesef durum böyle değil. Dış ticaret tekelinin ihlal edilemezliğine son ana dek mümkün olabildiğince bağlı kaldığımızı partimizdeki muarızlarımızın da bilmesi gerekir. Fakat mantıklı düşünmeyi bilmezden gelmemiz için fanatik olmamız gerek. Tekrar tekrar ve yeterince sık olarak, tamamen dogmatik gerekçelerle kafamızı duvara çarpıp beynimizi parçalamamamız gerektiği konusunda uyarıda bulundum.

Şu an acil bir çözüm gerektiren meseleyi bir yıl önce bir Politbüro toplantısında ortaya koyduğum zaman, tüm diğer Politbüro ve Merkez Komite üyeleri bu meselenin acil olmadığını, zamansız olduğunu düşünürlerken sadece yoldaş Çiçerin benim yanımdaydı. Maalesef sonraki aylarda Sovyetler Birliği'nin iktisadi ve mali durumu, dış ticareti yürüten düzenlemelerin değiştirilmesi meselesini aydan aya daha da acil kılacak şekilde, gittikçe kötüleşti. Bu toplantının ardından, birkaç ay sonra olsa da, Serebrovski ve Bryuhanov yoldaşların[3] benim önerilerimi ilk izleyenler olması anlamlıdır.

Son ortak toplantıda düzenlemelerin değiştirilmesiyle ilgili olarak bazı noktalarda tam bir uyuşmaya varamasak da, bir kez daha gündeme gelmiş olan eski önerilerimin toplantıdaki üyelerce genel olarak kabul edildiğini yine de memnuniyetle kaydedebilirim. Özellikle önerilerimi en büyük şevkle destekleyenin yoldaş Çiçerin olduğunu belirtmeliyim. Serebrovski ve Bryuhanov yoldaşlar örneğinde olduğu gibi, önerilerimin gerekliliğini kavrayan yine deneyimli bir uzmandı.

Önerilerimde yanılmadığım yoldaş Çiçerin'in tasarıma verdiği destekle kanıtlanmıştır. Yoldaş Çiçerin'in dış iktisadi çevrelerdeki ruh haliyle ilgili olarak herhangi birimizden daha çok bilgi sahibi olduğundan kuşku duymak zordur. Bu nedenle yoldaş Çiçerin'in tavsiyeleri, şimdi alınması gereken böylesi geniş kapsamlı kararlarda muhtemelen en büyük önemi haizdir.

Bugün, Zinovyev ve Radek gibi iflah olmaz bazı fanatikler haricinde, hiçbir aklı başında parti üyesinin, merhum İlyiç'in devletimizin sosyalist inşaasıyla ilgili mirasının yabancı sermayenin yardımı olmaksızın uygulanamayacağı hususunda kuşkusu yoktur. Bu noktada atıf yaptığım maliye halk komiserinin[4] son raporuna göre Sovyet devletimizin mali durumunun memnuniyet verici olmakla uzaktan yakından bir ilgisi yoktur. Görüşlerimi haklı çıkarmak için bunu Politbüro ve Merkez Komite üyelerine kesinlikle vurgulamak zorunda kalmamalıyım. Bu olgu devletimizin maliyesine bir göz atan her aklı başında düşünen insan için açıktır.

Politbüro uzun görüşmelerden sonra ve kısmen güçlü kuşkularla İran ve Le-

3. Aleksandr Serebrovski: Milli Ekonomi Yüksek Konseyi (VSNH=Vesenka) Prezidyumu üyesi. N.P. Bryuhanov: Maliye halk komiseri.

4. N.P. Bryuhanov.

tonya'yla anlaşmaları kabule karar verdiğinde kuşkusuz ileriye doğru bir adım atmıştır.[5]

Yabancı ülkelerdeki diplomatik temsilcilerimizin oybirliğiyle bildirdikleri ve yoldaş Çiçerin'in bu meseleyle ilgili yorumunda altını çizdiği gibi, bu iki anlaşmanın imzalanması tüm Batı Avrupalı kapitalist ülkelerde canlı bir ilgiye yol açmıştır. Dahası, bize karşı pek ihtiyatlı olan Birleşik Devletler'de bile bu anlaşmaların etkileri hissedilebilir.

Yoldaş Çiçerin şöyle yazıyor: "İran ve Letonya'yla yapılan anlaşmaların etkisi Londra ve Washington gibi son derece ihtiyatlı hükümetlerde bile hissedilmiştir. Sovyetler Birliği'ne para yatırma olasılığı şimdi Londra ve New York' taki bazı mali ve ticari çevrelerde kısmen günün konusu olmuştur. Anlaşmaların etkisi o kadar ileri gitmiştir ki, şu son birkaç hafta içinde Londra ve Washington'daki ihtiyatlı tavırda sorgulanamaz şekilde bir yumuşama hissedilebilir. Bu da diğer ülkelerdeki kapitalist çevrelerin sözümona Rus sorunuyla ilgili tavırları üzerinde etki yapmamazlık edemeyecek bir değişme demektir."

Yoldaş Çiçerin'in vardığı sonuçlarla tam bir uyum içindeyim ve özellikle yarım yıl kadar önceden bu olasılıklara, yani kapitalist devletlerle anlaşma (*Verständigung*) meselesinde bir iyileştirmeye gidilmesine özellikle dikkat çekmiş olduğumu vurgulamak isterim. Son birkaç yıl ve ayın deneyimi, yabancı ülkelerin ekonomimizin inşası için daha geniş bir mali desteğinin, var olan dış ticaret tekeli düzenlemeleriyle mümkün olmadığını göstermiştir. Aynı zamanda Ekim'de, onca yoğun temaslara rağmen, bu düzenlemelerle ilgili olarak esneklik göstermediğimiz sürece yabancı sermayeyi çekmenin mümkün olamayacağını bildiren yoldaş Krestinski'ye[6] atıfta bulunuyorum. Yoldaş Krestinski başlangıçta çok iç açıcı gözüken tüm müzakerelerin dış ticaret tekeli düzenlemeleri yüzünden kesildiğini vurguluyordu. Son olarak, yola çıkmadan az önce yoldaş Çiçerin'e sunulan ve içinde diğerleri arasında aşağıda aktardığım şeylerin söylendiği yoldaş Rozengolts'un[7] raporuna atıfta bulunuyorum: "İngiltere'de iktisadi sorunlar yüzünden, genel olarak Sovyetler Birliği'nin iktisadi pazarına büyük bir ilgi var. Bu çevrelerde Bolşevik karşıtı propagandanın etkisi altında, sözde İngiliz düşmanı komünist propagandayla ilgili dehşet hikâyeleri anlatılsa da, onlar aynı zamanda işadamı oldukları ve sözde Rus pazarının kaybı uzun vadede ticaret ve sanayileri üzerinde çok daha büyük bir baskı yaratacağı için Sovyet hükümetiyle bir anlaşmaya varmanın daha makul olduğunu giderek daha fazla kavrıyorlar. İngiliz iş dünyası, en azından onun bir kısmı, İngiliz sermayesi şu an var olan düzenlemelerle başarılı bir şekilde iş göremeyeceği için, bazı dış ticaret tekeli düzenlemeleri kaldırılır veya en azından değiştirilirse bize

5. Sırasıyla, 2 Haziran ve 1 Ekim 1927'de Letonya ve İran'la yapılmış olan anlaşmaların içinde, dış ticaret tekelinin alışıldık uygulamasında bazı değişiklikler içeren paragraflar vardı. Bununla, sanayileşmiş ülkelerde ilgi uyandırmak amaçlanıyordu (anlaşmaların tam metinleri için bkz. *DVP*, cilt 10, s.67-70 ve 396-434).

6. N.N. Krestinskiy: SSCB'nin Berlin'deki yetkili temsilcisi (büyükelçisi).

7. A.P. Rozengolts: SSCB'nin Londra'daki yetkili temsilcisi. "Yola çıkışı" ile Mayıs 1927'de İngiliz-Sovyet ilişkilerinin kesilmesinden sonra Londra'yı terk edişi kastediliyor.

mali ve iktisadi bakımdan yardıma hazırdırlar."

Ünlü bir İngiliz girişimcisinin bir yakını, yoldaş Rozengolts'a şunları söylemiştir: "Sovyet sistemi dış ticaret tekelindeki var olan düzenlemeler üzerinde katı bir şekilde ısrar ettiği müddetçe, İngiliz sermayesi, aşikâr olan bütün ilgisine rağmen, Sovyetler Birliği'nin iktisadi inşasında pay sahibi olamaz. Dış ticaret tekeli düzenlemeleri o kadar kısıtlayıcı ve anti-kapitalist ki, İngiliz iş dünyası şu an Sovyet hükümeti kendi yararı için yasalarını değiştirene dek beklemek haricinde herhangi bir eyleme geçemez."

Size rahmetli Krasin yoldaşın[8] çok daha önceleri Londra ve Paris'ten benzer raporlar yolladığını ve Rakovski yoldaşın bile, de Monzie'yle olan görüşmeleriyle ilgili olarak gönderdiği raporlarda aynı güçlüklerden tekrar tekrar söz ettiğini hatırlatırım.[9]

Yoldaş Çiçerin bu konudaki görüşünü, Politbüro ve Merkez Komite üyelerince de bilinen, 27 Ekim tarihli raporunda[10] özetlemişti: "Şimdiye dek yapılan müzakerelerin neticesine göre, anlaşma yapmak ancak dış ticaret tekelindeki bazı maddelerin yumuşatılması veya kaldırılmasıyla mümkündür. Görülen o ki yabancı sermaye, bu noktalarda hiç de taviz verme niyetinde değil ve çok yetersiz bulduğu daha önceki değişiklikler ona pek tatminkâr gelmedi. Dolayısıyla, eğer bir anlaşma yapmak istiyorsak, yabancı sermaye var olan koşullarda Sovyetler Birliği'nde doğru dürüst çalışmanın mümkün olmadığı tavrında olduğu için, daha fazla değişikliğe gidilmelidir. Demek ki, anlaşma yapmak amacıyla daha fazla değişiklik yapmak gerekiyor. Bu durumda başka herhangi bir çözüm göremiyorum."

Tabii, bununla, yani bu düzenlemelerde kimi yumuşatmalara gitmekle Ekim Devrimi'nin kazanımlarına ihanet edildiğini söylemek anlamsızdır. Böylesi görüşler ancak, merhum İlyiç'in mirasına tezatla, savaş komünizmine dönmek isteyenlerce ileri sürülebilir. Savaş komünizmi dönemi bitmiştir. O, kapitalistlerin iktidarını yıkmak ve onun yerine proletarya diktatörlüğünü iktidara geçirmek için gerekliydi. 1917 ile 1921 yılları arasında bu meydan okumaya bizzat halkın kendisi ve onun seçtiği halk komiserleri cevap vermişti. Fakat proletarya diktatörlüğü Sovyetler Birliği'nde tartışılmaz bir denetim kurduktan sonra, amacı eskiyi yıkmak olan bu dönem mantıksal olarak bitmişti. Bizzat en büyük önderimiz İlyiç, proletaryanın siyasal diktatörlüğü sıkıca ve sarsılmaz bir şekilde yerleştikten sonra, proletaryanın iktisadi diktatörlüğünün kuruluşu için devlet sosyalizmine geçiş dönemi olarak Yeni Ekonomi Politikası'nı ilan etti.

Yürürlükteki yeniden kuruluş politikamızın düşmanları, bizi yıldan yıla bir-

8. L.B. Krasin: Sovyet hükümeti adına diğer ülkelerde sayısız misyon gerçekleştiren önde gelen Sovyet diplomatı. Hayatının son döneminde (1925'te öldü) SSCB'nin Londra'daki yetkili temsilcisiydi.

9. Burada Rusya'nın devrim öncesi dönemden kalan borçlarıyla ilgili Fransız-Sovyet iktisadi müzakerelerine ve SSCB'ye verilecek Fransız kredileri meselesine gönderme yapılıyor. Bu görüşmelerde Fransız delegasyonuna de Monzie başkanlık ediyordu; Sovyet delegasyonunun başında ise SSCB'nin Paris'teki yetkili temsilcisi Rakovski vardı.

10. Bkz. dipnot no. 1.

biri ardısıra kazanılmış başarılardan vazgeçiyormuşuz gibi, gitgide Batı Avrupalı burjuvalara yaklaşıyormuşuz gibi göstermeye çalışıyorlar. Böylesi sersemce fikirler aklı başında bir eleştiriye dayanamaz. Bunların kökeni "savaş komünizmine dönüş" sloganıyla sosyalist ekonominin mezarını kazmak isteyen geri zekâlı fanatiklerin zihinlerindedir. Devlet sosyalizmine geçiş olarak Yeni Ekonomi Politikası'nın gelişiminin sözümona sağa kaymakla veya ihanetle bir ilişiğinin olmadığını vurgulamanın yeri burası değil. Merhum İlyiç'in vasiyetini yerine getirme sorumluğundaki Merkez Komite bu sorumluluğun ağırlığının tamamen farkındadır; fakat öte yandan, bildiği yoldan, halkın iktisadi diktatörlüğünü yerleştirmek amacıyla ülkenin iktisadi kalkınmasına götüren yoldan gitmesi gerektiğinin de farkındadır. Merhum İlyiç, bizim yegâne sosyalist devlet olarak her taraftan kapitalist devletlerle kuşatılmış olduğumuz gerçeği karşısında, zorunlu bir soluklanma evresi olarak yoldaş Çiçerin ve benim önerdiğimiz türden önlemler önermişti.

Hiç kuşkum yok ki, böyle bir durumda merhum İlyiç de, ülkemizin içinde bulunduğu son derece zor durumda ve başka koşullarda bir anlaşma yapmanın olanaksızlığı karşısında, bir soluklanma evresinin lehinde tavır alırdı. Size şunu da hatırlatırım ki, merhum İlyiç, durumun öyle gerektirdiği her fırsatta, her zaman mükemmel biçimde ifade etmiş olduğu üzre, bir soluklanma evresi başlatırdı.

Dolayısıyla, şimdi bir soluklanma alanı yaratıyorsak, yani uygulaması İlyiç tarafından bize emanet edilen programın gerçekleştirilmesi için şimdiye dek esnek olmayan sistemde değişiklikler yapıyorsak hiç de İlyiç'in yolundan sapıyor değiliz.

Zinovyev, Kamenev ve diğerlerinin bize verdiği akılsızca tavsiyeye[11] uyarsak karakter zayıflığı göstermiş oluruz. Böyle bir politikanın sonuçlarını açıkça görebiliyorum: iktisadi inşanın çöküşü ve proletaryanın iktisadi diktatörlüğünün sonu. Demek ki, bugün gitgide kısmen Anarşistler'e, kısmen de Menşevikler'e meyleden bu fanatiklerin yıkıcı tavsiyelerine kulak asmaksızın, İlyiç'in bize gösterdiği yolu her zamankinden daha fazla izlemeliyiz.

Bu yol bir soluklanma alanı yaratmamızı, yani yabancı sermayenin isteklerine bir dereceye kadar taviz vermemizi gerektiriyor. Bunu her halükârda, daha önce de andığım gibi yabancı sermayenin yardımı olmaksızın yeniden kuruluş programımızı uygulayamayacağımız için yapmak zorundayız.

Demek ki iki olasılığımız var: (1) boyun eğmek, yeniden kuruluş için ihtiyaç duyduğumuz parayı ve sosyalist devletin genişlemesi için yabancı sanayinin yardımını almak amacıyla dış ticaret tekeli meselelerinde değişiklikler yapmak, yani İlyiç'ten devraldığımız mirası gerçekleştirmek; ya da (2) dış ticaret tekelinin ihlal edilemezliğinden bir adım geriye atmamak, yani şimdiye dek izlediğimiz anlaşmalar yapma politikasını bırakmak. Oysa, devlet sosyalizmine geçiş dış mali yardım almadan olanaksız olduğundan, kendi kaynaklarımıza bağımlı kalmak iktisadi yaşamımızın yeniden kuruluşu ve proletaryanın iktisadi dikta-

11. Burada muhtemelen muhalefetin parti önderliğine yaptığı saldırılardaki başlıca temalardan biri olan dış ticaret tekelinin yumuşatılmasına karşı açıklamaları kastediliyor.

törlüğünü gerçekleştirme amacını terketmek anlamına gelir.

Merhum İlyiç'in mirasını uygulamak ve gerçekleştirmek isteyen herkes için, geçici tavizler vermek zorunda kalsak bile, ancak birinci olasılığı seçebileceğimiz hayli açık olmalıdır. Tavizler vermek tartışmasız şekilde ehven-i şerdir. [Var olan] Düzenlemeler üzerinde dikkafalılıkla ısrar etmenin, kafamızı duvara toslamanın bize faydası yok; bu ancak düşmanlarımızın işine yarar. Burada muhalefetin ve onların programının, iddia ettiklerinin aksine halka hizmet etmediğini, olsa olsa dolaylı yoldan yabancı kapitalistlere faydalı olduğunu görüyoruz.

Mali ve iktisadi vaziyetimizin son derece ciddi olduğunu ve sadece kendi kaynaklarımızla programımızı uygulayamayacağımızı, proletaryanın iktisadi diktatörlüğünü değil siyasal diktatörlüğünü de gerçekleştiremeyecek şekilde, kronik bir para darlığından ve akılcı iktisadi güçlerin eksikliğinden muztarip olduğumuzu açıkça kabul etmemiz mutlaka bir zayıflık işareti değildir. Dolayısıyla, programımızı gerçekleştirebilmemiz için dış yardımdan yararlanmalıyız. Bazı değişikliklere gitmek kararı, hiçbir şekilde proletaryanın en güçlü kalelerinden biri olan dış ticaret tekelini ortadan kaldırmamız anlamına gelmiyor. Keza kimi muhalefet gruplarının bu konulardaki ahmakça cehaletleriyle bizi suçladıkları gibi, dış ticaret tekelini adım adım terketmeyi düşündüğümüz anlamına da. Rahmetli İlyiç Yeni Ekonomi Politikası'na geçişi ilan ettiğinde komünizmden vaz mı geçmişti? Hayır, kuşkusuz değil. İktisadi vaziyet karşısında bizim öngördüğümüz adımlar için de aynen doğrudur bu.

Kısaca özetleyeyim: Zikrettiğim iki yoldan ancak birincisini tutabiliriz. İkinci yol uçuruma, felakete, proletaryanın iktisadi diktatörlüğünün çöküşüne götürür. Politbüro'nun bir yıl evvel onay verdiği arzulanan anlaşmalara ulaşmak için, siyasal etmenlerden ayrı olarak, geriye bize sadece bu tür tavizleri kabul etmek kalır. İran ve Letonya'yla yapılan anlaşmalara koyulan ufak tefek düzenleme değişiklikleri Sovyetler Birliği pazarının önde gelen kapitalist devletler nezdinde yarattığı ilginin ne kadar geniş olduğunu şimdiden açıkça göstermiştir. Bu olgudan ve çeşitli kapitalist gruplar arasındaki rekabetten kendi çıkarımıza yararlanmalıyız. Daha önce de belirtildiği gibi, bu iki anlaşma, amaçlandığı üzre ve öngörebildiğimiz gibi, dış ilişkilerimizde kayda değer bir ferahlamaya yol açmıştır. Dolayısıyla, diplomatik başarılarımızla gururlanmaya hakkımız vardır. Burada beni, Yoldaş Çiçerin'le uzun konuşmalardan ve onun memorandumunu inceledikten sonra, Politbüro'ya dış ticaret tekelinde yapılacak bazı değişikliklerle ilgili önerilerimi sunmaya iten farklı ve çeşitli nedenlerin bir listesini dökmek istemiyorum.

Politbüro'nun son toplantısında her ne kadar farklı fikirler ileri sürülse ve bu fikirler kısmen çelişik de olsa, üzerinde görüş ifade ettiğim yoldaş Çiçerin'in ayrıntılı memorandumunun ışığında, parti önderliğinin her halükârda vaziyetin vahametini ve İlyiç'in bize gösterdiği yolu aklında tutarak, şimdi 5, 8, 11 ve 17. paragrafları da kabul edeceğini umuyorum.[12] Bu paragrafları kabul ettiğimizde yeniden kuruluşa doğru dev bir adım atmış olacağız. Bu noktalarda yoldaş Çi-

12. Söz konusu paragraflarda hangi önlemlerin önerildiğini belirleyemedim.

çerin'le tam bir fikir birliği içinde olarak, Politbüro'nun bu kararla yabancı kapitalistlerle gelecekteki görüşmelerini daha kolayca yapacağından kuşku duymuyorum. Yabancı kapitalistlerin şimdiki koşullarda Sovyetler Birliği'nde doğru dürüst çalışamadıkları şeklindeki itirazları geçersiz kalacaktır. Yoldaş Çiçerin'in önerileri ve benim bu konudaki bakış açım kabul edildiğinde, yabancı ülkelerdeki diplomatlarımızın müzakereleri boyunca tekrar tekrar bildirdikleri üzre, çok büyük bir engeli saf dışı bırakmış olacağız. İngilizler ve Amerikalılar'la bir anlaşmaya varına, yani yeniden kuruluş için gerekli araçları elde etme umutları çok daha el verişli bir hale gelecek.

Üstüne üstlük, eğer Politbüro yukarıda anılan paragrafları kabul ederse, son aylarda iktisadi durumdaki bozulma nedeniyle bu kararı mümkün olan en kısa zamanda yürürlüğe sokmak gerekecektir. Yoldaş Çiçerin'in burada ele alınan memorandumunda sunulan görüşü desteklerken, Politbüro'nun, önümüzde duran görevleri göz önüne alarak bu önerilere kayıtsız kalmayacağı ve yoldaş Çiçerin gibi usta bir uzmanın tavsiyesini izleyeceği umudunu ifade ederim.

Durum karşısında, bunun gerekliliğini göz önüne alarak, amaçlarımıza ulaşmak için bazı paragrafları geçici olarak kurban etmek bizi incitmez. Verecek başka bir tavsiye bulamıyorum.

İmza: Stalin

4.

Sovyetler Birliği Komünist Partisi (Bolşevik) Merkez Komitesi Siyasal Bürosu'nun Bir Oturumunda V.R. Menjinski ve V.V. Kuybişev'in Yaptıkları Konuşmalardan Seçme Alıntılar (muhtemelen Halk Komiserleri Konseyi ile SSCB Merkez Yürütme Komitesi Prezidyumu'nun bir ortak oturumu, 1928 Ocak sonu)

Yoldaş Menjinski: Yoldaş Voroşilov'un sunuşuyla[1] ilgili tavrımı belirtmeden önce, iç siyasal durumu kişisel olarak nasıl gördüğümün kısa bir özetini vermek isterim.

Kapitalist devletler örneğini izleyerek 58. madde[2] temelinde muhalefete karşı en sert önlemleri almakta tümüyle haklı çıktık, dolayısıyla onlar bizi teröre başvurmakla suçlayamazlar. Bu noktada, size sadece Almanlar'ın cumhuriyeti koruma yasasını ve Leipzig'deki ölüm cezası verilen çeşitli ihanet mahkemele-

1. Bu toplantının gündemindeki temel nokta, Voroşilov'un eski ordu subaylarına Kızıl Ordu'da yedek görevler almaları konusunda çağrı yapmakla ilgili raporuydu.

2. Karşı devrimci faaliyetler, yani siyasal suçlar 58. maddeden –bu madde, yorum açısından çok geniş olanaklar sunuyordu– yargılanıyordu.

rini hatırlatırım.[3] Dolayısıyla, Merkez Komite'nin tüm muhalefet unsurlarının kentlerden uzaklaştırılması ve hükümet ve parti içindeki mevkilerinden alınmaları kararının fiilen çok verimli bir çözüm olduğunu düşünüyorum.[4] Kapitalist devletlerin kullandığı kavramları kullanacak olursak, muhalefetin yaptığı açık bir ihanetti.[5] İhanet Almanya, İngiltere ve Fransa'da ya uzun hapis cezalarıyla ya da ölümle cezalandırılır. Fakat biz çok daha verimli bir çözüm bulduk. Muhalefet önderlerini hapse tıkmadan, ki bunu yapmak tamamen hakkımızdı, onların daha ileri faaliyetlerine bir son veriyoruz. Şu an bulundukları yerlerde, her ne kadar serbest de olsalar, hapiste ne kadar olanakları olacaksa o kadar olanağa sahipler. Muhalefetle taraftarları arasındaki bağlantı kırılmıştır. Temel olan buydu ve emelimize ulaştık (*Şiddetli alkışlar*). Yine de, dış ülkelerde genellikle kabul edilen zaferimizden sonra bile, bunun üzerine yan gelip yatamayız. Şimdi sıra muhalefetin taraftarlarının ezilmesinde (*Şiddetli alkışlar*). Durum karşısında, Merkez Komitesi bir temizlik harekâtıyla ilgili önerimi tüm noktalarda kabul etti. Yoldaş Orjonikidze'yle el ele verilip[6] parti aygıtını güvenilmez unsurlardan temizleyecek tüm önlemler alındı. Tahminlerime göre, şu an bu güvenilmez unsurların yüzde yetmişi partiden ihraç edildi bile. İdari aygıtla ilgili çalışmalar çok daha zor oldu; burada, görüşüme göre, henüz muhalefet unsurlarının ancak yarısını atabildik. Bir süre önce yaptığım gözetim hücreleri kurma önerisi iyi sonuçlar verdi.[7] Bununla beraber, bu alandaki çalışmalar henüz yeni başlamıştır ve idare aygıtındaki temizlikte tam bir başarıdan söz edebilmek için birkaç ay geçmesi gerekir. Fakat, en azından ileriye doğru bir büyük adım atılmıştır. Bütününde, muhalefet hareketine safdışı edilmiş olarak bakılabilir. Ondan geriye kalan sadece bir can çekişmedir; fakat bu can çekişme, muhalefet yeniden başını kaldıracak şansı bulamadan ve yeni bir önderlik altında bize karşı mücadelesini herhangi bir şekilde yenilemeden nihayete erdirilmelidir.

Yoldaş Çiçerin'in, yabancı ülkelerle müzakerelerin muhalefetçe kesintiye uğratıldığı şeklindeki görüşüne tümüyle katılıyorum, çünkü dışarıda, kapitalistlerin paralı uşağı Sosyal Demokrat basının desteğiyle, işçi ve köylü hükümetinin istikrarını yitirdiği ve Sovyetler Birliği'nin başka bir devrimle yüz yüze olduğu izlenimi yaratıldı. Bu bakış açısı çok becerikli bir biçimde işlendiğinden, kapitalist finans gruplarının bize karşı çekinceli davranmaları gayet anlaşılabi-

3. Alman "Cumhuriyeti Koruma Yasası", dışişleri bakanı Walter Rathenau'nun öldürülmesinin ardından, 1 Temmuz 1922'de onaylanmıştı. Daha sonra uzatılabilme olanağını da içermek üzere, beş yıllık bir dönem için yürürlüğe sokulmuştu. Anayasaya ve devlet düzenine karşı suçlar bu yasayla cezalandırılacaktı. Aynı zamanda, bu tür suçları içeren davaları görmek üzere Leipzig'de bir Cumhuriyeti Korumak İçin Yüksek Mahkeme (*Staatgerichtshof zum Schutz der Republik*) kuruldu.

4. Parti önderliği muhaliflere karşı bu önlemleri 1927 sonu ve 1928 başlarında benimsedi.

5. Yukarıda anılan Alman Cumhuriyeti Koruma Yasası burada anlatılmak istenenin bir örneğini oluşturur.

6. Burada GPU'nun, Orjonikidze'nin başında bulunduğu parti Kontrol Komisyonu'yla işbirliğine gönderme yapılıyor.

7. Belge no. 2 ile karşılaştırın.

lir bir durumdur. Parti kongresi deneyimi ve muhalefetin halk tarafından mahkûm edilmesi sonuçsuz kalmadı. Yoldaş Çiçerin'in çok doğru biçimde bildirdiği gibi, yabancı ülkelerde Sovyetler Birliği'nin iç siyasal durumuyla ilgili değerlendirmede açık bir değişim fark edilebilir hale gelmiştir. Yeniden kuruluşun lehine, muhalefeti sonsuza dek safdışı etmek amacıyla daha da güçlü önlemler almalıyız ve diğer ülkelere Sovyetler Birliği'nde işçi ve köylü hükümetinin istikrarsızlığından hiçbir şekilde söz edilemeyeceğini, bugün Sovyetler Birliği'nde bir muhalefet hareketinin dahi var olmadığını kanıtlamalıyız. Emrimdeki tüm GPU bölümlerine bu yönde talimat verdim. En azından kendi payıma, parti ve idare aygıtını tüm güvenilmez unsurlardan mümkün olduğunca enerjik ve hızlı bir biçimde temizlemek üzere tüm gerekli talimatların verildiğini söyleyebilirim. Şimdiye dek elde edilen sonuçlar mükemmel ve harekâtın tamama erdirilmesi konusunda kuşkuya kapılmak için hiçbir sebep yok. Böylelikle, bir kerede tümden, tüm Menşevik ve karşı devrimci unsurları parti ve hükümet aygıtından uzaklaştırmış olacağız (*Şiddetli alkışlar*)...[8]

Raporumu bitirirken, size muhalefetin faaliyetinin bir başka yanından söz etmek istiyorum. Sovyetler Birliği'nde muhalefet hareketinin başarısızlığa uğramasından ve kimi önderlerinin uzaklaştırılmasından sonra, muhalefet, başka ülkelerdeki çeşitli Komünist Partiler'i Bolşevik Parti Merkez Komitesi'ne karşı kışkırtarak bölmekten ibaret bir başka mücadele yöntemini deniyor gibi gözüküyor. Bu faaliyet kendini öncelikle Almanya'da, ardından Avusturya ve hatta Fransa'da hissettirdi.[9] Bu ülkelerde ve aynı zamanda diğerlerinde Sol Komünistler'in çabaları, görünen o ki, büyük kaynaklarla finanse edilip desteklenıyor.[10] Tutamayacakları sözler verip, Bolşevik Parti'yi ihanetle suçlayarak cahil kitlelerin ham içgüdülerine sesleniyorlar. Bu Sol Komünist hareket özellikle Almanya'da son sıralarda muazzam bir büyüme gösterdi, öyle ki Komintern'in Alman seksiyonu bile ortaya çıkan durumun vahametine dikkat çekmek zorunda kaldı. Kendisi de burada olan yoldaş Buharin, Komintern'in hemen tüm seksiyonlarının kendi partileri içinde Sol Komünist hareketlerin büyümelerinden yakındıklarını doğrulayacaktır.

Yoldaş Buharin (*aşağıdan bağırarak*): Çok doğru!

Yoldaş Menjinski (*devam ederek*): Orkestra şefliği kuşkusuz Troçkistler tarafından ya da daha doğrusu Zinovyev[11] tarafından yapılan bu propaganda, mu-

8. Menjinski'nin Voroşilov'un önerilerini kabul ettiğini ifade ettiği iki paragraf burada atlandı.

9. Burada, içlerinde Ruth Fischer, Arkady Maslow ve Hugo Urbahns'ın başını çektiği Alman grubunun en önemli grup olarak görüldüğü çeşitli sol muhalefet grupları kastediliyor. O sırada Komintern'de hâkim olan görüş, bu grupların 1928'de Almanya ve Fransa'da yapılacak seçimlerde resmi komünist partilerin en tehlikeli rakipleri olabilecekleriydi.

10. GPU ve GPU'nun özellikle Berlin'deki ajanları olmak üzere yabancı ülkelerdeki organları, "solcular"ın Sosyal Demokrat Parti tarafından finanse edildikleri söylentilerini yaydılar. Gerçekteyse, bu seçimlerde sol grupların başarısızlığının temel nedenlerinden biri, onların açıkça mali güçten yoksun olmalarıydı.

11. Bu iddia muhtemelen Zinovyev'in daha önce Komintern'in başkanı olması olgusuna dayandırılıyordu.

halefete karşı mücadelenin doğallıkla buradakinden çok daha zor olduğu diğer ülkelerdeki Komünist Partiler'in birliği bakımından çok büyük bir tehlike içeriyor.

Gizli raporlara göre, Komintern'de muhalefet taraftarlarının sayısı büyüyor. Yoldaş Buharin'in bizzat kendisi bana evvelki gün bundan yakındı. Birlikte hangi önlemlerin alınabileceğini tartıştık. Tartışmamızda tam bir uyuşmaya varamadık. Yoldaş Buharin bana kısa bir memorandum yollayacak, ben de bununla ilgili görüşümü kendi bilgi kaynaklarıma dayalı olarak ekleyeceğim ve ardından bunu ortak bir memorandum olarak parti Merkez Komitesi'ne sunacağız. Her halükârda, diğer Komünist Partiler içindeki bu Sol Komünist hareket, yalnızca bu partilerin değil, bütün olarak Komintern'in de birliğine büyük bir tehdit oluşturuyor; kendi payımıza biz muhalefeti Sovyetler Birliği içinde nasıl saf dışı bıraktıysak, dışarıda da saf dışı etmek için hemen acil önlemler almalıyız.

Bu gelişmelerin ciddiyeti karşısında, Merkez Komite'nin mümkün olduğu kadar erken bir tarihte yapılacak özel bir toplantıda çok acil hale gelen bu meseleyi sıkı bir şekilde ele almasını öneriyorum [12] (*Uzun, gürültülü alkışlar*).

[Kuybişev'in konuşmasından seçmeler]

Yoldaş Kuybişev:[13] Şimdi, yoldaş Çiçerin'in Merkez Komite'ye gönderilen ve kabulü temel olarak uzmanların varacakları sonuca bağlı olan önerileriyle[14] bağlantılı olarak, asıl konum olan ekonominin vaziyetine geri dönüyorum. En deneyimli uzman ve danışmanlarımızın yorumlarından oluşan nihai derlemeyi henüz bir araya getiremedim, fakat bunları sıkı bir şekilde inceledikten sonra, size bir tür ana sonuç demek olan genel izlenimimi sunacağım. Önümüzdeki birkaç gün zarfında nihai derlemeye kavuşacaksınız ve bunun şimdi size sunduğum şeyi teyit ettiğini göreceksiniz. Hatırlayacağınız gibi, tahıl teslimatları konusunda, [cari?] bütçeyi planladığımız sıralarda bunların uygulanabilirliğiyle ilgili kimi güçlü kuşkular besliyordum: Öngörülen [tahıl] miktarın[ın] ortada bulunmamasından dolayı değil; bu miktar vardır. (*Onaylama sesleri*)[15]

Yoldaş Menjinski (*bağırarak*): Bol bol tahıl var. Çünkü hasat ortalamanın üzerindeydi, hatta bazı yerlerde daha da iyi durumdaydı.

Yoldaş Kuybişev (*devam ederek*): Hata, köylülerin hemen her alandaki – buna bütün alanlar da diyebiliriz– mal kıtlığından güç alarak tahıllarını elde tutmalarından kaynaklanıyordu, çünkü tahılı parayla değiştirmek istemiyorlardı. Fakat mamul mallarla mübadele söz konusu olursa, hiç kuşkusuz fazlalarını

12. Toplantı 26 Şubat 1928'de yapıldı ve aşağıda belge no. 7 olarak yeniden yayımlanan karar alındı.

13. Kuybişev'in konuşmasının doğrudan iktisadi vaziyetten söz etmeyen, iki buçuk daktilo sayfası kadar tutan giriş kısmını atladım.

14. Burada Çiçerin'in dış ticaret tekelinde bir yumuşamayla ilgili önerileri kastediliyor.

15. 1927-1928 mali yılındaki tahıl teslimat sorunları üzerine daha fazla bilgi için bkz. böl. 4.

teslim ederler. Maalesef, bizim paramızın güvenli olmadığı fikri köylerde hâlâ çok yaygın ve muhalefet de diğer gerici gruplar da köylülerin bu inançlarını güçlendirmek için ellerinden geleni yapıyorlar. Köylülerin kulağına şöyle fısıldıyorlar: "Para kabul etme, çünkü değersiz; yakında yeni bir enflasyon dönemi başlayacak ve her şeyini kaybedeceksin." Kent sakininden kültürel bakımdan daha aşağı durumdaki köylü de bunları dinliyor ve kuşkucu hale geliyor. Tahılını olabildiğince elinde tutuyor. Sisteme karşı düşmanlıktan ötürü değil, hiç değil; o Bolşevik karşıtı hareketi tümüyle reddetmiştir. Herhangi bir başka hükümetin onun çıkarlarına karşı olacağını ve bir burjuva hükümetinin ilk yapacağı şeyin onun ayrıcalıklarını geri almak olduğunu çok iyi biliyor. İşte köylü böyle düşünüyor!

Yoldaş Kalinin (*aşağıdan bağırarak*): Çok doğru!

Yoldaş Kuybişev (*devam ederek*): Bu meseledeki propaganda ve eğitimimiz arzulanan durumda olmaktan uzaktır (*Genel onaylama sesleri*). Köylü, sistemimizin koşulsuz bir destekçisidir, fakat bilinç eksikliğinden ve muhalefetin propagandasına terkedildiğinden, tahıl stoklarını elinde tutup iktisadi programımızı açıkça sabote ettiği zaman dolaylı olarak düşmanımız haline geliyor.

Yoldaş Menjinski (*aşağıdan*): Sanırım "koşulsuz" sözcüğü biraz abartılı. Köylülerin bazı tuhaf yanları vardır ve ben onların işçilerin gerçekten dostu olduğundan kuşku duyuyorum.[16]

Yoldaş Kuybişev (*devam ederek*): Birçok şeyin başarısına bağlı olduğu programımızı gerçekleştirmek için sadece iki yol var: mal kıtlığının üstesinden köylülerin satın *alabilmelerini* sağlayacak ölçüde gelmek için sanayide üretimin artırılması ve köydeki propagandaya ve düşman unsurlarca yayılan paramızın işe yaramadığı söylentilerine dair karşı bir mücadele. Bu sonuncusu, maalesef tahıl teslimatlarıyla yakından bağlantılı olan birincisinden daha az kaynak gerektiriyor. Sanayi üretimi tahıl ve hammadde ihracatına bağlıdır. Bu nedenle biz *ilkin* tahıl teslimatlarını ve hammadde üretimini gerçekleştirmeliyiz, zira ithal mallarını alabilmemiz için kullanacağımız başka kaynağımız yok. Yabancı mali yardım dışında başka yol mevcut değil. Uzun vadede, dış ticaret dengemizin daha da elverişsiz bir hal almasına izin veremeyiz. Yeni mali yıl çok zayıf başladı; önümüzdeki dönemin koşullarıyla ilgili yapabildiğimiz bütün tahminler, bu dönemin şiddetli bir gerilemenin etkisinde kalacağını gösteriyor. Uzmanlarımızın yaptığı açıklamalar, mal kıtlığını aşamadığımız müddetçe tahıl ve hammadde piyasalarında herhangi bir iyileşmeden söz edilemeyeceğini onaylama eğiliminde. Fakat mal kıtlığını aşmak için de sanayimizin yalnız paraya değil, artan ölçüde ithalat anlamına gelen makina ve stoklarımızda kayda değer bir iyileşmeye de ihtiyacı var. Fakat mal kıtlığı yalnızca sanayiye değil, ithalata da bağlı. Mal kıtlığını aşmak için gereken ithalat ise daha olumlu bir ticaret dengesine, yani artan tahıl ve hammadde ihracatına bağımlı. Maalesef ters bir durumla karşı karşıyayız. Yeniden kuruluş için mutlak önemdeki ticaret dengesi aydan aya daha elverişsiz bir hale geldi ve Aralık'ta öyle alt bir noktaya ulaştı ki, şimdiki durum bize derin endişeler veriyor (*Salonda gürültüler*). Ocak ayı hiçbir ferah-

16. Kalinin'in, gündem maddesine bağlı kalınması yönündeki talebi burada atlandı.

lama getirmeyecek; tam tersine, kıştan dolayı daha fazla gerileme bekleyebiliriz. Uzmanların oybirliğiyle bildirdikleri gibi, hammadde piyasasındaki vaziyet özellikle vahim. Bu olgu mal kıtlığının yüzde 80'ini açıklıyor.

Sanayinin açıkça yardıma ihtiyacı var; imdat diye bağırıyor. Yalnızca yabancı ülkelerden ithal ettiğimiz bazı malzemelerin eksikliğini çekmiyor; aynı zamanda yurtiçi hammadde eksikliği de var ve acilen yeni ve gelişmiş bir donanım istiyor. Düşünün ki, çoğu fabrika, şimdi yıpranmış ve eskimiş olan aynı makinaları yirmi-otuz yıl, hatta daha uzun bir zamandan beri kullanıyorlar. Her makinanın, en iyisinin bile bir gün yenilenmesi gerekir (*Onaylama ifadeleri*). Uzmanlara makina ve donanımın durumlarıyla ilgili bir üretim listesi yaptırttım ve bu listeyi üç sınıfa ayırttım: *I. Sınıf*, yeni ithal edilen yeni makinalar; *II. Sınıf*, makinaları çok eski olmayan, yani hâlâ belli ölçülerde kullanılabilir durumda olan fabrikalar; ve *III. Sınıf*, çok eski makina ve donanıma sahip fabrikalar. Bu örnek son derece ilginç ve aydınlatıcıdır. I. Sınıf ile III. Sınıf arasındaki üretim miktarı farkı yüzde 40 gibi yüksek bir orandır. Bu inanılmaz bir rakam (*Onaylama ifadeleri*). Sadece I. ve II. Sınıf fabrikalarımız olsaydı ne kadar üretim yapabilirdik bir düşünün. Eğer durum bu olsaydı hangi konumda olurduk? Şurası kesin ki, mal kıtlığı falan olmazdı (*Alkışlar*)!

Fakat burada durumun nasıl olduğu ve nasıl olabileceğiyle ilgili yakınmanın bir faydası yok. Durumlar olması gerektiği gibi ve bizim de buna bir çözüm bulmaya çalışmamız gerek. Her ne kadar kişisel olarak gerçekçi bir çözüm göremiyorsam da, durumun ümitsiz olduğunu ve havlu atmamız gerektiğini de söylemek istemiyorum. Vaziyet 1921'de daha zordu ve biz onu aştık[17] (*Şiddetli alkışlar*). Öte yandan, iktisadi durumun son derece ciddi olduğu olgusunu da gizlemek istemiyorum, dolayısıyla şu anda ve şu verili koşullarda inşadan bahsedemeyiz; olsa olsa, tahıl ve hammadde bunalımıyla ve sanayi üretimindeki azalmayla bağlantılı olarak, kendini iktisadi yaşamın bütün alanlarında sert bir biçimde hissettiren iktisadi düşme eğilimiyle uğraşabiliriz. Size deneyimli istatistikçilerin durumun son sıralarda ne kadar bozulduğunu göstermek için hazırladıkları bazı rakamları sunmak istiyorum yalnızca. Kasım ayında Ekim'e kıyasla ticaret açığında yüzde 8.4'lük bir artış oldu. *Hammadde üretimi* yüzde 9.2 gibi yüksek bir oranda geriledi. *Ağır ve hafif sanayi* birlikte alındığında öngörülen miktarın yüzde 21.5 gerisinde kalırken, *tahıl teslimatları* da muazzam bir azalma gösterdi. Bunlar korkunç rakamlardır (*Onaylamalar*).

Benden önce konuşanlardan farklı olarak, size sadece kötü haberler vermek gibi pek sevimsiz bir görevim olduğundan ötürü üzgünüm, ama dünyadaki en iyi niyete de sahip olsam, bu konuda size iyi haberler vermeye muktedir değilim. Her ne kadar bu denli vahim derecede olmasa da petrol sanayisi bile bir düşüş gösterdi ve Ukrayna Sovyet Cumhuriyeti'nin sanayi bölgelerinde yeni makina ve donanım çığlıkları gitgide daha şiddetlendi. Aynı şey Urallar sanayi bölgesi için de doğru, Sibirya'nın kömür madenlerinden de bir gerileme eğiliminin var olduğu haberini aldık. Bu olayların mantıksal sonucu olarak, geçin-

17. Burada, Yeni İktisat Politikası'na geçişle çözümlenen "savaş komünizmi" döneminin sonu olan 1921 yılındaki kritik durum kastediliyor.

me endeksi Kasım ve Aralık'ta yüzde 4 yükseldi ve *para kıtlığı*, [Maliye halk komiseri] yoldaş Bryuhanov'un da belirttiği gibi, gitgide daha vahim bir hale geldi. Her yerde gelir toplama meselelerinde gecikmeler var. Vergi gelirleri son derece vahim olarak görmemiz gereken, yüzde 16.5 civarında bir düşüş gösterdi. Ağır sanayinin vergi borçları Kasım'da yüzde 3.1 ve Aralık'ta yüzde 5.8 arttı. Anılan hiçbir alanda, Ocak ayında herhangi bir iyileşmenin gerçekleşmesi şansı yok. Gereksiz ve yanlış umutlar doğurmak istemiyorum, dolayısıyla Ocak ve Şubat'ta durumun hemen hemen kesinlikle daha da kötüleşeceğini söylüyorum.

Durumu iyileştirecek tek yol cömert ve uzun vadeli kredilerdir. Sizler hepiniz bu alçalışın uzun vadede hoşgörülemez olduğunu biliyorsunuz. Amacımız yeniden kuruluştur, fakat ay be ay daha da geriye gidiyoruz. Bu nedenle, sahip olduğumuz şey yeniden kuruluş değil, –sert bir ifadeyle söyleyecek olursak– yavaş bir *ölümdür* (*Uğultular*). Dolayısıyla, tıpkı enerjik bir doktorun hastasını ölüme terketmemek için yaptığı gibi, bizim de iktisadi yaşamımızla ilgili olarak yapmamız gereken, enerjik bir ameliyattır. Çünkü biz ölmek değil, yaşamak istiyoruz! (*Canlı onaylama ifadeleri*) ...[18]

... Başka çalışma alanlarından kimi yoldaşların dış ticaret tekeli meselesinde daha fazla taviz verme konusunda, kısmen ciddi itirazları olduğunu biliyorum. Tekelde bir yumuşama bizim için kesinlikle en ideal olan şeydir (*Alkışlar*). Fakat tek proleter devlet olarak unutmamalıyız ki, bunu geçici tavizler verme zorunluluğundan dolayı yapmak zorundayız. Size İlyiç'in, bizim için pek elverişsiz olan Brest-Litovsk barışını proletarya diktatörlüğünün korunması uğruna imzaladığını ve böylelikle de Alman askeriyesinin yardımıyla çarlığın yeniden ihdas edilmesi olanağını yok ettiğini hatırlatırım (*Şiddetli alkışlar*) ...[19]

Bugün de benzer bir durumdayız...[20] İlyiç bir grubu bir diğerine karşı kullanırdı. Bugün de durum bu...[21] Yoldaş Stalin'in çok haklı olarak önerdiği gibi, tüm kapitalist sürüyü birbirine karşı kışkırtmalıyız; İngiltere'yi Birleşik Devletler'e karşı, Almanya'yı Fransa'ya karşı, Japonya'yı Birleşik Devletler'e karşı, İngiltere'yi Fransa'ya karşı, vb. Rekabet başlayınca, [kapitalistler arasındaki] dostluk da kısa sürede bozulur. Daha küçük bir düzeyde olmak üzere, Urquhart imtiyazındaki[22] deneyimimiz tam da buydu.

Ateşi körüklemeliyiz. Bırakalım biz gülerken onlar kafa kafaya toslasınlar. Belirtmiş olduğum bütün gerekçeler yüzünden ve iktisadi durumun korkunç

18. Sadece genel tespitler içeren dört satır atlandı.

19. Genel tespitler içeren altı satır atlandı.

20. Genel tespitler bulunan iki cümle atlandı.

21. Genel tespitler içeren bir cümle atlandı.

22. Leslie Urquhart, şirketi devrimden önce Rusya'da önemli bir madencilik alanında çalışan bir İngiliz girişimcisidir. 1920 başlarında kendisiyle, bu madenleri imtiyaz olarak yeniden işletmesine izin verme olanağıyla ilgili görüşmeler yapıldı (Madenler devrim sırasında kamulaştırılmıştı). Sonunda Lenin'in ısrarıyla, Urquhart'la anlaşmaktan cayıldı, çünkü ona göre Britanya hükümeti SSCB'ye yeterince diplomatik taviz vermemişti; bunun yerine Batılı güçlere karşı Almanya atını oynama çabasıyla iktisadi imtiyazlar Alman şirketlere verildi. Krş. E.H. Carr, *The Bolshevik Revolution*, cilt 3, s. 354, 427-430.

güçlüğü nedeniyle, endişelerimi bir kenara bırakıyorum ve yoldaş Çiçerin'in tavrını tamamen benimsiyorum. Her halükârda, uzlaşmak çökmekten daha iyidir. Önümüzdeki birkaç gün içinde, dediğim gibi, iktisatçı uzmanların değerlendirmelerinin nihai derlemesini alacaksınız ve burada hem durumun son derece vahim olduğunu hem de seçilebilecek tek yolun bu olduğunu göreceksiniz.

İktisadi yaşamımızda daha yüksek bir gerileme eğilimi hoşgörülebilir değildir. Sunmuş olduğum rakamlar gerekeni söylüyor. Yoksa soyut ilkeler adına çökmek mi istiyoruz? Bu, İlyiç'in mirasına ihanet olur. Her halükârda, işler şimdiki gibi devam edemez. Hepiniz oturup düşündükten sonra bunu kabul edeceksiniz (*Şiddetli alkışlar*).

5.

SSCB Dışişleri Halk Komiseri
Muhtıra Defteri I. 9 Şubat 1928

SSCB diplomatik temsilcilerine

Son birkaç günde iktisadi durum, daha önceki beklentilerin aksine, keskin bir biçimde bozulmuştur.

Gıda maddeleri piyasasında, işçi ve köylü hükümetini önümüzdeki günlerde muhtemelen en önemli gıda kalemlerinde karne uygulamasını başlatmaya zorlayacak kadar ciddi ikmal zorlukları meydana gelmiştir.

Durumun daha da tırmanmasından kaçınmak için, Halk Komiserleri Konseyi dünkü toplantısında olağanüstü önlemler kabul etti.[1] Bu konuyla ilgili talimatlar belli Halk Komiserlikleri ile ilgili hükümet organlarına bugün gönderilecek. Bunun, durumda ne kadar bir iyileşme sağlayacağı şu an için belli değildir. İşçi ve köylü hükümeti bana, durumun vahametindeki bu değişmeyle ilgili olarak size doğrudan talimat verme yetkisi verdi. Tabii, bu talimatlar tamamen gizli olarak kalmalıdır ve sadece sizin kişisel yöneliminiz ve en yakın iş arkadaşlarınızın yönelimi içindir.

Dün bütün gün Sovyetler Birliği'nin çeşitli yerlerinden gıda ikmal sisteminde ciddi tıkanıklıklar olduğu yolunda telgraflar geldi. Bu raporlar, bazı yerlerde, endişeye mahal verecek kadar önemlidir. Buna koşut olarak, tahıl teslimat-

1. Litvinov 8 Şubat 1928'deki Sovnarkom toplantısından Rikov'la yaptığı bir uzun görüşmede haberdar olmuştu. Bu belgede Litvinov'un, bu konuşmanın özünü ve sonuç olarak Sovnarkom toplantısında yapılan durum değerlendirmesini gayet doğru bir biçimde yansıttığı varsayılabilir. Bu toplantıdaki ana gündem maddesi dış yardım alma ve bu bağlamda dış ticaret tekelinde daha fazla yumuşama yoluna gitme olanaklarının tartışılmasıydı.

ları hesaplamalarımızı ciddi biçimde altüst edecek şekilde bir on günlük dönemden diğerine düşüş göstermektedir.

Dış ülkelerdeki muhalefetin ve aşırı sol grupların işçi ve köylü hükümetinin bu ciddi sıkıntısını, yalnızca bizzat Sovyetler Birliği'nde halk arasında huzursuzluk yaratmak amacıyla değil mümkün olan tüm araçlarla yabancı ülkelerdeki iktisadi müzakereleri sabote etmek için de kullanacağını kesinlikle tahmin edebiliriz.

Gıda bunalımında daha da derinleşme olursa, Sovyetler Birliği'ndeki yabancı gazetecilerin bunu gazetelerinde yazacakları gerçeğinden kaçış yoktur. Bu gibi haberlerin şu sıralar bizim için pek de hoş olmayacağını vurgulamayı bile gerekli görmüyorum.

Son aylarda iktisadi yaşamın birçok alanındaki alçalış eğilimi yabancı hükümetlerin bize karşı tavırlarını etkilememezlik etmedi. Ekim'de ve yine Kasım başında, Batı Avrupalı güçlerin başkentlerinde lehimize bir değişim yaşanırken, yaklaşık bu yılın başından bu yana artan ölçüde çekinceli bir tavır belirginlik kazandı. Bazı diplomatik temsilcilerimiz, yalnızca muhalefetin sabotajının değil iktisadi meseleler üzerine kendi basınımızda çıkan haberlerin de müzakereleri çıkmaza soktuğuna işaret ettiler. Dışişleri Halk Komiserliği bu bilgiyi Merkez Komite'ye ibraz ettikten sonra Çalışma ve Savunma Konseyi ile Dışişleri Halk Komiserliği basın bölümünü de ne yapılması gerektiği konusunda uyardı.

Ocağın başından beri tüm Batı Avrupa'da bize karşı bir tutum değişikliği belirgin hale geldi; bazı mali gruplar yönünden daha da çekinceli bir tavır söz konusu olmuştur.

Çeşitli Amerikan şirketleriyle yapılan görece canlı görüşmeler kayda değer ölçüde soğuklaştı. Almanya'nın da piyasalarımıza giderek ilgisizleştiği haberleri geldi.

Daha yeni yeni başlamakta olan müzakereleri sabote etme kampanyası kuşkusuz yine Londra'nın başının altından çıkıyor ve bu da aynı minval üzre diğer Avrupa ülkeleri üzerinde baskı oluşturuyor.[2] Çok daha elverişli bir ortamın bulunduğu Fransa'da bile, müzakereler son günlerde durma noktasına geldi. Londra'dan kaynaklanan yukarıda andığım kampanya, iktisadi durumumuzun bozulması karşısında, ticaret ve finans dünyasını bir süre bizden uzak tutmayı amaçlamaktadır. Maalesef, bu çabalar sonuç aldı. Diplomatik temsilcilerimiz ağız birliği ederek, şimdiye dek canlı bir ilgi gösteren mali grupların artan ihtiyatlılıkları konusunda haberler yolluyorlar.

İktisadi hayatımızdaki gerileme hareketi izleniminin sonucu olarak, başlamış olan müzakereler her yerde bir durma noktasına geldi ve söylediğim gibi, Londra'nın baskısı her yerde güçlü olarak hissediliyor. Çok güvenilir kaynaklardan öğrendiğimize göre, basındaki birçok açıklamanın tersine, İngiliz hükümeti bir kez daha bizimle şiddetli bir mücadeleye girişmiştir. Yeminli Bolşevik karşıtı mali gruplarla el ele şu aşağıdaki muhakemeyi öne sürüyorlar:

"Sovyetler Birliği'ndeki iktisadi bunalım aydan aya daha kötüye gidiyor.

2. Bu (sıklıkla aşırı abartılan) İngiltere'nin rolü anlayışı İngiliz-Sovyet ilişkilerinin bozulmasından beri mevcuttur.

Dolayısıyla, olayların bilahare nasıl sonuçlanacağını bekleyip görmek kuvvetle tavsiyeye şayandır. Sovyetler Birliği'ndeki iktisadi durumun istikrarsızlığı karşısında, herhangi bir büyük girişimde bulunmaya karşı ısrarla uyarıda bulunmak gereklidir. İşçi ve köylü hükümetinin şimdiye dek verdiği imtiyazlar Sovyetler Birliği'yle başarılı bir ticaret için yeterli değildir. Biraz uzak dururs ak, işçi ve köylü hükümeti kısa zamanda dış ticaret tekeli konusunda yelkenleri daha büyük bir ölçekte suya indirecektir. Bir başka deyişle, ne kadar beklersek o kadar avantajımıza olur. Dolayısıyla, hemen önümüzdeki dönemle ilgili sloganımız şu olmalıdır: azami çekince. Ancak bu şekilde, çok korkunç bir iktisadi ve mali durumda bulunan Bolşevikler'i dize getiririz."

Maalesef bu İngiliz sloganı, belirtmiş olduğumuz gibi, etkisini gösterdi. Dolayısıyla, durum *aşırı ölçüde ciddi* olarak görülebilir.

SSCB Halk Komiserleri Konseyi dünkü toplantısında durumun ciddiyetini oybirliğiyle alınan bir karar biçiminde dile getirdi. İşçi ve köylü hükümeti, bunalımın derinleşmesi nedeniyle, durumun şimdi uzun zamandan beri olduğundan daha vahim olduğunun tamamen farkındadır.

İktisadi yaşamın bütün alanlarındaki düşüş yalnızca bütçeyi değil, döviz (*valyuta*) rezervlerimizi de ciddi biçimde tehlikeye düşürmektedir. Halk Komiserleri Konseyi aynı zamanda, şu an işçi ve köylü hükümetinin bu bunalımı kendi çabalarıyla aşacak kaynaklara sahip olmadığını saptayan bir karar aldı. Halk Komiserleri Konseyi başkanı[3] uzmanların durumun ciddiyetiyle ilgili çeşitli raporlarını inceledikten sonra beni, devam eden herhangi bir müzakerede durumla ilgili uygun bir yön alabilmenizi temin etmek üzere, sizi bu satırlarla gizli olarak bilgilendirmeye yetkili kıldı. Mümkün olduğu müddetçe her zamankinden daha enerjik olarak müdahale edebilmeniz için bu olaylardan habersizmiş gibi görünmeniz mutlak derecede esastır.

Burada tasvir edilen olaylar göz önünde bulundurulduğunda, mümkün mertebe müzakereleri hızlandırmanın ne denli acil bir gereklilik olduğunu kendiniz de görebilirsiniz. Tabii, söylemek bile gereksiz ki, durumdaki ciddiyete rağmen her türlü açık acelecilik ve ısrardan ne pahasına olursa olsun kaçınılacaktır. Öte yandan, ne olursa olursa olsun, bizi dize getirmek için diğerlerine uzak durma çağrısında bulunan İngiliz sloganına mümkün olan bütün araçlarla karşı konulmalıdır.

Dış ticaret tekelinde bir değişiklikle ilgili gayrı resmi tüyolar vermenin dışında, bu konu bu terimlerle açıkça tartışılmamalıdır. Komintern'in Yürütme Komitesi, çeşitli ülkelerdeki komünist basın aracılığıyla dış ticaret üzerindeki tekeli terk etmenin söz konusu olamayacağını bir kez daha ilan etti. Haliyle, kamuoyu önünde, diplomatik temsilcilerimizin görevi, daha önce de olduğu gibi, dış ticaret tekelinde değişikliklerin yolda olduğuna dair her haberi tekzip etmektir. Bu zorunluluk öncelikle, yabancı komünist partilerin süregelen birleşik varlığını yakınlarda ciddi biçimde tehdit eden aşırı solcuların propagandasıyla mücadele etme gereğinden ileri gelmektedir. Komintern Yürütme Komitesi'nin bu konudaki bir durum değerlendirmesi ilişiktedir. Bu değerlendirmeden Ko-

3. A.I. Rikov.

mintern'in de yabancı komünist partiler içindeki bu gelişmeleri çok ciddi bulduğunu göreceksiniz. Bizim muhalefetimiz ile yabancı aşırı sol gruplara bize karşı herhangi bir somut fırsat verebilecek olan her şeyden kaçınmamız için yeterince gerekçemiz var.

Bu tip herhangi bir durumda, bildiğiniz kanallar aracılığıyla basınla hemen irtibata geçin. Fakat bu noktada, yabancı komünist basın ve yabancı komünist örgütlerle herhangi bir doğrudan iletişimden sakınmamız konusunda uyarıda bulunmak isterim. Dolayısıyla, aşırı sol ve Bolşevik karşıtı burjuva örgütlerinin propagandasına karşı vereceğiniz her türlü resmi açıklama cevabı istisnai bir yolla olmalıdır. Gerisi size bağlı değil. [Genel olarak] aşırı sol propagandaya karşı mücadele, Merkez Komite ile Komintern'in ortak çabalarıyla yapılacaktır.

İktisadi durumdaki bozulma daha şimdiden bize düşman burjuva çevrelerin değirmenine su taşıdığı için, taviz vermemekte her zamankinden daha dikkatli olmalısınız. Burjuva kapitalizmi kendi basınında bağıra çağıra "onlara para vermeyin; dünya devrimini ilerletirler" diye ilan edebilmek için sizi suçlayacak bir fırsat bekliyor sadece.

İşçi ve köylü hükümeti tarafından son derece vahim olarak görülen bu yeni durumla bağlantılı olarak, parti Merkez Komitesi ile Politbüro, önümüzdeki birkaç gün içinde Sovyetler Birliği Merkez Yürütme Komitesi[4] başkanlığında [*sic*], durumu istikrara kavuşturmak için gerekli diğer önlemleri almak üzere olağanüstü toplanacak.[5] Size Merkez Komite ile Politbüro'nun yeniden dış ticaret tekelindeki değişiklikler meselesini ele alacaklarını bildirmekle görevlendirildim. Toplantıda büyük olasılıkla bu yönde yeni kararlar alınacağını gayri resmi ve yarı kesin olarak bildirmek isterim. Son günlerde bunalımın derinleştiği göz önüne alınarak, Merkez Komite'nin yoldaş Çiçerin'in önerilerini kabul edeceği beklenebilir. Her halükârda, her ne kadar gizli ve taahhüt altına sokmayan bir tarzda da olsa, Sovyet hükümetinin önümüzdeki günlerde bu konuda yeni direktifler çıkartacağını belirtebilirsiniz.[6]

Bunların dışında, işçi ve köylü hükümetinin kapitalist gruplarla anlaşma yapmaya büyük değer verdiğine dikkatinizi çekerim. Şimdiki durum uzun vadede tahammül edilebilir değildir. Gıda ikmali alanında şimdi olduğu gibi bir kopukluk meydana gelirse, bizzat devletin yaşamsal damarları ciddi biçimde tıkanır. Her ne kadar uzmanlar bir süredir bu tehlikeye işaret ediyor olsalar da, biz buna inanmak istemedik. Uzmanların tahmin ettikleri tehlike şimdi gerçek oldu. Maliye halk komiserinin[7] bu durumla savaşmak için kaynağı yok. Mal kıtlığı her hammadde ve tahıl birikimini hayali kılıyor. Haliyle, sanayi üretimi aydan aya düştüğü sürece, tahıl tedarikinde bir artış söz konusu bile olamaz.

4. Burada muhtemelen Rusça'dan Almanca'ya çeviriden kaynaklanan bir hata var. Sanırım anlatılmak istenen Politbüro, Sovnarkom ve Merkez Yürütme Komitesi Prezidyumu'nun ortak bir oturumuydu.

5. Toplantı büyük olasılıkla 6 Şubat 1928'de yapıldı ve izleyen kararlar Sovnarkom tarafından 2 Mart 1928'de onaylandı (bkz. belge no. 6 ve 7).

6. Bu gelişme Politbüro'nun 26 Şubat 1928'deki toplantısında alınan kararlarla engellenmişti (bkz. böl. 4).

7. N.P. Bryuhanov.

Köylüler para değil mal istiyorlar ve bu mallar da ortada yok. İşçi ve köylü hükümeti kendi mali kaynaklarıyla herhangi bir anlamlı müdahalede bulunmaya muktedir değil.

Sovyetler Birliği'ni kâr etmek için bir arena olarak gören kapitalistlerin açısından bakacak olursak, bizim iktisadi bunalımımızın gitgide derinleştiği haberleri karşısında ihtiyatlı bir tavır almaları gayet anlaşılabilir bir durumdur. Her ne kadar yabancı kapitalistler uzunca bir süredir Bolşevik karşıtı haber ajansları ve haber kaynaklarının ürkünç hikâyelerine inanmayı bırakmışlarsa da, bu kaynaklar haberleri bizzat bizim gazetelerimizden tercüme ederek verdikleri zaman en azından kafaları karışıyor. Bu durumda kendi kendilerine şöyle diyorlar: "Bak sen, demek ki doğru." Ve doğal olarak cüzdanlarını kapatıyorlar. Basınımızı bu yönde uyarmamak siyasal bakımdan kesinlikle yanlış olur. Fakat bununla beraber, bu yanlışı tamir etmek için hâlâ zamanımız var. Bize karşı başlatılan bu yeni kampanyaya becerikli ve zarif bir şekilde cevap vermeyi yabancı ülkelerdeki temsilcilerimizin diplomatik becerilerine bırakıyorum. Kapitalist gruplarla anlaşmanın olağanüstü değerine bir kez daha işaret etmeyi gereksiz buluyorum. İşçi ve köylü hükümetinin içinde bulunduğu bu son derece güç durum karşısında, SSCB diplomatik temsilcilerinin olanaklardan yararlanmak için her zamankinden daha çok çaba sarfetmeleri, hiçbir fırsatı tepmemeleri ve kesin bir ağızla anlaşmalar lehinde konuşmaları gereklidir.

Bize karşı yöneltilen kampanyanın en verimli topraklarını özellikle mali bakımdan en güçlü iki ülkede buluyor olması ve Londra'nın sloganlarının ABD'yi de etkisi altına alması fazlasıyla esef vericidir.

Bizi ciddi olarak sıkıntıya sokan yoksulluğumuz nedeniyle mali yardım ve kredi almak için tavizler vermemiz, asla bütün kazanımlarımızı elden çıkarmamız anlamına gelmez. Yabancı yardım olmaksızın yeniden kuruluşun olanaksızlığı aylardır açık bir olgu olarak ortaya çıkmış olsa da, bu durum şu an her zamankinden daha belirgindir. Olayları bilinçli olarak olduklarından daha kötü göstermek gibi bir niyetim olmasa da, ekonomimizin son birkaç ayın olaylarıyla ağır biçimde sarsıntıya uğratıldığını ve şu anda, verili koşullarda kuşkusuz [yeniden] kuruluştan pek söz edilemeyeceğini de gizleyemem.

Var olan koşullarda, daha da şiddetli bir düşüşü engellemek istiyorsak yumuşak başlı olmalıyız. Geleceğe büyük bir endişeyle bakıyorum ve olayların gelişimi hakkında kaygılı olmak konusunda yoldaş Çiçerin'e katılıyorum. Eğer muhalefet propagandası devam edecek olursa, gıda ikmal sistemindeki ciddi düzensizlik ve kopukluklar, bizi şu an kesinlikle kaçınmamız gereken bazı iç siyasal karışıklıklara bile sürükleyebilir. Yabancı ülkelerde, iç siyasal durumumuzun çok güvensiz olduğu ve bu nedenle de şu an büyük iş bağlantılarından kaçınılmasının yerinde olacağı şeklindeki görüşlerin yaygın olduğunu, parti kongresi[8] öncesindeki haftalar boyunca anlaşmalara dönük müzakerelerde ne tür aksaklıklarla karşı karşıya geldiğimizi sadece hatırlatmak isterim.

Size vermem istenen talimatları kısaca şöyle özetleyeyim:

İktisadi durumdaki ve hatta gıda ikmal sistemindeki temel bozulma karşısın-

8. On Beşinci Parti Kongresi'ne yapılan bir gönderme.

da, işçi ve köylü hükümeti kendini zor bir durumda bulmuştur. Bu noktada, Merkez Komite tarafından beyan edilen gerçeği, bunalımla ilgili değerlendirmemizde hatalı olduğumuzu belirtmemezlik edemeyiz. Bunalım bizim beklediğimizden daha hızlı gelişti. Bunalımın bugün ulaştığı boyutu daha yılın başında öngörebilen birkaç kişiden biri de yoldaş Çiçerin'di.[9] Dolayısıyla, kapitalist ülkelerle olan müzakerelerimizde itibarla ilgili düşüncelerimizi bir kenara bırakmalıyız. İtibar, her halükârda Marksist söz dağarcığında yeri olmayan bir sözcüktür. Bugün, hedeflenen amaca varmak için bütün araçların caiz olduğu fikrine her zamankinden daha çok sarılmalıyız. Fakat bir işçi ve köylü hükümetinin amacı sadece proletarya diktatörlüğünün korunması değil, onun pekiştirilmesidir de. Yıllardır önümüze koyduğumuz hedef sosyalizmin aynı zamanda iktisadi alanda da gerçekleştirilmesidir. Bu nedenle o sırada bütün dogmatik düşünceleri bir tarafa bıraktık ve pratik ihtiyaçlar alanında yerimizi aldık. İhtiyacımız olan para ve/veya kredidir. Fakat unutmamalıyız ki, bu para ya da krediyi çok elverişsiz bir zamanda istiyoruz. İşçi ve köylü hükümeti bunun gayet farkında. Hükümetin yeni tavizler vermek istemesi proletaryanın çıkarınadır, zararına değil. Dolayısıyla piyasamızla ilgilenen güçleri ülkemizin yeniden kuruluşuna yardım etmenin hayli kârlı olduğuna, işçi ve köylü hükümetinin ülkenin yeniden kuruluşunun çıkarına dış ticaret tekelinde daha ileri tavizler vermek istediğine bugün her zamankinden daha çok inandırmaya çalışmalısınız. Bize karşı kullanılan iktisadi propagandayla savaşmak üzere, var olan hiçbir aracı gözden kaçırmamak özellikle önemlidir. Bu nedenle size emrinizdeki basın ajanslarıyla irtibat kurmanızı ve bu konuyla ilgili yeni talimatlar vermenizi tavsiye ederim. Bu tür talimatlardan iki nüsha da buraya gönderilmeli. Dahası, 26 Şubat' tan önce bize üç nüsha halinde uzunca bir raporla, atandığınız ülkedeki önemli mali ve ticari çevrelerde SSCB'deki iktisadi durumun nasıl göründüğünü ve bir anlaşmaya varma şansını kişisel olarak sizin nasıl gördüğünüzü bildirmelisiniz.[10]

Bir kez daha tekrar ederim ki, işçi ve köylü hükümeti olayların gelecekteki akışıyla ilgili ciddi endişeler taşımaktadır ve bizim anlaşmalar yapma politikamızı felç etmeyi amaçlayan kampanyayı etkisiz hale getirmek için hiçbir önlemi gözden kaçırmamanız konusunda sizi uyarmamı emretmiştir.

Önümüzdeki dönemde dış ilişkilerimizde önemli bir iyileşme olmazsa, öngördüğümüz programı gerçekleştirmek mutlak anlamda olanaksız olacaktır...[11]

Çok Gizli. Yerine: Kişiye Özel.

İmza: Litvinov

9. Burada muhtemelen Çiçerin tarafından dış ticaret tekelinin yumuşatılmasına ilişkin önerisini desteklemek üzere sunulan rapor ve tahliller kastediliyor.

10. Bu talebe cevaben Sovyet diplomatlarının gönderdikleri rapor ve değerlendirmeler gayet kötümserdi.

11. Burada, metnin içinden zamanın bazı uluslararası olaylarını tartışan bir daktilo sayfası uzunluğundaki bir pasajı atladım.

6.

Sovyetler Birliği Halk Komiserleri Konseyi, Tarım Halk Komiseri[1] ile GPU Başkanı'nın[2] tavsiyesi üzerine aşağıdaki kararnameyi çıkarttı:

SSCB Halk Komiserleri Konseyi Başkanı
1. b. 137.
Moskova, Kremlin, 2 Mart 1928.
Gizli. Kişiye Özel. Okunduktan sonra imha edilmek üzere.
Karar.

Yoldaş Menjinski'nin raporlarına göre, kırsal nüfus içinde, işçi ve köylü hükümetimizin tüm iktisadi programını sabote etmek ve ciddi biçimde tehlikeye düşürmek amacıyla yoğun bir propaganda yürütülmektedir. *Kulaklar*'ın bu propagandaya hevesle sarıldıklarını burada belirtmeye gerek yok. Çok daha kritik olan şey, iktisadi yaşamımızı bu denli ciddi biçimde tehlikeye düşüren bu propagandanın orta köylüler ve hatta yoksul köylüler arasında da güçlü bir destek bulmasıdır.

Yoldaş Menjinski, burada söz konusu edilen parti örgütlerinin yaptıkları çalışmalarda çoğunlukla tamamen başarısız kaldıkları, zira bu karşı devrimci propagandanın bu denli büyük bir ölçekte nasıl yapılabildiğinin başka bir açıklaması olmadığı fikrini son derece doğru biçimde ifade etmiştir.

GPU birimlerinin hep bir ağızdan bildirdikleri üzre, köylünün ruh hali son derece kötüdür ve daha şimdiden açık bir karşı devrimci küçük burjuva biçim almaktadır.

Yerel parti eylemcileri çoğunlukla görevlerinin ne olduğu ve yetkilerinin nereye dek uzandığı konusunda tamamen bihaberdir. Onlar çoğunlukla eğitim çalışmasının GPU'nun işi olduğunu, kendilerinin bu çalışmaları yapmalarının gerekmediğini düşünüyorlar. Proleter bir hükümetin on yıllık yönetiminden sonra, parti eylemcilerinin, eğitim çalışmasının görev sıralamalarının en başında geldiğini bilmediklerine inanmak çok zor.

GPU birimlerinin aktif bir işlevleri yoktur; onların rolleri kesinlikle gözetimden ibarettir. Onların propaganda ya da benzer çalışmalarla en küçük bir ilişkileri bile yoktur.

Parti Merkez Komitesi'nin kararıyla bağlantılı olarak, Merkez Kontrol Komisyonu, hangi sorumlu organların ve parti görevlilerinin önlerine konulan görevleri layıkıyla yapmadıklarını belirleyecek bir soruşturma açacaktır. Merkez Kontrol Komisyonu SSCB Halk Komiserleri Konseyi'yle işbirliği halinde, görevlerinin öneminden haberdar olmayan ve görevlerini savsaklayan bu unsurlara karşı katı önlemler alınmasını emretti. Parti Merkez Komitesi bu bakımdan Merkez Kontrol Komisyonu'na bu kararları uygulaması için sınırsız yetki verdi.

N.A. Kubyak. 2. C.R. Menjinski.

Parti eylemcilerinin[3] niteliklerindeki düşük düzeyin keder verici bir göstergesi de, GPU'nun büyük bir haklılıkla bildirdiği üzre, geçtiğimiz birkaç ay içinde, bazı yerel parti eylemcilerinin ve/veya sorumlu parti organlarının GPU'nun çalışmalarını açıkça sabote etmeleri ve onu her günkü müttefikleri olarak görmek yerine gözünü üzerlerine dikmiş bir düşman olarak görmek istemeleridir. Buna karşı yalın kılıç mücadele etmeliyiz. GPU ve birimleri, proletaryanın ve işçi-köylü hükümetinin iradesini yerine getiren zorlayıcı bir güçtür.

Onun görevi, halkın iradesinin her yerde, hatta en ücra bölgelerde dahi tecelli etmesi için gözetimi sağlamaktır.

GPU birimleri, söylediğimiz gibi, halkın iradesinin her yerde işçi ve köylü hükümetinin talimatları doğrultusunda gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğini gözlemek için vardır.

İşçi ve köylü hükümeti, parti Merkez Komitesi'yle anlaşarak, yoldaş Menjinski'ye, GPU'ya karşı dostane olmayan davranışların gösterildiği istisnasız her olayı Merkez Kontrol Komisyonu'nun daha ileri bir soruşturması ve sanıkların cezalandırılması için mesnet oluşturmak üzere Merkez Kontrol Komisyonu'na rapor etmesi talimatını verdi. Aynı zamanda, ben de bu soruşturmalar tamamlanana dek, yerel parti görevlilerinin hemen görevlerinden alınmaları talimatını verdim. İşçi ve köylü hükümeti, proletarya diktatörlüğünün organlarının köylerdeki karşı devrimci unsurların sabotaj politikasına pasif bir tutumla destek vermesine hiçbir şekilde izin veremez.

Tüm bu karşı devrimci faaliyet olaylarında olduğu gibi, GPU, proletarya diktatörlüğünün korunması için mücadelede en değerli çalışma arkadaşıdır. Bu nitelikteki bir organ olarak da, Sovyetler Birliği içindeki bütün olayları, bunların nitelik bakımından siyasal, iktisadi ve askeri olmalarına bakmaksızın, gözlemek zorundadır.

Proletaryanın ve halkın ezici çoğunluğunun desteğini alan işçi ve köylü hükümeti, muhalefet unsurlarının karşı devrimci yurtiçi siyasal eylemini yok ederek, çalışan kitlelerin iradesini temsil ettiğini göstermiştir. Halk, Lenin'in birleşik partisini bölmek isteyen muhalefetin karşı devrimci eylemini oybirliğiyle mahkûm etmiştir. Muhalefet önderliği iftiracı ve bozguncu sloganlarıyla herhangi bir sonuca varamayacağını anlayınca, siyasal alandaki umutsuz çabalarını bıraktı. Bununla beraber, hükümet onları en sert biçimde mahkûm etse de, suç teşkil eden mücadelelerini bırakmak niyetinde değiller. Siyasal cephedeki yenilgilerinden sonra, faaliyetlerini İşçi ve Köylü Ordusu'nu yıkmaya kaydırdılar.

İşçi ve Köylü Ordusu içinde dolaşan dikkatli ve son derece becerikli biçimde hazırlanmış çok sayıda ilana rağmen, başarıya ulaşamadılar.

Partinin sorumlu askeri birimleri tamamen görevlerinin eri olduklarını gösterdiler. Durumu tam bir doğrulukla değerlendirerek, daha bu propaganda ortaya çıkmazdan evvel, düşmanımızın karşı devrimci propagandasının etkisiz kalmasını sağlayacak eğitim çalışmalarına başladılar. Düşmanımızın propaganda faaliyetlerindeki gerileme, muhaliflerin siyasal cephede artık hiçbir şey elde

3. Burada parti, devlet, vb. memurları kastediliyor.

edemeyeceklerini anladıklarının en iyi delilidir.

İşçi ve Köylü Ordusu'na fesat bulaşması gibi acil bir tehlike hemen hiçbir zaman var olmamış olsa da, Merkez Komite tarafından, bu kez askeri alanda olmak üzere, karşı devrimci unsurlar üzerinde bir başka inandırıcı zafer daha kazanılmıştır.

Fakat bu yenilgiden sonra bile muhalefet tatmin olmamıştır. İşçi ve Köylü Ordusu'nu amaçlarına kazanamayacaklarını anladıkları zaman, faaliyetlerini iktisadi alana, yani kapitalist güçlerle açıkça kuşatılmış olduğumuz için son derece kırılgan olduğumuz bir alana çevirmişlerdir.

Düşmanlarımızın amaçları çok açıktır: işçi ve köylü hükümetinin içinde bulunduğu güç durumdan yararlanarak, yabancı ülkelerle devam eden (iktisadi) görüşmeleri baltalamak. Düşmanlarımız iç siyasal alanda ve askeri cephede bir yenilgi tatsalar da, iktisadi alanda bize birçok darbe vurdular.[4]

Aralık sonundan bu yana, bize karşı bu propagandanın etkisi, kapitalist gruplarla müzakerelerimizde kendini gitgide daha kayda değer biçimde hissettirdi. Düşmanlarımızın yabancı ülkelerdeki karşı propagandası da amaçlarına erişmek için onlara yetmiyordu. İşçi ve köylü hükümeti ülke içinde öyle bir darbe yemeliydi ki, yabancı hükümetler ekonomimizin ve yeniden inşa [programımızın] gücüne olan tüm güvenlerini yitirsinler.

Şimdiye dek düşmanlarımızın çalışmaları kent nüfusu üzerinde odaklaşmış olmakla beraber, Ocak ortasından beri başlıca faaliyetleri köylerdeki karşı devrimci çalışmalara kaymıştır.

Karşı devrimci faaliyetlerini desteklemek üzere sanayimizin güç durumunu kullandılar. Bununla öncelikle sanayi üretimindeki gerilemeyi ve mal kıtlığındaki artışı anlatmak istiyorum. Her yerde sözüm ona savaşın yaklaştığı, yakın gelecekte yeni bir enflasyon dalgasının başlayacağı, bize karşı sözümona genel bir ambargo uygulanacağı yolunda söylentiler yayıldı. Düşman ajanları her kulağa şunu fısıldadılar: "Tahıl ve gıdalarınızı elde tutun; *çervonets* kısa zamanda değersiz kağıtlar haline gelecek; bu şekilde en azından elinizde değeri sağlam olan bir şey bulunur."

Proletarya diktatörlüğünün on birinci yılında böyle bir propagandanın birçok durumda verimli bir toprağa düşmesi son derece üzüntü vericidir. Aralığa kıyasla Ocak'ta tahıl teslimatları kayda değer ölçüde düşmüştü, ancak bu gerileme Şubat'ta bir felaket boyutuna yükseldi. Şubat ayına ilişkin yeni tamamlanmış istatistiklere göre, tahmin edilen miktarın ancak yüzde 40'ı tedarik edildi. Bu bir felakettir ve kelimenin tam anlamıyla proleter hükümetin tüm inşa faaliyetini sabote etmektedir. Şubat'ta Ocağa göre yüzde 23 daha az gerçekleşmiş olan hammadde üretimi alanında da işler pek farklı değildir.

Tüm alanlardaki böylesi bir gerileme hareketi uzun vadede hoşgörülebilir değildir. Buna ek olarak, gıda ikmalinde de ciddi bir gerileme kaydedilmiştir.

4. Kötü iktisadi durumun diğer ülkelerle yapılan görüşmeler üzerindeki etkisine bir atıf. Muhalefet propagandasının rolü kabaca abartılmıştır ve muhalefetin amaçları, parti önderliğinin kendi yanlış hesaplamalarının kabahati dahi üzerine atılacak şekilde sunulmuştur.

Eğer bu bunalım aynı boyutta devam edecek olursa bir iktisadi çöküş kaçınılmazdır.

Proletarya diktatörlüğünün korunması uğruna, Halk Komiserleri Konseyi parti Merkez Komitesi'yle tam bir uyum içinde, proletarya diktatörlüğünü iktisadi alandaki pasif veya aktif direnişle alaşağı etmek isteyenlere karşı en sert araçları kullanma kararı aldı.

Parti Merkez Komitesi'yle tam bir uyum içinde, SSCB Halk Komiserleri Konseyi bu meselelerde yoldaş Menjinski'ye olağanüstü yetkiler vermiştir. Yoldaş Menjinski'nin gösterdiği daha önceki enerji ve başarılar, onun bu son alanda, yani iktisadi alanda da düşmanlarımızı yenilgiye uğratmaya ve onları teslim olmak zorunda bırakmaya muvaffak olacağını garanti etmektedir. Tabiatıyla, bu meselede parti birimlerinin GPU'ya her yerde tüm güçleriyle destek vermesi ve hiçbir koşulda, yakın geçmişte maalesef sık sık meydana geldiği gibi, pasif direniş göstermemesi zorunludur.

SSCB Halk Komiserleri Konseyi'nin Merkez Komite'yle tam bir uyum içinde, proletarya diktatörlüğünü korumak amacıyla tüm zorunlu önlemleri almaktan çekinmemekte kararlı olduğunu bir kez daha yinelerim.

İşçi ve köylü hükümetinin talimatlarına pasif veya aktif direniş göstererek sabotaj yaptığı kanıtlanan her parti işçisi ve her parti organına karşı acımasızca ve çok sert davranacağız.

Yoldaş Menjinski'ye, maalesef görevlerinin eri olmadıklarını mutlak surette göstermiş olan parti organlarının çalışmalarını izlemesi için olağanüstü yetkiler verilmiştir.

Tahıl veya gıda teslimatında doğrudan veya dolaylı her tekil sabotaj olayı, bir nüshası yerel GPU şubesine verilmek üzere hemen yetkili adli makama rapor edilmelidir. Böyle bir rapor vermedeki her ihmal karşı devrimci faaliyete yataklık olarak cezalandırılacaktır. On birinci yılında işçi ve köylü hükümetinin genellikle sadece kapitalist devletlerde alınan bu tür önlemleri almak zorunda kalışı azap vericidir. Ancak her ne kadar bu, gerekli olan bütün önlemleri almaktan çekinmemek anlamına gelse de, işçi ve köylü hükümeti bu nihai cephede de muzaffer olmakta kararlıdır. Karşı devrimi yenilgiye uğratacağız! Düşmanlarımız proletarya diktatörlüğünü alaşağı etmek için en güçlü çabalarını sarfetseler dahi, proletarya diktatörlüğünü koruyacağız. Arkamızda birleşen halk kitleleriyle beraber, savaşın bu son bölümündeki zaferden de emin olabiliriz.

İmza: Rikov

(belgenin altında:)

İ.A. (imza okunmuyor), SSCB Halk Komiserleri Konseyi Kalem Müdürü (*zaveduyuşçiy delami*)

7.

SSCB Halk Komiserleri Konseyi Başkanı
Muhtıra Defteri: SSCB Halk Komiserleri Konseyi Kalem Müdürü (*zav. del.*) II/ 42. Kişiye Özel.
12 Mart 1928. Moskova, Kremlin.

GPU Başkanı Yoldaş Menjinski'ye
Kişiye Özel. Kurye ile. Çok Gizli. (10 Mart 1928)

Henüz elime geçen başsavcının raporları temelinde, en azından kendi payıma, GPU'nun Harkov'daki[1] birimlerinin Goldstein ve Wagner[2] adlı mühendislerle ilgili görüşlerini paylaşmam mümkün değil. Goldstein'a karşı yöneltilen suçlar yasal olarak tanımlanamıyor bile.

Bu meseleler şimdi başsavcının yetki alanından Halk Komiserleri Konseyi'ne geçeceğinden, parti Merkez Komitesi hemen bugün bu sorunu ele alacak ve somut bir karar verecek. Fakat bugün bile, içinde yabancı uzmanların sanayimizin yeniden kuruluşuna yardımı meselesinin bulunduğu böyle bir olayda, yerel GPU birimlerinin sadece dış politikadaki konumumuzu değil tüm iktisadi yaşamımızı da sabote edebilecek bir adım atmadan evvel, en azından kuşkulanının gerekçeleri ve etmenlerini adamakıllı soruşturmalarının gerekli olduğunu söyleyebilirim. Merkez Komite ile birlikte Halk Komiserleri Konseyi başkanı sıfatıyla ben, oybirliğiyle, yoldaş Balitski'nin tüm gerekli önlemleri almadığı ve *yerel birimlerinin Sovyet yasaları altında sahip olmadıkları ölçüde bağımsız hareketlerine hoşgörü gösterdiği* yolunda bir karar aldık.[3]

Bu olayda görüldüğü gibi, GPU'nun alt düzey birimlerinin böyle bir bağımsızlığı işçi ve köylü hükümetinin yabancı ülkelere karşı politikasını çok ağır bir şekilde bozar.

Yoldaş Çiçerin'in bildirdiği gibi, bu olay yüzünden, proletaryanın çıkarlarına özellikle şu sırada doğrudan doğruya ters olan büyük sıkıntıların doğması olasılığını hesaba katmak durumundayız.

Eşit derecede önemli olan bir diğer konu da, tüm olayın başlangıçta işçi ve

1. O sırada Harkov Ukrayna'nın başkentiydi ve dolayısıyla da Ukrayna GPU'sunun karargahıydı.

2. Alman Allgemeine Elektritäts-Gesellschaft (AEG) firması adına SSCB'de çalışan Goldstein ve Wagner 5-6 Mart gecesi tutuklandılar. Alman hükümetinin şiddetli protestolarının ardından, on gün sonra delil yetersizliğinden serbest bırakıldılar.

3. Madenci kenti Şahti Kuzey Kafkasya bölgesine bağlı olsa da, Donbass olarak adlandırılan sanayi bölgesinin büyük kısmı Ukrayna topraklarındaydı. Şahti davasındaki tutuklamalar, başında Balitski'nin bulunduğu Ukrayna GPU'su tarafından yapılmıştı. Bu mektup Ukrayna GPU'sunun bu davanın tezgâhlanmasında oynadığı büyük rolü doğruluyor.

köylü hükümetine, şu anda haklı gösterilemeyecek bir tarzda sunulmuş olmasıdır.

İşçi ve köylü hükümetine gerçeğe hiç uymayan yığınla belge sunuldu. Dolayısıyla hükümet, hiç de destekleyemeyeceği bir yönde karar almaya sürüklendi. Başsavcıyla yapılan bir telefon görüşmesine göre, bu meseleyle ilgili olarak Ukrayna Sovyet Cumhuriyeti GPU'su tarafından sunulmuş olan sayısız iddia ve sözümona delil tümüyle sakattır.

Bu tür bilgilerle işçi ve köylü hükümeti proletaryaya karşı olan sorumluluk duygusuyla bağdaşmayan kararlar almaya sürüklenmiştir.

Merkez Komite'nin 26 Şubat 1928 tarihli kararının,[4] çeşitli hükümet ve parti organlarına, bu kararın ruhuna tekabül etmeyen bir biçimde iletildiğini sanıyorum.

Dolayısıyla, parti Merkez Komitesi adına ve onun verdiği yetkiyle, 26 Şubat 1928 tarihli kararı yeniden formüle edeceğim –ve söz konusu kararın, bugün, ilgili tüm hükümet organlarına gönderilmesini sağlayacağım– zira bu kararın genellikle yanlış anlaşıldığı görülüyor.

Muhalif ve aşırı sol unsurların –bu sonuncular yabancı ülkelerdekilerdir– eylemleriyle en ciddi biçimde tehdit edilen partinin birliğini korumak şu an en büyük önemi haizse de, yeni kuruluş programı bizim *bir numaralı görevimiz* olarak kalmaya devam ediyor. *Merkez Komite, sosyalist ekonominin yeniden kuruluşunun, yabancı sermaye ve yabancı uzmanların yardımı olmaksızın mümkün olmadığını beyan etmiştir.*

Burjuvaziye karşı siyasal konumumuzun burada bir rol oynaması düşünülmüyor. Size sadece İlyiç'in sağlığında proletaryamızın çıkarı uğruna bu gerekliliğe işarette bulunduğunu hatırlatacağım.

Parti Merkez Komitesi'nin en önemli görevlerle ilgili kararı görünürde alt düzey organlara öyle yanlış aktarıldı ki, bu talimatların hatalı yorumlanmasıyla ilgili olarak, öncelikle Dışişleri Halk Komiserliği'nden olmak üzere sayısız organdan yakınmalar aldık.

Bazı organlar hiç de seyrek olmayan bir tarzda işçi ve köylü hükümetinin politikasının bu yanlış anlamalarla baltalandığını bile bildirdiler.

Parti Merkez Komitesi, her ne kadar dolaylı ve kasıtsız da olsa, bu tür baltalamaları hoş görmeyecek ve sorumlu kişilere karşı proleter yasasını en ağır biçimiyle uygulayarak eyleme geçecektir.

İşçi ve köylü hükümeti, Merkez Komite'nin görüş ve kararlarıyla tam bir uyum içinde, parti veya hükümetin alt düzey birimlerinin kararlarımızın uygulanmasını sabote etmesine asla hoşgörü gösteremez, zira bu, sonunda muhalefetin yaptığıyla aynı anlama gelir.

GPU Kollegiyumu'nun kendisi, eline geçen bilgileri hayli doğru biçimde aktarmıştır, ama alt düzey organlar, belki de görevlerini yapma konusunda aşırı bir kaygıyla ve sonuçlarını hiç düşünmeden, bu bilgileri kuşkusuz yanlış bir yönde iletmiştir; aksi takdirde Ukrayna Sovyet Cumhuriyeti'ndeki GPU birim-

4. 26 Şubat 1928 tarihli kararın ayrıntıları için bkz. böl. 4. Karar hem SSCB içinde hem de dışında, uluslararası işbirliği politikasından sapma olarak görülmüştü.

lerinin eylemleri, tamamen anlaşılmaz olurdu. İktisadi yaşamımızdaki süregiden gerilemeye en azından bir son vermek amacıyla yabancı sermaye ve yabancı uzman yardımına özellikle ihtiyaç duyduğumuz bir anda, işçi ve köylü hükümetinin kendi organları bizi arkadan hançerliyor.

Parti Merkez Komitesi'nin görüşleriyle tam bir uyum içinde olarak, yoldaş Çiçerin'in, bu tür eylemlerin bizim inşa programımızı çok ağır bir tehlikeye düşürdüğü görüşüne katılıyorum.[5] Yapılan tüm suçlamaların tartışılmaz olgular üzerine bina edildiğini bilseydim bu konu üzerinde bu kadar laf sarfetmezdim. Açıkçası, kapitalistlerin düşmanca planlarına karşı işçi ve köylü devletini kollamak GPU'nun baş görevidir. Fakat bu durumda, bizzat başsavcıdan edindiğim bilgilere dayalı olarak hüküm verilebilirse, gerekli sınırlar hayli aşılmıştır. Bu tür önlemler, özellikle burada bir yabancı ülke söz konusu olunca, işçi ve köylü hükümetinin çıkarlarına hizmet etmiyor.

Tam tersine, sağlam iddialar sunamadığından, hükümet yapılmış olan hataları kabul etmek zorunda kalmıştır ve bu da bizim yabancı ülkelerdeki düşmanlarımız tarafından, işçi ve köylü hükümetinin sürekli artan zayıflığının bir işareti olarak yorumlanmıştır, ki bu da Sovyetler Birliği proletaryasının çıkarına bir durum değildir.

Proletaryanın organları diğer ülkelerdeki insanları buradaki durumun genellikle sanıldığı kadar zor olmadığı yolunda etkilemeyi bugün her zamankinden daha çok düşünmelidir.

Yarın ya da öbür gün onaylanacak olan Merkez Komite'nin tutuklu mühendislerle ilgili kararı, hemen GPU Kollegiyumu'na iletilecektir.[6]

Dahası, parti Merkez Komitesi'nin, sadece iktisadi yaşamımızı sabote etmekle kalmayıp Sovyetler Birliği'nin itibarını da çok ciddi biçimde zedeleyen bu tür olayların tekrarını kesinlikle engellemek amacıyla, muhtemelen Yoldaş Bubnov'un [başında bulunacağı] ayrıntılı bir soruşturma yapmak niyetinde olduğuna da işaret etmek istiyorum.

İmza: Rikov

5. Çiçerin'in bakış açısı için bkz. belge no. 8.

6. Burada muhtemelen Merkez Komite'nin iki Alman ve dört Sovyet uzmanın serbest bırakılması ve A.S. Bubnov'un (ve sonra diğerlerinin de) bu davayı soruşturmak üzere Donbass'a gönderilmesiyle ilgili kararı kastediliyor.

8.

SSCB Dışişleri Halk Komiseri
Muhtıra Defteri. No. A 57/28
Moskova, Kremlin. 13 Mart 1928

GPU Kollegiyumu Başkanı Yoldaş Menjinski'ye

Daha önceki telefon görüşmemizle ve karşılıklı tartıştığımız yoldaş Krestinski'den[1] aldığım bilgiyle ilgili olarak, tutuklanan Alman mühendislerin başına ne geldiğinin mümkün olduğunca tam bir açıklamasının bize gönderilmesini arzu ediyorum.[2]

GPU'nun içişlerine karışmak aklımdan geçmez; bununla beraber, haftalardır Almanya'yı kesin biçimde Batılı bir yönelime kazanmak için açıkça çalışmakta olan ve Almanya'yı da İngiliz cephesine[3] dahil eden yabancı ülkelerdeki düşman burjuva güçlerin bu olayı büyütmekle kalmayacağını, aynı zamanda onu Alman hükümeti ile Alman iş çevrelerini söz konusu minvale doğru "ikna etmek" için de kullanacağını belirtmeden geçmek istemiyorum.

Her ne kadar partinin birliği ve proletarya iktidarını korumak şu an başlıca görevimiz olsa da, iktisadi vaziyetimizin ne derece ciddi olduğunu da unutmamalıyız. Dış ilişkilerimizde herhangi bir kötüleşme –bırakın Alman mühendislerin tutuklanmasını– Merkez Komite'nin 11 Mart'ta kabul ettiği üzre, şu an *hiç arzu edilir değildir.*[4] Berlin'deki iktisadi görüşmelerimiz son derece yavaşlamıştır. Eğer Almanlar mühendislerin tutuklanmasını bahane ederek görüşmeleri kesme kararı alırlarsa, bunun diğer ülkeler üzerindeki etkisi hiç kuşkusuz çok olumsuz olacaktır. Şu da bilinmelidir ki, Fransa'yla müzakereler de çok olumsuz gitmektedir.[5]

İşçi ve köylü hükümetinin dış politikasının sorumlu önderi olarak görevim, alınmış olan önlemleri eleştirmeksizin, bunların yalnız dış politika konumumuz

1. SSCB'nin Berlin'deki yetkili temsilcisi.

2. Bir Sovyet-Alman anlaşması, eğer bir Alman vatandaşı tutuklanırsa, Sovyet hükümetinin Alman hükümetine suçlamanın niteliğiyle ilgili bilgi vermek zorunda olduğu zaman süresini kesin bir şekilde belirlemişti. Çiçerin 6 Mart'ta Alman büyükelçisini tutuklamalardan haberdar etmişti, fakat suçlamalarla ilgili bilgi tatmin edici bir tarzda sağlanamamış ve bu da Almanya'da büyük bir öfkeye sebep olmuştu.

3. Burada Almanya'nın SSCB'yle işbirliği politikasından geri çekilmesi ve Sovyet-Alman ilişkilerinin gerilemeye başlaması kastediliyor.

4. 11 Mart kararlarının tam niteliğiyle ilgili hiçbir şey bilinmiyor. Genel ortamla ilgili olarak, bkz. böl. 5.

5. Bu sıralarda Fransa, Fransa'nın devrimden önce Rus devlet bankasına mevduata bıraktığı ve devrimden sonra da kendisine iade edilmeyen Fransız altınlarını tazmin etmek üzere Sovyetler'in ABD'deki altın mevduatlarının müsadere edilmesini talep eden bir dava açtı (Bkz. böl. 5).

için değil, belli bir ölçüde iktisadi yaşamımız için de yaratacağı büyük dezavantajların olasılığına işaret etmektir.

Yoldaş Krestinski'den yeni aldığım bir mektubun nüshasını eke koyuyorum ve bunun çok gizli muamele görmesini istirham ediyorum. Yoldaş Krestinski, büyük bir kesinlikle, iktisadi müzakerelerin kesintiye uğrayacağını tahmin ediyor[6] ve Almanya'daki önemli çevrelerde Batı'ya yönelim olarak adlandırılan politika değişimi propagandasının görünürde kayda değer bir ölçüde arttığını vurguluyor.

Açıkça söylemek gerekirse, GPU Kollegiyumu'nun, dış politika kaygıları nedeniyle, yabancı uzmanların karşı devrimci faaliyetlerine –SSCB'nin çıkarlarına karşı faaliyetlere– gizlice göz yummasını istemek benden uzak olsun. Dün GPU Kollegiyumu'nu aradığımda, henüz herhangi bir pozitif bilgiye sahip değillerdi, her ne kadar şimdiye kadar –Almanya'yla olan anlaşmanın koşullarına göre– bunların (Alman yetkililere) verilmiş olması gerekiyorduysa da. Telefon görüşmemizden, kendi payıma, GPU Kollegiyumu'nun Dışişleri Halk Komiserliği'nin bu konudaki görüşünü tümüyle paylaştığına tatmin edici bir ölçüde ikna olmuş bulunuyorum. GPU organlarının faaliyetlerini herhangi bir eleştiriye tabi tutmaksızın diyebilirim ki, korkarım en azından yerel GPU birimleri rapor aktarımında yeterince hızlı hareket etmediler ve böylelikle de işçi ve köylü hükümetini dış ilişkilerde zor bir duruma soktular.

Buradaki beş yıllık görev süresince bize karşı hep dürüst bir sempati göstermiş olan Almanya büyükelçisinin[7] olaydan derin bir üzüntü duyduğunu ve olayın en kısa sürede her iki tarafın çıkarını da gözetecek şekilde çözümlenmesi için dürüstçe bir çaba sarfettiğini vurgulamama kuşkusuz gerek yok. Fakat onun bu meseledeki çalışması, benim onca arzuma rağmen onun çabalarına yardımcı olacak konumda olamamam –belgelendirilmiş bilgiler tamamen eksik– nedeniyle büyük çapta dumura uğramıştır.

Dediğim gibi, anlaşmazlığı dürüstçe çözmeye çalışan ve bunu yaparken iki tarafın da başını ağrıtmamaya özen gösteren Almanya büyükelçisi bana özel bir sohbette aramızda kalmak üzere, tüm bu geçen yıllarda Sovyetler Birliği'ne karşı gözettiği politikanın, eğer tutuklamalar yerel organların kırdığı bir pot olarak ortaya çıkarsa, fena halde tehlikeye gireceğini bildirdi. Başka şeylerin yanı sıra, bana tamamen kişisel görüşleri olarak, tutuklanan Almanlar'a karşı yapılan suçlamaların adil olduğundan şiddetle kuşku duyduğunu söyledi.

Dolayısıyla, olayın, tutukluların mahkeme önüne çıkartılmasına karar vermeden evvel, merkezden en sıkı biçimde soruşturulmasının gerekli olduğunu düşünüyorum. Görevlerini yaptıklarına inanmış olan yerel birimlerin bazı bakımlardan yanlış hareket ettikleri ortaya çıksa bile, sorunu *şimdi* görece elverişli bir tarzda çözmek için hâlâ zamanımız var.

Almanya büyükelçisinin benim için çok inandırıcı ve aydınlatıcı olan görüşlerini dinledikten sonra, dış ve iktisadi durum ile işçi ve köylü hükümetinin çıkarları göz önüne alınarak, [yukarıda] belirtilen çözümü tavsiye etmek isterim.

6. Görüşmeler gerçekten 15 Mart'ta Alman hükümetinin bir kararıyla kesilmişti.
7. Brockdorf-Rantzau kontu K. Ulrich.

Almanya büyükelçisinin *özellikle vurguladığı* gibi, bu olayların Almanya'da bizimle yakın işbirliğini destekleyen çevrelerde bile son derece olumsuz bir izlenim yarattığını ve bu olayların diğer Avrupa ülkelerindeki basın tarafından bize karşı, Sovyetler Birliği'yle iktisadi ilişkilerden alınacak bir dersmiş gibi gösterilerek –kısacası bizi sabote etmek için– kullanıldığını gizlemek istemiyorum.

GPU Kollegiyumu'nun, ne burada öne sürülen görüşleri ne de bu olayı her iki taraf için de avantajlı bir şekilde kullanma olasılığı bulunduğunu bilmezden gelmeyeceğini ümit ederim.

İmza: Çiçerin

9.

SSCB Tarım Halk Komiseri
III/127
Moskova, Kremlin. 19 Mart 1928.
Kişiye Özel.

1. SSCB Halk Komiserleri Konseyi Başkanı Yoldaş Rikov'a
2. Bolşevik Partisi Merkez Komitesi'ne, genel sekreter yoldaş Stalin'in dikkatine.

15 Mart itibarıyla yapılan kabataslak tahmin ve istatistikler, Mart'ın ilk yarısı boyunca tahıl teslimatlarının ancak yaklaşık yüzde 30'unun güvence altına alınabileceğini gösteriyor. Mart'ın ikinci yarısında durumda bir iyileşme pek ihtimal dahilinde olmadığından, Mart ayı, aynı zamanda, tahmin edilen miktarda yüzde 40'lık bir açık getirecek.

Her ne kadar bu, tartışmasız bir şekilde Şubat'a kıyasla durumda bir iyileşme anlamına gelse de, yüzde 40 daha az tahıl geleceği için işler hâlâ eskisi kadar vahim olmayı sürdürecek.

Öncelikle GPU'nun uzmanca ve uzak görüşlü önlemlerinin, tahıl tedarikinin Mart'ta Şubat'a göre anlamlı bir şekilde artmasına katkıda bulunduğundan kuşku duymuyorum. Tahıl teslimatlarındaki gerileme eğilimi alınacak başka herhangi önlemlerle biraz zor durdurulurdu. Fakat GPU'nun bu önlemlerine ve yoldaş Menjinski'nin enerjik ve uzak görüşlü eylemlerine rağmen, bizim örgütlerimiz tahmin ettiğimize en azından yakın bir miktarı dahi toplamayı beceremediler. Söylemiş olduğum gibi, Mart'ın ikinci yarısında durumda herhangi bir değişme de beklemiyorum.

Tahıl toplamada yadsınamaz bir ilerleme sağlansa da, hammadde üretimini canlandırma önlemleri maalesef hiçbir başarı kazanamadılar. 15 Mart itibarıyla yapılan kabataslak tahmin ve istatistikler Şubat'ın ikinci yarısındaki felaketle

kıyaslandığında hammadde üretiminde yüzde 8 ila 9 civarında bir gerileme gösteriyor.

Sanayideki uzmanlarımız, genel olarak, hammadde üretimindeki bu daha da fazla gerilemenin sanayiyi çok ciddi olarak etkileyeceği ve bu çapta bir gerilemenin iktisadi programımızı tümüyle felce uğratacağı görüşündeler. Başında bulunduğum Halk Komiserliği söz konusu olduğunda, kişisel olarak, bu gerileme eğilimini tersine döndürecek bir yol göremiyorum. Öte yandan, uzmanların yukarıda anılan bakış açısını tümüyle paylaşıyorum ve bu hadiseleri sanayimize ve yeniden kuruluş programımıza büyük bir tehlike olarak görüyorum. Hammadde üretimindeki gerilemenin Martın ikinci yarısında da aynı oranda devam edeceğini hesaba katmalıyız.

Bu, kuşkusuz tüm iktisadi yaşamımız için bir felaket tehdidi, daha fazla fabrika kapanması ve artan işsizlik anlamına geliyor. Durumdaki aşırı vahamet karşısında sonuç olarak mümkün olan en kısa sürede bu konuya ilişkin bir olağanüstü konferans toplanmasını ve tavsiye edeceğim uzmanların da buraya davet edilmesini öneriyorum.

İmza: Kubyak

10.

SSCB İşçi-Köylü Müfettişliği
II. 127. Gizli.
Moskova, 23 Mart 1928

Birkaç haftadır düşmanlarımızın karşı devrimci gayretleriyle el ele çalışan bir sabotaj eylemi kendini sanayi bölgelerinde çok güçlü bir şekilde hissettirmekte.

Sosyalist iktisadi yaşamımız içindeki burjuva unsurların İşçi-Köylü Müfettişliği birimleri tarafından gözetiminin yetersizliği kanıtlandı. GPU birimleriyle olan geneldeki zayıf işbirliği, düşman unsurları bir kez daha cesaretlendirdi. Vakitlerinin geldiğini düşünüyorlar. GPU haklı olarak İşçi-Köylü Müfettişliği'ne bağlı yerel birimlerin genellikle yetersiz olduklarını belirtiyor.

GPU birimleri tüm sanayi bölgelerinde karşı devrimci faaliyetlerde yeniden bir artış görüldüğünü haber veriyor. Zor iktisadi durum, iç düşmanlarımız tarafından proletaryanın gözünde Sovyet hükümetinin itibarını düşürmek amacıyla kullanılıyor.

Zor zamanlarda kendini defalarca kanıtlamış olan ve sanayi bölgelerindeki karşı devrimci hareketi son derece ciddî gören, bu karşı devrime karşı acil ve enerjik bir eylem talep eden yoldaş Menjinski'nin görüşüne tamamen katılıyorum. Yerel organların etkisizliğinin işçilerin ruh halinde kayda değer bir bozulmaya yol açması son derece azap vericidir. Burjuva iş arkadaşlarının izlenmesi o derece gevşedi ki, bunlar bu kayıtsız davranışı bizim zayıflığımızın bir işareti

olarak yorumluyorlar.

Hiçbir koşulda, bu burjuva uzmanların işçiler üzerinde daha fazla etki kazanmalarına ve zor durumdan yararlanarak işçileri bize karşı kullanmalarına izin veremeyiz.

Burjuva uzmanlar arasındaki her türlü siyasal güvenilmezlik belirtisi, anında hem en yüksek organlara hem de yetkili GPU birimlerine ihbar edilmelidir. Bizim sadece İşçi-Köylü Müfettişliği ve GPU'yla yakın irtibatını koruyan ve bu organları her yolla destekleyen burjuva iş arkadaşlarıyla işimiz olabilir.

Son olarak, bu burjuva iş arkadaşlarının, dışarıdan sadık görünmelerine rağmen, için için bizim düşmanımız olduklarını ve her zaman bizim düşmanımız olarak kalacaklarını; tutkulu bir biçimde kapitalist iktisadi sistemin yeniden ihyasını arzuladıklarını ve gizliden gizliye bu tür gayretleri desteklediklerini unutmamalıyız.

Öte yandan, üst üste, bizim tamamen proleter olarak gördüğümüz uzmanların, bazı makinaların hizmet dışı kalmalarından ötürü sabotaj yapmakta olmalarından kuşkulanıldığı haberlerini alıyoruz. Uzmanlara böyle yaklaşılması besbelli ki aptalcadır. Cezayı hak ettikleri zaman kesin ve acımasız darbeler indirilecektir mutlaka. Ama sorumlusu olmadıkları hatalar için de günah keçisi olarak damgalanmaları yanlış olur.

Parti Merkez Komitesi ile SSCB Merkez Yürütme Komitesi, burjuva uzmanların işyerlerinde olduğu kadar özel yaşamlarında da en sıkı gözetim altında tutulmalarını emrediyor.

Karşı devrimci bir faaliyetin ortaya çıkartılması durumunda, hemen işlerindeki makamlarından alınacaklardır. Bu sanayiyi yeni sabotaj eylemlerinden kurtarmanın tek yoludur. 5 Nisan itibarıyla bana bu konuda hangi önlemlerin alınması gerektiği hususundaki raporlarınızı yollayınız.

İmza: Orjonikidze

11.

Rusya Cumhuriyeti (RSFSC) Yürütme Komitesi Prezidyumu Başkanı
I. 323.7
Moskova, Kremlin, 22 Mart 1928.

(Plana göre dağıtılmak üzere)

Tahıl teslimatlarını artırmayı ve hammadde üretimini hızlandırmayı hedefleyen önlemler maalesef pek başarıya ulaşamadı. Mart'ın ilk yarısı Şubat'ın ikinci yarısıyla karşılaştırıldığında, tahıl teslimatında öyle hafif bir artış var ki, son derece ciddi olan durumda herhangi bir iyileşmeden söz etmek hayli zor.

Düşmanlarımız eskiden olduğu gibi bugün de iktisadi yaşamımızı, özel olarak da köylerde ve sanayi bölgelerinde işçi ve köylü hükümetinin itibarını sabote etmek için propagandadan faydalanmaya devam ediyorlar.

Gıda maddeleri fiyatlarının artışının durduğu kısa bir dönemin ardından, son birkaç günde en önemli gıda kalemlerinin fiyatlarında yeni bir tırmanış gözlendi.

İktisadi durum ve gıda ikmalinde devam eden bu bozulma yüzünden proletaryanın artan ölçüde memnuniyetsizlik göstermesi gayet anlaşılabilir bir durumdur. Yeniden başlayan enflasyonist yükselişle bağlantılı olarak ücret artışları sorunu aciliyet kazanıyor. Genel olarak finansa ve özel olarak da sanayideki zor mali duruma ilişkin güçlükler karşısında işçi ve köylü hükümeti ücretlerde bir artışı tartışabilecek konumda dahi değildir.

Rusya Cumhuriyeti Yürütme Komitesi Prezidyumu, GPU'dan alınan tamamen güvenilir bilgiler temelinde, İşçi-Köylü Müfettişliği'ne bağlı yerel idari organların sabotaja karşı mücadele için uygun olmadıkları kanaatine varmıştır. Yoldaş Menjinski yerel parti ve hükümet organlarının genelde doğrudan GPU ajanları aleyhinde çalışmalar yaptıklarından yakınmaktadır. Böylelikle bunlar dolaylı bir yoldan işçi ve köylü hükümetinin politikalarını baltalamaktadırlar.

Bugünkü haliyle bu duruma daha fazla hoşgörü gösterilemez. Son yarı yılda olduğu gibi, bir aydan diğerine üretimde görülen düşüşler Sovyetler Birliği'nin yaşamını son derece ciddi biçimde kesintiye uğratmaktadır. Yeni mali yılın başlangıcından beri, hammadde bunalımı kendini gittikçe daha güçlü hissettirdi. Mart'ın ilk yarısında bunalım daha da şiddetlendi. Böyle giderse, kimi fabrikaların kapanması kaçınılmaz olur. İşsizlik heyulası hemen karşımızda duruyor. Daha şimdiden çok sayıdaki fabrikada işgücü, üretime oranla anormal derecede fazla.

Sorumlu organlara hemen ve çok açık biçimde, kırsal nüfusun sabotajının, buradaki yerel parti ve idare birimlerinin inisiyatif eksikliği ve ataletlerinin sadece iktisadi yaşamı çok sert biçimde tehdit etmekle kalmayıp, proleter hükümetin varlığını da çok ciddi biçimde tehlikeye düşürdüğünü anlatmamız gerekiyor. Şu anda daha önce hiç olmadığı kadar enerjik bir eylem kaçınılmazdır. Bugünkü zor durumda enerji eksikliği göstermek proletarya davasına karşı işlenen bir suçtur. Görevlerini yerine getirmeyen ve eylemsizlikleriyle sabotaja zımni destek veren sorumlu mevkideki kişiler hemen makamlarından alınacak ve yargılanmak üzere yetkili mercilere ihbar edileceklerdir.

(SSCB) Merkez Yürütme Komitesi Prezidyum Başkanı
İmza: M. Kalinin

RSFSR Halk Komiserleri Konseyi Başkanı
İmza: A. Rikov

RSFSR Merkez Yürütme Komitesi Sekreteri Yerine
İmza: (okunmuyor)

EK II

SSCB'nin En Yüksek Devlet ve Parti Kurumlarının Bileşimi 1927-1929

SSCB HÜKÜMETİ

Halk Komiserleri Konseyi (*Sovet Narodnik Komissarov-Sovnarkom* veya *SNK*)

Başkan: A.I. Rikov
Başkan Yardımcıları: Y.E. Rudzutak, G.K. Orjonikidze, V.V. Şmidt (11 Ağustos 1928'den itibaren)

Sovyetler Birliği Halk Komiserlikleri

Dışişleri: G.V. Çiçerin
Ordu ve Donanma: K.E. Voroşilov
Dış ve İç Ticaret: A.İ. Mikoyan
Ulaştırma: Y.E. Rudzutak
Posta ve Telgraf: A.M. Lyuboviç (12 Kasım 1927'den itibaren), N.K. Antipov (16 Ocak 1928'den itibaren)

Cumhuriyet Halk Komiserlikleri

Milli Ekonomi Yüksek Konseyi (Sovnarhoz, VSNH veya Vesenka): V.V. Kuybişev (Başkan)
Çalışma: V.V. Şmidt, N.A. Uglanov (29 Kasım 1928'den itibaren)
İşçi-Köylü Müfettişliği: G.K. Orjonikidze
Tarım (RSFSC): A.P. Smirnov, N.A. Kubyak (Şubat 1928'den itibaren)
Merkez İstatistik İdaresi (TsSU): N. Osinski, V.P. Milyutin (3 Mart 1928'den itibaren)
Devlet Genel Planlama Komisyonu (Gosplan): G.M. Krjijanovski
Çalışma ve Savunma Konseyi (STO): A. I. Rikov (Başkan)
SSCB Devlet Bankası (Gosbank): A.L. Şaynman, Y.L. Pyatakov (1928 kışından itibaren?)
Birleşik Devlet Siyasal Yönetimi (OGPU veya GPU): V.R. Menjinski (Başkan)

SBKP'NİN ÖNDE GELEN ORGANLARI

On Beşinci Parti Kongresi Öncesinde (12 Aralık 1927'ye dek)

Politbüro (Merkez Komite Siyasal Bürosu) Üyeleri: Buharin, Kalinin, Molotov, Rudzutak, Rikov, Stalin, Tomski, Voroşilov

Politbüro Yedek Üyeleri: Petrovski, Uglanov, Andreyev, Kirov, Mikoyan, Kaganoviç, Çubar

Merkez Komite Sekreterliği: Stalin, Molotov, Uglanov, S. Kossior, Şvernik

Merkez Kontrol Komisyonu (TsKK): G.K. Orjonikidze (Başkan)

On Beşinci Parti Kongresi Sonrasında

Politbüro (Merkez Komite Siyasal Bürosu) Üyeleri: Buharin (11 Kasım 1929'a dek), Kalinin, Kuybişev, Molotov, Rudzutak, Rikov, Stalin, Tomski, Voroşilov

Politbüro Yedek Üyeleri: Petrovski, Uglanov (29 Nisan 1929'a dek), Andreyev, Kirov, Mikoyan, Kaganoviç, Çubar, S. Kossior, Bauman (29 Nisan 1929'a dek)

Merkez Komite Sekreterliği: Stalin, Molotov, Uglanov (29 Nisan 1929'a dek), S. Kossior (11 Temmuz 1928'e dek), Kubyak, Kaganoviç (11 Temmuz 1928'e dek), Bauman (29 Nisan 1929'a dek)

Merkez Kontrol Komisyonu (TsKK): G.K. Orjonikizde (Başkan), Y.M. Yaroslavski (Sekreter)

MICHAL REIMAN

STALİNİZMİN DOĞUŞU

"İkinci Devrim"in Arifesinde SSCB

Stalin, 1927 ile 1929 yılları arasında, Bolşevik Parti'deki Sol muhalefetin ve ılımlı Sağ kanadın kendisine karşı oluşturduğu tehdidi bertaraf edip konumunu sağlamlaştırmayı başardı. O günden bu yana, Stalin'in neden ve nasıl yükseldiği, Sovyet Rusya tarihi üzerinde çalışanların sık tartıştıkları bir konu oldu.

Stalinizmin Doğuşu'nda Michal Reiman daha önce kimse tarafından kullanılmamış belgelere –Politbüro tartışma tutanakları, üst düzey parti yetkililerinin kişisel notları, vb.– dayanarak Stalin'in Troçki, Zinovyev, Buharin, Tomski, Rikov gibi güçlü muhaliflerini altetmesini, yenilgiye uğrattığı Sol muhalefetin hızlı sanayileşme politikasını kendine mal edip uygulamasını ve devlet gücünün bir aracı olarak sistemli teröre başvurmasını anlatıyor.

Reiman, Stalinizmin Bolşevik politikaların kaçınılmaz sonucu olduğunu, Sovyet Rusya tarihinin 1917 Ekim Devrimi'nin ilkeleri tarafından belirlendiğini ve başka türlü olamayacağını savunan görüşleri karşısına alarak, Stalinizmin kendine özgü yönlerini ortaya çıkarıyor.

Metis Sosyalizm: Teori ve Tarih
ISBN 975-342-208-3

9 799753 422085

METİS YAYINLARI İPEK SOKAK NO. 9, 80060 BEYOĞLU İSTANBUL